

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL DİLBİLİM ANABİLİM DALI
GENEL DİLBİLİM DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**BİLİMSEL MAKALE ÖZETLERİNDE
ÜSTSÖYLEM BELİRLEYİCİLERİNİN İNCELENMESİ**

Ekin ŞEN

**Danışman
Prof. Dr. Kamil İŞERİ**

İZMİR – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

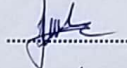
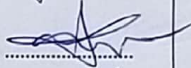
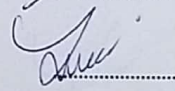
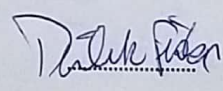
DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Ekin ŞEN
Öğrenci No : 2015800001
Tez Başlığı : Bilimsel Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin İncelenmesi

Savunma Tarihi : 20.12.2019

Danışmanı : Prof.Dr.Kamil İŞERİ

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr. Özge CAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr. Metin ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Soner AKŞEHİRLİ	Ege Üniversitesi	
Doç.Dr.Dilek FİDAN	Kocaeli Üniversitesi	

Ekin ŞEN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği ( ) / oy çokluğu ( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Bilimsel Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..... / ..... / .....

Ekin ŞEN

ÖZET

Doktora Tezi
Bilimsel Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin İncelenmesi
Ekin ŞEN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dilbilim Anabilim Dalı
Genel Dilbilim Programı

Makale özetlerinin temel amacı okurları makaleyi okumaya ikna etmektir ve yazarlar bu amacı gerçekleştirmek için özetlerinde bazı stratejiler kullanmaktadırlar. Bu stratejiler önermesel bilgiye herhangi bir ekleme yapmadan metinsel kaynaklarla okurlara rehberlik etmek, metnin bölümlerini göstermek, metni tutarlılığı sağlamak, bilgiyi ayrıntılandırmak; kişilerarası kaynaklarla yazarın önerme içeriğine bakış açısını yansıtmak, kendini metin içinde açıkça kodlamak, okurlarını söylem katılımcısı olarak metne dahil etmek gibi amaçlarla gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerini incelemektir. Fen bilimlerinden biyoloji, fizik, kimya, matematik; sosyal bilimlerden dilbilim, felsefe, psikoloji ve tarih makale özetleri çalışmanın veritabanını oluşturmaktadır. Çalışmada fen ve sosyal alanlardan toplam 289 makale özeti elde edilmiştir.

Elde edilen veriler, Hyland (2005)'in üstsöylem modeline göre incelenmiştir. Yapılan incelemede sosyal bilimlerdeki makale özetlerinin fen bilimlerine göre daha yoğun ve çeşitli üstsöylem belirleyicisi kullandığı, fen bilimlerindeki makale özetlerinin bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemi sosyal bilimlere daha fazla kullandığı, sosyal bilimlerin alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini fen bilimlerine göre daha fazla kullandığı, fen ve sosyal bilimlerde üstsöylem belirleyicilerinin kullanımında birtakım uzlaşımların yanısıra farklılıkların da görüldüğü belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Üstsöylem, Makale özeti, Fen bilimleri, Sosyal bilimler, Etkileşim.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

The Investigation of Metadiscourse Markers in Research Article Abstracts

Ekin ŞEN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Linguistics

General Linguistics Program

The main purpose of the article abstracts is to persuade the readers to read the article, and the writers use some strategies to achieve this aim in their abstracts. These strategies, without any additions to propositional content of the text, should guide readers, show parts of the text, provide cohesion within the text, elaborate the information through textual resources; reflect the writers perspective towards readers and propositional content, encode themselves explicitly in the text, include readers as a discourse participant or focus their attention through interpersonal resources.

The aim of this study is to investigate the metadiscourse markers in research article abstracts in life and social sciences. The database of the study comprises of the abstracts of biology, physics, chemistry, mathematics in life sciences and the abstracts of linguistics, philosophy, psychology, history in social sciences. In this study totally 289 article abstracts from the above-mentioned fields were investigated.

The data obtained in this study were investigated according to Hyland (2005)'s metadiscourse model. According to the data obtained in the study, article abstracts in social sciences have more frequently and various markers than abstracts in life sciences, abstracts in life sciences have interactive metadiscourse markers more than articles in social sciences, writers in social sciences use interactional metadiscourse markers in their abstracts more than writers in life sciences, there are some metadiscursive conventions in abstracts of life and social sciences, apart from conventions some interdisciplinary differences were determined.

Keywords: Metadiscourse, Research article abstract, Life sciences, Social sciences, Interaction.

BİLİMSEL MAKALE ÖZETLERİNDE ÜSTSÖYLEM BELİRLEYİCİLERİNİN İNCELENMESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY YAZISI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
EKLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM BİLİMSEL METİNLER

1.1. SÖYLEM TOPLULUĞU	13
1.2. METİN TÜRÜ	15
1.2.1. Bilimsel Metinler	19
1.2.1.1. Bilimsel Metinler ve Alanlararası Farklar	22
1.2.1.2. Bilimsel Metin Özetleri	25
1.2.1.2.1. Makale Özetleri	26
1.2.1.2.1.1. Makale Özetlerinin Tanımlanması	28
1.2.1.2.1.2. Makale Özetlerindeki İletişimsel Amaçlar ve Söylem Topluluğunun Beklentileri	31
1.2.1.2.1.3. Özetlerin Sözbilimsel Yapılanması: Hamleler	37

İKİNCİ BÖLÜM ÜSTSÖYLEM

2.1. ÜSTSÖYLEMİN TANIMI	46
2.2. METİNSEL VE KİŞİLERARASI İŞLEVLER	50
2.3. ÜSTSÖYLEM MODELLERİ	51

2.3.1. Williams (1981) Üstsöylem Modeli	52
2.3.2. Williams (1982) Üstsöylem Modeli	53
2.3.3. Crismore (1983) Üstsöylem Modeli	53
2.3.4. Vande Kopple (1985) Üstsöylem Modeli	55
2.3.5. Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993) Üstsöylem Modeli	57
2.3.6. Hyland (1998) Üstsöylem Modeli	59
2.3.7. Hyland (2005) Kişilerarası Üstsöylem Modeli	62
2.3.7.1. Üstsöylemin Bilgi Odaklı Etkileşimli Boyutu	67
2.3.7.1.1. Mantıksal Bağlayıcılar	68
2.3.7.1.2. Çerçeve Belirleyiciler	69
2.3.7.1.3. Metiniçi Belirleyiciler	70
2.3.7.1.4. Tanıtlayıcılar	70
2.3.7.1.5. Açımlayıcılar	71
2.3.7.2. Üstsöylemin Alıcı Odaklı Etkileşimli Boyutu	73
2.3.7.2.1. Kaçınmalar	75
2.3.7.2.2. Vurgulayıcılar	76
2.3.7.2.3. Tutum Belirleyicileri	77
2.3.7.2.4. Kendinden Sözetme	78
2.3.7.2.5. Katılım Belirleyicileri	79
2.4. ÜSTSÖYLEM ÇÖZÜMLEMELERİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM

3.1. VERİLERİN TOPLANMASI	86
3.2. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR

4.1. FEN BİLİMLERİ ALANINDAKİ MAKALE ÖZETLERİNDE ÜSTSÖYLEM KULLANIMI	95
4.1.1. Biyoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	95

4.1.1.1. Biyoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	96
4.1.1.2. Biyoloji Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	98
4.1.1.3. Biyoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	100
4.1.1.4. Biyoloji Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	101
4.1.2. Fizik Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	103
4.1.2.1. Fizik Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	104
4.1.2.2. Fizik Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	106
4.1.2.3. Fizik Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	108
4.1.2.4. Fizik Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	109
4.1.3. Kimya Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	111
4.1.3.1. Kimya Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	112
4.1.3.2. Kimya Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	113
4.1.3.3. Kimya Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	114
4.1.3.4. Kimya Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	115
4.1.4. Matematik Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	116
4.1.4.1. Matematik Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	117
4.1.4.2. Matematik Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	118
4.1.4.3. Matematik Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	120
4.1.4.4. Matematik Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	120
4.1.5. Fen Bilimlerinin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü	122
4.1.6. Fen Bilimleri Makale Özetlerindeki Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü	128

4.2. SOSYAL BİLİMLER ALANINDAKİ MAKALE ÖZETLERİNDE ÜSTSÖYLEM KULLANIMI	131
4.2.1. Dilbilim Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	131
4.2.1.1. Dilbilim Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	132
4.2.1.2. Dilbilim Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	134
4.2.1.3. Dilbilim Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	136
4.2.1.4. Dilbilim Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	136
4.2.2. Felsefe Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	138
4.2.2.1. Felsefe Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	139
4.2.2.2. Felsefe Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	141
4.2.2.3. Felsefe Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	142
4.2.2.4. Felsefe Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	143
4.2.3. Psikoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	145
4.2.3.1. Psikoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	146
4.2.3.2. Psikoloji Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	147
4.2.3.3. Psikoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	149
4.2.3.4. Psikoloji Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	150
4.2.4. Tarih Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı	151
4.2.4.1. Tarih Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	152
4.2.4.2. Tarih Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	154
4.2.4.3. Tarih Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı	156
4.2.4.4. Tarih Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri	156

4.2.5. Sosyal Bilimlerin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü	158
4.2.6. Sosyal Bilimler Makale Özetlerindeki Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü	164
4.3. FEN VE SOSYAL BİLİMLER MAKALE ÖZETLERİNDEKİ ÜSTSÖYLEM BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK GÖRÜNÜMLER	167
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	181
KAYNAKÇA	194
EKLER	ek.S1

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bhatia'ya Göre Makale Özetlerindeki Hamleler	s.38
Tablo 2: Huemer, Rheindorf ve Gruber'e Göre Makale Özetlerindeki Hamleler	s.39
Tablo 3: Hyland'a Göre Makale Özetlerindeki Sözbilimsel Hamleler	s.40
Tablo 4: Williams (1981)'in Üstsöylem Sınıflandırması	s.52
Tablo 5: Williams (1982)'nin Üstsöylem Sınıflandırması	s.53
Tablo 6: Crismore (1983)'ün Üstsöylem Sınıflandırması	s.54
Tablo 7: Vande Kopple (1985)'in Üstsöylem Sınıflandırması	s.56
Tablo 8: Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993)'ün Üstsöylem Sınıflandırması	s.58
Tablo 9: Akademik Metinlerde Üstsöylemin İşlevleri	s.60
Tablo 10: Üstsöylemin Kişilerarası bir Modeli	s.67
Tablo 11: Mantıksal Bağlayıcı Türleri	s.69
Tablo 12: Veritabanında Yer Alan Bilimsel Alanlar	s.88
Tablo 13: Dergipark'ta Ulaşılabilen Toplam Makale Özeti Sayıları	s.88
Tablo 14: Çalışmanın Evreni	s.89
Tablo 15: Çalışmanın Örneklemi	s.91
Tablo 16: Üstsöylem Modeli	s.92
Tablo 17: Biyoloji Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.96
Tablo 18: Biyoloji Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.97
Tablo 19: Biyoloji Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.101
Tablo 20: Fizik Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.104
Tablo 21: Fizik Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.105
Tablo 22: Fizik Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.109
Tablo 23: Kimya Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.111
Tablo 24: Kimya Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.112
Tablo 25: Kimya Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.115
Tablo 26: Matematik Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.116
Tablo 27: Matematik Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.117
Tablo 28: Matematik Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.120
Tablo 29: Fen Bilimlerinin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.123
Tablo 30: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.128
Tablo 31: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri	s.129
Tablo 32: Dilbilim Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.132
Tablo 33: Dilbilim Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.133
Tablo 34: Dilbilim Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.136
Tablo 35: Felsefe Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.139
Tablo 36: Felsefe Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.140
Tablo 37: Felsefe Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.143
Tablo 38: Psikoloji Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.145

Tablo 39: Psikoloji Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.146
Tablo 40: Psikoloji Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.149
Tablo 41: Tarih Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.152
Tablo 42: Tarih Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.153
Tablo 43: Tarih Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem	s.156
Tablo 44: Sosyal Bilimlerin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.159
Tablo 45: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Üstsöylem	s.164
Tablo 46: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri	s.165
Tablo 47: Fen ve Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicileri	s.168

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Metinsel Araçların Metinde Üstlendiği Roller	s.49
Grafik 1: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)	s.125
Grafik 2: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)	s.127
Grafik 3: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)	s.161
Grafik 4: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)	s.163
Grafik 5: Fen ve Sosyal Bilimler Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)	s.169
Grafik 6: Fen ve Sosyal Bilimler Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)	s.170

EKLER LİSTESİ

EK 1: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Kullanılan Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri	ek s.1
EK 2: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Kullanılan Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri	ek s.2
EK 3: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Kullanılan Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri	ek s.3
EK 4: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Kullanılan Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri	ek s.4
EK 5: Çalış- Eylemiyle Birlikte Kullanılan Ad Yantümceleri	ek s.5

GİRİŞ

İletişim araçlarının gelişmesi haberlerin, yeniliklerin, teknolojik gelişmelerin, buluşların, popüler dünya bilgisinin yayılmasını ve geniş kitlelere ulaştırılmasını hızlandırmıştır. Bunun yanında bilimsel çalışmalardaki artış, akademik yayın organların çevrimiçi olarak ulaşılabilir olması, son dönemlerde gündemde olan bilimsel dergilerdeki açık erişim politikaları ile bilimsel bilginin yayılmasındaki hız da artmıştır. Bilimsel çalışmalar ve bunların sonuçları çeşitli elektronik yayınlar, basılı yayınlar ve sözlü bildiriler ile dünyanın birçok yerine dağılmakta, dolayısıyla akademik iletişim olarak adlandırılabilen bir olgunun da büyümesini sağlamaktadır.

Bilim, iletişimsel bir süreçtir ve toplumsal bir ortamda gerçekleşir. Bu iletişimsel süreç bir başka deyişle akademik iletişim, bilimsel metinlerin üretimi ve algılanması üzerinden gerçekleşir (Atasoy, 2016:13). Burada karşılaşılan temel kavramlardan biri *akademik söylem*dir (İng. academic discourse). Hyland (2009a:1; 2011:171) bu kavramın akademide varolan düşünme ve dilin kullanma biçimlerini ifade ettiğini belirtir. Ders kitapları, bilimsel sunumlar, tezler, dersler ve makaleler akademinin temelini ve eğitim ile bilgi üretiminin merkezini oluşturur. Bunun nedeni, sözlü ya da yazılı metinlerin alanbilgisinin paylaşılmasına hizmet etmesinin yanı sıra bilim insanları arasındaki iletişime de katkı sağlamasıdır. Atasoy (2016:13)'a göre de bilimsel metinler alanbilgisinin oluşturulmasına ve bilim insanlarının bir *söylem topluluğu*nda (Alm. Diskursgemeinschaft, İng. discourse community) konumlanabilmesine yardım eder. Dolayısıyla akademinin, söyleminden ayrıştırılabilir olmadığı ve söylemi olmadan var olamayacağı söylenebilir.

Bilimsel bilginin çeşitli biçimlerde yayılmasının, akademik söylem ve söylem topluluğu gibi kavramların ortaya çıkmasının bir sonucu olarak Şenöz-Ayata (2012:23) bilimsel metinlerin ve bilimsel metin türlerinin metindilbilimin inceleme nesnelerinden biri konumuna geldiğini ve 1990'lı yılların başından itibaren makale, *özet*¹ (Alm. Abstract, İng. abstract), sunum, eleştiri/tanıtım yazısı gibi bilimsel metin

---

¹ Türkçedeki çalışmalarda *özet* terimi hem *abstract* hem de *summary* terimlerine karşılık gelebilmektedir. Bu çalışmada *özet* terimi İngilizce'deki *abstract* teriminin karşılığı olarak kullanılmakta ve bu terimle yalnızca bu kavrama gönderimde bulunmaktadır.

türlerinin metindilbilimsel çözümleme ölçütlerine göre incelenmeye başladığını belirtir.

Bilimsel bilgi artışıındaki ve bu bilginin yayılmasındaki hızlanma beraberinde birtakım olumlu ve olumsuz gelişmeler getirmektedir. Belirli bir zaman dilimi içinde ulaşılabilir bilginin artışı bilgi yoğunluğuyla birlikte varolan akademik çalışmaların sınıflandırılması ve bu çalışmaların araştırmacıların çalışmaları için uygunluğunu belirleme konusunda sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda yazarlar hazırladıkları bilimsel metinlerde olası okurlarını etkileyebilmek, varolan geniş alanyazın içinden sıyrılabilmek için metinlerini bilimsel metin ölçütlerine uygun biçimde düzenleme yoluna gitmektedirler. Yazarlar bir bakıma kendi çalışmalarının öncelenmesi için, oluşturdukları metinleri daha etkili kılmaya çalışır. Aynı biçimde okurlar da geniş bir alanyazın içinden kendi alanlarının hedeflerine uygun olan çalışmaları ayırtılabilmek ister. Başka bir deyişle okurlar araştırma yaptıkları alanla ilgili uygun çalışmalara ulaşabilmek için büyük bir grup biçimindeki bilimsel metinleri filtrelemek isterler.

Okurlar bilimsel metinleri sınıflandırabilmek ve aradıkları konudaki yayınlara ulaşabilmek için metnin tamamını okumadan önce makalelerin özellikle başlık, özet ve anahtar sözcüklerini okurlar. Bunun için elektronik yayınlarda belirli filtreler uygulandıktan sonra (bu filtrelemeler veritabanına göre farklılık gösterse de; yıl, yazar adı, anahtar sözcük, başlıkta ya da özette geçen sözcük biçiminde olabilmektedir) kalan makale grubu içinde istenen konuya uygun taramalar yapılabilmektedir. Ancak kalan makale grubu da yayın sayısının son yıllardaki artışı ve veri bankalarının büyüklüğü² nedeniyle beklenenden fazla sayıda metne sahip olabilmektedir.

Bu açıdan bakıldığında yazarlar makalelerini okurlarına ulaştırabilmek için çalışmalarında ilk karşılaşılan metin olan özetlerini etkin biçimde kurgulamayı,

---

² Sözelimi BASE (Bielefeld Academic Search Engine) adlı bilimsel yayın arama motorunda 5000'den fazla kaynaktan alınan ve Almanca ağırlıklı 100 milyondan fazla makaleye, rapora, kitap bölümü bulunmaktadır.

(<https://www.base-search.net/about/de/index.php> (Son erişim: 20.12.2017))

Elsevier yazılımına bağlı Science Direct bilimsel yayın arama motorunda İngilizce ağırlıklı 3,800'den fazla dergi ve bu dergilerde 14 milyondan fazla makale bulunmaktadır.

(<https://www.elsevier.com/solutions/sciencedirect/content> (Son erişim: 20.12.2017))

Tübitak Ulakbim'e bağlı ve 2013 yılında kullanıma açılan Dergipark projesinde Türkçe ağırlıklı olarak 1566 dergi ve 267,947 makale bulunmaktadır.

(<http://dergipark.gov.tr/> (Son erişim: 20.12.2017))

okurlar da ilgili çalışmanın kendi çalışmaları için uygunluğunu özet metinlerini değerlendirerek bulmayı hedefler. Bu durumda alanyazındaki makale özet metinlerinin bilimsel metin ölçütlerine koşut biçimde düzenlenip düzenlenmediğinin betimlenmesi gereksinimi ortaya çıkar.

Problem Durumu

Bilgilendirici metinlerin alttürü olan bilimsel metinlerin ve bu metinlerin bölümlerinin farklı dillere ve farklı alanlara göre barındırdığı söylem desenlerinin betimlenmesi gerekliliği kaçınılmazdır (Şenöz-Ayata, 2014:21). Bilimsel metin türünün altında tezler, makaleler, bildiriler, araştırma raporları ve seminer ödevleri gibi alttürler bulunmaktadır. Bu alttürlerden biri de özetlerdir. Busch-Lauer (2012:5) özetlerle ilgili olarak pek çok çalışmada bilimsel yazmaya gönderimde bulunulmasına karşın, bilginin yoğunlaştırıldığı bir metin türü olan ve genel işlevi okurları ana metni okumaya ikna etmek olan özetlerin metinsel özelliklerine yönelik somut betimlemelerin eksikliğine dikkat çeker. Bu açıklamaya koşut olarak Hyland (2000:74) da makale özetlerinin nasıl hazırlanacağı konusunda çok az sayıda dergide özet yazım yönergesi bulunduğunu, bulunan yönergelerin ise belirsiz olduğunu belirtir. Dergilerdeki özet yönergeleri genel olarak özetin neyi barındırması gerektiğini belirtmekten çok, özetin en çok kaç sözcükten oluşabileceğini sınırlamaya yöneliktir.

Makale özetleri çalışılması gereken bir metin türüdür. Bunun nedeni özetlerin bir alanın bilimsel ve toplumsal varsayımlarının taşıyıcısı olması, buna bağlı olarak kişisel çalışmaların ilgili toplum içinde nasıl konumlandırılabilirdiğini saptama açısından alıcı odaklı etkileşimli özelliklerin kaynağı olmasıdır (Hyland, 2000:63). Hyland'ın bu savını destekler biçimde Berkenkotter ve Huckin (2003), Lindeberg (2004) gibi araştırmacılar da bilimsel bağlam içinde özel bir metin türü olan özetlerin araştırma konusu olarak öncelik kazandığını belirtir (aktaran: Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013:320).

Alanyazında makale özetlerinin yanısıra *üstsöylemin* (İng. metadiscourse) de önemine vurgu yapılır. Hyland (2017:17) üstsöylemin edinçten çok dilin özel bir amaç için üretilmiş çeşitlerine odaklandığını, katılımcılar arasındaki rol ilişkilerinin

ötesinde söylemin *ikna edici* (İng. persuasive) yapılanması hakkında bilgiler içerdiğini belirtir. Bu bağlamda üstsöylem yazar ile okurun karşılıklı olarak anlaşması için tutarlı özelliklerin katkısını inceler. Buna koşut olarak Hyland (1998, 438; 2005:141) metinlerin dünyanın nasıl bir şey olduğunun açık bir yeniden sunumu olmadığını, yeniden sunumun her zaman seçme, ön plana çıkarma, simgeleştirme gibi işlemlerin süzgecinden geçirildiğini, gerçeklik, yetki, güvenilirlik ve alanbilgisine başvurmayı içeren, temelinde toplumsal olan süreçlerle yapılandırıldığını belirtir. Ayrıca üstsöylemin iletişimi kolaylaştırma, yazarın konumunu destekleme ve bir okur/dinleyiciyle ilişki kurma konusunda önemli bir birim olduğu da söylenebilir. Bu durumda makale özetlerinin işlevleri ile üstsöylemin işlevleri arasında bir koşutluk ilişkisi ortaya çıkar. Bu koşutluk ilişkisi metnin tutarlı, güvenilir, yazar-okur arasında ilişki kurucu ve ikna edici olmasıdır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çevrimiçi dergi sayısındaki artışın ve dergilerin açık erişim politikalarının ulaşılabilen makale sayısında bir artış yaratması bir konuyla ilgili ulaşılabilen makale sayısını artırmakta ancak araştırmacıların belirli bir zaman içinde kendi çalışmaları için uygun makalelere ulaşmasını ise aynı ölçüde zorlaştırabilmektedir. Makale sayısındaki bu artışın bir sonucu olarak araştırmacıların hangi makalelerin kendileri için uygun olduğunu, hangilerinin uygun olmadığını belirlemeleri de zorlaşmaktadır. Bu konuda makale özetlerinin araştırmacıların başlıktan sonra karşılaştıkları ilk metin bölümü olması nedeniyle makalenin tamamını okumadan ilgili makalenin araştırmacının çalışması için uygun olup olmadığı konusunda ve makalenin tamamını okuyup okumayacağına karar vermesi konusunda eyleyici bir rolü de ortaya çıkmaktadır. Buna göre makale özetlerinin temel amacının okuru ana metni okumaya ikna etmek olduğu söylenebilir. Bu türden bir amaç güden makale özetlerinde bu amacı yerine getirmek için birtakım stratejilerin kullanıldığı söylenebilir. Makale özetlerinde kullanılan dilsel stratejilerden biri de üstsöylemdir, çünkü üstsöylem bilginin tutarlı, anlaşılır, yönlendirici, rehberlik edici ve ikna edici biçimde düzenlenmesini ve yazar ile okur arasında bir etkileşimin gerçekleştirilmesini sağlar. Dolayısıyla makale özetleri ve üstsöylem arasında nasıl bir etkileşim bulunduğu, özetlerin tutarlı, güvenilir, yazar-okur arasında ilişki kurucu ve ikna edici olması için yazarların özetlerde ne türden üstsöylemsel işlemler yaptığının belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkar.

Alanyazında makalelerin özet bölümlerini inceleyen pek çok çalışma (Salager-Meyer, 1992; Swales, 1993; Dos Santos 1996; Hyland, 2000; Huckin, 2001; Bhatia, 2003; Martin-Martin, 2003; Stotesbury, 2003; Hyland, 2004; Lores, 2004; Hyland ve Tse, 2005; Pho, 2008; Golebiowski, 2009; Busch-Lauer, 2012; Huemer, Rheindorf ve Gruber, 2012; Bondi ve Lores Sanz, 2014; Bondi, 2014; Gillaerts, 2014; Ebrahimi ve Chan, 2015) bulunmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde makale özetleriyle ilgili olarak özetleri işlevsel olarak betimlemeyi amaçlayan ve makale özetlerindeki sözbilimsel yapılanmaya yönelik incelemeler yapan çalışmalar oldukları görülmektedir.

Alanyazında makale özetlerini betimlemeye ve sözbilimsel düzeni incelemeye yönelik çalışmaların yanı sıra özellikle makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerini inceleyen çalışmalar (Gillaerts ve Van de Velde, 2010; Hu ve Cao, 2011; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013; Mocanu, 2015; Wang ve Zhang, 2016; Jiang ve Hyland, 2017) da bulunmaktadır. Makale özetlerindeki üstsöylem belirleyicilerini inceleyen çalışmalarda Gillaerts ve Van de Velde (2010) makale özetlerindeki *kaçınmaları* (İng. hedges), *vurgulayıcıları* (İng. boosters) ve *tutum belirleyicilerini* (İng. attitude markers); Hu ve Cao (2011), makale özetlerindeki kaçınmaları ve vurgulayıcıları; Khedri, Heng ve Ebrahimi (2013) *bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem* (İng. interactive metadiscourse) belirleyicilerini; Mocanu (2015), *alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem*³ (İng. interactional metadiscourse) belirleyicilerini; Wang ve Zhang (2016) makale özetlerindeki üstsöylem belirleyicilerini; Jiang ve Hyland (2017) ise *üstsöylemsel adları* (İng. metadiscursive nouns) incelemiştir.

Alanyazınında üstsöylemle ilgili birçok çalışma (Williams, 1981; Crismore, 1983; Vande Kopple, 1985; Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993; Hyland, 1998a, Hyland, 2005, Dafouz-Milne, 2008; Gillaerts ve Van de Velde, 2010; Hyland, 2010; Hu ve Cao, 2011; Fu, 2012; Khabbazi-Oskouei, 2013; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013; Bayyurt ve Akbaş 2014; Önder Özdemir ve Longo, 2014; Andrusenko, 2015; Hyland, 2015; Kawase, 2015; Mocanu, 2015; Jin ve Shang, 2016; Kan, 2016; Wang ve Zhang, 2016; Zhang, 2016; Çubukçu, 2017; Dağ-Tarcan,

---

³ “Interactive metadiscourse” ve “interactional metadiscourse” terimlerin Türkçe karşılıkları Uluçam-Wegmann (2018:51)’dan alınmıştır ve çalışmada bu biçimde kullanılmıştır.

2017; Hyland, 2017; Jiang ve Hyland, 2017, Zare ve Takavoli, 2017; Ho ve Li, 2018) bulunmaktadır. Bu çalışmalardan özellikle Williams (1981), Crismore (1983), Vande Kopple (1985), Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993), Hyland (1998a), Hyland ve Tse (2004) ve Hyland (2005) üstsöylem modelinin oluşturulması konusundaki başat çalışmalardır. Bu çalışmaların yanısıra Gillaerts ve Van de Velde (2010), Hyland (2010), Khedri, Heng ve Ebrahimi (2013), Hyland (2017), Jiang ve Hyland (2017) ise makale, tez vb. bilimsel yayınlardaki üstsöylem belirleyicilerini inceleyen çalışmalardır.

Türkçe alanyazın incelendiğinde bilimsel metinlere yönelik birçok çalışma olduğu da gözlemlenmektedir. Huber ve Uzun (2000), dilbilim makalelerinin giriş ve sonuç bölümlerinin düzenlenişini ve metin türüne özgü işlevleri incelerken, Huber ve Uzun (2001), anadili Türkçe olan öğrencilerin ürettikleri bilimsel metinleri söylem topluluğu beklentileri çerçevesinde *metin türüne* (İng. text genre) özgü düzenlemeler açısından incelemişlerdir. Uzun (2001), bilimsel metin üretimini ve söylem topluluğunun bilimsel metinden beklentilerini ortaya koyulmuştur. Şenöz-Ayata (2006), dilbilim alanındaki Türkçe bilimsel metinlerin giriş ve sonuç bölümlerindeki kurgulanış biçimlerini incelemiş, Fidan (2008) ise öğrencilerin ve uzmanların yazdıkları araştırma yazılarında giriş bölümlerini karşılaştırmıştır. Konukman (2012), Türkçe ve Almanca yazılmış ekonomi makalelerini biçimsel açıdan karşılaştırarak bilimsel metin üretiminde dillerarası farklılık ve benzerlikleri saptamış, Şenöz-Ayata (2014) da Türkçe ve Almanca bilimsel metinlerin sözbilimsel ve dilsel benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırmıştır. Kan (2014), Türkçe eğitimi alanındaki tezlerin giriş, yöntem, bulgu, tartışma ve sonuç bölümlerindeki sözbilimsel hamleleri incelerken, Kan ve Uzun (2014), Türkçe eğitimi alanındaki tezlerde bulgu, tartışma ve sonuç bölümlerini sözbilimsel hamleler açısından incelemiş, Kan ve Uzun (2015), Türkçe eğitimindeki tezlerin giriş bölümlerini uygulanan hamleler açısından inceleyen bir çalışma yürütmüştür. İşeri ve Şen (2017) yabancılara Türkçe öğretimi alanındaki makalelerin giriş, ana ve sonuç bölümlerindeki sözbilimsel düzenlenişleri ve yönelimleri incelemişlerdir. Kan (2017) ise bilimsel metinlerin sözbilimsel yapısı, üstsöylem kullanımı ve atıf tipleri üzerine çalışmıştır.

Bilimsel metinler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde Türkçe makale özetleriyle ilgili yapılan çalışmaların varlığından da sözedilebilir. Türkçe bilimsel

makale özetlerini inceleyen çalışmaların Çakır (2011), Şenöz-Ayata (2012), Aktaş ve Uzuner Yurt (2015) tarafından yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Makale özetleriyle ilgili çalışmalardan Çakır (2011) Türkçe-İngilizce arasında adlaştırma ve bilgiyi kurgulama biçimini incelerken, Şenöz-Ayata (2012) Türkçe-Almanca arasında sözbilimsel düzeni araştırmış, Aktaş ve Uzuner Yurt (2015) ise Türkçe eğitimindeki makale özetlerini hamle, dilbilgisi, sözcük sayıları gibi özellikler çerçevesinde incelemişlerdir.

Türkçe alanyazında üstsöylem çalışmaları; dilbilim makalelerdeki üstsöylem düzenlemelerini inceleyen Uzun (2002); psikoloji makalelerindeki üstsöylem belirleyicilerini inceleyen Zeyrek (2002); söylem topluluğunun bilimsel metinlerden beklentilerini ve bu beklentiler çerçevesinde metinde ne türden üstsöylem düzenlemelerinin yapıldığını inceleyen Uzun (2006); ikidilli öğrencilerin kaçınma ve vurgulayıcı üstsöylem belirleyicilerini algılama ve uygulamalarını araştıran Bayyurt ve Akbaş (2014); Türkçe Eğitimi ile Türk Dili ve Edebiyatı alanlarındaki makalelerde üstsöylem belirleyicilerini karşılaştıran Kan (2016); Türkçe eğitimi bağlamında üstsöylem belirleyicilerinin kullanımını ele alan Kuzu (2016); üstsöylem ve kültür etkileşimini ortaya koyan Bayyurt (2017), Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin Türkçe metinlerindeki üstsöylem belirleyicilerini inceleyen Çubukçu (2017), Türkçe makalelerdeki bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini inceleyen Dağ Tarcan (2017), Türkçe anadil konuşucularının ürettikleri kanıtlayıcı metinlerde kaçınma ifadeleriyle bu ifadelerin bağlamsal ve edimbilimsel işlevlerini inceleyen Hatipoğlu ve Algı (2017), Türkçe anadil konuşucularının neden bildiren paragraflarda kullandıkları neden belirleyicilerinin türlerini, kullanım yerlerini ve sıklığını ortaya koyan Uluçay ve Hatipoğlu (2017); Almanca-Türkçe ikidilli öğrencilerin ürettikleri metinlerde alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini inceleyen Uluçam-Wegmann (2018) biçimindedir.

Alanyazınla ilgili verilen bilgiler ışığında Türkçe makale özetlerinin düzenlenişleriyle ilgili çalışmaların ve Türkçe bilimsel metinlerdeki üstsöylem kullanımını inceleyen çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Ancak Türkçe makale özetlerindeki üstsöylem öğelerinin kullanımıyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan hareketle makalelerin okunmasıyla ilgili önemli bir konuma sahip olduğu alanyazındaki çalışmalarla (Hyland, 2000; Busch-Lauer,2012;

Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013) ortaya koyulan özetlerde metin düzenlenişinin, tutarlılığın, yönlendiriciliğin, yazar-okur arasındaki etkileşimin ve iknanın nasıl gerçekleştirildiğinin yeterince araştırılmadığı söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak bilimsel bir makale için okurun ilk karşılaştığı metin olan ve okurun makaleyi okuyup okumayacağına karar verdiği bölüm olan özet metinleriyle ilgili Türkçedeki bu eksikliği doldurmak adına yapılacak çalışmalara yönelik bir gereksinim ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Çalışmanın amacı, fen ve sosyal bilimlerde Türkçe yazılmış bilimsel makale özetlerindeki üstsöylem belirleyicilerini belirlemektir. Belirtilen amaç doğrultusunda çalışmada aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Fen bilimlerindeki Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin işlevleri nelerdir?
2. Sosyal bilimlerdeki Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin işlevleri nelerdir?
3. Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri arasında fark var mıdır?
4. Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde ikna etme süreci hangi üstsöylem belirleyicileriyle gerçekleştirilmektedir?

Çalışmanın Önemi

Makale özetleri okurun ana metinden önce karşılaştığı ve ana metni okuyup okumayacağına karar verdiği, bir başka deyişle okuru ana metni okumaya yönlendirme amacı güden metinlerdir. Üstsöylem ise metinde önermesel bilgi dışında kalan, metnin önermesel içeriğine katkı sağlamadan onun tutarlı, anlaşılır, yönlendirici, ikna edici, rehberlik edici ve yazar-okur arasında etkileşim kurucu özelliklerin bütünüdür.

Türkçe üstsöylem alanyazını Türkçe bilimsel söylem ve bilimsel metinler açısından incelendiğinde bilimsel makale özetlerini üstsöylem özelliklerine göre inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle bilimsel söylem ile ilgili çalışmalarda Türkçe bilimsel metin özetlerinde üstsöylem kullanımının

incelenmesi ve Türkçe makale özetlerinin bu açıdan ele alınması konusunda bir boşluk olduğu söylenebilir. Bu açıdan çalışmada Türkçe makale özetlerindeki üstsöylem ögelerinin incelenerek makale özetlerinin iletişimsel amaçlarını yerine getirirken fen ve sosyal bilimler arasında ve bu alanların altalanları arasında ne türden üstsöylemsel görünümsergilendiğinin ortaya koyulmasının Türkçe bilimsel metinlere yönelik önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Türkçede üstsöylem üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde Türkçe bilimsel metinlerdeki üstsöylem belirleyicilerinin kullanımlarıyla ilgili hangi ulamların öncelendiğı belirlenmiş, ancak bu ulamlar altında hangi belirleyicilerin kullanıldığı ile ilgili çalışmalarla karşılaşılmamıştır. Bu durumda bu çalışma Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem ögelerinin neler olduğunu belirleyeceği, ilgili söylem topluluklarının beklentileri doğrultusunda hangi üstsöylem hamlelerinin uygulandığını ortaya koyacağı, kullanılan üstsöylem ulamlarını ve belirleyicilerini ortaya çıkaracağı için de önem taşımaktadır.

Bilimsel metinlerin özet bölümleri okurun ana metni okuyup okumayacağına karar verdiği bölüm olması nedeniyle ana metindeki bazı bilgileri barındırması beklenen özetlerde bilimsel dile özgü kullanımların yeterince algılanamadığı, ana metni yansıtmadığı gözlemlenmektedir. Bilimsel çalışmanın tanıtımı olarak değerlendirilen özet metinlerin ana metni tam olarak yansıtmaması okur ve araştırma yapan bilim insanları tarafından metinde neyin, nasıl, ne için incelendiğı konusundaki olası sorulara yanıt bulmasını güçleştirebilmektedir. Başka bir deyişle özet metnin ana metni yansıtamaması o çalışmanın değerlendirilmesi için ilk adımın atılamamasına, dolayısıyla metnin çalışma sınırları içerisine alınamamasına yol açabilmektedir. Bu nedenle bu çalışma özet metinlerinin niteliklerinin sorgulanması açısından da önem kazanmaktadır.

Metinler dış dünya gerçekliğine gönderimde bulunan önermesel ögelerden ve metnin kendisine, algılanırlığına gönderimde bulunan üstsöylem ögelerinden oluşur. Bu açıdan metinlerin söylem topluluğunun metinden beklentilerine, dolayısıyla türüne, yazarın okurla ilgili olası bilgilerine göre düzenlenmesi gerekliliğı ortaya çıkar. Bu gerekliliklerin yerine getirilmesi metnin tutarlı ve iletişimsel amaçlara uygun biçimde düzenlenmesini sağlar. Metnin bu koşullara uygun biçimde düzenlenmesini sağlayan en önemli ögelerden biri üstsöylem belirleyicileridir. Bu

durumda bilimsel iletişim için bu derecede önemli olan özetlerin üstsöylem belirleyicilerinin kullanımı açısından incelenmesi gereksinimini yerine getirmeyi amaçlayan bu çalışma önem kazanmaktadır.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda temel iletişimsel amacı okuru makalenin tamamını okumaya ikna etmek olan makale özetlerinin üstsöylem kullanımı açısından incelenmesi Türkçe bilimsel makale özetlerinin nasıl ikna edici biçimde, bir başka deyişle tutarlı, anlaşılır, yönlendirici, rehberlik edici, yazar-okur etkileşimini oluşturuıcı biçimde düzenlendiğini ortaya koyacaktır. Bu bilgiler ışığında Türkçe makale özetlerindeki üstsöylem kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışma özetlerdeki okuru ikna etme amacını hangi üstsöylem öğelerinin kullanılarak gerçekleştirildiğini ve bunun fen ve sosyal bilimlerde ve bu alanlar içindeki altalanlarda nasıl gerçekleştirildiğini ortaya çıkarması bakımından da önem kazanmaktadır.

Çalışmanın Varsayımları

Bilimsel metin türlerinin ortak genel özellikler taşıması yanında kültür, alan ya da dil farklılıklarına koşut olarak kullanılan üstsöylem belirleyicilerinde değişiklikler görülmesi olasıdır. Uzun (2006:34), bilimsel söylem topluluğundaki üyelerin araştırma normları çerçevesinde bilimsel olarak ortak bir ikincil kültüre sahip olduklarını, bu durumun bireylerin birincil kültüründen bir başka deyişle yaşam tarzlarından, davranışlarından, gelenek ve göreneklerinden bağımsız ve evrensel olduğunu belirtir. Ancak Hyland (2005), Gillaerts ve Van de Velde (2010), Busch-Lauer (2012) bilimsel metin üretiminde dillere, kültürlere, alanlara ve yazara özgü özelliklere değinerek bu evrensellik içinde Uzun (2006)'un belirttiği birincil kültür farklılaşmalarının görüldüğünü savlar. Benzer biçimde Mauranen (1993) yaptığı çalışmasında anadili Fince olan yazarların anadili İngilizce olan yazarlardan ekonomi alanındaki metinlerde farklı sayıda mantıksal bağlayıcı kullandığını ve bunun nedeninin Finlandiya'da bu konuda verilen eğitimden kaynaklandığını belirtir (aktaran: Vande Kopple, 2012:41). Bu da evrensel olması beklenen bir metin türü olan bilimsel metinlerde yazarların birincil kültürden de etkilendiği, dolayısıyla dillerarası ve kültürlerarası farklılıklar olabileceği düşüncesini destekler.

Yazarların evrensel olan ikincil kültürlerinin (bilimsel kültür) birincil kültürlerinden etkilendiği yönündeki görüşlerden hareketle bu çalışmanın varsayımı bilimsel söylemin evrensel olsa da alanlara ve altalanlara bağlı olarak söylem topluluğunun ve kültürün beklenti ve etkisiyle kullanım biçimlerinde farklılıklar göstereceğidir. Bunun yanı sıra sosyal bilimler makale özetlerinin fen bilimleri makale özetlerinden daha sık üstsöylem belirleyicisi barındıracağı, okurla ve metinle etkileşim oluşturmada öncelenen alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini daha yoğun, fen bilimlerinin ise metinsel düzenlemeyi önceleyen bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini daha yoğun kullanacağı çalışmanın varsayımlarıdır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın veritabanını oluşturan makale özetlerinin bulunması için Türkçe yayın yapan dergiler incelenmiş ve bu dergilerin belirlenmesi konusunda bazı ölçütler gözetilmiştir. Makale özetlerinin seçildiği dergilerin Türkiye'de akademik süreli yayıncılığın geliştirilmesini sağlama, ulusal dergilerin dünyadaki görünürlüğünü artırma, dergilerin elektronik ortamda yönetilmesini gerçekleştirme ve TR Dizin ve Ulusal Atıf Dizini için veri sağlama amaçlarına sahip Tübitak Ulakbim (Tübitak Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) Dergipark'ta yer alması, dergilerin söylem topluluğunun beklentilerine uygunluğunu ve bilimsel anlamda yetkin olduğunu göstermesi açısından hakemli olması, belirli bir yayın geleneğine sahip olduğunu yansıtmaması açısından en az 5 yıllık yayın hayatlarının olması ve bilimsel ölçütlere sahip olduğunu göstermesi açısından da en az bir ulusal ya da uluslararası dizin tarafından taranıyor olması çalışmanın veritabanında yer alan makale özetlerinin bulunduğu dergilerin sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra üstsöylem kullanımlarındaki güncel durumu yansıtabilmek için dergilerde 2013-2017 yılları arasında yayınlanmış makalelerin özetleri seçilmiştir.

Çalışma yukarıda belirtilen ölçütleri taşıyan dergilerde yer alan Türkçe makale özetleriyle sınırlandırılmasının yanı sıra iki alanla ve sekiz anabilim dalıyla, fen bilimleri altında yer alan biyoloji, fizik, kimya, matematik alanlarındaki ve sosyal bilimler altında yer alan dilbilim, felsefe, psikoloji, tarih alanlarındaki makale

özetleriyle sınırlandırılmıştır. Üstsöylem belirleyicilerinin Türkçedeki görünümünü ortaya koyabilmek için Dergipark'ta yeralan, Türkçe dışındaki dillerde yazılmış ve belirtilen alanlarda dışındaki alanların makale özetleri çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Belirlenen makale özeti veritabanı bu çalışmanın kuramsal bölümünde ayrıntılarıyla betimlenen, güncel üstsöylem modellerinden biri olan ve alanyazında sıklıkla kullanılan Hyland (2005)'da ortaya koyulan Üstsöylem Modeli'ne göre incelenecektir. Bu bağlamda araştırmacının modelindeki ulam ve altulamalara bağlı kalınacaktır. Alanyazındaki diğer üstsöylem modelleri ve modellerin ulamları bu çalışmadaki verilerin incelenmesinde kapsam dışında bırakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİMSEL METİNLER

Çalışmanın bu bölümünde akademik söylem bağlamında söylem topluluğu, söylem topluluğu ile metin türünün ilişkisi, bilimsel metinlerin özellikleri, bilimsel metinlerde disiplinlerarası farklılıklar, makale özetlerinin tanım ve özellikleri, üstsöylem kavramı, üstsöylem sınıflandırmaları ve modellemeleri, üstsöylem belirlemelerinin nasıl yapıldığı üzerinde durulmaktadır.

1.1. SÖYLEM TOPLULUĞU

Akademik bilgi yazar ile onu sürekli gözlediği varsayılan söylem topluluğunun uyumuyla ortaya çıkan ve ideolojik olarak paylaşılan kültürel bir eylemin çıktısı olarak düşünülür (Uzun, 2002:204). Bu bağlamda Hyland (2009a:49)'ın da belirttiği gibi topluluk, bir şeyleri yaparken belirli yollar ve dili kullanma konusunda düşünce birliğine sahip gerçek ve görece istikrarlı bir grup olarak görülebilir. İletişimin her zaman toplumsal bağlamlarda gerçekleştiği düşüncesi, topluluk kavramını iletişim aracı olan metinlerin türlerinin merkezine alır. Böylece topluluk ve tür kavramı karşılıklı olarak birbirini tamamlar (Hyland, 2005:138). Uzun (2002:24) da Hyland'a koşturarak söylem topluluğu kavramının metin türü kavramıyla birlikte ele alındığını, bu durumun temel nedenini ise bu iki kavramın iç içe geçmiş bir kavramsal alan oluşturması olarak belirtir.

Söylem topluluğu, dili geniş bir dünyada iletişim kurmak için değil, bireylerle ve daha küçük toplumsal grupların üyeleriyle iletişim kurmak için kullanan bir grup insan olarak tanımlanabilir. Barton (1994) bir söylem topluluğunun ortak metin ve uygulamaları olan insan grubu (sözelimi akademisyenler) olduğunu söyler. Söylem topluluğu, metnin hedeflediği insan grubu, metni okuyan insanlar, okuyarak ya da yazarak bir söylem edimine katılan insanlar olabilir (aktaran: Hyland, 2005:139). Beaufort (1997) ise söylem topluluklarının en temel özelliğini, kendi amaç ve değerlerini temel alarak topluluktaki diğer üyelerin beklentileri doğrultusunda metin üretimi yapmaları olduğunu belirtir (aktaran: Bayyurt ve Akbaş, 2014:72).

Yazma ediminin gerçekleşmesi için oluşturulacak metnin olası okurları hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Grabe ve Kaplan (1996), yazma edimini etkileyen beş değiştirgen bulunduğundan söz eder ve bu değiştirgenleri okur sayısı, okurun tanınma durumu, katılımcı (yazar-okur) ilişkileri, paylaşılan artalan bilgisinin durumu ve paylaşılan bilgi durumu biçiminde sıralar (aktaran: Hyland, 2005:11-12). Metnin alıcısına yönelik bu türden bilgiler, bir başka deyişle söylem topluluğuna yönelik bilgiler ve onların beklentileri, yazma edimini doğrudan etkilemekte, metnin düzenlenişini belirlemekte, dolayısıyla da metin türüyle doğrudan ilişkili olmaktadır.

Söylem topluluğunun özellikleri üzerinde duran bir başka araştırmacı da Graefen (1997:82-83)'dir. Araştırmacıya göre söylem topluluğu ortak amaçlar çerçevesinde karşılıklı bir etkileşim oluşturan, ortak bir dil kullanan, uzmanlık dillerini benzer ilkeler çerçevesinde geliştiren ve geliştirmeye devam eden, yayınlar için geniş ölçüde benzer metin türleri kullanan üyelerden oluşur. Buradan hareketle dilsel edimlerin bilginin üretimi, *gösterimi* (Alm. Darstellung), *gerekçelendirilmesi* (Alm. Begründung) ve yayılmasında belirli toplumsal ölçütlere sahip olduğu söylenebilir (Graefen, 1994:136).

Alanyazındaki tanımlamalar ışığında her grubu söylem topluluğu olarak değerlendirmek yanlış bir sınıflandırma olabilir. Bu durumda Swales (1993:24-27), bir grup bireyi söylem topluluğu olarak adlandırmak için bu grubun altı temel özelliğe sahip olması gerektiğini söyler ve bu özellikleri şu biçimde sıralar:

1. Bir söylem topluluğunun genel olarak kabul edilmiş birtakım ortak hedefleri vardır.
2. Bir söylem topluluğunun üyeleri, aralarında iletişim sağlayacak düzeneklere sahiptir.
3. Bir söylem topluluğu bilgi ve geribildirim oluşturmak için öncelikle katılımcı düzeneklerini kullanır.
4. Bir söylem topluluğu bir ya da daha fazla türü, amaçlarını iletişimsel yolla geliştirmek için kullanır.
5. Kendine özgü türlere ek olarak bir söylem topluluğu bazı özel sözcükler de oluşturur.
6. Bir söylem topluluğunun içeriğe ve söylemsel uzmanlık derecesine göre üye sınırı vardır.

Swales'in bu tanımlamasından yola çıkarak söylem topluluğunun ortak hedefleri bulunan, aralarındaki iletişimi düzenleyen belirli sözleşmelere sahip, topluluk üyelerinin topluluğu doğrudan etkilediği, iletişimi sağlamak için belirli

türleri kullanan, özel bir sözvarlığı olan ve belirli sayıda insandan oluşan bir grup olduğu belirtilebilir.

Söylem topluluğunu kendi normları, ulamlamaları, bilgiyi yapılandırma biçimleri, gelenekleri, tartışma biçimleri, bir başka deyişle kendi kültürleri olan bir grup olarak tanımlayan Hyland (2005:141-143) bir alan üyesi olarak metin oluşturmanın sözgelimi biyoloji alanı için biyoloji yapmak, sosyoloji alanı için sosyoloji yapmak olarak görülebilecek bir biçimde metinleştirmeyi içerdiğini öne sürer. Söylemle ilgili bu türden topluluk kısıtlamaları bir şeylerin nasıl söylenmesi gerektiğini kısıtlar ve yazarı bunu söyleme yetisi olan biri olarak yetkilendirir. Araştırmacıya göre metin oluşturma topluluk odaklı bir etkinliktir ve bu etkinlik yazarın uygun kişilerarası ve metinsel ilişkileri işletmesiyle gerçekleşir.

1.2. METİN TÜRÜ

Türler, bireylerin ilişkilerini geliştirmeleri, topluluklar oluşturmaları ve dili kullanarak bir şeyler yapmalarını belirten gelenekselleştirilmiş metin biçimlerinin yinelenen kullanımına gönderimde bulunur (Hyland, 2011:174-175). Bir önceki bölümde açıklanan söylem topluluğu kavramı metin türüyle doğrudan ilişkilidir ve bu iki kavram iç içe geçmiş bir kavramsal alan oluşturmaktadır. Hyland (2005:87; 2006:46), söylem topluluğu ile doğrudan ilgili olan *türü* (İng. genre) yazarların yinelenen durumlara yanıt vermek için dili kullanış biçimlerini sunan metinleri bir araya getirip ulamlayan bir terim olarak tanımlar. Bu düşüncüyü destekler nitelikte Adamzik (1999:141) de belirli bir alan diline hakim olmayla metin üretimi ve metinlerin kullanımına yönelik gelenekler ve alışkanlıklar arasında sıkı bir bağ bulunduğunu savlar. Bu bağlamda metin türlerinin oluşumunda söylem topluluğu ve topluluğun oluşturduğu gelenekler önemli bir rol oynamaktadır. Coffin (2000), Hyland'a ve Adamzik'e benzer biçimde türü belli bir metin ya da söyleme özgü yazma gelenekleri biçiminde tanımlamaktadır (aktaran: Ercan, 2008:43).

Metin türü *aşamalandırılmış* (İng. staged) ve *hedef-yönelimli* (İng. goal-oriented) toplumsal bir süreç olarak tanımlanabilir. Martin ve Rose (2007:8)'ye göre tür toplumsaldır, çünkü insanlar türlere diğer insanlarla birlikte katılır; tür hedef-yönelimlidir, çünkü insanlar türleri hedeflerine ulaşmak için kullanır; tür

aşamalandırılmıştır, çünkü hedeflere ulaşmak için birçok adımın yerine getirilmesi gerekir. Tür kavramına göre bir topluluğun üyeleri, sıklıkla kullandıkları metinlerdeki benzerlikleri kolayca fark eder ve bu tür metinleri okumak, anlamak, üretmek için yinelenen deneyimlerinden yararlanırlar. Bu durumun nedeni yazmanın beklentilere yönelik bir edim olmasıdır. Okurun, yazarın amacını yorumlama olasılığı, yazarın okurun olası beklenti ve kestirimlerini öngördüğü ölçüde artar. Okurun gereksinimlerine ilişkin bu türden öngörüler önceden okunan aynı türdeki metinlere bağlıdır (Hyland, 2005:87).

Metin türleri alanında çalışan araştırmacılardan Bhatia (1993)'da tür, profesyonel ya da akademik topluluğun üyeleri tarafından tanımlanan, anlaşılan ve o türde düzenli olarak ortaya çıkan bir dizi iletişimsel amaca sahip iletişimsel olay olarak tanımlanır (aktaran: İnce Özyıldırım, 2010:27). Benzer biçimde Keçik ve Uzun (2004:17) da metin türü kavramının metne yüklenen iletişimsel amaçlar doğrultusunda biçimlenen dilsel özellikler bağlamında ortaya çıkan ayrımlarla belirginleştiğini söyler.

Türü, üyelerin birtakım iletişimsel amaçları paylaştığı iletişimsel etkinliklerden oluşan bir sınıf olarak tanımlayan Swales (1993:58)'e göre bu amaçlar söylem topluluğunun üyeleri tarafından tanınır ve böylece türün mantığı ortaya çıkar. Türün mantığı da söylemin şematik yapısını biçimlendirir, içerik ve biçime yönelik seçimleri belirginleştirir. Benzer biçimde Uzun (2006:134-135) da söylem topluluklarının metnin iletişimsel işlevlerine yönelik beklentilerinin metnin yapısında söylem türünü belirginleştiren düzenlemeler olarak kendini gösterdiğini vurgular. Ayrıca söylem topluluğunun metin türüne yönelik beklentilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan normlarla üstsöylem de birebir ilişki içerisindedir. Bu bilgiler ışığında söylem topluluğunun metin türünün belirginleşmesinde önemli bir rol oynadığı ve metin türünün de üstsöylem ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tür kuramcıları metinlerin benzer ya da farklı yönlerini değerlendirerek metnin bir türe ya da bir diğerine dahil olacağı biçimde sınıflandırılabileceğini düşünür. Bu sınıflandırmaları dizgeli bir biçime sokmak için türlerin dilsel ve sözbilimsel özelliklerini belirleyen çalışmalar yapılmaktadır. Tür çözümlemelerinin önemli boyutlarından biri de üstsöylemdir. Üstsöylem, yazarın dilsel seçimlerini, hedeflerini, alıcıya yönelik varsayımlarını ve alıcılarla kurduğu etkileşimi nasıl

yansıttığını gösterdiği için metin türünü belirlemede temel rollerden birine sahiptir (Hyland, 2005:88-89).

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında belirli ortak amaçlara göre sınıflandırılan metin türleri, metnin beklentilere yönelik olarak düzenlenmesini önceleyen söylem topluluğu ve hedefleri, alıcıya yönelik bilgileri metne dilsel seçimler açısından yansıtmayı öngören üstsöylem arasında bir etkileşim olduğu ve her bir kavramın bir diğerinin oluşumunda rol aldığı söylenebilir. Buradan hareketle de alanyazındaki metin türü tanımlamalarındaki ortak noktaların iletişimsel amaçlar, gelenekselleşmiş yapı, amaç, işlev ve biçim olarak sınırlandırılma, söylem topluluğunun türü tanımada ve üretme deneyimlerinden yararlanması olduğu savlanabilir.

Metin türleri sınıflandırmasının nasıl yapıldığı araştırmacıların metne ve metnin işlevine yönelik bakış açısına göre farklılık gösterebilmektedir. Dilidüzgün (2017:37)'de bunu metin türlerinin ve tür özelliklerinin kesin çizgilerle belirlenmesinin olası olmaması ve metnin sunuluş biçimine göre tür farklılıklarının ortaya çıkması biçiminde açıklar. Kantar (2004:16) da buna koşut olarak tür kuramındaki temel sorunun kapsayıcı, dizgeli bir tür sınıflaması yapma amacını güden çalışmaların bir uzlaşma ulaşamaması olduğunu vurgular. Ancak araştırmacının dikkat çektiği gibi okurun bir metnin türünü belirleyememesi durumunda metni yorumlaması da olanaksızlaşır. Bunun bir sonucu olarak da dünya bilgisini düzenlemeye yarayan türsel özelliklerin, türlerin belirlenmesi gerekliliğinin bulunduğu söylenebilir.

Metin türlerini belirginleştiren temel nokta metinlerin yazılı ya da sözlü olarak sunumu değil, metne yüklenen iletişimsel amaçlardır (Keçik ve Uzun, 2004:18). İşeri (2017:148-156) de çalışmasında metin türleriyle ve metin türü sınıflandırmalarıyla ilgili betimlemeleri ortaya koyar. Buna göre metin türü sınıflandırması Jakobson'un dilin işlevlerini ortaya koyduğu iletişim şemasından günümüze kadar birçok araştırmacı tarafından yapılmış ve ortaya birçok sınıflandırma çıkmıştır. Araştırmacılar dilin ve metnin farklı özelliklerine odaklanarak metin türlerini farklı adlarla ve farklı sayılarda sınıflandırma eğilimi göstermektedirler. Dilidüzgün (2017:37) de buna koşut olarak metinlerin dilsel olarak ne türden ölçütlerle betimlenebileceği ve bir metnin hangi tür grubuna dahil

edileceği ile ilgili çok farklı görüşler olduğunu ve bu konuda bir uzlaşımın bulunmadığını vurgular.

Alanyazındaki metin türü sınıflandırmalarıyla ilgili tartışmalara girmeden bu çalışmada temel iletişimsel amacı okuru bilgilendirmek olan bilgilendirici metinler altındaki bir konudaki amacı, kuramsal bilgiyi, çalışmada kullanılan terimleri, çalışmanın yöntemini, bu yöntemle ortaya çıkan bulguları ve bu bulguların ne ifade ettiği gibi bilgileri okura sunmak olan bilimsel metinler incelenmektedir.

Metin türlerinde iletişimsel amaçlar çerçevesinde küçük değişikliklerin ortaya çıkması, bu türlere bağlı alttürlerin oluşmasını sağlamaktadır. İşeri (2017:163), Bhatia'nın tür belirlemelerine gönderimde bulunarak metin türlerinde temel etmenlerin iletişimsel amaçlar ve hedef kitle olduğunu belirtir. Bu bağlamda üsttür ve alttür ayrımı iletişimsel amaçlar ve hedef kitleye yönelik küçük farklılıklardan ortaya çıkar. Swales (1999)'te da bu duruma dikkat çekilir ve bir metin türünün oluşması ve diğerlerinden ayrılmasında ilgili metnin üretilmesine yol açan ortak iletişimsel amaçların, ortak içerik, biçim ve işlevsel yapıların ve hedefteki söylem topluluğunun önemi vurgulanır (aktaran: Dilidüzgün, 2017:39-40). Sözelimi Thomas ve Hawes (1994:129) akademik makalelerin en geniş anlamda fark edilebilir bir iletişimsel amaçla ve gelenekselleşmiş ölçünlü biçim, işlev ve düzen/sunum ile birlikte kendine özgü özelliklerin varlığıyla belirlenebilir olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmanın inceleme nesnesi olan makale özetleri İşeri (2017)'nin çalışmasında söz ettiği bilgilendirici metin türünün altında ulamlanan bilimsel metinlerin bir alttürü olarak kabul edilmiştir. Bir alttür olarak makale özetleri bilimsel metin olma özelliği göstermekle birlikte iletişimsel amaçlarında küçük farklılıklar olması nedeniyle makaleden ayrı bir alttür olarak değerlendirilmektedir (Hyland, 2000:63; Golebiowski, 2009:753; Gillaerts ve Van de Velde, 2010:129; Huemer, Rheindorf ve Gruber, 2012:12; Bhatia, 2013:144; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013:320). Bu ayrımları daha net biçimde gösterebilmek için çalışmanın bundan sonraki bölümünde bilimsel metinlerin özellikleri ve bilimsel söylem topluluğunun bu metinlerden beklentileri üzerinde durulmakta, daha sonrasında da makale özetlerinin özellikleri, iletişimsel amaçları ve yapılanması ayrıntılı biçimde açıklanmakta ve tartışılmaktadır.

1.2.1. Bilimsel Metinler

Bilgilendirici metinlerdeki amaç bilgi paylaşımıdır. Brinker (1997) bilgilendirici metinlerde metnin üretiliş amacının okura belirli bir konu hakkında bilgi sağlamak olduğunu belirtir. Bilgilendirici metinler konuya odaklanan nesnel bir vurguya sahip olabileceği gibi bunun karşısı olarak metnin yazarının ilgili konu hakkındaki bireysel düşüncelerini de içerebilir. Ancak bilgilendirici metinlerde nesnellik ya da öznellik ön planda olsa da her iki durum için temel işlev, belirli bir konu hakkında bilgi aktarımıdır (aktaran: Konukman, 2012:22). Uzun (2001:198) ve Huber ve Uzun (2001:12)'un bilimsel metin okurlarındaki temel amacın bilgilenmek olduğunu vurgular ve bu görüş bilimsel metinlerin bilgilendirici metin türlerinden biri olduğu yönündeki görüşleri de destekler niteliktedir. Bu amaç doğrultusunda okurun bilimsel metinlerde konuyu, amacı, sınırlılıkları, kuramsal çerçeveyi, kullanılan terimlerin ne ifade ettiğini, verinin çözümleme yöntemini, bulguları ve vargıları bir bütünlük içinde anlaması hedeflenir. Bunun için de Şenöz-Ayata (2014:19)'nın belirttiği gibi araştırmacılar bilimsel metinde gereksiz bilgilerden kaçınarak doğrudan çalışmadan elde edilen sonuçları aktarma eğilimi gösterir. Bilimsel iletişime özgü olan bu söylem biçimi, bilimsel söylem olarak adlandırılmaktadır (Huber ve Uzun, 2000:201) . Ayrıca Huber ve Uzun (2000:202) bir metnin bilimsel metin olabilmesi için bu özellikleri taşımasının yanısıra, metinde türün belirleyicisi olan kimi düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekliliğini de vurgular.

Her bilimsel metin anlaşılacak ve kabul edilmek için üretilir. Yazarlar okurlarının konuyla ilgili neleri bildiğini ve ilgili metinden neleri beklediğini başarılı bir biçimde öngördüğünde ikna edici olma olasılıkları artar. Yazarlar, okurlarına yönelik varsayımlarına ve benzer metinlerle ilgili deneyimlerine göre beklentileri karşılayabilmek için sundukları söylemi sürekli olarak gözden geçirir ve uygun sözbilimsel seçimleri yaparak bunları işletir (Hyland, 2007:267). Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de söz edildiği gibi söylem topluluğu ve metin türü kavramları birbirini etkileyen ve birbirini oluşturan kavramlardır. Bilimsel metinler okurlarını bir şey yapmaya ikna etmek amacıyla, başka bir deyişle ikna edici etki oluşturmak için yapılandırılır. Belirli şeyleri yapmaya ikna etme amacını gerçekleştirmek için

yazarlar her türün kendine özgü dilsel kaynaklarını yeniden kullanma eğilimi gösterirler. Bu da metin oluşturma'nın belirli beklentiler çerçevesinde gerçekleştirildiğini gösterir (Hyland, 2011:177). Huber ve Uzun (2001:12) ve Uzun (2001:201-204; 2006:136-137) bu etkileşime uygun olarak söylem topluluğunun bilimsel metin türünden de birtakım beklentileri olduğunu belirtir. Araştırmacılar bu beklentileri üç ana başlık altında toplamaktadır.

- (i) Metnin düzenli ve tutarlı olması
- (ii) Metnin geçerli ve güvenilir olması
- (iii) Metnin çizgisel olarak izlenebilir olması

Söylem topluluğunun bilimsel metin türünden beklentileri arasında metnin *düzenli ve tutarlı* olması yer alır. Buna göre bilimsel metinlerin ikincil bir okumaya izin vermemesi, başka bir deyişle okur tarafından farklı yorumlanabilecek ifadeler içermemesi beklenmektedir. Uzun (2006:136) bu beklentinin yazarın ulaştığı bilginin bilimsel metne uygun bir içerik biçimine getirilmesine yönelik olduğunu belirtir.

Metnin düzenli ve tutarlı olması için metnin konusunun, sorusunun, amacının, kuramsal çerçevesinin açık biçimde dile getirilmesi, metindeki kavramların net biçimde açıklanması ve metnin gerekçelendirme yapısına yönelik düzenlemeleri ve önermeler arasındaki bağlantıları ortaya koyması gerekir (Uzun, 2006:136).

Bilimsel metinlerden beklenen bir diğer nokta metnin *geçerli ve güvenilir* olmasıdır. Buna göre söylem topluluğu tarafından bilimsel metinlerde nesnel anlatımın egemen olması, kaynaklardan elde edilen bilginin bilimsel metnin amaçlarına uygun kullanılması, önermelerin bilgisellik değeri'nin belirginleştirilmesi, gerekçelendirme ve nedenlemelerin yapılması beklenmektedir.

Söylem topluluğunun bilimsel metinlerden bir diğer beklentisi ise *metnin çizgisel olarak izlenebilir* olmasıdır. Bir başka deyişle bilimsel metinlerin iletişimsel amaçlara ve içerik özelliklerine göre doğru biçimde bölümlenmiş olması gerekir. Uzun (2001:201) bilimsel metinlerde bölümlenmenin iletişimsel amaçlarla doğrudan ilişkili olduğunu belirterek her bir bölümün bu amaçlar doğrultusunda belirli işlevsel adımlara sahip olduğuna dikkat çeker. Çünkü Uzun (2006:136-137)'un dikkati

çektığı gibi bilginin çizgisel olarak sunumu okurun bilgiye ulaşmak için ayrıca bir çaba göstermesinin önüne geçer ve böylece okur asıl çabayı bilgiyi değerlendirmek için gösterir.

Alanyazındaki açıklamalara göre bilimsel metinlerin ve bölümlerinin söylem topluluğu ve onun beklentileriyle, iletişimsel amaçlarla, uygun dilsel düzenlemelerle bir bütün oluşturduğu yönünde bir çıkarım yapılmasını sağladığı söylenebilir.

Alanyazında bilimsel metinlerdeki dilsel araçları için kullanılan bir başka kavram da Graefen ve Thielmann (2007) tarafından ortaya atılan *üstiletişim*⁴ (Alm. Metakommunikation) kavramıdır. Araştırmacılara göre yazar gerekçelendirme yaparak okur için metni anlamaya yönelik olası sorunları ya da eksiklikleri ortadan kaldırır. Metin üreticisi daha sonraki metin bölümlerini *üstdüzenleyiciler* (Alm. Advance organizers) yoluyla bildirerek alıcıda yeni bir beklenti oluşturur ya da var olan bir beklentiye değiştirir. Yazarlar metin bölümleri arasındaki içeriksel ilişkiye gönderimde bulunarak okurlarının bilgi parçaları arasında bağlantı kurmalarını sağlar. Ayrıca bilimsel metin üretenler yaptıkları dilsel eylemleri adlandırarak okurlarının yazarın niyetini ve yapılan işlemi anlamalarını ister. Bunun yanı sıra yazarlar kendi değerlendirmelerini sunarak kendi sonuçlarıyla okurlarının ulaşacakları sonuçlar arasında bir denge oluştururlar. Üstiletişimin son basamağı olarak yazarlar tablo, veri, şekil ve dış kaynaklara gönderimde bulunarak alıcıların metinle ilgili bilgilerinin ayrıntılandırılmasını ve netleşmesini isterler (aktaran: Szurawitzki, 2015:202-203). Gruber (2004:149) de bilimsel metinlerin temel özelliklerinden birinin üstiletişimsel birimlerin kullanımı olduğuna dikkat çeker.

Bilimsel metinler ve söylem topluluğu ile ilgili alanyazındaki çalışmalar değerlendirildiğinde Huber ve Uzun (2001), Uzun (2001; 2006) ve Graefen ve Thielmann (2007)'ın açıkladığı söylem topluluğunun bilimsel metinlerden beklentileri arasında bir koşutluk ilişkisinin varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda Graefen ve Thielmann (2007)'ın altı ulamdan oluşan üstiletişim ulamlarını Huber ve Uzun (2001) ve Uzun (2001; 2006) bu altı ulamı kapsayan üç sınıfta toplamıştır.

---

⁴ Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde özellikle Almanca yayınlarda üstiletişim (Alm. Metakommunikation) biçiminde geçen kavram İngilizce yayınlarda üstsöylem (İng. metadiscourse) biçimindedir. Bu kavramların tanımlarına bakıldığında ise yaklaşık olarak aynı şeyi karşıladıkları görülmektedir.

Bilimsel söylem topluluğunun yukarıda belirtilen beklentileri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacak olan üstsöylem ve üstsöylemin işlevleriyle de koşutluk ilişkisi göstermektedir. Bunun nedeni bilimsel söylem topluluğunun metin türünün belirginleşmesinde temel nokta olması ve metin türünün de üstsöylemle doğrudan bağlantılı olmasıdır. Uzun (2006:138), bunu üstsöylem düzenlemelerinin farklı metin türlerine özgü metin dünyalarının temel belirleyicilerinden biri olduğunu savlayarak belirtir. Çünkü bu düzenlemeler, iletişimi kolaylaştırmak, yazarın kendi yorumunu eklemek, yazar-okur arasındaki ilişkiyi oluşturmak için kullanılmaktadır.

1.2.1.1. Bilimsel Metinler ve Alanlararası Farklar

Çalışmanın bir önceki bölümünde açıklanan bilimsel söylem topluluğunun bilimsel metinlerden beklentilerinin genel olarak tüm bilim dalları için geçerli olduğu söylenebilir. Ancak Şenöz-Ayata (2014:51-72)'nın da dikkati çektiği gibi yapılan birçok çalışmada bilimsel metinlerin yapısında disiplinlerarası ve kültürlerarası farkların varlığından sözedilebilir.

Disiplinler dili kullanan topluluklar olarak tanımlanabilir ve Hyland (2011:179)'a göre topluluklar, iletişim kurmayı ve diğerlerinin konuşmalarını yorumlamayı öğrendiğimiz bağlamlar oluşturur. Disiplinler bir şeyleri yapmanın ve başkalarıyla etkileşim kurmak için dili kullanmanın özel yollarıdır. Yazarlar ve konuşanlar, destek kazanmak, sorunları topluluğun varsayımları, yöntemleri ve bilgisine uyacak biçimde çözmek için dilsel seçimler yaparlar. Disiplinler, nesiller boyunca gelişen ve her biri kendi özel süreçlerine bağlı insan deneyimini anlamanın yolunu temsil eder. Bir başka deyişle disiplinler ilgili süreçlerin, geçerliliğini ve uygunluğunu ölçen ölçütlerin ve savlamaların kabul edilebilir biçimlerinin gelenekselleşmesidir. Bunun için her disiplin kendi söylem biçimini geliştirir. Samraj (2013:41), bir türdeki metnin yapısında bilim dallarına bağlı belirli normlaşmaların bulunduğunu belirtir. Araştırmacıya göre, metin yapısındaki farklılaşmada kültürel ve dilsel değişkenler gibi etkin olan durumlardan biri de alan değişkenleridir. Samraj (2013:54), farklı alanlardan aynı türdeki metinlerin karşılaştırılmasının metin yapısında tür ve bilim dalı etkisinin boyutunu ortaya koyduğunu belirtir.

Disiplinlerarası farklar kuramsal yapıdaki yöntem ve bakış açısı gibi bilimsel farklılıklarından ve disiplinlerin ilgilendikleri konulardan kaynaklanır ve bu farklılıklar dilsel olarak da sergilenir. Hyland (2011:179), Mittelstraß, Trabant ve Fröhlicher (2016:26-27)'e göre fen bilimlerinde yeni bilgi deneysel kanıtlama yoluyla kabul edilir. Bilimsel yazılar bilgideki bir boşluğu vurgular, bu boşlukla ilgili bir varsayım sunar ve bunu desteklemek için deneysel bulguları raporlaştırır. Araştırmacılara göre fen bilimleri ölçünlü bir biçime gelmiş ortak dil ve tablo, grafik gibi görselleştirme olanaklarıyla yansıtılırken; sosyal bilimler açık yorumlara daha fazla dikkat edilmesi gereken daha az öngörülebilir insan verilerine bilimsel yöntemler uygular. Araştırma nesnesi dilsel boyutta olan sosyal bilimler büyük ölçüde savlama ile kendini gösterir. Bunun yanı sıra sosyal bilimler kendi bilimselliğini biçimleştirilebilir olarak görmez. Bir başka deyişle sosyal bilimler yorumlamaya odaklanmış bilimlerdir. Bu bilimler kültürel nesneleri anlamayı ve başkalarına açıklamayı amaçlar. Bu nedenle sosyal bilimler genellemeden çok belirli nesnelerin anlaşılmasına odaklanır.

Disiplinler arasındaki farkları alıntılama üzerinden yaptığı çalışmayla ortaya koyan Hyland (2000:29-30)'a göre bilimsel metinlerde tüm yazarlar *metinlerarası* (İng. intertextual) bağlantılar oluşturur, ancak bunları farklı derecelerde ve farklı yollarla yaparlar. Bu durum da alanlararası farklılıkları yansıtır. Araştırmacıya göre bu türden bir farklılaşma olağan bir durumdur, çünkü bilimsel bir metne yapılan her türden işlem yazarın savı ve onun söylem topluluğu arasındaki ilişkiye aracılık eder. Sözbilimsel geleneklerdeki farklılıklar bilginin yapılandırılmasıyla ilgili içsel değişiklikleri de yansıtır ve doğrudan söylem topluluğunun bilgi yapılandırma deneyimlerine gönderimde bulunur.

Bilimlerin araştırma nesnelerine farklı bakış açıları dilde de farklılıklar gösterir ve dilin alanlar arasında nasıl değiştiğine yönelik örneklerden biri kaçınma stratejilerinin kullanımına yansır. Kaçınma, bir önermeye kesin bir bağlılığın olmadığına gönderimde bulunur ve bir savın kesin bilgiden çok akıl yürütmeye dayandığını sezdirir. Yazarın metne doğrudan etkide bulunması onun önlemeye çatlığı birtakım şeyler olduğunu gösterir ve bu sosyal bilimlerde fen bilimlerinden daha sık görülür (Hyland, 1998b). Hyland (2011:179-180) bunun nedenini değişkenlerin denetlemesinin zorluğu, araştırma sonuçlarının çeşitliliği ve sosyal

bilimlerde bir savı kabullenmenin fen bilimlerinden daha zor olması olarak gösterir. Fen bilimlerindeki *olgucu bilgi kuramı* (İng. positivist epistemology), birey otoritesini metin otoritesinden daha önemsiz bir duruma getirir ve yazarlar bu nedenle genellikle kendi yorumlarını dilsel nesnelliğin ardına gizler. Yazarlar, araştırmayı yapan olarak kendi kişisel rollerini önemsiz göstermek isterler. Kaçınma stratejilerindeki düşük sıklık bunu başarma yollarından biridir.

Toplam 240 makaleden oluşan bir veritabanını alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımı açısından inceleyen Hyland (2008a: 12) sosyal bilimlerde *kaçınmaların* (İng. hedges), *vurgulayıcılar* (İng. boosters), *tutum belirleyicileri* (İng. attitude markers), *kendinden söz etme* (İng. self mention) ve *katılım belirleyicilerinin* (İng. engagement markers) fen bilimlerine göre daha sık kullanıldığını bulgulamıştır. Bir başka deyişle sosyal bilimlerdeki yazarlar kendilerini metin içinde yansıtmaya eğilimi göstermekte, metinleriyle ve okurlarıyla daha sık etkileşime girmeye yönelmektedir. Araştırmacı bu türden farklılıkların alanların karakteristik yapılarını, onları yaratan söylem topluluğunun özelliklerini ve savlama biçimlerini ortaya koyduğunu belirtir. Bunun yanı sıra bu söylem gelenekleri akademik alanları tanımlamada ve de onların değer yapılarını, pratiklerini ve inançlarını ortaya koymada yardımcı olurlar.

Bu bilgiler ışığında Hyland (2008a:13) *sözbilimsel pratiklerin* (İng. rhetorical practices) alanların amaçları ile ayrılmaz biçimde ilişkili olduğuna dikkat çeker. Doğabilimciler hedeflerini çürütülebilirliği zorlaştırmak için ve eklenerek artan bir gelişim göstermek için kamusal bilgi üretme olarak görürler. Böylece de uzun süreli ve birbirine eklenerek gelişen bir araştırma alanı yaratırlar. Bu nedenle bir sorunla ilgili okurların önceki metinlere ve araştırmalara alışık olmaları, yenilikleri fark etmeleri, önemi kolayca tanıyabilmelerine olanak sağlar. Bir başka deyişle okurlar araştırmanın doğru uygulanması, hangi sonuçların geçerli olduğu, kullanılan yöntemin durumu hakkında bilgi sahibidir. Bu da *kişi bildirmeyen* (İng. impersonal) ve tümevarımsal bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olur. Sosyal bilimlerdeki araştırmacılar ise daha yorumlayıcı bir yaklaşım benimser. Araştırmacılar araştırma nesnesi olarak insanla çalıştığı için ortaya çıkan görünümelerde çeşitlilik çok daha fazladır. Bu nedenle sosyal bilimciler yapılanları tek tek anlatma eğilimi, *güvenilirlik* (İng. credibility) ve okurla ortak bir anlayış yaratabilmek için daha çok çaba

gösterirler. Bireysel güvenilirlik bu alanlarda savları geride bırakarak daha ikna edici bir role sahiptir.

1.2.1.2. Bilimsel Metin Özetleri

Bilimsel metinler ve bilimsel metin türleri birçok araştırmacı tarafından incelenmekte ve bu metinlerin metinsel özellikleri ortaya çıkarılmaktadır. Şenöz-Ayata (2012:23) da bilimsel metinlerin ve bilimsel metin türlerinin metindilbilimin inceleme nesnelerinden biri olduğunu ve 1990'lı yıllardan itibaren bilimsel makale, özet, bilimsel sunum, eleştiri/tanıtım yazısı gibi bilimsel metin türlerinin metindilbilimsel çözümleme ölçütlerine göre incelenmeye başladığını belirtir. Buna göre bilimsel metin türlerinden birisi de makale özetleridir. Swales (2014:319) özetlerin metinsel özelliklerine yönelik ilk çözümleme örneğinin Gopnik'in 1972 tarihli "Bilimsel Metinlerdeki Dilsel Yapılar"⁵ adlı çalışması olduğunu belirtir. Bu çalışmada özetler kısa söylemler olarak tanımlanırken, kısa olmalarına karşın yapısal desenleri gösterebilme konusunda yeterince uzun oldukları belirtilmektedir. Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012:11-12) özetleri, iki basamaklı tanımlar. Araştırmacılar özetleri ilk basamakta kısa ve tam olarak biçimlendirilmiş bir metin türü, ikinci basamakta bir başka metne gönderimde bulunan bir bilimsel metin türü olarak tanımlar. Özetler bir başka metne gönderimde bulunurken metnin içeriğini yoğunlaştırılmış bir biçimde yeniden sunan bir soyutlama davranışı sergiler. Bu türden özellikleri gösteren bilimsel metin özetleri dört çeşit olarak sınıflandırılır. Bunlardan ilki bilimsel bir makaleye öncüllük eden *makale özeti*, ikincisi bir konferansta sunulan bildiri için hazırlanan *konferans özeti*dir. Özetlerin üçüncü çeşidi bir konferans bildirisiyle ya da basılı bir çalışmayla ilgili olabilen *genişletilmiş özet* (İng. extended abstract) ve sonuncusu da bir nitelik çalışması olan *tez özeti*dir.

Makale özeti, konferans özeti, genişletilmiş özet ve tez özeti kapsam, oluşturulma biçimi, yapı, işlev, amaç ve biçim açısından farklılıklar gösterebilse de; bunlar basit bir *özet çıkarmaya / kısaltmaya* (Alm. Zusammenfassung, İng. summary) ya da bilimsel bir metnin kuram, yöntem, bulgu gibi bölümlerini kısaca yansıtmaya

---

⁵ Çalışmanın özgün adı "linguistic structures in scientific texts"tir.

indirgenemez. Özetlerin kendi içinde mantıksal ve güdülenmiş bir yapıları vardır (Huemer, Rheindorf ve Gruber, 2012:12).

1.2.1.2.1. Makale Özetleri

Yapılan bilimsel araştırmalar sözlü ya da yazılı bilimsel metinlerle (makale, tez, kitap, bildiri vb.) alıcılara ulaştırılmaktadır. XXI. yüzyılda teknolojik gelişmelerin hızıyla koşut olarak bilimsel çalışmaların paylaşımı da artmış ve hızlanmıştır. Böylece bilim dünyasında yüz yüze ve uzaktan iletişimin büyüyen ve hızlı bir biçimde gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Bilimsel verinin bu kadar hızlı ve yoğun biçimde paylaşılması, aranan bilginin bulunduğu metinlere ulaşılmasını bir yandan kolaylaştırmakta diğer yandan da bu yoğunluk arasından ayırıştırılmasını zorlaştırmaktadır. Bunun nedenleri arasında teknoloji ve internetle ilgili gelişmelerle doğru orantılı olarak çevrimiçi dergilerin sayısının artışı ve çevrimiçi dergi olma sayesinde bir sayıda basılı dergiye göre daha fazla makale yayımlanabiliyor olması sayılabilir. Bu durum da belirli bir konuda yazılmış ulaşılabilir makale sayısının artmasına neden olmaktadır⁶. Bu durumda makale özetlerinin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ventola (1994) buna makale özetlerinin, bilim dünyasında sürekli artan bilgi akışını kontrol etmek ve yönetmek için önemli bir araç olduğu savıyla dikkat çeker (aktaran: Lores, 2004:281).

Araştırmacıların çevrimiçi dergilerde aradıkları konuya uygun makalelere ulaşmak için kullandıkları arama hiyerarşisinde öncelikle dergi arşivinin anahtar sözcükler yardımıyla sınırlandırılması, sonrasında makale başlıklarına göre makalenin seçilmesi ve son olarak da okumaya başlama ya da devam etme konusunda özetlerin okunması olarak sırası geçerlidir (Hyland, 2000:65). Huckin (2001:93) de özellikle bilgi çağında en kullanışlı aracın çevrimiçi veritabanları

---

⁶ Sözelimi BASE (Bielefeld Academic Search Engine) adlı bilimsel yayın arama motorunda 5000'den fazla kaynaktan alınan ve Almanca ağırlıklı 100 milyondan fazla doküman bulunmaktadır. (<https://www.base-search.net/about/de/index.php> (Son erişim: 20.12.2017)) Elsevier yazılımına bağlı Science Direct bilimsel yayın arama motorunda İngilizce ağırlıklı 3,800'den fazla dergi ve bu dergilerde 14 milyondan fazla makale bulunmaktadır. (<https://www.elsevier.com/solutions/sciencedirect/content> (Son erişim: 20.12.2017)) Tübitak Ulakbim'e bağlı ve 2013 yılında kullanıma açılan Dergipark projesinde Türkçe ağırlıklı olarak 1566 dergi ve yaklaşık 267,947 makale bulunmaktadır. (<http://dergipark.gov.tr/> (Son erişim: 20.12.2017))

olduğunu, makale başlığı ile makale özetinin bu türden veritabanlarında önemli yer tuttuğunu belirtir.

Makale arama hiyerarşisinde anahtar sözcük sınırlandırmasının işlevselliğini araştıran Blair ve Maron (1985) veritabanlarında %80'in üzerinde yanlış sonuçlara ulaşıldığını bulgulamışlardır. Bir başka deyişle veritabanlarında yalnızca anahtar sözcüklerle yapılan tarama %20'den daha az bir oranla aranan makalelere ulaşılmasını sağlamaktadır. Anahtar sözcük taraması özet dahil edilerek yapıldığında çok daha fazla sayıda ulaşılması hedeflenen makaleye ulaşılabilmiştir. Bunun nedeni de özet içinde uygun anahtar sözcüklerin daha güvenilir biçimde yerleştirilmiş olmasıdır (aktaran: Huckin, 2001:93-94). Bu durum Hyland (2000:63), Golebiowski (2009:753) ve Jiang ve Hyland (2017:3)'ın da belirttiği gibi özetin önemine dikkat çeker ve bu bağlamda özet başlıktan sonra okurların metinle ilk karşılaştığı noktadır ve genellikle okurların özetin gönderimde bulunduğu tam metni okuyup okumayacaklarına karar verdiği bölümdür.

Busch-Lauer (2012:5) de Hyland (2000)'a benzer biçimde bir makalenin başlığının, anahtar sözcüklerinin ve özetinin kütüphane ya da veri bankalarında uygun bilgi araştırması için önemli kaynaklar olduğunu belirtir. Bir makale için başlığın ve özetin önemini Huckin (1987) makalenin başlığını okuyan araştırmacılardan yalnızca bazılarının özeti okuduğunu, özeti okuyanlardan bazılarının da makalenin tamamını okuduğunu belirterek vurgular (aktaran: Swales, 1993:179). Bir başka deyişle makale başlığı özeti okuyacak kişi sayısını, makale özeti de makalenin tamamını okuyacak kişi sayısını belirleyebilmektedir. Bununla bağlantılı olarak Swales ve Feak (1994:210) alanyazındaki birçok çalışmanın bilimsel dergi okurlarının özetlerle ilgili olarak büyük oranda *yüzeysel okuma* (İng. skimming) ve *tarama* (İng. scanning) işlemlerini uyguladığını ortaya koyduğunu ve okurun özeti beğenirse makaleyi ya da makalenin bir bölümünü okumaya başladığını belirtir.

Yukarıda belirtilen araştırmalara koşut olarak Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012:14) de makale özetlerinin bir makalenin en önemli bölümü olduğuna, bu bölümün yalnızca makalenin ilk okunan bölümü olmadığına aynı zamanda en çok okunan bölümü olduğuna dikkat çeker. Bu bölüm okurlara ana metne giriş sağlayan bir görünüm sunmaz. Bu görev daha çok makalenin giriş bölümünün amaçları

arasında yer alır. Makale özetleri makaleyle ilgili bir ön bilgi sunma, okur için makalenin okunmaya değer olup olmadığı ve bunun derecesinin ne olduğu konusunda belirleyici özellik taşır. Araştırmacıların bu görüşleri makale özetlerinin okurları makaleyi okumaya yönlendirmede ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

1.2.1.2.1.1. Makale Özetlerinin Tanımlanması

Bilimsel metin özetleri alanyazında farklı bakış açılarına göre tanımlanmış metinlerdir. Van Dijk (1980), özetleri kendinden sonra gelen ya da gönderimde bulunduğu metnin içerik ve yapısını ortaya koyan gösterge olarak tanımlar (aktaran: Swales, 1993:179). Bazerman (1984) makale özetini bir temsil olarak görür ve makale özetinin makalenin bir nesneye dönüştürülmesinde ileri bir adım olarak görev aldığını belirtir. Özete göre makale bir bütündür ve özet onun temsidir (aktaran: Swales, 1993:179). Swales (1993) ise özeti bir tür *saflaştırma* (İng. distillation) olarak tanımlar. Bu saflaştırma işlemi özetlere özel ve belirli yapısını verir ve onların tanınırlığını kolaylaştırır. Bu türden tanımlamaların yanısıra Salager-Meyer (1990) özeti *kristalleştirme* (İng. crystallisation) olarak tanımlar ve makale özetlerinin tam bir metin yapılanmasının yeniden üretimi olduğunu belirtirken Kaplan (1994) makale özetini *özet çıkarma / kısaltma* (İng. summary) biçiminde tanımlamışlardır (aktaran: Hyland, 2000:64). Bhatia (2013:147) ise özetin bir belgenin içeriğinin kısaltılmış temsili olduğunu ve tercihen metnin kendi yazarı tarafından hazırlandığını belirtir. Buna göre özet çok daha uzun bir metnin betimlenmesi ya da gerçekçi bir özetinin çıkarılması olarak anlaşılır ve okura tüm makalenin kesin ve öz bilgisini veren bir bölüm olarak ortaya çıkar.

Yetkin bir makale özeti üretiminin ANSI (Amerikan Ulusal Standart Enstitüsü) ile başladığı söylenebilir (Lores, 2004:281; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013:320; Bhatia, 2013:147). Araştırmacılar bunun nedenini enstitünün makale özetini tercihen makalenin yazarı tarafından hazırlanmış, metnin içeriğinin kısaltılmış ve tam bir temsili biçiminde tanımlaması olarak gösterirler. ANSI'ya koştur olarak Tübitak Ulakbim Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı Komitesi

tarafından hazırlanan SBVT kılavuzunda⁷ (2013:12-14) da özetlerin okurlar için harita işlevi gördüğü, okurun makale içeriğini kısa sürede anlamasına yardımcı olduğu, okurların makaleyi okuma kararlarını etkilediği belirtilir.

Makale özetleri, yapı gereği bilginin yoğunlaştırıldığı bir metin türü olarak tanımlanır. Busch-Lauer (2012:5-6) özetlerin değer açısından yansız, içerik ve biçim açısından sınırlandırılmış, çoğunlukla bir ana metinden dönüştürülen/türetilen, yaklaşık olarak 250 sözcüğe kadar olan, ayrıca ana metin ile birlikte ya da zamansal ve uzamsal olarak ondan ayrı yayımlanan kısa metinler olduğunu belirtir. Adolphi (1996), Gläser (1990), Swales ve Feak (1994) de benzer biçimde özetleri ikincil bir metin türü, dönüştürülmüş ve türetilmiş bir metin türü olarak tanımlar (aktaran: Busch-Lauer, 2012:6). Lores (2004:281)'in çalışmasında ise makale özetleri makaleler ile karşılaştırılarak betimlenmiş ve özetlerin makalelerden genel olarak üç biçimde farklılaştığı belirtilmiştir. Buna göre bu farklılaşma makale özetlerinin işlevleri, sözbilimsel yapıları ve dilsel özelliklerdir. Bu üç özellik birbiriyle yakından bağlantılıdır.

Yukarıda makale özetlerinin tanımlamalarıyla ilgili adı geçen araştırmacıların yaptıkları özet tanımlamaları makale özetlerinin ana metinle ilişkisi bağlamında ve dilsel özellikleri bağlamında yapılmış tanımlar olarak adlandırılabilir. Makale özetleri ile ilgili bir diğer tanımlama biçimi ise sözcük ya da tümce sayısı üzerinden yapılır. Buna göre Swales ve Feak (1994:210)'ın da belirttiği gibi makale özetleri genellikle dört ile on tümceden oluşan tek bir paragraftır. Hyland (2000:74-75) da bazı dergilerin özet yönergelerinden sözcük sınırlandırmalarıyla ilgili örnekler sunar. Buna göre American Journal of Sociology özetlerin 100 sözcükten az olması, Journal of Cell Biology özetin 200 sözcüğü geçmemesi, Mechanical and Machine Theory bir özetin 80 sözcükten fazla olmaması, System ise bir makale özetinin 150-200 sözcük arasında olması gerektiğini belirtir. Bordage ve McGaghie (2001:946) ise makale özetlerinin yaklaşık 250 sözcükten oluştuğuna dikkat çeker.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde özet yazım yönergeleriyle ilgili adı geçen dergiler sözcük sınırlaması bağlamında incelendiğinde Türk dergilerinde de benzer bir durumun varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda Dilbilim Araştırmaları

---

⁷ SBVT Kılavuzu (Tübitak Ulakbim Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Akademik Süreli Yayıncılık Kılavuzu) http://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2015/09/sbvt_kilavuz_2013.pdf (Son erişim: 1.11.2017)

dergisi özetlerin 150 sözcüğü aşmaması, Sosyal Ekonomik Araştırmalar dergisi 150-250 sözcük arasında olması, SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü dergisi özetin 250 sözcüğü aşmaması, Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği dergisi özetin yaklaşık 200 sözcük olması gerektiğini vurgularken SBVT kılavuzu özetlerdeki sözcük sınırının 100-250 sözcük arasında olması gerektiğini belirtir.

Hyland (2000:74) özetlerle ilgili olarak dergilerin büyük çoğunluğunun söylemsel bağlam oluşturma konusunda yönlendirici olmadığını, özetin neleri içermesi gerektiğini belirtmediğini, yalnızca sözcük sayısı ile ilgili bir sınırlama getirdiğini söyler. Araştırmacı, dergi yönergelerinde özetlerin yalnızca biçimsel özelliklerinin ön plana çıkarıldığını söyleyerek dikkatin özetlerin neleri içermesi gerektiğine çekilmemesini eleştirir.

Özetlerle ilgili olarak yapılan ilk çalışmalarda özetler genellikle yüzey yapısının betimlenmesiyle tanımlanmaktadır. Graetz (1985) özetleri doğrudan yüzey yapısına bakarak kullanılan dilbilgisel birimler aracılığıyla açıklamaya çalışmıştır. Buna göre özetler, geçmiş zaman, üçüncü kişi, edilgen çatı kullanımıyla ve olumsuzluk barındırmayan yapıların kullanımıyla ortaya çıkar. Özetlerde yantümce kullanımından kaçınılır, tümce yerine öbek, öbek yerine sözcük kullanımı yaygındır. Bunun yanında kısaltma, jargon, anlamayı zorlaştıracak diğer ifadelerin kullanımından uzak durulur. Tekrarlardan, anlaşılması zor ifadelerden, örnek vermekten, dipnotlardan, betimleyici özellikteki ayrıntılardan kaçınılır. Kısacası okurun metni anlamasını kolaylaştırması amacıyla fazlalıkların elenmesi söz konusudur (aktaran: Swales, 1993:179; Swales ve Feak, 1994:212; Hyland, 2000:65; Swales, 2014:319). Swales (1993:180-181), Swales ve Feak (1994:212-213), Hyland (2000:65) Graetz (1985)'in özet tanımlamasına yönelik yaklaşımını yalnızca yüzey yapı sınırlandırmalarına dayandığı için eleştirir ve Graetz'in tanımlamasına karşıt olarak sözgelimi kısaltmaların, etken çatı yapılarının, şimdiki zamanın vb. kullanıldığı özetlerin varlığından söz ederek ona karşı çıkar. Sözgelimi Hyland (2000:65), Salager-Meyer (1992)'den alıntı yaparak geçmiş zamanın özellikle tıp alanındaki makale özetlerinde kullanılırken bilimsel bulguların genellenmesi için şimdiki zamanın kullanıldığını belirtir. Bu bağlamda alanlar arasında özet oluşumunda yüzey yapı farklılıklarının görüldüğü söylenebilir. Bu da yüzey yapıya bakılarak yapılan tanım ve sınıflandırmaların bütüncül bir görünüm sergilemeyeceği

düşüncesini ortaya çıkarabilir. Swales (1993:181), Swales ve Feak (1994:213) da benzer biçimde özetlerin belirlenmesinin ancak ilgili alanın söylem topluluğu göz önünde bulundurularak yapılabileceğine, özetin yalnızca dilsel yapılar üzerine kurulu bir birim olmadığına, alanla ve söylem topluluğuyla etkileşim içinde belirlenebileceğine dikkat çeker.

1.2.1.2.1.2. Makale Özetlerindeki İletişimsel Amaçlar ve Söylem Topluluğunun Beklentileri

Çalışmanın bir önceki bölümünde söz edilen makale özeti tanımlamaları özetlerin ana metinle olan ilişkisine, makalelerin tümce ya da sözcük sınırlandırmasına ve makalelerin yüzey yapı özelliklerine bakılarak yapılmış tanımlamalardır. Bu tanımlar birçok araştırmacı (Swales, 1993; Swales ve Feak, 1994; Hyland, 2000; Swales, 2014) tarafından eleştirilmiş ve makale özetlerinin belirli iletişimsel amaçlarının bulunduğu ve söylem topluluğunun beklentilerine göre biçimlendirildiği belirtilmiştir. Bu bağlamda makale özetiyle ilgili yapılacak en uygun tanımlamaların makale özetinin işlevlerinin ortaya koyulmasıyla ve dolayısıyla iletişimsel amaçlarının ve söylem topluluğunun beklentileri bağlamında yapılabileceği söylenebilir.

Bilimsel metinlerle ilgili alanyazındaki tartışma konularından biri makale özetinin işlevleridir. Gillaerts ve Van de Velde (2010:128)'ye göre bu tartışmaların odağını makale özetlerinin metnin yoğunlaştırılmış yeniden üretimi ya da başlığın genişletilmiş biçimi olup olmadığı, bir başka açıdan ise makale içeriğinin bir göstergesi ya da bilgilendirici bir özet çıkarma / kısaltma olup olmadığı soruları oluşturur.

Makale özetlerinin iletişimsel işlevleri bağlamında tanımlayan Hyland (2009a:70)'a göre bir bilimsel makalenin *pazarlanması* yazarın okurun ilgisini çektiği, yeni ve yararlı bir şeyler söyleyeceğine yönelik olarak onu ikna ettiği özet ile başlar. Benzer biçimde Hyland (2009b:186) özetlerin kendisinden sonra gelen makaleyle ilgili haber verme ve okuru ana metne çekmek için makalenin tanıtımını yapma işlevleri bulunduğunu belirtir. Hyland (2000:68) sekiz alandaki toplam 800 makale özetiyle yaptığı çalışmasında özetin Bazerman (1984)'ın belirttiği gibi temsil

ya da Kaplan (1994)'ın iddia ettiği gibi tam bir özet çıkarma / kısaltma olmadığını, bunlardan daha karmaşık bir metin olduğunu ortaya koyar. Bu görüşü destekleyen biçimde Samraj (2016:405) da özetlerin daha önceki çalışmalarda belirtildiği gibi uzun bir makalenin özetinin çıkarılması/kısaltılması ya da makalenin *büyük ölçekli yapısını* (İng. macro-structure) gözetten bir GYBT⁸ yapısı olmadığını, buna karşıt olarak *tanıtıcı* (İng. promotional) ve ikna edici bir işlevi yerine getirdiğini savlar. Özet, yazarın önemli bulduğu şeyleri vurgulamak ve okuru metne çekmek için düzenlediği bir birimdir. Bu bağlamda makalelere ve tezlere karşıt olarak makale özetleri, uzun tümceler ve kapsamlı savlama yapıları barındırmayan sıkıştırılmış, yoğunlaştırılmış bir metin türüdür ve yazara araştırmasını tanıtmada yardımcı olma, okura da karşılaştığı yoğun alanyazını filtreleme olanağı sunar. (Jiang ve Hyland,2017:3).

Bordage ve McGaghie (2001:945-947) de makale özetlerinin ana ayrıntıların sunulduğu, ana metin ile tutarlı bir biçimde olan, metinle aynı izlenimi uyandıran metinler olduğunu belirtir. Araştırmacılar 1980'li yıllardan itibaren makale özetlerinin daha bilgilendirici⁹ olduğuna dikkat çekerler. Buna göre özetlerin daha bilgilendirici olması okurlara uygun makaleleri seçme konusunda yardımcı olmayı, uygun bilgisayarlı alanyazın taraması yapmayı ve ana metni okumadan önce genel bir fikir sahibi olmayı kolaylaştırmaktadır.

Yazma eylemi, akla gelenlerin gelişiğızel olarak sıralandığı bir etkinlik olmaması nedeniyle düşüncelerin düzenlenebileceği ve yapılandırılabilceği bir yöntem gerektirir (Çıkrıkçı, 2008:20). Hyland (2005:11) da yazma ediminin etkileşimsel bir eylem olduğunu, bu nedenle de söylem özelliklerinin, olası alıcı algısının, ilgi alanının ve gereksinimlerinin metne yansıtılması anlamına geldiğini belirtir. Bu bağlamda yazma ediminin işlevsel uğraşlardan biri olduğuy ya da belirli metin türlerinin belirli işlevleri yerine getirme görevi olduğuy söylenebilir.

Makale özetleri okurların makale başlığından sonra karşılaştıkları ilk metindir. Hyland (2000, 63) okurların özet metninde araştırmayı ve yazarı

---

⁸ GYBT, makalenin temel bölümleri olan Giriş, Yöntem, Bulgular, Sonuç bölümlerinin ilk yazıbirimlerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır. Çalışmanın özgün biçiminde bu kısaltma IMRD olarak geçmekte ve Introduction, Method, Results, Discussion sözcüklerinin ilk yazıbirimlerinden oluşmaktadır.

⁹ İlgili çalışmada daha bilgilendirici özetler “more informative abstracts” biçiminde, “MIAs” kısaltmasıyla verilmektedir.

incelemeye aldığını belirtir. Bu nedenle yazarlar giderek artan bir biçimde ana savlarını ön plana alma ve kendilerini ilgili söylem topluluğunun uzman üyeleri olarak sunma eğilimi göstermektedir. Yazarlar çalışmalarını ilgili söylem topluluğu içinde konumlandırmaya çalışır. Bu konumlandırma pazarlamaya, kendini tanıtmaya, söylemsel araçlar yardımıyla ürün tanıtımına benzer bir işlev içerir. Yazarlar, özetlerde *söylemlerarasılık* (İng. interdiscursivity) ile makalelerini bir anlamda paketler, makalelerin geçerlilik ve güvenilirliğini vurgular ve bir tanıtım işlevini söylemsel pratiğe aktarır.

Makale özetinin amacı, sözbilimsel yapısı ve ikna etme niyeti makalenin kendisinden gelir. Yazarlar özette söylem topluluğunu kendi savını kabul etmesi, savı geçerli ve güvenilir bilgi olarak onaylaması için ikna etmeye çalışır (Hyland, 2000:64; Jiang ve Hyland, 2017:3). Ventola (1997) da makale özetinin temel amacının okurları makalenin okumaya değer olduğuna ikna etmek olduğunu söyler. Makale özeti, okura bir makalenin içeriğindeki tüm bilgiyi vermeyi denemekten çok seçmeci bir yeniden sunumdur. Bunu da bir makalenin öz bilgisini ya da *ana düşüncesini* (İng. gist) açık ve olabildiğince etkili bir yolla vererek gerçekleştirmeye çalışır (aktaran: Hyland, 2000:64). Böylece makale özeti önemli bilgiyi öne çıkararak, baskın yönleriyle makaleyi çerçeveleyerek ve bunu da kendisinden sonra gelen ana metni destekleyen, okuru daha ayrıntılı olan anlatımın içine çeken bir yolla yapan seçmeci bir düzenleme süreci biçimine gelir (Hyland, 2000:64).

Hyland'a koştur olarak Busch-Lauer (2012:5)'de de makale özetinin bilgiyi yoğunlaştırılmış biçimde sunma özelliğinin yanında özeti okuyanlarda özel bir ilgi uyandırma işlevinin olduğu vurgulanır. Martin-Martin (2003:26) de bir makalenin parçası olarak makale özetinin okura tüm makalenin okumaya değer olup olmadığına yönelik bir görünüm sağladığı için zaman kazandıran bir araç işlevi gördüğünü belirtir. Yazarlar özetlerinde okuru ana metni okumaya ikna etmek ve onlara ana metni tanıtmak biçiminde olan iletişimsel işlevi yerine getirebilmek için sözbilimsel stratejileri de kullanma gereksinimi duyarlar (Jiang ve Hyland, 2017:3). Bir metnin etkisi iki temel sözbilimsel stratejinin sonucudur. Hyland (2012)'a göre bunlardan ilki yazarın bilim dalında bilindik olan söylemsel birimleri kullanarak okurla ilişkisi içerisinde kendini nasıl konumlandığını belirten yakınlık, ikincisi ise yazarın

sunduğu iletiye karşı duruşunu belirten *konumlamadır* (İng. positioning) (aktaran: Jiang ve Hyland, 2017:3).

Çalışmanın metin türleriyle ilgili bölümünde de söz edildiği gibi Hyland (2005:87; 2006:46) metin türünü, yazarların yinelenen durumlara yanıt vermek için dili kullanım biçimlerini birlikte ulamlayan bir terim olarak tanımlar. Metin türü ve makale özeti tanımlamaları birlikte düşünüldüğünde makale özetleriyle ilgili uzlaşımlardan birinin Gillaerts ve Van de Velde (2010:129)'nin de belirttiği gibi makale özetlerinin bağımsız ve ayrı bir tür olduğudur. Makale özetlerinin Hyland (2005)'da belirtilen yinelenen durumlara bir yanıt olarak ayrı bir tür olduğu Hyland (2000:63), Golebiowski (2009:753), Gillaerts ve Van de Velde (2010:129), Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012:12), Bhatia (2013:144) gibi birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Van Dijk (1980) de özetlerin ayrı bir tür olduğunu *bağımsız bir söylem* biçimindeki tanımlamasıyla vurgular (aktaran: Swales, 1993:179). Benzer biçimde Berkenkotter ve Huckin (1995), Lindeberg (2004) de bilimsel bağlamda makale özetlerinin ayrı bir tür olduğunu savunur (aktaran: Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013:320).

Makale özetlerinin ayrı bir tür olarak ortaya çıkışını özetleri makalelerin giriş bölümleriyle karşılaştırarak gösteren çalışmalar da vardır. Bhatia (2013:144)'ya göre makale özetlerinin ve makale giriş bölümlerinin aynı yazım biçiminde, aynı katılımcı ilişkilerinde ve aynı resmîlik düzeyinde olduğu düşünülür ancak görünüşte aynı tür olan bu iki metnin iletişimsel amaçları birbirinden farklıdır ve dolayısıyla ayrı türlerin örneklerini oluştururlar. Hyland (2000:63) da özetlerin makaleler, *derlemeler* (İng. reviews) ve diğer türler gibi ayrı algılanması gerektiğini belirterek özetlerin adı geçen türlerden farklı bir tür olduğuna dikkat çeker.

Makale özetlerinin temel kullanım işlevlerini bir araya getirerek bu işlevlerden hareketle özetlerin özelliklerini ortaya koyan Huckin (2001:93)'e göre göre makale özetleri tek başına duran kısa metinlerdir, okura çalışmanın konusu, yöntemi ve bulguları hakkında hızlı bir görünüm sunan görüntüleme araçları olarak işlev görür, okura makalenin tamamını okuyup okumayacağına karar verme olanağı sunar. Bunun yanı sıra özetler makalenin tamamını okumaya karar veren okurlara bir önizleme sunar ve böylece okumaya rehberlik edecek bir çerçeve yaratır. Son olarak, özetler büyük veritabanları için dizinleme yardımı sağlar. Huckin (2001)'in

vurguladığı bu özellikler makalelerin hem yapısal hem de iletişimsel amaçlarını ortaya koymaktadır.

Busch-Lauer (2012:7) de özetlerin özelliklerini iletişimsel bağlamda ele almış ve özetlerin 6 farklı özelliği bulunduğunu belirtmektedir. Araştırmacı bu özelliklerin metnin üretim zamanına göre, metnin yazarına göre, metnin içeriğine göre, özetin metin içinde konumlandırılmasına göre, metnin biçim ve düzenine göre ve özetin yazıldığı dile göre oluşturulan özellikler olduğunu belirtmektedir.

Özet metni üretim zamanına göre *geriye dönük* (Alm. retrospektiv) özet ya da *ileriye dönük* (Alm. prospektiv) özet olarak iki biçimde olabilir. Buna göre özetin ana metin üretiminden sonra yazılması geriye dönük özetin bir özelliğidir. Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012:13) makale özetlerinin ana metin (makale) yazımından sonra oluşturulduğunu, bunun nedeninin ise makalede yapılan her türlü içeriksel değişikliğin özet yazımını da değiştireceği gerçeği olduğunu belirtir. Buna karşın konferans sunumlarında olduğu gibi ilk olarak özetin daha sonra ana metnin oluşturulması durumu da ileriye dönük özete örnek olarak verilebilir.

Metnin yazarına göre özetler üç ulama ayrılır. Bu durumda özetler metin yazarının yazdığı özet, başka birinin yazdığı özet ve bilgisayar tarafından üretilen özet biçiminde olabilir. İlk ulamdaki özetler ana metin yazarının kaleme aldığı özetleri, ikinci ulamdaki özetler ilgili makalenin yazarı olmayan ve başka bir uzman tarafından *büyük önermelerin* (Alm. Makropropositionen) belirlenmesiyle yapılan özetleri, üçüncü ulamdaki özetler ise konuyla ilgili ana sözcükler aracılığıyla bilgisayar tarafından üretilen otomatik özetleri belirtir.

Özetler içeriğe göre *tanıtıcı* (Alm. indikativ) özet, *bilgilendirici* (Alm. informativ) özet ya da bu iki ulamın karşımı biçiminde olabilir. Swales ve Feak (1994:211), Busch-Lauer'in belirttiği içeriğe göre özet çeşitlerini bilgilendirici ya da tanıtıcı olarak sınıflandırır ve birçok özetin temel bulguları içeren biçimde bilgilendirici olma eğilimindeyken özellikle matematik alanındaki gibi uzun çalışmalarda ya da salt kuramsal çalışmalarda bu durumun olası olmadığını belirterek bu durumlarda tanıtıcı özetlerin yeğlendiğini söyler.

Özetler metin içinde konumlandırılmasına göre ana metin ile başlık arasına yerleştirilen *metin ötesi* (Alm. Paratext) özet, bir derginin ya da bir seçkinin sonundaki özet ya da bir özet dergisinde yayımlanan özet biçiminde olabilir.

Özetlerin konumlandırılmasına yönelik olarak Biber ve Conrad (2009:162) bilimsel yayınların artışıyla birlikte makale özetlerinin daha önceki gibi makale sonrasında değil makale önünde konumlandırıldığını belirtirken Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012:13) bunun nedenini özetlerin makale sonunda konumlandırıldığında okurlarda ilgi uyandırma işlevini gerçekleştirememesi olarak açıklamaktadır.

Biçim ve düzene göre özetler metin özeti, yapısal özet ve anahtar sözcüklere dayalı özet olarak sınıflandırılabilir. İlk ulamdaki özetler tipik olarak tüm metnin önemli bilgiler gözetilerek özetlenmesi biçimindedir. Özellikle tıp ve teknik alanlarda ikinci ulamdaki yapısal özetler kullanılmaktadır. Bu türden özet üretimi için yazar bir yayın organı tarafından belirlenen özet oluşturma yönergesini kullanır. Bunlar genellikle bilimsel bir metnin içeriğini izler. Sözgelimi tıp alanı için bir makale özeti giriş, hastalar, yöntem, bulgular ve sonuç gibi basamakları izler ve bunlar metin içindeki bilgilerin kısa tümceler biçiminde bir şemaya uygun olarak yazılmasıyla oluşur. Anahtar sözcüklere dayalı özetler ise anahtar sözcüklere odaklanarak ve anahtar sözcükler çerçevesinde üretilen genel özetlere gönderimde bulunur.

Özetlerle ilgili son ulam özetin yazıldığı dile göre sınıflandırılan özetlerdir. Küreselleşme ile birlikte uluslararası bilimsel ortamlarda özetler çokdilli olmaya başlamıştır. Ana metnin dili dışında özetler İngilizce, Fransızca, İspanyolca gibi dillerde de yazılamaya başlamıştır. Bu durumda ana metnin yazıldığı dilde hazırlanan özetler ve anadil dışındaki bir dilde üretilen özetler arasında bir ayrım ortaya çıkar ve çeviri özet niteliğinde olan bu ikinci türdeki özetler dilsel-kültürel olarak iletişimsel eşdeğerlilikte farklılık gösterebilmektedir.

Swales ve Feak (1994:210-211) Busch-Lauer (2012)'in belirttiği biçim ve düzene göre yapılan özet türlerini tamamlayıcı olabilecek biçimde makale özeti oluşturmada iki temel yaklaşım bulunduğunu belirtir. Bu yaklaşımlardan ilki *bulgulara dayalı özettir* (İng. Results-driven abstract). Bu türden makale özetleri araştırmanın bulgularına ve bu bulgulardan ortaya çıkabilecek sonuçlara yoğunlaşır. Makale oluşturmadaki ikinci yaklaşım ise Biber ve Conrad (2009:131)'in da

desteklediği gibi makalenin dört temel bölümünün, bir başka deyişle giriş, yöntem, bulgu, sonuç bölümlerinin¹⁰ her birinin bir ya da iki tümceyle açıklandığı özetir.

1.2.1.2.1.3. Özetlerin Sözbilimsel Yapılanması: Hamleler

Makale özetlerinin genel yapısına bakıldığında özetlerin özel sözvarlığı ve sözdizim bağlamında incelenmesinden çok kişiler arasındaki etkileşim, toplumsal ve kuramsal bağlamda bir temsil olarak incelendiği görülmektedir (Salager-Meyer, 1992; Swales, 1993; Dos Santos 1996; Hyland, 2000; Huckin, 2001; Bhatia, 2003; Martin-Martin, 2003; Stotesbury, 2003; Hyland, 2004; Lores, 2004; Hyland ve Tse, 2005; Pho, 2008; Golebiowski, 2009; Gillaerts ve Van de Velde, 2010; Çakır, 2011; Busch-Lauer, 2012; Huemer, Rheindorf ve Gruber, 2012; Şenöz-Ayata, 2012; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013; Bondi ve Lores Sanz, 2014; Bondi, 2014; Gillaerts, 2014; Ebrahimi ve Chan, 2015; Jiang ve Hyland, 2017). Bu açıdan makale özetlerinin kişilerarası boyutu belirginleşir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ayrı bir tür olarak özetlerdeki *hamle* (İng. move) yapılanmasını inceleyen, özellikle de Swales (1990)'ten sonra artış gösteren bir eğilim sergiledikleri görülür (Gillaerts ve Van de Velde, 2010:129). Alanyazında makale özetlerinin neleri barındırması gerektiği ve bunları ne türden bir sıralamayla barındırması gerektiği ile ilgili birçok çalışma (Tibbo, 1992; H. Oldenburg, 1992; A. Oldenburg, 1995; Hyland, 2000; Huemer, Rheindorf ve Gruber, 2012; Busch-Lauer, 2012; Bhatia, 2013) bulunmaktadır.

Makale özetlerinin özelliklerinin betimlenmesinde kullanılan yöntemlerden biri hamleler, bir başka deyişle makale özetlerinin sözbilimsel yapılanmasıdır. Tibbo (1992), makale özetleri üzerine yaptığı çalışmasında makalelerin özet bölümlerine ilişkin hamle sıralamasını şu biçimde verir: alanyazın, amaç, kapsam, varsayımlar, yöntem, bulgular, sonuçlar, diğer şeyler. H. Oldenburg (1992) ve A. Oldenburg (1995), Swales'in önermiş olduğu ve makale giriş bölümlerindeki adımlara

---

¹⁰ Makalelerin dört temel bölümü olarak geçen bu kavramlar alanyazında genellikle Introduction, Method, Result, Conclusion terimlerinin ilk yazıbirimlerinden oluşturulan IMRC kısaltmasıyla anılmaktadır. Bunun için Türkçede Giriş, Yöntem, Bulgular, Sonuç için GYBS kısaltması kullanılabilir.

gönderimde bulunan “Bir Araştırma Boşluğu Yaratma” modeline¹¹ benzer bir makale özetı modeli geliştirmişlerdir (aktaran: Busch-Lauer, 2012:13-14). Buna göre bu modeldeki hamlelerden ilki araştırma alanındaki durum (araştırma boşluğu), ikincisi ana amaç, ana araştırma konusu, üçüncüsü araştırma bulgularının verilmesi, dördüncüsü yöntem, model, deney hakkında bilgi ve beşincisi ise araştırmanın, deneyin sonuçları biçimindedir.

Makale özetleri okura tüm makalenin net ve öz bilgisini veren bölümdür ve makale özetlerinin araştırmada yazarın ne yaptığı, bunu nasıl yaptığı, neler bulguladığı ve hangi sonuçlara ulaştığı gibi sorulara yanıt vermesi beklenir (Bhatia; 2013:147-148). Araştırmacı bu sorulara verilecek yanıtları dört hamlede toplar ve bu hamleler ana metnin bir başka deyişle makalenin temel bölümlerini (Giriş, yöntem, bulgular, sonuç) yansıtır.

Tablo 1: Bhatia’ya Göre Makale Özetlerindeki Hamleler

Hamleler	Hamlelerin Açıklaması
Giriş-Amaç (İng. introduction-purpose)	Bu hamle araştırmanın temelini yansıtacak olan yazarın niyetiyle, varsayımlarla, tezle ilgili belirlemeleri ortaya koyar. Bu, yazarın ele almayı planladığı araştırmanın ya da sorunun amaçlarını içerir.
Yöntemin Betimlenmesi (İng. describing methodology)	Bu hamlede yazar verilerle, süreçle, kullanılan yöntemle ve gerekli olması durumunda araştırmanın kapsamıyla ilgili bilgileri içeren deneysel tasarımı betimler.
Bulguların Özetlenmesi (İng. summarizing results)	Yazarın gözlemlerini, bulgularını ifade ettiği ve ayrıca soruna yönelik çözüm önerdiği hamledir.
Sonuçların Sunumu (İng. presenting conclusions)	Bulguların yorumlandığı ve çıkarımların ortaya koyulduğu hamledir. Bu altbirim, bulguların sezdirimi ve uygulanmasıyla ilgili bilgileri de içerir.

Kaynak: Bhatia, 2013:148

Makale özetlerinde biçimsel sınırlamalarının bulunması nedeniyle bilimsel metin türünde vazgeçilmez olan bazı öğeler için özetlerde yeterli yer

¹¹ Modelin özgün biçimi CARS kısaltmasıyla belirtilen “Create a Research Space” modelidir. Swales (1993:141) bu modelde makalelerin giriş bölümleri için bir alan oluşturma (İng. Establishing a territory), bir boşluk oluşturma (İng. Establishing a niche), bu boşluğu doldurma (Occupying the niche) gibi adımlarından söz eder ve bunların makalelerin giriş bölümleri için karakteristik özelliklerden olduğuunu belirtir.

bulunmamaktadır. Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012:14)'e göre özetlerde verilerle ilgili ayrıntılara, kaynaklara, kanıtlamaya yönelik kullanımlara yer verilmez. Bunun yerine özet yukarıda da söz edilen ve Bhatia (2013)'da belirtilen bazı soruların yanıtlanmasıyla sınırlandırılır ve yer kısıtlılığı nedeniyle özetlerdeki önemli görevlerden biri bu sorulara verilen kısa ve açık yanıtların özet içinde konumlandırılabilmesidir. Bu sorular, araştırma alanının neden önemli olduğu, ne türden araştırma boşluklarının bulunduğu, çalışmada hangi kuramın, yöntemin kullanıldığı, hangi verilerin çözümlendiği, çalışmanın hangi amacı güttüğü ve çalışmanın en önemli bulgularının neler olduğu biçiminde sıralanabilir. Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012:15)'e göre özetlerin bu özel yapısı okurları etkilemeye ve onları ana metni okumaya ikna etmeye yöneliktir. Bu amaçla özetlerin yapısında üç temel *adım*¹² (Alm. Schritte, İng. step) söz konusudur. Bunlar araştırma alanı içinde konumlanma, araştırma alanındaki boşluğu gösterme ve bu boşluğu doldurma biçimindedir.

Tablo 2: Huemer, Rheindorf ve Gruber'e Göre Makale Özetlerindeki Hamleler

İşlevler/Adımlar	Uygulamalar
Bir araştırma alanı oluşturma (Alm. einen Forschungsbereich etablieren)	-Önemi öne çıkarma ve/ya da -Araştırma alanı içine kendi araştırmasını konumlandırma ve/ya da -O zamana kadarki araştırmalardan/ araştırma sonuçlarından söz etme
Bir boşluk oluşturma (Alm. eine Nische etablieren)	-Karşı savları önceden belirtme ve/ya da -Araştırma boşluğunu gösterme ve/ya da -Soruları ortaya koyma
Boşluğu doldurma (Alm. eine Nische besetzen)	-Kendi çalışmasının amacını ya da türünü açıklama ve/ya da -Araştırma sorularını ya da varsayımları belirtme ve/ya da -En önemli bulguları bildirme ve/ya da -Kendi araştırmasının önemini değerlendirme ve/ya da -Metnin yapısını belirtme

Kaynak: Huemer, Rheindorf ve Gruber, 2012:16

¹² Araştırmacılar burada alanyazındaki temel üst başlıklardan biri olan hamle (İng. move) yerine adım (İng. Step) terimini kullanırlar. Swales (1990) ve Bhatia (2013) adımları, hamlelerin altulamları olarak kullanırlar ve adımların hamleler içinde yapılan işlemleri gösterdiğini belirtirler.

Yukarıda verilen makale özetlerinin adım şemasındaki uygulama bölümünde bu kadar çok “ve/ya da” ifadesinin bulunmasının nedeni uygulamada tüm maddelerin bulunma olasılığının yer kısıtlılığından dolayı az olmasıdır (Huemer, Rheindorf ve Gruber, 2012:16).

Huemer, Rheindorf ve Gruber (2012)’in makale özetlerine yönelik bu modelinin H. Oldenburg (1992) ve A. Oldenburg (1995)’un ortaya koyduğu model gibi Swales (1993:141) tarafından makalelerin giriş bölümleriyle ilgili olarak önerilen “Bir Araştırma Boşluğu Yaratma” modeline benzer olduğu söylenebilir. Bu bağlamda adı geçen araştırmacıların söylem topluluğu tarafından makale giriş bölümlerinden beklentilerini makale özet bölümlerine de taşıdığı söylenebilir.

Alanyazındaki makale özet çözümlemeleri (Bhatia, 1993, Brenton, 1996) ayrıntılı olarak sözbilimsel bir büyük yapı betimlemesi yapmaktadır ve bu sözbilimsel yapı giriş, yöntem, bulgular ve sonuç biçimindedir (Hyland, 2000:67). Hyland, daha önce oluşturulan hamle şemalarındaki giriş hamlesi sınıflandırmasını eleştirir ve bu hamlede iki farklı işlev olduğunu belirterek bu işlevleri ikiye ayıran bir görünüm sunar. Buna göre daha önceki çalışmalarda bulunan giriş işlevsel hamlesi araştırma için bir bağlam oluşturma amacını güden giriş hamlesi ve çalışmanın kendi amacını belirten amaç hamlesi biçiminde iki farklı hamledir. Aşağıda Hyland (2000) tarafından ortaya koyulan makale özeti hamle yapılanması gösterilmektedir.

Tablo 3: Hyland’a Göre Makale Özetlerindeki Sözbilimsel Hamleler

Hamle	İşlev
Giriş (İng. introduction)	Çalışmanın bağlamı tanıtılır ve araştırma ya da tartışma motive edilir.
Amaç (İng. purpose)	Amaca, sava ya da varsayıma gönderimde bulunulur, çalışmanın arkasındaki niyetin ana hatları çizilir.
Yöntem (İng. method)	Tasarım, işlemler, kabullenmeler, yaklaşım, veri vb. hakkında bilgi verilir.
Ürün (İng. product)	Temel bulgular, tartışmalar ya da başarıyla sonuçlandırılan işlemler belirtilir.
Sonuç (İng. conclusion)	Bulgular çalışmanın kapsamının ötesinde yorumlanır ya da genişletilir, yapılan çıkarımlar ortaya koyulur, uygulama ya da geniş biçimde olası çıkarımlar belirtilir.

Kaynak: Hyland, 2000:67

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Hyland (2000:68) daha önceki çalışmalara karşıt olarak giriş hamlesini ikiye ayırmış ve bunu giriş hamlesi ve amaç

hamlesi olarak adlandırmıştır. Buna göre makale özetindeki giriş hamlesi, okur için çalışmaya yönelik artalanı sunan ve eşdeğer önemle söylem topluluğuna konunun değerini, yazarın konuyu ele alma biçimini gösteren bir görünüm ortaya koyar. Amaç hamlesi ise giriş hamlesinden sonra konumlandırılan, yapılan çalışmanın temel amacını sunan bir hamledir ve yöntemle ilgili genel betimlemeler de bu hamleye eklenebilir. Yazar bu hamlelerden sonra çalışmanın ürününü sunar. Hyland, daha önceki çalışmalarda bulgu olarak adlandırılan bu hamleyi çalışmasında ürün olarak adlandırmıştır. Bu adımda deneysel bir çalışmanın bulgularına bağlı olarak sunulan genellemelerle birlikte okurun ilgisini de çekebilecek boyuttaki çıktıları sunulur. Sonuç hamlesi ise araştırma alanına yönelik geniş bir önem durumunu daha açık biçimde dile getirir ve ileriki araştırmalar için de bir öneri sunma görevini üstlenir. Hyland (2000:68) alanyazında kuramsal olarak bu türden bir özet yapılanmasının varlığından söz eder ancak 10 farklı dergiden 8 farklı bilim dalıyla ilgili toplam 800 makale özetinden oluşan bir veritabanında yaptığı çalışmasında bu modeldeki tüm adımları tam olarak barındıran çalışma sayısının azlığına da dikkat çeker. Başka bir deyişle veritabanındaki makale özetlerinin %5'inden daha azında bu beş adımın tamamı bulunmaktadır. Araştırmacı veritabanındaki özetlerin yaklaşık %50'sinde yöntem bilgisinin bulunmadığını, yaklaşık %55'inde giriş hamlesinin eksik olduğunu, yalnızca %22'sinde sonuç hamlesinin varlığını bulgulamıştır.

Bu bilgiler ışığında alanyazında verilen modeller kapsamlı bir veritabanında sınıandığında ortaya çıkan görünüm modellerin uygulamadaki çalışmalarla uyumsuzluk içinde olduğudur. Hyland (2000:68)'a göre alanyazında makale özetlerinin hamle yapılanmasıyla ilgili birçok model bulunmakta ancak yazılan makale özetleri incelendiğinde bu hamlelerin uygulanmadığı görülmektedir.

Hyland kuramsal olarak modellerle varolan özetler arasındaki uyumsuzluk nedeniyle makale özetlerinin sözbilimsel olarak ne türden yapılanmalar ve hamle dizileri sergilediği ya da sergilemediği sorusuna yanıt aramıştır. Veritabanındaki makale özetlerinin en göze çarpan ortaklığı hemen hemen tüm özetlerde (%94) yer alan ana savı ya da bulguları barındıran ürün hamlesidir. Hyland bunun Berkenkotter ve Huckin'in makale özetinin aslında *tanıtıcı bir tür* (İng. a promotional genre) olduğu yönündeki savını desteklediğini belirtir. Bir başka deyişle yazarlar okurların ilgisini ve onayını kazanabilmek için özette en temel savlarını vurgular.

Bunun yanısıra veritabanındaki özetlerde en sık kullanılan hamle dizisi tüm özetlerin %25'inde görülen Amaç-Yöntem-Ürün dizisidir. Bu diziyi %15'lik sıklık oranıyla Giriş-Amaç-Yöntem hamle dizisi izler. Buna ek olarak Hyland (2000:69) makale özetlerinde iki hamleli diziler de bulgulamıştır. Buna göre özetlerde en sık görülen iki hamleli dizi Amaç-Ürün dizisidir. Bu bağlamda makale özetlerindeki hamleler arasında en sık görülen hamlenin yukarıda da belirtildiği gibi Ürün hamlesi olduğu netlik kazanmaktadır. Hyland'ın Ürün hamlesiyle ilgili bu bulgusuna koşut olarak Gillaerts ve Van de Velde (2010:129) de alanyazındaki makale özeti çalışmalarından hareketle makale özetlerinin yalnızca makalenin yinelenmesi olmadığını belirtir ve makalenin bulgularına odaklanarak onun bilgi değerini artırma yönünde bir eğilimin varlığından söz eder.

Makale özetlerindeki hamle yapılanmasının ve hamle diziliminin farklı olduğuna yönelik çalışmalar bu farklılığın alanlararası, dillerarası ve kültürlerarası farklılıktan kaynaklandığını belirtir (Busch-Lauer,2012; Şenöz-Ayata, 2012). Busch-Lauer (2012:19) yaptığı çalışmada ve alanyazındaki diğer çalışmaları da göz önünde bulundurarak makale özetlerinde alanlara göre (özellikle fen ve sosyal bilimler) farklı hamle dizilimlerinin bulunduğunu belirtir. Hyland (2000:70; 2009a:70) ve Şenöz-Ayata (2012:27) da buna koşut olarak özet bölümlerinin düzenlenişinin alanlara göre farklılık gösterdiğini vurgular. Hyland (2000:70-74) bu çeşitliliğin alanların güvenilirlik kazanma, önemi vurgulama ve ikna etme biçimlerinin birbirinden farklı olmasından kaynaklandığını belirterek alanlar arasında ortaya çıkan farklı özet görünümelerini şu biçimde açıklar: fizik ve mühendislikle ilgili özetlerin %60'ında bulunan Amaç-Yöntem-Ürün hamleleri bir normlaşmaya gidildiğini gösterirken bu normlaşma insanlık ve sosyal bilimler alanlarında %75 ile Giriş-Amaç-Ürün hamle dizisinde ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimlerdeki özetlerde %60'ın üzerinde olan Giriş hamlesi, fen bilimlerinde %30 düzeyindedir.

Yukarıda belirtilen hamle ve hamle dizi yönelimlerinin alanların bilimsel anlamda inceledikleri nesnelere farklı bakış açılarından ve söylem topluluklarının farklı beklentilerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanısıra hamle ve hamle dizilerindeki farklılık alanların bilgi üretmede hangi türden sorunlar üzerinde uzlaştıklarını ve bunlar için hangi süreçleri izleme konusunda birlik sağladıklarını ortaya koyabilir. Hyland (2000:70-74)'da da belirtildiği gibi insanlık ve sosyal

bilimler alanlarındaki araştırmalarda genel bir bağlam oluşturma işlevi yaygın olarak görölür. Bu da bu alanlardaki makale özetlerinde Giriş hamlesinin sıklığını açıklar niteliktedir. Söylem topluluğu üyeleri makaleyi okumak için bir neden arar ve bunu genellikle özetin giriş bölümünde bulmayı bekler. Bu *bağlamlaştırma* (İng. contextualisation) alanlararası bir farklılığı daha ortaya çıkarır. Bu, makalelerin amacındaki farklılıktır. Fen ve mühendislik bilimlerindeki makaleler araştırma ve onun çıktılarıyla ilgili bilgileri sunar ve bu nedenle Yöntem ve Ürün hamlelerini öncelerken sosyal bilimlerdeki yazarlar sıklıkla deneysel gerçeklikleri belirlemekten çok bir sorunu tartışma ya da tanımlama eğilimi gösterirler (Hyland, 2000:70-74). Bir başka deyişle bilim dalının araştırma yöntemleri, araştırma nesnesi, araştırma soruları bilimsel çalışmanın uygulanışını ve bunun makaleye yansıtılışını etkilediği gibi makalenin özet yapılanışını da belirler.

Makale özetlerindeki düzenleniş ve hamle yapılanışındaki çeşitliliğin farklı bakış açılarından kaynaklanmasının yanında bir diğer nedeni de dillerarası ve kültürlerarası farklılıktır. şenöz-Ayata (2008:153) alanyazında bilimsel metinlerin yapılanışının kültürden kültüre farklılık gösterdiğini bulgulayan birçok çalışma olduğunu belirtir. Benzer biçimde Clyne (1984; 1987; 1991)'nin yaptığı karşılaştırmalı çalışmalar bilimsel metinlerin *devamlılık* (Alm. Kontinuität), *veri uyumluluğu* (Alm. Datenintegration), *tanımlama* (Alm. Definition), *bakışımlılık/bakışımsızlık* (Alm. Symmetrie/Asymmetrie), yazar ve okur sorumluluğu açısından farklılıklar gösterebildiğini ortaya koymuştur. Clyne, bu farklılıkların kültürel farklılıklardan kaynaklandığını, bu kültürel farklılığın temelinde ise farklı türden toplumsallaşma ve eğitim sistemleri bulunduğunu belirtir (aktaran: şenöz-Ayata, 2007:9).

Makale özetleriyle ilgili tüm bilgiler ışığında Busch-Lauer (2012:12-13) ISO ve DIN 1426 numaralı normların özetlerin niteliğine yönelik 5 ölçütü bir araya getirdiğini vurgular. Buna göre bir makale özetinin makalenin başlıca görüşlerini ana metne başvurmaya gerek bırakmadan kolayca anlaşılabilir olarak yansıtması gerekir. Bu ölçüt makale özetlerinin bütünlük ilkesine gönderimde bulunur. Makale özetinin, içerik ve önermeler açısından ana metin ile birebir uyumlu olması gerekir. Bu ölçüt özetlerin doğruluk niteliğini taşıması gerekliliğini vurgular. Makale özetleri değer açısından yansızdır ve bu özellik özetlerin nesnellik özelliği barındırmasına

gönderimde bulunur. Amerikan Ulusal Standart Enstitüsü de makale özetlerinin nesnel bir biçimde yazılması gerektiğini belirtirken Graetz (1985) de bunu destekleyen düşünceler sunmuştur (aktaran: Gillaerts ve Van de Velde, 2010:129). Makale özetlerindeki biçimsel özelliklerden biri özetlerin 200-250 sözcükle sınırlandırılması gerekliliğidir. Özet olabildiğince kısa olmalı ve bu bağlamda kısıklık özelliği taşınmalıdır. Özetler dilsel olarak ulusal ve uluslararası düzeyde kabul edilmiş terimleri kullanarak anlaşılabilirlik niteliğini de taşınmalıdır.

Bu beş ölçüt alanyazındaki makale özetleriyle ilgili diğer çalışmalarda da genel anlamda kabul görmüştür. Ancak makale özetlerinin nesnelliği konusu özellikle Hyland (2005)'in *üstsöylem* (İng. metadiscourse) çalışmasında tartışmalara neden olmuştur. Bazerman (1984), Hyland (2005), Biber (2006) bilimsel yazmanın nesnel olduğu yönündeki görüşlere karşı çıkmış ve bilimsel metin üretiminin öznellikle iç içe olduğunu bilimsel metinlerdeki *değerlendirme* (İng. evaluation), *duruş* (İng. stance) ve *katılım* (İng. engagement) yönündeki seçimleri örnek göstererek bulgulamışlardır (aktaran: Gillaerts ve Van de Velde, 2010:129). Bu savla aynı doğrultuda Hyland (2005:4), yazma ve konuşma edimlerinin hiçbir zaman tarafsız olamayacağını belirtir ve bu iki edimin edimi gerçekleştiren (burada yazar ya da konuşucu) kişinin ilgi alanı, bakış açısı ve değerleriyle ilgili olduğunu vurgular. Ayrıca Hyland (2005:65), güncel çalışmalarda akademik yazmanın söylemin tarafsız, kişisiz biçimi yönündeki bakış açısını kaybettiğini, kesin gerçekliğin ortaya konuluşu olmadığını, buna karşın deneyimin ikna edici biçimde sunulması olduğunu belirtir. Tüm bu bilgiler ışığında Hyland (2000:75)'da da belirtildiği gibi makale özetleri okurları çalışma konusunda en iyi biçimde ikna etmeye yönelik yolların seçimini, çalışmanın önemini, yazarın kişisel hedeflerini ve alan üyelerini göz önünde bulundurarak yansıtır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜSTSÖYLEM

Çalışmanın bu bölümünde üstsöylemin ne olduğu, ne türden görünümsergilediğı, nasıl sınıflandırıldığı, alanyazındaki üstsöylem modelleri ve üstsöylemle makale özetleri arasındaki etkileşimin ne boyutta olduğu açıklanmaktadır.

Makale özetlerinin temel iletişimsel amacı okuru ana metni okumaya ikna etmektir ve bu amaç doğrultusunda yazarlar söylem topluluğunun beklentilerini göz önünde bulundurarak özetlerini en iyi biçimde yapılandırma ve diğer birçok çalışma arasında ulaşılma olasılığını yükseltme çabası içindedirler. Özetlerdeki bu ikna etme amacını yerine getirebilmek için kullanılan stratejilerden biri de özellikle bilimsel söylemin temel özelliklerinden de biri olan üstsöylem kullanımıdır.

İletişimin her zaman toplumsal bağlamlarda gerçekleştiğı düşüncesi söylem topluluğunu iletişimin gerçekleştirileceğı metinler ve metin türleri için temelde yer alan konulardan biri biçimine getirir. Bu çerçevede metinlerin topluluğun beklentilerine uygun biçimde düzenlenmesindeki en önemli işlevlerden biri de üstsöyleme düşer.

Akademik iletişim çeşitli alanlarda bilgi üretimini destekleyen toplumsal bir eylemdir. Araştırmacılar sunacakları bilgileri düzenleme ve çalışmalarını okurlar için anlamı kılacak biçimde sunma gereksinimi duyarlar. Bunu yaparken de Bruffee (1986) ve Swales (1990) gibi araştırmacılar tarafından dikkat çekilen söylem topluluğı içinde uzlaşmış söylemsel özellikleri kullanırlar. Söylem topluluğı kavramı, metin türüne yönelik önvarsayımları belirler ve metnin oluşturulmasında özellikle üstsöyleme yansıtılır (aktaran: Uzun, 2002:207).

Yazarlar akademik metinlerde yalnızca kanıtları göstermek yerine okurları belirli yorumları yapmaya yönlendirdikleri için okurlar her zaman yazarın görüşlerine karşı çıkma seçeneğine sahiptir. Böylece akademik iknanın temeli yazarların olası karşı çıkmaları öngörmesidir. Bunun için de yazarlar savlarını en ikna edici biçime dönüştürerek sunmaya çalışır (Hyland, 2008a:3-4). Yazarlar metinlerinde araştırma sonuçları sunmanın yanında ikna edici olma çabası içine girdikleri için metinlerinde bazı sözbilimsel ve etkileşimsel stratejileri uygun biçimde kullanma gerekliliğı ortaya çıkar. Yazarların okurlarını ikna etmek için kullandığı

stratejilerden biri de üstsöylem belirleyicilerdir (Uzun, 2002:206). Bu açıklamalar doğrultusunda bakıldığında makale özetlerinin temel iletişimsel amacının, bir başka deyişle okuru verilen bilgiye ikna etme amacının, akademik metinlerin tümü için geçerli olduğu söylenebilir. Bunu gerçekleştirmek için kullanılan yöntemlerden birisi de üstsöylemin bilimsel metin içinde etkin biçiminde kullanımıdır. Uzun (2002:206)'un da üzerinde durduğu gibi üstsöylem, yazarın iletişimsel amaçlarını çalışmasında etkili biçimde yansıtabilmesine yardım eder.

2.1. ÜSTSÖYLEMİN TANIMI

Alanyazın incelendiğinde üstsöylem kavramının ilk kez Zellig Harris tarafından kullanıldığı ve bu kavramla metin üreticisinin (yazar ya da konuşucu), dili alıcının (okur ya da dinleyici) anlamlandırması için önerdiği yol olarak tanımlandığı görülmektedir (aktaran: Hyland, 2005:3; 2017:17). Lautamatti (1978), üstsöylemi konusal olmayan dilsel özellikler biçiminde tanımlarken (aktaran: Hyland, 2005:18) Williams (1981) söz edilen konuyla ilişkili olmayan her şey, söylem hakkında söylem, iletişim hakkında iletişim, iletilmesi hedeflenen konuya gönderimde bulunmadan yazma hakkında yazma biçiminde bir tanımlama yapar (aktaran: Crismore, 1983:3, Vande Kopple, 1985:83, Hyland, 2005:18). Hyland (1998a:438)'da da üstsöylem metnin, söylemin düzenlenişine ya da yazarın içeriğe ya da okura yönelik duruşuna açıkça gönderimde bulunan görünümeler olarak tanımlanır. Zeyrek (2002:227) de alanyazındaki tanımlamalara benzer bir tanımlama yaparak üstsöylem belirleyicilerinin metinlerdeki değişimleri belirleyen ve farklı yapılarda olabilen (biçimbirim, eylem, ad, adıl, sıfat vb.) sözcük ya da sözcük öbekleri olduğuna dikkat çeker.

Bilinçsiz gibi görünen tüm dil kullanımları bir seçenek dizgesi içinden yapılan seçimlerdir ve bu durum aslında Halliday'ın *Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi* (İng. systemic functional grammar) kuramına gönderimde bulunur. Buna göre dil bir anlam dizgesidir ve insanlarla etkileşime girerken; etken ya da edilgen çatıdaki bir eylem, karşıtlık belirten ya da bilgi ekleyen bir bağlaç kullanımı gibi seçenekler belirli bir anlamı ortaya koymayı sağlayan seçimlerdir. Bilinçsiz gibi görünen bu seçimler ile bu seçimlerin yapıldığı toplumsal bağlamlar arasındaki ilişkiyi

göstermek üstsöylemin dil çalışmalarına sağladığı katkılardan birisidir (Hyland, 2005:17). Crismore (1983:2) ve Hyland (2017:17) üstsöylem kavramının temelde dilin yalnızca dünyaya gönderimde bulunan bir olgu olmadığını, farklı biçimlerde bilgi alışverişine odaklanmadığını, bu işlevlerin yanısıra dilin kendisine de gönderimde bulunduğunu belirtir. Bu, yazarın söyleme katılmasına, okurunu açık ya da örtük biçimde yönlendirmesine okura da söylemin nasıl anlaşılacağını göstermeye, söylenen şeyle ilgili düzenleme yapmaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye yardımcı olur.

Yukarıda alıntılanan üstsöylem tanımlamalarına benzer biçimde Uzun (2002:206-207) da üstsöylem düzenlemelerinin metnin temel belirleyicilerinden biri olduğunu söyler ve yazarın bu düzenlemeleri iletişimi kolaylaştırma, kendi konumunu destekleme, alıcıyla ilişki kurma gibi amaçlarla kullandığına dikkat çeker. Bu bağlamda üstsöylem yazar, metnin iletilmesi ve okur ilişkisinin belirginleşmesinde görev alan temel kavramlardan biridir. Buna ek olarak Bayyurt (2017:15)'un da belirttiği gibi üstsöylem öğelerinin metin içeriğinin metni anlamaya yardımcı olacak biçime getirilmesi gibi bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Üstsöylem, söylemin tutarlı bir metin olarak, yazarın kişiliğini, güvenilirliğini, yazılı ve sözlü metinlerdeki önermesel içeriğe katkı sağlamayan ancak verilen bilgiyi alıcının yorumlamasına, değerlendirmesine yardım eden dilsel özelliklerdir (Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993:40). Buna göre üstsöylem metindeki önermeleri geliştirme yönünde herhangi bir katkısı olmayan ancak onların düzenlenmesine, yazarın kendini söylem içine yansıtıp yansıtmamasına ve okuru da söylem katılımcısı olarak söylemin içine çekme ya da çekmeme gibi işlevleri yerine getirir.

Yukarıda belirtilen tanımlara bakıldığında üstsöylem metindeki önerme içeriğine katkı sağlamayan, metnin düzenlenişine, yazarın önerme içeriğine ya da okuruna karşı duruşuna, okuru söylem katılımcısı olarak kodlamasına ya da kodlamamasına, onu çeşitli biçimlerde yönlendirmesine, önerme içeriğinin nasıl anlaşılması, yorumlanması ve değerlendirilmesi gerektiğine, yazarın ikna edici ve güvenilir olmasına gönderimde bulunan ve dilbilgisel olarak da farklı biçimlerde ve uzunluklarda olabilen dilsel birimler olarak tanımlanabilir.

Alanyazındaki bu tanımlamalara bakarak birçok özelliği olduğu anlaşılan üstsöylemle ilgili olarak neyin üstsöylem olduğunun neyin olmadığına somut biçimde anlaşılamaması söz konusu olabilir. Swales (1990) ve Nash (1992) üstsöylem kavramının tanım olarak kabul edilmesinin temelde kolay olduğundan ancak kavramın sınırlarını belirlemenin zorluğundan söz ederler (aktaran: Hyland, 2005:16). Üstsöylemin ne olduğu ve tam olarak neyi kapsadığını ortaya koymak için alanyazında uzlaşılan bir ayrımın varlığından sözedilebilir. Bu ayrım dilin dünyaya gönderimde bulunan bir olgu olması ve dilin kendisine gönderimde bulunan bir olgu olması arasındaki ayrımdır. Başka bir deyişle, bu ayrım *önermesel anlam* (İng. propositional meaning) ve *üstsöylemsel anlam* (İng. metadiscourse meaning) arasındaki ayrımdır (Hyland ve Tse, 2004:159-161; Hyland, 2005:38-41). Hyland (2005:21-22) önermesel ve üstsöylemsel anlamlar arasındaki ayrımın Williams (1981) ve Dillon (1981)'dan alınan *anlam düzeyleri* (İng. levels of meaning) üzerinden açıklanabileceğini belirtir. Buna göre bir anlam düzeyi okur için konuya ilişkin bilgi sağlarken diğeri yazma edimine gönderimde bulunur. Metin üretimi bu iki anlam düzeyinde gerçekleşir (Crismore, 1983:2; Vande Kopple, 1985:83; Hyland, 1998a:438).

Birinci anlam düzeyi metnin konusu hakkında bilgi sağlama düzeyidir ve bu düzeyde önermesel içeriğin genişletilmesi hedeflenir. Buna göre önerme, dış gerçekliğe ilişkin bilgiye gönderimde bulunur. Halliday (2004:110)'a göre önermesel özellik; hakkında tartışılabilen, onaylanabilen, reddedilebilen, şüphe edilebilen, ısrar edilebilen, nitelendirilebilen, ona karşı tutum sergilenebilen ya da ondan pişmanlık duyulabilen şeydir.

İkinci anlam düzeyi ise üstsöylem düzeyidir. Bu düzeyde önermesel içeriğe bir ekleme söz konusu değildir ancak okurlara metinle ilgili düzenleme, sınıflandırma, yorumlama, değerlendirme ve tepki verme yönünde bir yardım söz konusudur. Quirk (1988) ve Biber (1988) de üstsöylem birimlerinin söylem içeriğine anlamsal açıdan bir katkı sağlamadığını belirtir (aktaran: Özbek, 1998:38). Benzer biçimde Vande Kopple (2012:37) de üstsöylemin *göndergesel* (İng. referential)¹³ anlam dışındaki anlamları taşıyan metin öğelerini belirtmek için kullandığını söyler.

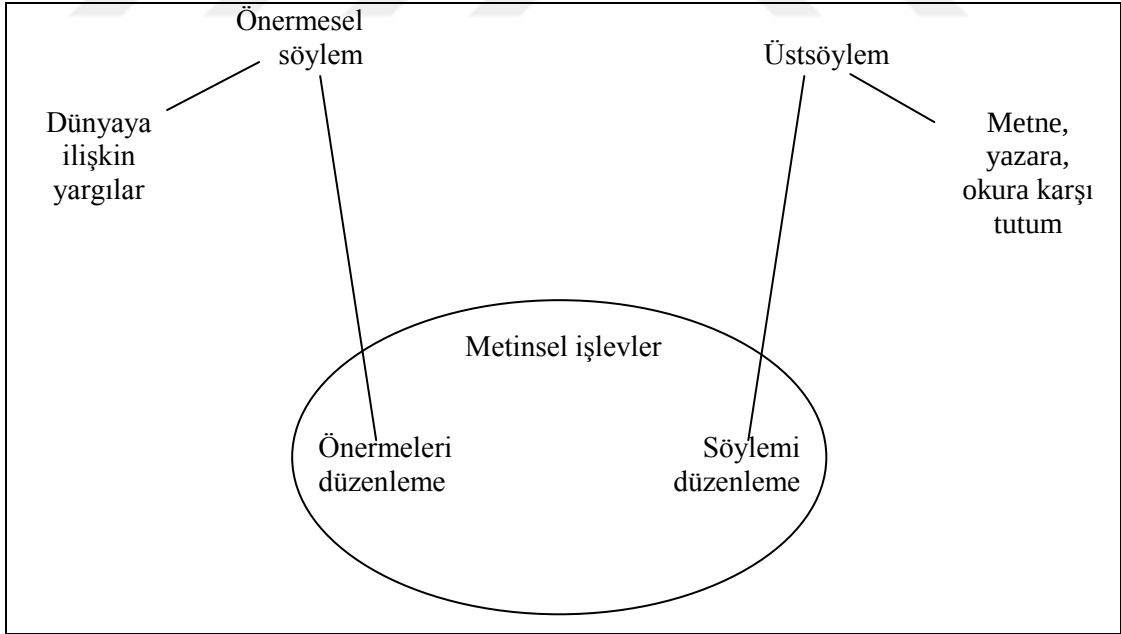
---

¹³ Bu tanımda yer alan göndergesel anlam araştırmacının çalışmasında düşünsel anlam (İng. ideational meaning) ile eşdeğer kullanılmaktadır.

Önermesel anlam düzeyinde düşünsel öğeler genişletilirken, üstsöylemsel anlam düzeyinde düşünsel öğeyi bir değişime uğratmadan okurla bağlantı kurmaya, düzenlemeye, yorumlamaya, değerlendirmeye ve önermeye karşı tutum geliştirmeye yardım edilir. Bu durumda metnin anlamı bu anlam düzeylerinden birine bakılarak bulunamaz. Metnin anlamı, bir bütün olarak yazarın metinde ürününü, tutumunu, duruşunu en iyi biçimde sergilemek için biçim ve ifadeleri seçerek ürettiği, yazar/konuşucu ve okur/dinleyici arasındaki etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkar. Bir başka deyişle metin, önermesel öğeler ile üstsöylem öğelerinin toplamı olarak düşünülebilir. Buradan hareketle de metnin anlamının iki ögenin bütünleşmesiyle oluştuğu ve bu öğelerin birbirinden ayrılamadığı söylenebilir (Hyland, 2005:21-22). Buradan hareketle Hyland (2005:23) üstsöylemin herhangi bir metnin temel parçası olduğunu ve metnin nasıl anlaşılacağına katkıda bulunduğu için metinden ayrı ya da metinden ayrıştırılabilir biçimsel öğeler olarak düşünülemeyeceği üzerinde durur.

Önermesel bilgi ile üstsöylem bir metnin iki temel birimidir ve bu iki temel birimin metinsel işlevler açısından ilişkisi aşağıdaki şekil üzerinden açıklanabilir.

Şekil 1: Metinsel Araçların Metinde Üstlendiği Roller

Kaynak: Hyland, 2005:44

Şekil (1)'de de görüldüğü gibi metin, gerçek dünyaya gönderimde bulunan, buna uygun olarak önermeleri düzenleyen önermesel söylemin ve metne, yazara,

okura karşı tutumu belirten, genel olarak söylemi düzenleme amacını güden, önermelerin birbirleriyle, yazarın metinle ve okurla ilişkisini yansıtan üstsöylemin birlikteliğinden oluşur.

Dilsel edinçten çok dilin belirli bir amaç için üretilmiş çeşitlerine odaklanan üstsöylem, katılımcı rol ilişkileri ötesinde geniş çözümlemeler yaparak söylemin ikna edici biçimde yapılanması üzerine eğilir ve yazar-okur anlaşması için tutarlı özelliklerin katkısını inceler. Üstsöylem, yazarın/konuşucunun söylediği şeyi okurun/dinleyicinin işlemleyebilmesi ve kavrayabilmesi için en iyi katkının nasıl yapılabileceği konusuna odaklanarak ve okuru/dinleyiciyi gözeterek dilin nasıl kullanıldığına gönderimde bulunur. Bu durumda üstsöylem, anlaşılması amaçlanan iletinin en anlaşılır ve ayrıntılı biçimde açıklanmasına yardımcı olan bir tür *alıcı odaklı filtre* görevi üstlenir. Üstsöylem, ilgiyi sözlü ya da yazılı metne çekmesi, böylece alıcının yazar tarafından biçimlendirilmesi ve bunun türünü ortaya çıkarması, okurun *ayrıntılendirme* (İng. elaboration), *açıklığa kavuşturma* (İng. clarification), *rehberlik* (İng. guidance) ve *etkileşim* (İng. interaction) gereksinimlerini kapsamaları açısından önem taşır (Hyland, 2017:17). Ancak Hyland (2000)'ın da belirttiği gibi üstsöylem yalnızca yazarın metni tutarlı ve okur/dinleyici tarafından anlaşılır bir biçime dönüştürme becerisiyle sınırlandırılmaz. Bunun yanında yazarın bir metni belli bir bağlamla ilişkilendirme, yazar olarak kendi kişiliğini, saygınlığını, alıcıyla olan duyarlılığını ve vermek istediği iletiyle olan ilişkisini de metne yansıtabilme becerisiyle ilgilidir (aktaran, Dağ Tarcan, 2017:177).

Özetle, katılımcılara ilişkin bilgiler, söylem türü ve bağlam, söylem görünüşleri ve yazarın içeriğe, okura yönelik duruşu üstsöyleme karşılık gelir ve üstsöylem olmadan alıcının metni kavramsallaştırması, yazarın ise alıcılarla etkili bir iletişim kurabilmesi olası değildir (Hyland, 2005:14).

2.2. METİNSEL VE KİŞİLERARASI İŞLEVLER

Üstsöylem çalışmaları kuramsal temellerini Halliday'ın Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi kuramına dayandırır. Halliday (2004:29-31) dilin üç temel *üstişlevi* (İng. metafunction) olduğunu, bunların *düşünsel işlev* (İng. ideational function), *kişilerarası işlev* (İng. interpersonal function), *metinsel işlev* (İng. textual function)

olduğunu ve bu işlevlerin metinde aynı anda çalıştığını belirtir. Düşünsel işlev ya da dilin içerik işlevi düşünce ve deneyimleri betimlemek için kullanılır. Bu işlev, önermesel içeriğe bağlıdır, dolayısıyla dünya algısı ve bilinçle ilgilidir. Kişilerarası işlev ya da dilin katılım işlevi dilin etkileşimi kodlamak için kullanımına gönderimde bulunur. Başka kişilerle etkileşime girmeyi, roller üstlenmeyi, değerlendirme yapmayı, duyguları anlamayı ve ifade etmeyi sağlar. Metinsel işlev ya da dilin bağıntı işlevi ise dilin metni düzenlemek için kullanımı içindir. Dünyaya ve okurlara/dinleyicilere ilişkin söylenenleri tutarlı biçimde düzenlemeyi sağlar.

Metnin anlamı, dilin üç işlevinin bütünleşmesi ve her birinin bir diğeriyle ilişki kurması sonucu oluşur. Burada Hyland'ın anlam düzeyi ayrımıyla ve bu düzeyler arasındaki bağlantılarla ilişki kurulacak olursa, metnin önermesel ve üstsöylemsel düzeylerin birleşimi olduğu savı Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi kuramındaki dilin üç işlevinin birleşmesi olduğu savıyla desteklenir. Buna göre dilin düşünsel işlevinin metindeki önermesel anlam düzeyiyle eşleştiği, üstsöylemsel anlam düzeyinin de dilin kişilerarası ve metinsel işlevleriyle bir ilişki içinde olduğu görülür. Bu iki düzey, Halliday'ın belirttiği üstişlevlerin eşzamanlı çalışmasına benzer biçimde eşzamanlı çalışır ve birbirlerinden ayrılabilir değildir. Üstsöylem düzeyiyle dilin kişilerarası ve metinsel işlevleri arasındaki etkileşimler, alanyazında üstsöylemle ilgili oluşturulan sınıflandırma ve modellerin de temelini oluşturur (Hyland, 2005:26).

2.3. ÜSTSÖYLEM MODELLERİ

Üstsöylem, alanyazında birçok araştırmacı tarafından çalışılmış ve Williams (1981; 1982), Crismore (1983), Vande Kopple (1985), Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993), Hyland (1998a), Hyland ve Tse (2004), Hyland (2005) gibi araştırmacılar tarafından çeşitli üstsöylem modelleri geliştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde alanyazındaki üstsöylem modelleri zamansal bir sırayla tanıtılacak, modeller arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılacaktır. Ayrıca çalışmanın veritabanının incelenmesinde kullanılan, ilk biçimi Hyland ve Tse (2004) tarafından alana kazandırılan ve son biçimi Hyland (2005) tarafından oluşturulan model ve bu modelin ulamları ayrıntılarıyla açıklanacaktır.

2.3.1. Williams (1981) Üstsöylem Modeli

Crismore (1983:7-8), Williams'ın altı ulamlı bir üstsöylem modeli oluşturduğunu, bu sınıflandırmayı Meyer'in 1975 yılındaki çalışmasından esinlenerek geliştirdiğini belirtir. Bu sınıflandırmada yazarın bir sav hakkındaki durumunu belirten kaçınmalar ve *güçlendiriciler* (İng. *emphatics*), metin *tutarlılığını* (İng. *cohesion*) sağlamak için kullanılan *dizimleyiciler* (İng. *sequencers*), bir metin birimine dikkat çeken *konulaştırıcılar* (İng. *topicalizers*), yazarın düşüncesini yansıtan *anlatıcılar* (İng. *narrators*) ve gözlemcinin dolaylı konuma alındığı *kaynak göstericiler* (İng. *attributors*) gibi ulamlar bulunur. Bu modelin üstsöylem alanyazınındaki ilk modellemelerden biri olduğu söylenebilir. Williams (1981)'in oluşturduğu bu altı ulamlı üstsöylem sınıflandırması aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: Williams (1981)'in Üstsöylem Sınıflandırması

Üstsöylem Ulamı	İşlev
Kaçınmalar	Yazarın bir sav hakkındaki belirsizliğini okurlara gösterir.
Güçlendiriciler	Yazarın bir sav hakkındaki kesinliğini okurlara gösterir.
Dizimleyiciler	Metnin <i>tutarlı</i> (İng. <i>cohesive</i>) olmasını, okurların bir tümceden bir başka tümceye, bir bölümden bir başkasına taşınmasına yardım eder.
Konulaştırıcılar	Bir tümcenin, paragrafın, bölümün konusu gibi özel bir birime odağı çekmeye yarar.
Anlatıcılar	Okura yazarın düşüncesinin, gerçekliğinin, düşüncesinin nereden geldiğini bildirir.
Kaynak göstericiler	Gözlemcinin belirsiz olduğu, görüş/düşüncenin dolaylı olarak söylemin içine kaydırıldığı durumlar içindir.

Kaynak: Crismore, 1983:7-8

Yukarıdaki tabloda görülen üstsöylem modeli incelendiğinde önermesel içeriğe bağlılığı yansıtan kaçınma ve güçlendiriciler, yazarın düşüncelerini yansıtan anlatıcılar ile yazar varlığını dolaylı konuma getiren kaynak göstericilerin kişilerarası özellikleri, metin tutarlılığını, metin bölümlmeyi önceleyen dizimleyiciler ve konulaştırıcıların ise metinsel özellikleri yansıttığı söylenebilir.

2.3.2. Williams (1982) Üstsöylem Modeli

Williams (1982), 1981’de yapmış olduğu altı ulamlı üstsöylem sınıflandırmasını üç temel ulam altında toplamış ve ortaya aşağıdaki gibi bir sınıflandırma çıkarmıştır (Crismore, 1983:7-8).

Tablo 5: Williams (1982)’in Üstsöylem Sınıflandırması

Üstsöylem Ulamı	İşlev
Üst düzenleyiciler	İlk ya da son durumu, özeti veren ifadeler
Birleştiriciler	İçerikteki ilişkilerin yapısını belirleme
Kişilerarası söylem	Bir duruma karşı yazarın bakış açısını okura iletmesini sağlama

Kaynak: Crismore, 1983:10-11

Williams’ın yeniden düzenlediği bu sınıflandırma önceki sınıflandırmaya göre çok daha genel ulamlar üzerinden oluşturulmuştur. Buna göre üstsöylem modeli *üstdüzenleyiciler* (İng. advance organizers), *birleştiriciler* (İng. connectives) ve *kişilerarası söylem* (İng. interpersonal discourse) biçimine gelmiştir. Bu sınıflandırmanın, yazarın metindeki önermesel ögeye karşı tutumunu yansıtan ilk üstsöylem çalışmalarından biri olduğu söylenebilir. Modeldeki altulamlardan biri olan kişilerarası söylem yazarın önermeye karşı ne türden bir yaklaşım içinde olduğunu gösteren dilsel ifadeleri içerir. Williams’ın daha önceki modelinde kişilerarası özelliklere doğrudan bir gönderim bulunmazken araştırmacı bu modelinde doğrudan kişilerarası özellikleri ön plana çıkarmıştır. Ayrıca önceki modelde kaçınma ve güçlendiricilere yapılan vurgu bu modelde yazarın bakış açısını yansıtmaya biçimine dönüşmüştür.

2.3.3. Crismore (1983) Üstsöylem Modeli

Crismore (1983:11) kendi oluşturduğu model için Williams’ın oluşturduğu iki modelde ve Meyer’in sınıflandırmasında bazı değişiklikler yaptığını belirtmektedir. Buna göre Crismore iki temel ulam oluşturur. Bu ulamlar *bilgisel* (İng. informational) ve *tutumsal* (İng. attitudinal) üstsöylem ulamlarıdır ve her ikisinin de altulamları bulunmaktadır.

Bilgisel üstsöylem ulamı, yazarın daha iyi anlaşılabilme için söylemle ilgili okurlara çeşitli türde bilgi vermesini belirtir. Yazar açık ya da örtük biçimde söylem

hedefini, konuyu, konuyu düzenlemeyi, konuyla ilgili temel savını, kullanmayı planladığı sıralamayı, *söylem tipini* (İng. discourse type) ve bunu geliştirme yöntemlerini yansıtabilir. Bu tür üstsöylemler yerel ya da genel söylem düzeyiyle ilgili *öngönderimsel* (İng. cataphoric) ya da *artgönderimsel* (İng. anaphoric) biçimde gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra yazar yerel ya da genel düzlemde söylemdeki düşüncelerin ilişkileri hakkında bilgi verebilir.

Tutumsal üstsöylem ulamı ise yazarın açık ya da örtük biçimde söylemin yapısına ve içeriğine ya da okura karşı tutumunu gösterebilmesini sağlayan ulamdır. Yazar okurlara kendi bakış açısından söylemin belirli noktalarının ya da parçalarının önemi, savlarında ya da düşündüğü şeylerdeki kesinlik derecesi, iletinin içeriği hakkında ne düşündüğü, kendisi ve okuru arasındaki uzaklık ile ilgili bir şeyler söyleyebilir. Bu açıdan tutumsal üstsöylem ulamında yazarın yorumu gönderimsel ve bilgisel değil, *değerlendiricidir* (İng. evaluative) (Crismore, 1983:13-14).

Tablo 6: Crismore (1983)'nin Üstsöylem Sınıflandırması

Üstsöylem Ulamı	İşlev
Bilgisel üstsöylem	
Hedefler	Genel amaç durumunu belirtme
Ön planlar	İçerik ve yapıyla ilgili genel birincil durumları belirtme
Son planlar	İçerik ve yapıyla ilgili genel gözden geçirmeye gönderimde bulunma
Konulaştırıcılar	Konuyu yerel olarak düzenlemeyi gösterme
Tutumsal üstsöylem	
Belirginlik	Düşüncenin önemini öne çıkarma
Güçlendiriciler	Savın kesinlik derecesini belirtme
Kaçınmalar	Belirsizliğin derecesini gösterme
Değerlendirici	Gerçekliğe ya da düşünceye karşı tutumu belirtme

Kaynak: Crismore, 1983:11-14

Tablo (6)'da verilen üstsöylem sınıflandırmasına bakıldığında üstsöylemin öncelikle bilgisel ve tutumsal olmak üzere iki ulamdan oluştuğu görülmektedir. Bilgisel üstsöylem ulamı altında *hedefler* (İng. goals), *ön planlar* (İng. pre-plans), *son planlar* (İng. post-plans) ve *konulaştırıcılar* (İng. topicalizers) gibi altulamlar bulunmaktadır. İkinci ulam olan tutumsal üstsöylem ise *belirginlik* (İng. saliency), *güçlendiriciler* (İng. emphatics), *kaçınmalar* (İng. hedges) ve *değerlendirici* (İng. evaluative) altulamlarını barındırır. Bu çerçevede bilgisel üstsöylemin bilgi

aktarımına, başka bir ifadeyle metindeki bilgileri düzenlemeye odaklandığı, tutumsal üstsöylemde ise yazarın kendine, söylemin içeriğine ya da okuruna odaklandığı söylenebilir. Bu model göz önünde bulundurulduğunda üstsöylemin metinsel ve kişilerarası işlevlerinin ortaya koyulduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ulamların içeriklerinin ve adlandırmalarının metinsel üstsöylem ve kişilerarası üstsöylem biçimini alması Vande Kopple (1985)'nin yaptığı çalışmayla gerçekleşecektir.

2.3.4. Vande Kopple (1985) Üstsöylem Modeli

Alanyazında daha sonraki modellerde üzerinde uzlaşım sağlanacak olan ve Hyland ve Tse (2004) ile Hyland (2005)'a kadar devam edecek olan iki ulamlı üstsöylem modeli Vande Kopple (1985) tarafından alana kazandırılmıştır. Araştırmacı, üstsöylemi *metinsel üstsöylem* (İng. textual metadiscourse) ve *kişilerarası üstsöylem* (İng. interpersonal metadiscourse) adlarıyla iki ulama ayıran bir model geliştirmiştir. Vande Kopple (1985:83), sınıflandırmasındaki üstsöylem ulamlarını ve bunlara bağlı altulamları Lautamatti (1978)'nin ve Williams (1981)'in sınıflandırmasından esinlenilerek geliştirdiğini belirtir. Buna göre araştırmacının yapmış olduğu sınıflandırma aşağıdaki gibi bir tabloda gösterilebilir.

Tablo 7: Vande Kopple (1985)'nin Üstsöylem Sınıflandırması¹⁴

Üstsöylem Ulamı	İşlev
Metinsel Üstsöylem	
Metin bağlayıcıları	Okura yazarın metni nasıl düzenlediği konusunda ve metnin birimleri diğer birimlere nasıl bağladığı konusunda bir farkındalık kazandırmaya yardımcı olma
Açımlayıcılar	Metindeki birimlerin uygun biçimde anlaşılmasında okura yardım etme
Geçerlilik belirleyicileri	Önermesel içeriğin olasılığı ya da kesinliğine yönelik değerlendirmeyi anlatma
Anlatıcılar	Bir düşüncenin biri tarafından söylendiğini okurlara bildirme
Kişilerarası Üstsöylem	
Edimsöz belirleyicileri	Yazarın okurları için metindeki bir şeyi daha açık ve net yapma isteğini belirtme
Tutum belirleyicileri	Önermesel içeriğe karşı tutumu ortaya koyma
Yorumlar	Okuru doğrudan yönlendirme ve genellikle okuru bir söyleşimin içine çekme

Kaynak: Hyland, 2005:32

Tablo (7)'de verilen üstsöylem sınıflandırmasında metinsel üstsöylem altında *metin bağlayıcıları* (İng. text connectives), *açımlayıcılar* (İng. code glosses), *geçerlilik belirleyicileri* (İng. validity markers), *anlatıcılar* (İng. narrators) bulunurken kişilerarası üstsöylem ulamının altında *edimsöz belirleyicileri* (İng. illocution markers), *tutum belirleyicileri* (İng. attitude markers) ve *yorumlar* (İng. commentaries) yer alır. Bu sınıflandırma incelendiğinde Vande Kopple'nin üstsöylem ulamlarıyla çalışmanın daha önceki bölümlerinde söz edildiği gibi Halliday'ın dilin üstişlevleri sınıflandırmasındaki metinsel işlev ve kişilerarası işlev arasında bir koşutluk ilişkisi bulunduğu görülebilir.

Metinsel üstsöylem altında bulunan altulamlardan metin bağlayıcılarının kullanımı yazarın okura rehberlik etmesi, metinde bir birimin bir diğer birimle hangi açıdan, ne türden bir ilişkiyle bağlandığının belirtilmesi, okurun zihninde uygun temsillerin oluşturulması gibi durumlarda kullanılır. Yazarlar bir sözcüğün, öbeğin ya da ifadenin açıklanması gereksinimini ya da kullanılan sözcük ya da öbeklerdeki birçok olası anlamdan birini işaret etme gereksinimi duyabilirler. Bu durumda açımlayıcılar metindeki birimleri tanımlama, açıklama, örneklendirme, niteliklerini

¹⁴ Vande Kopple bu ulamları tam olarak tablolaştırmamış, bunun yerine tüm ulamları alt alta sıralayarak açıklama yolunu seçmiştir. Bu ulamların tablolaştırılma biçimi Hyland (2005:32)'dan alınmış olup modeldeki ulamların içeriği özgün çalışmadan alınmıştır.

belirtme gibi yollarla okur tarafından uygun biçimde anlaşılmasını sağlama amacındadır. Bir diğer altulam olan geçerlilik belirleyicileri yazarın ifade ettiği önermenin içeriğinin kesinlik ya da olasılığına yönelik ne türden bir değerlendirme yaptığını belirtmek için kullanılır. Burada Crismore (1983)'nin kaçınmalar ve güçlendiriciler biçimindeki iki altulamı Vande Kopple tarafından tek bir ulam içinde değerlendirilmiştir. Anlatıcılar ise bir düşüncenin kime ait olduğunu açıkça ortaya koymak için kullanılan belirleyicilerdir.

Bir diğer ulam olan kişilerarası üstsöylem altında yer alan edimsöz belirleyicileri yazarın bir şeyi daha açık ve net olarak göstermek için metindeki kesin noktalarda harekete geçerek dili kullanmasını belirtir. Tutum belirleyicileri altulamı yazarın sunduğu önermesel içeriğe karşı tutumunu açıkça ortaya koymasını belirtirken yorumlayıcılar yazarın önermesel içeriğe yönelik bakış açısını, tepkisini vb. yansıtmaya yöneliktir ve okuru doğrudan yönlendirerek onu bir söyleşimin içine çeker.

Vande Kopple (1985)'nin üstsöylemle ilgili olarak ortaya koyduğu bu model kendisinden önceki modellemelerin bir devamı niteliğini taşımaktadır. Buna göre Crismore (1983)'de yer alan ancak adlandırması farklı biçimde olan ulamlar (bilgisel ve tutumsal üstsöylem ulamları) metinsel ve kişilerarası biçimine dönüştürülmüş ve içeriklerinde de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanısıra Williams (1981; 1982) modellerinde de karışık olarak verilen altulamaların bu modelde genişletilerek ya da değiştirilerek yer aldığı söylenebilir. Araştırmacının yaptığı bu ikili sınıflama Hyland ve Tse (2004)'ye ve Hyland (2005)'a kadar geliştirilen üstsöylem modellerinin temelini oluşturmuştur. Buna koşut olarak Hyland (2005:32)'da da Vande Kopple'nin yapmış olduğu bu sınıflandırmanın alanyazında birçok araştırmacı tarafından kullanıldığı belirtilmektedir.

2.3.5. Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993) Üstsöylem Modeli

Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993:47-54), Vande Kopple'nin 1985 yılında ortaya koyduğu ikili üstsöylem sınıflandırmasını kullanarak modeldeki altulamaları değiştirmiş, ayırtmış, yeniden düzenlemiş ve aşağıdaki gibi bir modele ulaşmıştır.

Tablo 8: Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993)'in Üstsöylem Sınıflandırması

Ulam	İşlev
Metinsel Üstsöylem	
1. Metinsel belirleyiciler	
Mantıksal bağlayıcılar	Düşünceler arasındaki bağlantıları gösterme
Dizimleyiciler	Materyalin düzenlemesi/dizimlenmesi
Hatırlatıcılar	Daha önceki bir metin bölümüne gönderimde bulunma
Konulaştırıcılar	Konuda gerçekleştirilen bir değişikliği yansıtmak
2. Yorumsal belirleyiciler	
Açımlayıcılar	Metin bölümünün açıklama
Edimsöz belirleyicileri	Yapılan eylemin adının verilmesi
Bildirimler	Bir sonraki metin bölümünü bildirme
Kişilerarası Üstsöylem	
Kaçınmalar	Bir savın doğruluğundaki belirsizlik durumunu gösterme
Kesinlik belirleyicileri	Savın kesinliğini ifade etme
Kaynak göstericiler	Bilginin kaynağını/desteğini verme
Tutum belirleyiciler	Yazarın duygusal değerlendirmesini yansıtmak
Yorum	Okur ile ilişki kurma
Kaynak: Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993:47-54	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993), Vande Kopple (1985)'de önerilen ikili üstsöylem sınıflandırmasını temel alan bir üstsöylem modeli ortaya koymuştur. Buna göre üstsöylem *metinsel üstsöylem* (İng. textual metadiscourse) ve *kişilerarası üstsöylem* (İng. interpersonal metadiscourse) olmak üzere iki ulama ayrılır. Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993) metinsel üstsöylemin altında bulunan altulamları iki grupta toplayarak Vande Kopple (1985)'den ayrılır. Araştırmacılara göre metinsel üstsöylem *metinsel belirleyiciler* (İng. textual markers) ve *yorumsal belirleyicilerden* (İng. interpretive markers) oluşur. Bu bağlamda metinsel belirleyiciler metinsel düzenlemeye gönderimde bulunur ve altında *mantıksal bağlayıcılar* (İng. logical connectives), *dizimleyiciler* (İng. sequencers), *hatırlatıcılar* (İng. reminders) ve *konulaştırıcılar* (İng. topicalizers) bulunur. Bir diğer metinsel üstsöylem ulamı olan yorumsal belirleyiciler altında ise *açımlayıcılar* (İng. code glosses), *edimsöz belirleyicileri* (İng. illocution markers) ve *bildirimler* (İng. announcements) bulunur.

Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993)'in üstsöylem modelindeki ikinci temel ulam kişilerarası üstsöylemdir ve bu ulam yazarın bilgiye karşı olan tutumuna ve okurla olan ilişkisine gönderimde bulunur. Vande Kopple'nin modelinde

geçerlilik belirleyicileri olarak geçen ulam, bu modelde üçe ayrıştırılmıştır. Bunlar *kaçınmalar* (İng. hedges), *kesinlik belirleyicileri* (İng. certainty markers), *kaynak göstericiler* (İng. attributors). Bunun yanı sıra daha önceki modelde yer alan *tutum belirleyiciler* (İng. attitude markers) ve *yorum* (İng. commentary) altulamaları aynı biçiminde korunmuştur.

2.3.6. Hyland (1998) Üstsöylem Modeli

Bilimsel makalelerin üstsöylem açısından incelenmesiyle önceki modellerin değiştirilmesi gerekliliği ve güncelenen yeni modellerde bazı ulamların çıkarılması, bazılarını ise daraltılması ile sözbilimsel işlevlerin daha iyi açıklandığı ortaya çıkmıştır (Hyland, 1998a:442). Hyland, bu sınıflamanın hem metin tutarlılığı hem de söyleme katılanlar arasındaki etkileşimi vurgulayan biçimde Vande Kopple (1985) ve Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993)'in oluşturduğu modeldeki gibi metinsel üstsöylem ve kişilerarası üstsöylem düzlemleri olarak ikili bir yapıda olduğunu belirtir. Üstsöylemdeki bu ikili dallanma çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi Vande Kopple (1985), Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993) ve Hyland (1998a)'ın oluşturduğu sınıflandırmaların temelini oluşturur. Bu bağlamda Hyland (1998a)'da sunulan, özellikle akademik metinlerin incelenmesiyle oluşturulan ve araştırmacı tarafından akademik metinlerin incelenmesinde kullanımı önerilen üstsöylem modeli aşağıdaki gibidir.

Tablo 9: Akademik Metinlerde Üstsöylemin İşlevleri¹⁵

Küme	İşlev
Metinsel Üstsöylem	
Mantıksal bağlayıcılar	Temel tümcelerdeki anlamsal ilişkileri tanımlama
Çerçeve belirleyiciler	Geçişlere ya da söylemsel edimlere gönderimde bulunma
Metiniçi belirleyiciler	Metnin diğer bölümlerindeki bilgilere gönderimde bulunma
Tanıtlayıcılar	Alıntılanan bilginin kaynağına gönderimde bulunma
Açımlayıcılar	Düşünsel malzemenin anlamının kavranmasına yardım etme
Kişilerarası Üstsöylem	
Kaçınmalar	Yazarın metnindeki ifadelerin tüm sorumluluğunu yüklenmemesi
Vurgulayıcılar	Yazarın iletisinin kesinliğinin ya da geçerlilik düzeyinin vurgulanması
Tutum belirleyiciler	Yazarın önermesel içeriğe yönelik tutumunun açıklanması
İlişki belirleyiciler	Okura açık gönderimlerde bulunma ya da okurla açık ilişkiler kurma
Kişi belirleyiciler	Yazara açık gönderimler yapma

Kaynak: Hyland, 1998a:442

Tablo (9)'da verilen üstsöylem sınıflandırması için Hyland (1998a:442-443) ve Uzun (2002:208), üstsöylemin üstlendiği rolün iki doğrultuda gerçekleştiğini, ilk doğrultunun bir başka deyişle metinsel üstsöylemin metin tutarlığı açısından ön plana çıktığını belirtirken ikinci doğrultunun ya da kişilerarası üstsöylemin yazar-okur, konuşucu-dinleyici gibi katılımcı etkileşimini sağladığını belirtir. Bunun yanısıra Hyland (1998a)'da önerilen modelin daha önceki modellerin hepsini kapsayan ve ulamlarının akademik metinlerdeki gereksinimlere göre düzenlenen bir model olduğu söylenebilir. Buna göre Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993)'in modelinde kişilerarası üstsöylemin altında konumlandırılan kaynak göstericiler bu modelde metinsel üstsöylemin altına taşınarak tanıtlayıcı biçimini almıştır. Alanyazında daha önce oluşturulan modellerde (Williams, 1981 ve 1982; Crismore, 1983; Vande Kopple, 1985; Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993) yazarın kendini metne yansıtmasına herhangi bir gönderim bulunmazken Hyland (1998a)'daki model kişilerarası üstsöylemin altına yazarın doğrudan kendisini metin içinde yansıtmasına gönderimde bulunan kişi belirleyicileri eklemiştir. Bunun yanısıra araştırmacı daha önceki modellerde hatırlatıcı ve bildirimler olarak anılan ulamları birleştirerek metiniçi gönderim ulamını oluşturmuş, bir önceki modelde yer alan edimsöz

¹⁵ Türkçe alanyazın incelendiğinde bu sınıflandırmanın Uzun (2002) tarafından Türkçeye kazandırıldığı görülmektedir. Bu nedenle Hyland (1998a)'daki üstsöylem sınıflandırmasında kullanılan terimlerin Türkçesi Uzun (2002:209-210)'dan, modelle ilgili açıklamalar özgün kaynak olan Hyland (1998a)'dan alınmıştır.

belirleyicileri, dizimleyicileri ve konulaştırıcıları birleştirerek çerçeve belirleyiciler ulamını ortaya çıkarmıştır.

Alanyazında Crismore (1983)'den Hyland (1998a)'a kadar yapılan üstsöylem modellerinin birbirlerine benzer ayrımlar yaptığı görölmektedir. Araştırmacılar, Halliday'ın dilin üstişlevlerinde yaptığı ayrımları gözeterek ve üstsöylemin önermesel içerik dışında kalan birimler olduğunu da göz önünde bulundurarak üstsöylemi farklı adlandırmalar kullansalar da metinsel ve kişilerarası özelliklere göre iki ulama ayırmışlardır. Buna göre metinsel üstsöylem yazar tarafından metne yapılan ve metnin tutarlı, güvenilir, ikna edici ve rehberlik edici olmasını sağlayan katkıları, kişilerarası üstsöylem ise yazarın önermeye karşı duruşunu ve okurları metnin içine katma özellikleri olarak kendini göstermektedir.

Alanyazındaki modeller incelendiğinde üstulamalarla ilgili özellikle Crismore (1983) ve Vande Kopple (1985) ile birlikte bir uzlaşıma varılmasına karşın bu üstulamaların altında yer alan ulamlar için aynı uzlaşımdan söz edilememektedir. Sözelimi yazarın önerme içeriğine bağlı olmasını ya da olmamasını gösteren üstsöylem altulamalarının her modelde farklı konumlandırıldığı görölmektedir. Buna göre temel bir üstsöylem ayrımı yapmayan Williams (1981) da bu ulamlar kaçınma ve güçlendirici olarak yer alırken Williams (1982) modelinde yer almamaktadır. Crismore (1983)'de tutumsal üstsöylem başlığı altında ayrı iki ulam olarak bulunmasına karşın Vande Kopple (1985)'de hem birleştirilmiş bir ulamda hem de metinsel araçların altında yer almıştır. Bu ulam Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993) ve Hyland (1998a) ile yeniden iki ulama dönüştürölmüş ve kişilerarası üstsöylemin altında yer almıştır. Bunun yanısıra modeller arasında hem altulam adlandırmaları hem de içerikleri arasında da farklılıklar görölmektedir.

Hyland ve Tse (2004) ve Hyland (2005; 2017) Williams (1981)'tan Hyland (1998a)'a kadar geliştirilen üstsöylem modellerini dilin üstişlevlerini yanlış yorumladığı gerekçesiyle eleştirmiş ve ortaya yeni bir üstsöylem modeli çıkarmışlardır. Bu yaklaşım ve modelle ilgili bilgilere bir sonraki bölümde yer verilecektir.

2.3.7. Hyland (2005) Kişilerarası Üstsöylem Modeli

Üstsöylem iletişimi kolaylaştırmada, yazar konumunu desteklemede, alıcıyla ilişki kurmada önemli kişilerarası araçlardan biri olarak kabul edilmektedir (Hyland ve Tse, 2004:159; Hyland, 2015:997). Bu, yazarın konuşarak ya da yazarak diğer kişilere karşı olası yanıtlarını yansıtmaya, dinleyici ya da okurlar üzerinde oluşturulan etkinin türüne karar verme ve amaçlara ulaşmak için kullanılan dili en iyi biçimde düzenleme yoludur. Hyland (2010:125) üstsöylemin günümüzdeki söylem çözümlemesi ve özel amaçlı dil çalışmalarında sıkça kullanılan bir terim olduğunu belirtir, ancak yapılan çalışmalarda bu terimin her zaman aynı şeye gönderimde bulunmadığına dikkat çeker. Çalışmanın bir önceki bölümünün sonunda da dikkat çekildiği gibi alandaki araştırmacılar temel üstulam başlıklarında uzlaşma varsalar da modellerindeki altulamalar konusunda karşıtlıklar görülmektedir. Bu bakış açısından hareketle günümüze kadar yapılan üstsöylem sınıflandırmalarının (Lautamatti, 1978; Williams, 1981; Crismore, 1983; Vande Kopple, 1985, Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993; Hyland, 1998a; Hyland ve Tse, 2004; Hyland, 2005) ve bu sınıflandırmaları yapan araştırmacıların üstsöyleme bakış açılarının iki farklı yönde olduğu söylenebilir (Hyland, 2017:19).

Hyland'ın birinci düzey diye adlandırdığı çalışmaları yapan araştırmacılar üstsöylem terimini yalnızca *metinsel düzenleme* (İng. textual organisation) özelliklerine gönderimde bulunan bir olgu olarak ele alma gerekliliğini vurgular. Mauranen (2013) bunu *üstmetin* (İng. metatext) ya da *metin yansıması* (İng. text reflexivity) olarak tanımlar ve bu yalnızca metnin kendisine ve onun yönlendirme, amaç ve içyapısına gönderimde bulunan söylem öğelerine odaklanmayı içerir (aktaran: Hyland, 2017:19). Üstsöylemin bu *yansımali* (İng. reflexive) bakış açısı yazarların kendilerine, okurlarına ve metinlerine nasıl gönderimde bulunduğunu açıklamaya yönelik kuram ve çalışmalara dönüşmüştür.

Hyland'ın üstsöylem çalışmalarıyla ilgili dikkati çektiği ikinci ulamda ise araştırmacılar bir yazarın ya da konuşucunun sunduğu metindeki açıklamaları kişilerarası seçeneklerin tutarlı bir sunuşu olarak görür. Bu seçenekler, metin düzenleme birimlerini, yazar ya da konuşucunun kendisini, ürüne/materyale yönelik kendi anlayışını sunmak için söylemine ve alıcısına yansıtmayı içerir. Bu bakış

açısında üstsöylem, içeriğe ya da okura karşı söylemi ya da yazarın duruşunu düzenlemek için kullanılan *kişilerarası kaynakların* (İng. interpersonal resources) tutarlı biçimi olarak görülür (Hyland, 2010:125; 2017:19-20).

Yukarıdaki açıklamalara bakıldığında alandaki araştırmacıların üstsöylemi ya metinsel ya da kişilerarası özelliklerini önceleyerek tanımladığı ve modellerini buna göre geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Hyland (2017:20), daha önceki üstsöylem sınıflandırmalarındaki bu iki bakış açısının yerine yeni bir bakış açısıyla oluşturduğu üstsöylem modelini önerir. Bu, Thompson (2001)'daki *bilgi odaklı etkileşimli* (İng. interactive) ve *alıcı odaklı etkileşimli* (İng. interactional) kaynaklar arasındaki ayırmadan uyarlanan ve ilk biçimi Hyland ve Tse (2004)'de geliştirilen, daha sonra Hyland (2005)'da son biçimini alan üstsöylem modelidir. Thompson ve Thetela (1995:104) ve Thompson (2001:59) metinlerin etkileşiminin araştırılmasında iki temel yaklaşım bulunduğunu belirtir: bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli kaynaklar. Bunlardan ilki *bilgi yöneltimlidir* (İng. information oriented). Bu kaynaklar, yazarların metin oluşturmada ve metnin bölümleri arasındaki ilişkiyi göstermede okurların beklentisini, bilgisini ve ilgisini dikkate alma biçimlerine odaklanır. Bu bilgi odaklı etkileşimli kaynaklar yazarın metin içeriği aracılığıyla okurlara rehberlik etmesi ve bilgi akışını yönetmesine yardımcı olur. Bir diğer etkileşim ise *işlev yöneltimlidir* (İng. function oriented). Bu kaynaklar ise yazarların okurla etkileşimini açık biçimde yönetmesine, onlara okur rolünü atamasına, yorumda bulunmasına ve bunları değerlendirmesine odaklanır. Thompson ve Thetela (1995) ve Thompson (2001) bu iki yaklaşımı doğrudan üstsöylemle ilgili olmayan bir biçimde açıklamışlardır. Hyland bu “bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli” ayırımı üstsöylem modeline uyarlamıştır. Buna göre de üstsöylem metin üreticisi-metin arasında ve metin üreticisi-metin alıcısı arasındaki etkileşimlere açıklık getirme işlevini yerine getirir (Hyland, 2010:125).

Üstsöylem terimi yazar-okur etkileşimini oluşturan metin görüşlerine gönderimde bulunur. Bir başka deyişle üstsöylem başarılı bir iletişim için gerekli etkileşimleri oluşturan bir olgudur. Buradan hareketle üstsöylem alanyazınındaki egemen ayırım olan metinsel ve kişilerarası işlev ayırımı reddeden Hyland ve Tse (2004:159) okurun bilgisini, metinsel deneyimlerini ve işleme gereksinimlerini göz önünde bulunduran ve bunu yerine getirebilmek için de yazara sözbilimsel

başvuru olanağı sunan tüm üstsöylemin kişilerarası olduğunu savunur (Hyland ve Tse, 2004:161). Araştırmacılar tüm üstsöylem ulamlarının kişilerarası olduğu yönünde bir sınıflama yapma nedenlerini metinsel üstsöylem belirleyici olarak adlandırılan bir birimin metin içinde farklı işlevlere de sahip olabildiği savıyla gerekçelendirir. Sözelimi daha önceki üstsöylem modellerinde metinsel işlevi olan *bağlaç* (İng. conjunction) ve *kip belirteci* (İng. modal adjunct) metin içinde farklı işlevler üslenebilir. Bağlaçlar bir tümceyi metne bağlama gibi bir metinsel işlev görür ancak düşünsel olarak yazarın düşünceler arasındaki mantıksal ilişkiyi anlayış biçimini işaret etme işlevine de sahiptir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere bir üstsöylem belirleyiciyi yalnızca metinsel üstsöylem belirleyici olarak sınıflandırılmak olası değildir. Bu durumda daha önceki modellerde metinsel üstsöylem olarak ayrı bir ulam biçiminde gösterilen ulamın da metnin kişilerarası özelliklerinin bir görünümü olduğunu belirten Hyland (2005:45) tüm üstsöylemin yazar ve okur arasındaki etkileşime işaret ettiğini, dolayısıyla da kişilerarası olduğunu belirtir.

Yazarlar bilgisel içerik sunarken etkileşimsel ve değerlendirici konumlar benimseyebilmektedir. Daha açık bir biçimde açıklanacak olursa yazarlar yargılarını, görüşlerini ve söyledikleri şeye bağlılık derecelerini, savlarını ve eleştirilerini vurgulayarak ya da yumuşatarak, şaşırtıcı noktaları ya da önemi ifade ederek ve doğrudan okura seslenerek iletme yolunu tercih edebilir. Bir metinde yazar kişiliğinin düzeyi okurla etkileşim kurmanın ve bir savı iletmenin temel noktalarından biridir. Bu türden bir yaklaşım metnin önermesel içeriğinin tutarlı, anlaşılır, ikna edici, rehberlik edici, yönlendirici ve yazar-okur etkileşimini oluşturuca özelliklerin, bir başka deyişle üstsöylemin tüm ulamlarının kişilerarası özellik sergilediğini kanıtlar niteliktedir (Hyland, 2014:99).

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde dilin işlevleri ve bunların metinle ve üstsöylemle olan ilişkisi üzerinde durulmuştu. Bu çerçevede dilin düşünsel işlevi metindeki önermesel öğelere, düşünsel boyutun ötesindeki işlevler, bir başka deyişle dilin kişilerarası ve metinsel işlevleri ise üstsöylem öğelerine denk gelmekteydi. Dilin metinsel ve kişilerarası işlevleri üstsöylem modellerine yansıtılmış, Crismore (1983) ve Vande Kopple (1985) ile birlikte üstsöylemdeki metinsel üstsöylem ve kişilerarası üstsöylem sınıflandırmalarının temelini oluşturarak özellikle Hyland ve

Tse (2004) ve Hyland (2005)'a kadarki modellerde farklı altulam sayı ve özellikleriyle de olsa korunmuştur. Hyland (2017:20), Halliday'ın belirttiği dilin üstişlevlerinin üstsöylem çalışmalarında yanlış yorumlandığını belirtir ve kendisinin de önermiş olduğu 1998 yılındaki model de dahil olmak üzere önceki tüm üstsöylem modellerini eleştirir. Hyland'a göre dilin işlevleriyle ilgili bu yanlış yorumlama sonucunda üstsöylem modellerinde kişilerarasılık kavramından söz edilse de bu kavram üzerinde yeterince durulmamış, dilin yalnızca metinsel işlevine odaklanılmıştır. Araştırmacı kişilerarasılığı reddeden modellerin karşıtı olarak üstsöylemin kişilerarası karakterini ön plana çıkarır.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de söz edildiği gibi Halliday metinsel, kişilerarası ve düşünsel üstişlevlerin bir tümcede/metinde eşzamanlı olarak ortaya çıktığını ve bu işlevlerin metnin farklı parçalarına ayrılarak gösterilemeyeceğini belirtir. Hyland (2017:20) da üstsöylem modelinde metinsel kaynakların önermesel ve kişilerarası görünüşlerden ayrık birimler olarak düşünülemeyeceğini savlar. Metinsel işlev dile yerleşiktir, hem önermesel hem de kişilerarası görünüşleri çizgisel ve anlaşılır biçimde çözümlemeye olanak tanıyan bir görev üstlenir. Bu açıdan bakıldığında metinsel işlevi diğer işlevlerden bağımsız görev yapan bir işlev olarak düşünmek olası değildir. Dilin işlevlerinin birbiriyle yakın ilişkide olduğu bir bakış açısıyla oluşturulan bu modelde bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli kaynaklar bir paranın iki yüzü gibidir, *düzenleyici ve değerlendirci özellikleri* (İng. organisational and evaluative features) kullanan kurallı bir bütün oluşturur. Böylece üstsöylem yaklaşımı, iletişimin bilgi, ürün ya da hizmet alışverişinden daha fazlası olduğunu, bunun yanı sıra kişiliği, tutumu ve kimin iletişime geçtiği yönündeki varsayımları barındırma düşüncesini savunur. Hyland (1998a:437; 2010:127-128)'da da bu durum üstsöyleme, yazar ve okur arasında toplumsal ve iletişimsel bir uzlaşım olarak yazma odaklı bakılması gerektiği biçiminde vurgulanır ve bu kavram yazarın iletişimsel amaçlarını göstermek amacıyla kendini metne yansıtması olarak ele alınır. Bu bakış açısı, yazarların hem metne hem de metnin içeriğine ve alıcısına karşı tutumuna yönelik okur algısını nasıl etkilemeye çalıştığını görmeye yardımcı olan temel edimbilimsel yapılarıdır.

Hyland (2005), geliştirdiği modelde daha önceki sınıflandırmalarda olduğu gibi yine iki temel ulam üzerinden gitmiştir. Ancak bu sınıflandırmalarda daha

önceki modellerde yer alan metinsel ve kişilerarası üstsöylem ayırımına gitmez. Hyland (2005:48) üstsöylem sınıflandırmasını Thompson ve Thetela (1995)'nın ve Thompson (2001)'un bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli kaynaklar ayrımını dikkate alarak ve yazarın metne, kendine ya da okura gönderimde bulunduğu işlevsel bir yaklaşıma dayandırarak oluşturduğunu belirtir. Araştırmacıya göre metne yazar tarafından kendisiyle, metinle ya da okurla ilgili yapılan her üstsöylem eklenti kişilerarası bir işlev kazanır. Hyland ve Tse (2004)'de kişilerarası işlev üstsöylemin yazar-okur etkileşimini ifade etme özelliği üzerinden tartışılır. Üstsöylem, başarılı bir iletişim için gerekli etkileşimleri gerçekleştiren bir özelliktir. Bu nedenle de Hyland tüm *üstsöylem belirleyicilerini* (İng. metadiscourse markers) kişilerarası üstsöylem başlığı altında değerlendirir. Daha önceki sınıflandırmalarda kişilerarası üstsöylemden ayrılan metinsel üstsöylem yeni modelde kişilerarası üstsöylemle birlikte ve onun içinde değerlendirilir. Hyland (2005:44) bunu metinsel üstsöylemin de kişilerarası özelliklerin bir görünümü olduğu düşüncesiyle savunur. Bu üstsöylem, belirli ilişkileri vurgulama, okurun anlamasına yönelik düzenleme, okurun metni okumasını yönetme ve yazarın yeğlediği yorumlar hakkında okurun farkındalığını geliştirme kararıyla ilgilidir. Gillaerts ve Van de Velde (2010:129) de bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli ulamların kişilerarası işlevini Hyland'ın savıyla koşutluk oluşturacak biçimde vurgular. Bu bilgiler ışığında Hyland (2005)'in oluşturduğu model aşağıdaki gibidir.

Tablo 10: Üstsöylemin Kişilerarası bir Modeli^{16 17}

Ulam	İşlev
Bilgi Odaklı Etkileşimli	Okura metin içinde rehberlik etme
Mantıksal bağlayıcılar	Tümceler arasındaki ilişkiyi ifade etme
Çerçeve belirleyiciler	Söylem edimlerine, dizilerine ya da evrelerine gönderimde bulunma
Metiniçi belirleyiciler	Metnin diğer bölümlerindeki bilgiye gönderimde bulunma
Tanıtlayıcılar	Diğer metinlerdeki bilgilere gönderimde bulunma
Açımlayıcılar	Önermesel anlamları ayrıntılandırma/genişletme
Alıcı Odaklı Etkileşimli	Okuru metin içine dahil etme
Kaçınmalar	Sorumluluğu ve açık söyleşimleri sınırlandırma
Vurgulayıcılar	Kesin ya da yakın söyleşimleri vurgulama
Tutum belirleyicileri	Yazarın önermeye karşı tutumunu belirtme
Kendinden söz etme	Yazarın açıkça kendisine gönderimde bulunma
Katılım belirleyicileri	Okurla açıkça ilişki kurma

Kaynak: Hyland, 2005:49

2.3.7.1. Üstsöylemin Bilgi Odaklı Etkileşimli Boyutu

Hyland (2005)'ın geliştirdiği modelde de görüldüğü gibi üstsöylem bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli kaynaklar biçiminde ikiye ayrılır. Üstsöylem, modelinin birinci boyutu, bir başka deyişle *bilgi odaklı etkileşimli* (İng. interactive) boyut yazarın sürece katılan okurların bilincinde olduğu, okurların olası bilgisini, ilgilendiği konuları, beklentilerini ve yeterliliklerini düzenlemek için kullandığı yolları belirtir. Bu anlamda yazarın amacı okurun beklentilerine göre metnini biçimlendirmek ve savlarını oluşturmaktır. Bilgi odaklı etkileşimli kaynaklardaki altulamalar, söylemi düzenlemeyi ve okurun gereksinim duyduğu metinsel düzenleme biçimlerini kapsar. Hyland (2005:50) bilgi odaklı etkileşimli kaynakların önermesel bilginin okurlar için tutarlı ve ikna edici biçimde düzenlenmesinde kullanıldığını belirtir. Bunlar okur için bir rehber görevi görür ve yazar-okur ilişkisinin oluşturulmasını sağlar. Benzer biçimde Uzun (2006:138) da üstsöylemin bu düzleminin ikna edimsözünün mantıksal yapısının metinde

¹⁶ Daha önce de belirtildiği gibi Hyland (2005)'in önerdiği kişilerarası üstsöylem modelinin ilk biçimi Hyland ve Tse (2004)'de yayımlanmıştır. Ancak modelin son biçimi ve ayrıntılı açıklamaları 2005'te yayımlanan *Metadiscourse* kitabında yapıldığı için bu çalışmada yalnızca Hyland (2005)'da verilen model yansıtılmıştır. İki model arasında içerik olarak herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

¹⁷ Araştırmacı, 2005 yılındaki modelinin adını diğer modellerden farkını göstermek amacıyla kişilerarası üstsöylem modeli biçiminde vermiştir. Ancak daha sonraki çalışmalarında modeli yalnızca üstsöylem modeli olarak adlandırmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada da bundan sonra yalnızca üstsöylem modeli terimi kullanılacak ve bu terimle Hyland (2005)'in alanyazına kazandırdığı modele gönderimde bulunulacaktır.

yansıtılması için bir araç olduğunu belirtir. Bu ulam altındaki üstsöylem belirleyicileri beş altulamda toplanır: *mantıksal bağlayıcılar* (İng. transitions), *çerçeve belirleyiciler* (İng. frame markers), *metiniçi belirleyiciler* (İng. endophoric markers), *tanıtlayıcılar* (İng. evidentials), *açımlayıcılar* (İng. code glosses).

2.3.7.1.1. Mantıksal Bağlayıcılar

Mantıksal bağlayıcılar (İng. transitions) okurun söylemin gelişimindeki adımlar arasında bulunan edimbilimsel bağlantıları yorumlamasına yardımcı olan dilsel birimlerdir (Hyland: 2005:50; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013:322). Uzun (2006:138) da mantıksal bağlayıcıların metinde sunulan ekleme, sonuç, çıkarma ya da karşılaştırma gibi ilişkilerin tek anlamlı biçimde kodlanmasını sağladığını belirtir. Beaugrande ve Dressler (1981) ve Uzun (1995), bağlama ögelerinin metin üreticisine metnin düzenlenmesinde ve sunulmasında yardımcı olduğuna ve bunun yanısıra mantıksal bağlayıcıların bir metnin anlaşılmasını kolaylaştırdığına dikkat çeker (aktaran: İşeri;2017:119). Benzer biçimde Uluçam (2007:55) da bağlayıcıların bir dilsel birimi bir başka dilsel birime bağlama işlevinde olduğunu ve metin kesitleri arasındaki içeriksel ilişkinin bağlayıcılar aracılığıyla yansıtıldığını belirtir.

Mantıksal bağlayıcıların büyük bir bölümü bağlaçlardan oluşur. Halliday ve Hasan (1976:238-244) ile Martin ve Rose (2007:119) *bağlaç* (İng. conjunction) türlerini dört ulamda ele alır. Bunlar birbirine ekleme işlevindeki *ekleyici* (İng. additive), birbiriyle karşılaştırma işlevini yerine getiren *karşıtlayıcı* (İng. adversative), nedenleri açıklayan *nedensel* (İng. causal) ve zamansal olarak sıralama yapan *zamansal* (İng. temporal) bağlaçlardır. Hyland (1998a:442; 2005:50), mantıksal bağlayıcıların yalnızca bağlaçlardan oluşmadığı savından hareketle yeni bir mantıksal bağlayıcı sınıflaması yapar ve üç tür mantıksal bağlayıcı olduğunu belirtir. Buna göre *ekleme* (İng. addition) bir sava başka ögeler eklerken *karşılaştırma* (İng. comparison) savları benzer ya da farklı olarak işaretler. *Sonuç* (İng. consequence) ise okura ya bir sonuca varıldığını ya gerekçelendirme yapıldığını ya da bir sava karşı gelindiğini belirtir. Halliday ve Hasan (1976) ile Martin ve Rose (2007)'nin yaptığı sınıflandırmada yer alan zamansal bağlaçlar, Hyland'ın yapmış olduğu sınıflamada yer almamaktadır. Araştırmacı bu ulamı üstsöylemin bir diğer

altulamı olan çerçeve belirleyiciler içerisinde değerlendirir. Bunun nedeni ise bilimsel metinlerde kullanılan zamansal bağlaçların metnin dizimlenmesiyle ilgili olmasıdır. Araştırmacının yapmış olduğu bu açıklamalar ışığında üstsöylem mantıksal bağlayıcıları aşağıdaki gibi tablolastırılabilir.

Tablo 11: Mantıksal Bağlayıcı Türleri

Mantıksal bağlayıcı Ulamı	Örnek
Ekleme	Ve, buna ek olarak, bundan başka,
Karşılaştırma	Benzer biçimde, aynı ölçüde, koşut olarak
Sonuç	Karşıt olarak, buna rağmen, ancak, buna karşılık, diğer taraftan
	Dolayısıyla, sonuç olarak, böylece

Kaynak: Hyland, 1998a:442; 2005:50

2.3.7.1.2. Çerçeve Belirleyiciler

Çerçeve belirleyiciler (İng. frame markers), metnin *şematik yapısındaki* (İng. schematic structure) öğelere ya da metnin sınırlarına gönderimde bulunur. Metin bölümlerini sıralama, tartışmayı içsel olarak düzenleme, ekleme ilişkisini belirtme gibi stratejilerle söylemi okur için açık olacak biçime getirir (Hyland: 2005:51). Sözelimi *sonuç olarak, sonuçta, öncelikle* gibi ifadeler çerçeve belirleyiciler ulamının örnekleri arasında yer alır. Hyland (2010:129) ve Khedri, Heng ve Ebrahimi (2013:323)'de de çerçeve belirleyiciler dizimleme, metin bölümlerinin işaretlenmesi, söylem amaçlarının belirtilmesi, savların yönünü belirtme ve konu değişimlerinin gösterilmesi için kullanılan dilsel yapılanmalar olarak tanımlanır. Bir başka deyişle çerçeve belirleyiciler, yazarların bir metin için şematik yapıyı bir gösterge olarak kullanmasıdır. Çerçeve belirleyiciler, metin boyunca okura ne yapıldığını ya da ne yapılacağını açıklar. Bu türden yönlendirmeler ile de metnin çizgisel olarak izlenebilmesini sağlar (Uzun, 2006:138). Khedri, Heng ve Ebrahimi (2013:323), çerçeve belirleyicilerine örnek olarak *önce, sonra, sonraki, birinci, ikinci* gibi dizimleyicileri; *özetle, kısaca, başlangıç olarak* gibi etiketlemeleri; *burada iddia ettiğim, amacım, bu çalışmanın amacı* gibi hedef belirleyicilerini; *geriye dönecek olursak, şimdi, bundan sonra* gibi konu kaydırma belirleyicilerini verirler.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Halliday ve Hasan (1976) ile Martin ve Rose (2007)'nin bağlaç ulamında gösterdikleri zamansal bağlaçlar üstsöylem söz konusu olduğunda Hyland tarafından mantıksal bağlayıcı ulamına dahil edilmemiş, çerçeve belirleyicilerin dizimleyiciler altulamaına alınmıştır.

2.3.7.1.3. Metiniçi Belirleyiciler

Metiniçi belirleyiciler (İng. endophoric markers) metnin diğer bölümlerine gönderimde bulunan birimlerdir. Bu belirleyiciler ek bilgi sunarak okurun söylemi anlayabilmesini kolaylaştırır, önceki ya da sonraki bilgiye gönderimde bulunarak tartışmayı destekler (Hyland: 2005:51; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013:323). Metiniçi belirleyiciler *yukarıda*, *yukarıdaki*, *önceki* gibi ifadelerle kendinden önceki bilgiye/bilgilere ya da *aşağıda belirtildiği gibi*, *aşağıdaki*, *bir sonraki*, *ilerleyen bölümlerde* gibi birimlerle kendinden sonra gelecek bilgiye/bilgilere gönderimde bulunabilir. Metiniçi belirleyiciler metnin kendisine ya da bölümlerine gönderimde bulunduğu için metnin hem tekanlamlı okunmasına hem de çizgisel olarak izlenmesine olanak sağlar (Uzun, 2006:138). İşeri (2017:117-118) de Hyland ve Uzun'a koştut olarak metiniçi gönderimi gönderen ve gönderilen öğelerin metnin içinde yer alması durumu olduğunu söyler. Buna göre metinde önceki ya da sonraki öğelere gönderimde bulunulabilir ve bu metnin bağlaşıklığına hizmet eder. Şenöz-Ayata (2014:46) metiniçi belirleyicileri *metiniçi düzenleyiciler* (Alm. Advance Organizers, İng. advance organizers) olarak ele alır ve bu üstsöylem öğelerinin yazarın okuru metin içinde açıkça yönlendirmesine olanak sağladığını belirtir.

2.3.7.1.4. Tanıtlayıcılar

Tanıtlayıcılar (İng. evidentials), Thomas ve Hawes (1994:129) tarafından bir başka kaynakta bulunan bilginin *üstdilsel* (İng. metalinguistic) sunumu olarak tanımlanır¹⁸. Başka bir deyişle, tanıtlayıcılar daha önceki bir durumda kullanılan düşüncenin ya da bilginin var olan güncel duruma dilsel olarak taşınmasına

¹⁸ Araştırmacılar çalışmalarında bu kavram için *bildirim* (İng. report) ve *alıntı* (İng. citation) terimlerini kullanmıştır. Hyland (2005:51) bu terimleri akademik metinlerdeki tanıtlayıcılarla eşdeğer olarak almıştır.

gönderimde bulunur. Benzer biçimde Hyland (2010:129) ve Khedri, Heng ve Ebrahimi (2013:323)'ye göre de tanıtlayıcılar metnin dışındaki kaynaklardan alınan düşünceleri temsil eden dilsel kodlamalardır. Tanıtlayıcılar, okurun yorumunu yönlendirerek yazarın konuyla ilgili görüşlerini güçlendirir, yazarın sav(lar)ına yönelik destek sağlar.

Tanıtlayıcılar, bir konudaki sorumlunun kim olduğunu açıkça belirterek ikna etme hedefine ulaşmada yazara yardımcı olur (Hyland: 2005:51). Fidan ve Cem-Değer (2008:188) de özellikle bilimsel alanlarda bir metnin kabul görmesi için daha önceki çalışmalara gönderimde bulunarak bir çerçeve oluşturma gerekliliğine değinirler. Uzun (2006:138)'un da vurguladığı gibi tanıtlayıcılar okurların yorumlarına rehberlik ederek ve alanyazındaki yazarların katkılarını tanıtlayarak metnin geçerli ve güvenilir olmasını sağlar.

2.3.7.1.5. Açımlayıcılar

Açımlayıcılar (İng. code glosses), önermeyi ayrıntılandırarak ya da genişleterek ek bilgi sunar ve yazarın, okurun kendi niyetini anlayacağından emin olmasını sağlamaya yardım eder (Hyland: 2005:52). Bu açıdan açımlayıcılar verilen bilginin okur tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için *yeniden düzenleme* (İng. reformulation) ve *örnekleme* (İng. exemplification) vb. tekniklerin kullanımı olarak tanımlanabilir ve *şöyle ki*, *örneğin*, *bir başka deyişle* gibi sözcüklerle yansıtılabilir. Böylece açımlayıcıların düşünsel bilgiyi yeniden ifade etme yolu olduğu söylenebilir (Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993:49; Hyland, 2010:129).

Akademik metinlerde yazarların hem dilsel ekonomi uygulamasına bağlı kaldığını hem de net ve açık bilgi sunma arayışı içinde bulunduklarını belirtir. Bu bağlamda akademik metinlerden kısa, öz ve doğru bilgi içermesi beklenen bir durumdur (Abbott ve Eubank (2005)'dan aktaran: Turan, 2008:2). Buradan hareketle araştırmacıların okurlarını ikna etme amacına ulaşmak için yetersiz ya da fazla bilgidir arındırılmış bilgi sunma eğilimlerinin yanında var olan bir bilgiyi (ya da eski bilgiyi) daha net ve açık biçime getirmek için bu bilgileri ayrıntılandırma, açıklama, örnekleme gibi yollara başvurduğu söylenebilir (Turan, 2008). Bu durum

yazarın iletisini açık ve net biçimde sunmak için, başka bir deyişle ikna etmek için uyguladığı yollardan birisidir.

Üstsöylem alanyazınında açıklama olarak geçen ulam bir *ayrıntılandırma* (İng. elaboration) işlemidir, bu ayrıntılandırma da *yeniden düzenleme* ve *örnekleme* aracılığıyla yapılarak yazarın metnin alıcılarına duyarlılığını ve iletiyle olan ilişkisini aktarırken tutarlı ve okur dostu metin oluşturmaya katkıda bulunur. Açıklama, okurların yorumlama için gereksinim duyduğu düşünüldüğünde, daha fazla ayrıntı ya da belirginlik istediğinde, açıklık ve örneklere yer verilmesinin gerekliliği düşünüldüğünde işletilen bir üstsöylem işlevidir (Blakemore, 1993:102; Downing ve Locke, 2006:281; Hyland, 2007:266).

Açımlayıcılar yazarın iletişimsel amacını açıklığa kavuşturmasıyla ilgili, okurun anlamasını kolaylaştırmak için birçok farklı bağlamda anlamla ilgili uzlaşma varılması için kullanılan, hem sözlü hem de yazılı dilde yer alan temel iletişimsel stratejilerden biridir. Bu anlamda açımlayıcıların daha önce de belirtildiği gibi iki temel altişlevinin bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki yeniden düzenlemedir. Yeniden düzenleme, ikinci birimin birinci birimi farklı bir biçimde yeniden tanımlaması, ayrıntılandırması, farklı bir bakış açısıyla sunması ya da iletiyi güçlendirmek için kullanılan söylem işlevleridir. Bu bağlantılar *yeniden düzenleme belirleyicilerle* (İng. reformulation marker) yapılır. Açıklamanın ikinci ulamı ise örneklemedir. Örnekleme, ikinci birimin örnek vererek birinci birimi desteklediği ya da açıklığa kavuşturduğu iletişimsel bir süreçtir ve *örnekleme belirleyicilerle* (İng. exemplificatory marker) kodlanır (Hyland, 2007:266-270).

Aynı düşünceden hareketle Halliday (2004:396) da ayrıntılandırma olarak ele aldığı bu ulamı bir tümcenin bir diğerinin anlamını daha da özgülleştirerek ya da tanımlayarak ayrıntılandırması biçiminde tanımlar. Bir başka deyişle, ikinci birim birinci birimin anlamını yeni bir şeyler ekleyerek ya da zamana, uzama, koşula yönelik nitelermeleri kullanarak genişletir. İkinci birim birinci birime yeni bir öge eklemeyiz, bunun yerine varolanın nitelenmesi, yeniden ifade edilmesi, belirginleştirilmesi, özünün ortaya çıkarılması, tanım ve yorum eklenmesi olarak işlev görür. Buna göre açıklamaların verilen bilginin okurun zihninde daha net olması için ek bilgi sunma, örneklendirme, daraltma, sınırlama, farklı ifadelerle anlatma, özünü gösterme gibi farklı biçimlerde uygulanabileceği söylenebilir.

2.3.7.2. Üstsöylemin Alıcı Odaklı Etkileşimli Boyutu

Akademik metinler genellikle kişi bildirmeyen, nesnel, bilgilendirici ve gerçekliğin tanımlanması olarak görülür. Ancak akademik söylemin ikna ediciliği yalnızca kesin doğruluğun kanıtlanması, deneysel kanıtlar ya da kusursuz mantık aracılığıyla sağlanmaz. Metinler toplumsal olarak konumlandırılmış yazarların eylemlerinin bir sonucudur ve ancak alandaki diğer uzmanların ikna edici bulunduğu toplumsal ve dilsel uzlaşımlar işletildiğinde ikna edici olur (Hyland, 2014:99). Yazarın ikna edici olmak adına kendisiyle, metniyle ve okurla girdiği bu toplumsal etkileşim *yazar duruşudur* (İng. author stance).

Duruş yazarların metinlerine ya da okurlarına karşı güvenilirliğini, katılımını ve ilişkisini göstermek için kendilerini metin içinde yansıtmaya yolları olarak tanımlanabilir. Yazarlar kişisel yargılarını tutum belirleyicileri aracılığıyla, bir durumun doğruluğu hakkındaki kesin görüşünü vurgulayıcı ve bu kesin görüşü kısıtlamayı kaçınma aracılığıyla yansıtabilir ve bu da yazar duruşuna karşılık gelir. Yazarların metne bu tür bir katılım göstermesinin amacı okurun dikkatini çekerek, onun olası karşı çıkmalarını önceden yönlendirerek ve onu *söylem katılımcısı* (İng. discourse participant) olarak konumlandırarak metnin içine çekmektir (Hyland, 2012:135-136; Hyland, 2014:101).

Metin üretiminde insana özgülük ya da insan belirleyiciliğinin öznelliği beraberinde getirdiğini belirten Doğan ve Kocaman (1999:65), bunun en tarafsız olarak görünen bilimsel metinlerde de ön planda olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle akademik metinlerde yazarlar yalnızca salt nesnel bilgi paylaşımına önem vermez. Bunun yanı sıra ikna edici olabilmek adına bir takım stratejileri de devreye sokar. Yazarın duruşu ve olası okurları/dinleyicileri söylem içine çekme çabası öznelliği de beraberinde getirir. Burada söz edilen öznellik bir metindeki önermesel içeriğin sorumlu kaynağının tümceyi üreten olduğu biçiminde tanımlanabilir (Uzun, 2010:92).

Duruş (İng. stance) ve *katılımın* (İng. engagement) birleşimi olarak tanımlanan etkileşimli olma kavramı *konumlandırma* (İng. positioning) düşüncesini ön plana çıkarır ve üstsöylemin alıcı odaklı etkileşimli boyutuna denk gelir. Bu,

yazarların hem metinde tartışılan konulara hem de bu konularda görüş sahibi olan diğer kişilere karşı bir bakış açısını benimsemesi anlamına gelir. Yazarlar, ikna edici olmak için *alan üyesi* (İng. disciplinary insider) olarak bir yeterlilik sergilemek durumundadır ve bunu da bir yazar-okur söyleşimi ile başarır (Hyland, 2008a:5). Bu yazar-okur söyleşimini oluşturan da yazarın metindeki önermelere karşı duruşu ve okurlarını metnin içine çekme stratejileridir.

Yazarın duruşunu ve alıcıyı söylem katılımcısı olarak metne dahil eden katılımı yansıtan ve Hyland'ın üstsöylem modelindeki ikinci boyut olan *alıcı odaklı etkileşimli* (İng. interactional) boyut yazarın etkileşime girme yollarını kapsar. Yazarın buradaki amacı kendi bakış açısını da kullanarak okurları metnin söyleminin içine çekmek ve onların geliştirmekte olan metne tepki vermelerini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılan düzenlemeler yazarın önermesel bilgiye ve okura yönelik bakış açısını ortaya koyar. Üstsöylem bu noktada değerlendirici, bağlantı oluşturunca, olası karşı çıkmaları öngören ve olası bir söyleşime yanıt veren bir niteliğe bürünmektedir (Hyland, 2005:49). Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem yazar-okur ilişkisinin oluşturulmasında ve okuma sırasında oluşabilecek olası karşı çıkışları önlemede bir rol oynar (Uzun, 2006:139). Bu ulamdaki üstsöylem belirleyicileri, bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri gibi beş altulamda toplanır: *kaçınmalar* (İng. hedges), *vurgulayıcılar* (İng. boosters), *tutum belirleyicileri* (İng. attitude markers), *kendinden söz etme* (İng. self mention), *katılım belirleyicileri* (İng. engagement markers).

Daha önce de belirtildiği gibi üstsöylemin alıcı odaklı etkileşimli boyutu duruş ve katılım ile doğrudan ilgilidir. Hyland (2008a:5-6)'a göre duruş yazarın *metinsel sesi* (İng. textual voice) ya da topluluğun tanınmış kişiliğine karşılık gelir ve tutumsal, yazar odaklı, kendini sunma, yargıları, görüşleri, bağlılığı iletme yöntemlerini içerir. Katılım ise yazarla okuru eş seviyeye getirme işlevine sahiptir. Bir başka deyişle yazarların okurun varlığını söylem katılımcısı olarak dahil etme ve ona yorum yapabilmesi için rehberlik etme işlevlerini yerine getirir. Hyland (2008a:6) kaçınmaları, vurgulayıcıları, tutum belirleyicileri ve kendinden söz etmeyi yazar duruşu olarak sınıflarken, katılım belirleyicileri de katılım olarak sınıflayarak etkileşim ulamını açıklar. Burada kaçınma, vurgulayıcı, tutum belirleyici ve

kendinden söz etme yazar odaklı etkileşimlerken katılım okur odaklı bir etkileşimdir. Aşağıda bu alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri açıklanmaktadır.

2.3.7.2.1. Kaçınmalar

Kaçınmalar (İng. hedges), yazarın önermeye tam bir bağlılığını kısıtlayan, doğrudan okurun önermesel bilgiyi nasıl anlaması, değerlendirmesi ve ona yanıt vermesi gerektiğini belirten, *olası*, *olabilir*, *belki* gibi bakış açısı yansıtan sözcük ve yapılarıdır. Kaçınmalar bir gerçeklikten çok düşüncenin sunumunu içerdiği için tartışmadaki açıklığı da belirtir (Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993:50; Hyland, 1998b:50; 2005:52; 2014:103-104).

Alanyazında *kaçamaklama* (İng. hedging) ve *kaçınma* (İng. hedge) ayrımına gidilir. Hyland (1998b:1-5, 1998c:351)'a göre kaçamaklama önermenin gerçeklik değerine tam bir bağlılık eksikliği ya da bir bağlılık ulamını göstermeme isteği biçiminde tanımlanabildiğinden ve gizleme amaçlı bir strateji olmadığından, daha çok gelenekselleşmiş bir akademik biçim olduğundan söz edilir. Kaçınma ise metnin yüzey yapısında ortaya çıkan dilsel birimleri ifade eder. Kaçınma, belirsizliği ve iletişimdeki olasılıkları ifade eder ve bilimsel söylemde uygun kullanımı türün özelliklerinden biri sayılabilir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere göre kaçınma dilsel ifadelerle sınırlandırılırken kaçamaklama dilsel birimlerle sınırlandırılmayan önermenin doğruluğunda yaratılan kuşku oluşturma durumudur.

Kaçınma ifadeleri ileri sürülen önermenin kesinliğini yumuşatmaya ve diğer olasılıkların yazar tarafından da tanındığını belirtmeye yardımcı olan dilsel araçlar biçiminde tanımlanır (Bayyurt ve Akbaş, 2014:74; Ayata, 2014:42). Benzer biçimde Hyland (2008a:7) da savların okurların düşüncelerine ve araştırmalarına karşıt olabileceğini ve bu nedenle yazarın görüşlerini dile getirirken yumuşatma stratejisi kullanması gerekebildiğini belirtir. Uzun (2006:139), kaçınmaları yazarın önermesel bilginin sunumu ya da değerlendirmesinde çekinik kalması olarak tanımlar ve bilimsel metinlerde kaçınmanın bir önermenin kanıtlanmamış olduğunu gösterdiğini belirtir. Bu açıdan bakıldığında kaçınmaların söylem topluluğunun geçerlilik ve güvenilirlikle ilgili beklentisini karşılama işlevi olduğu da anlaşılır.

Kaçınma birçok farklı yapıyla metnin yüzey yapısına yansıtılabilir. Crismore, Markkanen ve Steffensen (1993:50-52), Hyland (1998b:102-148) ve Hatipoğlu ve Algı (2017:92) kaçınmanın kararlılık ve bağlılıktan uzaklaşmayı sağlayan eylemler, belirteçler, sıfatlar, kipler ve adlar gibi farklı dilsel birimler ile kodlanabildiğini belirtir.

2.3.7.2.2. Vurgulayıcılar

Vurgulayıcılar (İng. boosters), yazarın önermeye kesin bir bağlılığını belirtir ve *açıkça, kesinlikle, kuşkusuz, net* gibi ifadelerle görüş ayrılıklarının engellenmesine yardım eder (Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993:52; Hyland: 1998c:350; 2005:52-53; 2008a:7-8; 2014:104). Bayyurt ve Akbaş (2014:74) kaçınma ve vurgulama ifadelerinin, yazarın *bilgisel* (İng. epistemic) duruşunu ve önermeye karşı görüşünü belirtmesine yardımcı olduğunu savunur. Vurgulayıcılar, kaçınma ifadesinin yarattığı etkinin karşıtı olarak yazarın kendisini kuşkusuz hissettiği ve önermenin edimsel gücünü artırmayı hedeflediği durumlarda kullanılır. Hyland (1998a:443-444) ve Uzun (2006:139)'a göre de vurgulayıcılar, metindeki önermenin gücüne ve kesinliğine işaret eder, metnin geçerli ve güvenilir olma yönündeki söylem topluluğu beklentilerini karşılar. Bu bilgilere göre vurgulayıcılar diğer sesler için oluşan fırsatları kısıtlar, düşüncelerin kabul edilme olasılığını yükseltir. Hyland (1998c:354) kaçınmaların ve vurgulayıcıların savların reddedilme olasılığına karşı verilen bir tepki olduğunu ve yazarın alan normlarına uygun savlama yaptığının bir göstergesi olduğunu belirtir. Bilgisel denge akademik metinler için önemli bir rol oynar. Birbirine karşıt olan kaçınma ve vurgulayıcılar nesnel bilgi, öznel değerlendirme ve kişilerarası uzlaşım arasında bir denge görevi görürken savların kabul edilmesinde güçlü bir ikna edici etmendir. Bu nedenle de yazarların sorunları kavramsallaştırması, tartışması, çalışma nesnelerine yaklaşımları ve olası okurlarını ikna etme çabası kaçınma ve vurgulayıcıların kullanımındaki yönelimleri de değiştirebilmektedir.

2.3.7.2.3. Tutum Belirleyicileri

Tutum belirleyicileri (İng. attitude markers), yazarın önermelere karşı duygusal tutumunu ifade eder. Bu da bilginin durumundan çok onun olası güvenilirliğine, doğruluğuna karşı yapılan kabul etme, şaşırma, önemini belirtme, gereklilik, kızgınlık, uzlaşım gibi tutumları belirtir. Bu belirleyiciler özellikle akademik metinlerde hem yazarın tavır almasına hem de okurlarını ve kendisini ilgili alanın değer konumuyla aynı hizaya getirmesine izin verir. Tutum belirleyicileri sözelimi *katıl-*, *tercih et-*, *yeğle-* gibi *tutum eylemleriyle* (İng. attitude verbs), *umarım*, *ne yazık ki* gibi belirteçlerle, *uygun*, *mantıklı*, *dikkat çekici* gibi sıfatlarla ifade edilebilir (Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993:53; Hyland: 2005:53). Bunun yanı sıra Hyland (2014:104) yazar tutumunun gereklilik kipiyle, tırnak işareti ve italik yazma ya da ünlem işareti gibi dizgisel özelliklerin kullanımıyla da yansıtılabildiğini belirtir. Tutum belirleyicileri gerekçelendirme yapısı için kullanılmadığı sürece salt öznel bir özellik gösterir (Uzun, 2006:139).

Crismore, Markkanen ve Steffensen ve de Hyland'ı destekler biçimde Martin ve White (2005:35-36)'nin *değerleme* (İng. appraisal) modelinde de tutumun birçok farklı biçimde yansıtılabildiği ifade edilir. Martin ve White (2005:42-43) ve White (2011:16-17)'ye göre tutum *duygulanım* (İng. affect), *yargı* (İng. judgement) ve *takdir* (İng. appreciation) gibi seçeneklerle ifade edilir. Başka bir deyişle tutum yazarın olumlu-olumsuz duygularını yansıtabilir, yazarın onayladığı, eleştirdiği, övdüğü ya da kınadığı davranışlara bakışını belirtebilir ya da bir önermeye verilen değeri ortaya koyabilir. Benzer biçimde Doğan ve Kocaman (1999:72-73) da önerme çekirdeğinin nasıl anlaşılması gerektiğinin çeşitli yollarla yansıtılabildiğini savlar. Buna göre tek bir sözcükten, öbekten ya da tümcecikten oluşan birtakım birimlerin önerme içeriğine katkı sağlamadığını, yazarın bu önermeye karşı tutumunu bildirdiğini öne sürer. Araştırmacılara göre yazar ya da konuşucunun herhangi bir olay, durum ya da olgu karşısında olumlu/olumsuz, sevinç/üzüntü, beklentilere uygun olup olmama gibi durumları dile getirir. Bunlar üstsöylem çerçevesinde tutum belirleyiciler olarak sınıflandırılır.

2.3.7.2.4. Kendinden Sözetme

Akademik ya da bilimsel metinler uzun süre bağımsız ve dış gerçekliğin nesnel olarak metinleştirilmesi olarak görülmüştür. Ancak Hyland (2001:207-208)'ın da belirttiği gibi alanyazındaki birçok çalışma yazarların veri bütünlüğünü korurken okurlarla başarılı etkileşim kurmaya çalıştığını göstermektedir. Bu bağlamda yazarın okurla etkileşim kurma yollarından birisi de kendisini metin içinde açıkça kodlamasıdır. Bayyurt ve Akbaş (2014:73), bazı araştırmacıların yapılan akademik çalışmada kişi belirleyicilerini, bir başka deyişle kendinden sözetmeyi kullanmamaları gerektiğine yönelik görüşleri olduğunu belirtir. Buna karşın Kuo (1999) akademik yazı tiplerinin devingen bir yapıda olduğunu ve kimi zaman adıl kullanımına izin verdiğini öne sürer (aktaran: Bayyurt ve Akbaş, 2014:73).

Yazarlar kendi özel izlenimlerini ve savlarıyla, alanlarıyla, okurlarıyla ilişkilerindeki duruşlarını yansıtmak isteyebilirler. Dilsel seçimler yapan yazarlar ifade ettikleri kavramsal ya da düşünsel anlamı etkilemekle kalmaz, aynı zamanda okurlarında yarattıkları izlenimi de etkileyebilmek isterler. Kişi bildirmeyen bir sözbilimsel biçemi benimsemiş ya da kendini açıkça yansıtmaya kararı okurun iletiyi nasıl alacağına ilişkin sonuçları belirler (Hyland, 2001:210-211). Yazarların kendini oluşturduğu metinde yansıtmaya bir diğer deyişle kendinden sözetme, *ben*, *biz* gibi birinci kişi adlarının ve *benim*, *bizim* gibi iyelik adlarının kullanımıyla metinde yazarın varlığının açıkça sunumudur. Metin içinde yazara gönderimin varlığı ya da yokluğu yazarın belirli bir duruşu ve alan odaklı yazar kimliğini benimsemesini gösterir (Hyland, 2008a:8).

Adıl kullanımı yazarın duruşunu yansıtmaya açısından önemli bir özelliktir. Öyle ki, yazarlar bakış açılarını öznel (Örn. ...inanıyoruz, çözümlemem...), kişilerarası (Örn. ...görebiliriz, düşünelim ki) ya da nesnel (Örn. ... olasıdır, veriler...göstermektedir) olarak sunabilirler (Hyland, 2014:104). Ivanic (1998) her yazıda metnin yazarıyla ilgili çeşitli bilgiler bulunduğunu ancak yazarın birinci kişi adlarıyla sunulmasının kendinden sözetmenin en güçlü biçimi olduğunu söyler (aktaran: Hyland, 2005:53).

Kişi belirleyicilerini *bireysel üstsöylem* (İng. personal metadiscourse) başlığı altında ele alan Ädel (2006:30-31) birinci tekil kişi adlı (*ben*) ve birinci tekil kişi

iyelik adlı (*benim*) kullanımının doğrudan metin yazarına gönderimde bulunduğunu, bunun da yazarın kendini metnin içinde açıkça yansıtması anlamına geldiğini belirtir.

Ancak birinci çoğul kişi adlı (*biz*) birinci tekil kişi adına göre daha karmaşık bir görünüm sergiler. Metinlerde kullanılan “biz” adlı temelde iki farklı işlev üstlenir. Bunlar *kapsayıcı biz* (İng. inclusive we) ve *dışlayıcı biz* (İng. exclusive we) işlevleridir. Buna göre “kapsayıcı biz” metnin yazarıyla okurunu bütünleştiren, ikisini aynı gruba dahil eden durumlara gönderimde bulunur. “Dışlayıcı biz” kullanımı metnin okurunu “biz” dışında tutma eğilimidir. Bu ulamın altında metnin birden çok yazarı olması durumunda her bir yazara gönderimde bulunan *ortak biz* (İng. collective we) ve tek yazarın “ben” adını kullanmaktan kaçınmak amacıyla kendisinden “biz” diye söz etmesini belirten *düzenleyici biz* (İng. editorial we) yer alır (Ädel, 2006:31-33). “Biz” adının bu iki işlevi göz önünde bulundurulduğunda kapsayıcı biz kullanımının üstsöylemin kendinden sözetme ulamına ait olmadığı, okuru metne dahil etme işlevini yerine getiren katılım belirleyicisi işlevine sahip olduğu söylenebilir. Bunun yanısıra dışlayıcı biz kullanımında da düzenleyici biz ulamının kendinden sözetme yerine “ben” demekten kaçınma amacını güden bir kaçınma stratejisi olduğu görülmektedir. Bu durumda ortak biz kullanımını belirten, başka bir deyişle birden çok yazarın olduğu durumlarda yalnızca yazarlara gönderimde bulunan yapıların kendinden sözetmeyi içerdiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında kendinden sözetme üstsöylem belirleyicisinin yalnızca metnin yazarına ya da yazarlarına gönderimde bulunan birinci tekil ve çoğul kişiyi belirten adıl, iyelik ve Türkçe için birinci tekil/çoğul kişi ekleri olduğunu belirtmek gerekir.

2.3.7.2.5. Katılım Belirleyicileri

Katılım belirleyicileri (İng. engagement markers) açık biçimde okura seslenme, onun dikkatini çekme ya da onu söylem katılımcısı olarak metnin içine çekme işlevlerini yerine getiren dilsel birimlerdir. Hyland (1998a)’ın üstsöylem modelinde *ilişki belirleyiciler* (İng. relational markers) olarak sınıflandırılan, Hyland ve Tse (2004) ve Hyland (2005)’da katılım belirleyiciler biçimine dönüşen bu

altulam açık biçimde okurlara yöneltilen dilsel ifadeleri kapsar. Bu türden bir strateji uygulamanın iki amacı vardır. Bunlardan ilki okura gönderimde bulunan *sen, siz, biz* ve *sizin de fark ettiğiniz gibi* belirleyiciler ile okuru katılımcı rolüyle tartışmanın içine alma ve okurun dahil olma beklentisini karşılamadır. Katılım belirleyicilerinin kullanımındaki ikinci amaç ise okuru sözbilimsel yöntemlerle konumlandırmak, söylemin içine çekmek, olası karşı çıkmaları öngörerek okurları belirli yorumlar yapmaya yönlendirmektir. Bu ikinci yöntem genellikle sorular, yönlendirmeler, kipler (gerekliklik, zorunluluk) ve gönderimlerle yapılır (Hyland: 2005:53-54; 2008a:9).

Yukarıda belirtilen katılım belirleyicilerinin yanısıra kendinden sözetme üstsöylem belirleyicisinin açıklandığı bölümde belirtilen yazarın hem kendisini hem de okurlarını içeren “biz” kullanımı, bir başka deyişle kapsayıcı biz kullanımı da katılım belirleyici olarak işlev görür. Hyland (2005:151-152) da katılım belirleyici olarak ikinci tekil ve çoğul adılların kullanımının özellikle akademik metinlerde düşük bir sıklıkta olduğunu belirtir. Araştırmacıya göre yazarlar ikinci tekil/çoğul adılların kullanımından çok kapsayıcı “biz” kullanımı yönünde bir eğilim gösterir. Buna göre kapsayıcı bir gönderime sahip olan kapsayıcı “biz” bilimsel dayanışmayı belirtir, yazar ve okuru alan belirleyicisi, anlayış ve hedefleri olan karşılıklı katılımcılar olarak konumlandırarak söylem topluluğu üyesi olma göstergesi olur. Okura yöneltilen bu ifade bir söyleşim ortamı oluştururken okura da bir güven ortamı yaratma işlevini üstlenerek hem otoriteyi hem de toplumsallığı ortaya koyar. Yazarların bu stratejiyi işletmelerindeki temel gerekçelerinden biri okurun olası karşı çıkmalarını, endişelerini ve görüşlerini öngörerek onun bakış açısını yönlendirmektir. Böylece yeğlenen bir yoruma yöneltme konusunda okura rehberlik edilmiş olur.

Üstsöylem modellerine genel olarak bakılacak olursa zaman içinde modellerin gereksinimlere, yapılan çözümlemelere, farklı türlerin çözümlemere dahil edilmesine bağlı olarak birtakım farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Hyland (2005)’ın alanyazına kazandırdığı son model özelinde ise altulamaların Crismore ve Vande Kopple’nin çalışmalarındakine benzer olarak görüldüğü, adlandırmaların onlardan aldığı ancak bu altulamaların kişilerarası boyutu vurgulaması bağlamında kavramsal olarak onlardan çok farklı olduğunu söylenebilir (Hyland, 2010:130). Buradan hareketle Hyland’ın bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli

üstsöylem ulamları ve bu ulamlara bağlı altulamlarla ilgili açıklamalarından anlaşılacağı üzere her iki ulam da kişilerarası bir görünüm sergilemektedir. Metne yapılan her türden önermesel olmayan eklenti, başka bir ifadeyle üstsöylem eklentisi, yazarın okuru yönlendirme, onunla doğrudan ya da dolaylı yollarla etkileşime girme, onun beklentilerine göre bir metin oluşturma gibi kişilerarası işlevler üstlenmektedir.

Üstsöylem kullanımının önemi herhangi bir iletişim durumunda toplumsal ve sözbilimsel amaçları yerine getirebilmek için okura yönelme gerekliliğidir. Çünkü Hyland (2005:54)'a göre okur her zaman yazarın önermesel bilgisini yeniden yorumlama ve yazarın bakış açısını reddetme olasılığına sahiptir. Bu nedenle yazarlar, okurların olası karşı çıkmalarını öngörmeye çalışır ve bunlara yanıt verir. Bunun için bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin seçimi okurun metnin düzenlenişine ilişkin beklentilerini yanıtlamak, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin seçimi ise etkileşimin katılımcılarına yönelmek için kullanılır. Gillaerts ve Van de Velde (2010:130) Hyland'ın bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem sınıflandırmasıyla ilgili olarak bu kaynakların dilin metinsel işleviyle ve kişilerarası işleviyle ilgili olduğunu belirtir. Bu bağlamda bilgi odaklı etkileşimli kaynakların metni düzenlemek için, söylenenleri tutarlı bir biçimde yansıtmak için kullanıldığı, alıcı odaklı etkileşimli kaynakların ise yazarın okurlarla etkileşime girmek, roller üstlenmek, değerlendirme yapmak için kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca bu iki ulam, Halliday'ın Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi kuramındaki metinsel, kişilerarası ve düşünsel işlevlerin eşzamanlı işlem yapmasında olduğu gibi metin içinde önermesel öğelerle eşzamanlı çalışır ve birbirinden ayrılmaz.

2.4. ÜSTSÖYLEM ÇÖZÜMLELERİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

Üstsöylem kavramı ortaya atıldığı günden bugüne kadar alan içinde çalışan araştırmacılar tarafından hem eleştirilmiş hem de geliştirilmeye çalışılmıştır. Alanyazındaki üstsöylem çalışmaları incelendiğinde model oluşturmaya yönelik çalışmalar (Williams, 1981; Crismore, 1983; Vande Kopple, 1985; Crismore, Markkanen ve Steffensen, 1993; Hyland, 1998a, Hyland ve Tse, 2004; Hyland, 2005) olduğu gibi farklı veritabanlarının varolan modellere göre incelendiği (Dafouz-Milne, 2008; Gillaerts ve Van de Velde, 2010; Hyland, 2010; Hu ve Cao, 2011; Fu,

2012; Khabbazi-Oskouei, 2013; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013; Bayyurt ve Akbaş 2014; Önder Özdemir ve Longo, 2014; Andrusenko, 2015; Hyland, 2015; Kawase, 2015; Mocanu, 2015; Jin ve Shang, 2016; Kan, 2016; Wang ve Zhang, 2016; Zhang, 2016; Çubukçu, 2017; Dağ-Tarcan, 2017; Hyland, 2017; Jiang ve Hyland, 2017, Zare ve Takavoli, 2017; Ho ve Li, 2018) çalışmalar da görülmektedir. Bu çalışmalar genel olarak bilgilendirici metinlerin incelenmesi biçiminde gerçekleştirilmiş, akademik makalelerden, tezlere, dergilerin editör mektuplarından, akademik kitap tanıtım yazılarına kadar birçok metin üstsöylem bağlamında incelenmiştir. Bunun yanı sıra üstsöylem kullanımlarının diller arasında karşılaştırıldığı çalışmaların yapıldığı da görülmektedir. Hyland (2017:17-18) alanyazındaki birçok üstsöylem çalışmasını incelemiş, bu çalışmalarda üstsöylem çözümlemelerinde birtakım sorunlar olduğunu belirlemiş ve bu çözümlemeleri yapan araştırmacıları bazı noktalarda eleştirmiştir. Araştırmacı daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde üstsöylemin ne olduğunu belirleme konusunda birtakım bulanıklar bulunduğunu belirtir. Bu bulanıklıklar neyin üstsöylem olduğu ve belirlenen üstsöylemlerin hangi ulama ait olduğu konusundaki bulanıklıklardır.

Bu bulanıklardan ilki bir şeyin üstsöylem olarak adlandırılabilmesi için üstsöylem olmayan şeylerin varlığından söz etme gerekliliğinde ortaya çıkmaktadır. Bu üstsöylem olmayan birimler genel olarak *önermesel içerik* (İng. propositional content) olarak sınıflanır. Bir metnin anlamı bu iki bileşenin (önermesel içerik ve üstsöylemsel içerik) ortaklığı sonucu oluşur. Bir başka deyişle, deneysel dünya hakkında konuşmanın ve bunun belirli alıcılar için nasıl tutarlı, anlaşılır ve ikna edici yapıldığının uyuşması sonucudur. Bir metindeki bazı ögeler yüzeysel okumayla üstsöylem olarak belirlenebilir ancak bunlar bazı durumlarda farklı işlevler taşıyabilir, bir başka deyişle önermesel içeriğe dahil olabilir. Üstsöylem çalışmaları bu nedenle kesin ayrımlar yapmaktan kaçınma eğilimi gösterir ve bunun yerine Sanderson (2008)'un da belirttiği gibi yazar ve konuşucunun kendi konuşması hakkında konuşurken kullandığı sözbilimsel işlevleri ve de Ädel (2006)'le Hyland (2005)'in da dikkati çektiği önermesel bilgiyi değerlendirmeye birlikte biçimlendirir (aktaran: Hyland, 2017:18). Vande Kopple (2012:41) de dilisel birimin bazı bağlamlarda üstsöylem bazı bağlamlarda ise düşünsel bilgi (önermesel anlam) olarak ortaya çıkabileceği üzerinde durur.

Yapılan üstsöylem çalışmalarındaki bir diğer bulanıklık üstsöylemin birçok farklı biçimde, bireysel sözcük seçiminden, yantümce ya da tümcelere kadar uzanan birçok farklı uzunlukta gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkmasından kaynaklanır (Hyland ve Tse, 2004:157; Hyland, 2017:18). Dafouz-Milne (2008:97) de benzer biçimde üstsöylem belirleyicilerinin birçok türde ve çeşitli biçimlerde olabileceğini savunur. Üstsöylem belirleyicileri, tek bir sözcükten, tam bir tümceden, birkaç tümceden hatta tam bir paragraftan da oluşabilir.

Dilsel birimlerin uzunluğu ya da kısalığı, büyük birimlerin içinde barındırdığı küçük birimler nedeniyle önem kazanır (Hyland, 2017:18). Sözelimi İngilizcedeki “Our conclusion” (Tr. sonucumuz) ifadesi kendinden sonra gelecek sonuç bölümü hakkında bir bildirim olması nedeniyle bir çerçeve belirleyici ve içinde barındırdığı “our” (Tr. “-(I)mIz”/ bizim) belirleyicisi ile kendinden sözetme olarak kullanılabilir. Bunun bir sonucu olarak üstsöylem çözümlemelerinde en sık karşılaşılan sorun çözümlemelerde farklılıklar görülmesidir. Bu bağlamda Türkçe gibi birçok işlemi biçimbirimler ile gerçekleştiren dillerde bu türden çok sayıda üstsöylem belirleyicinin bir arada kullanımı çözümleme sürecinde dikkat edilmesi gereken konulardan biridir.

Alanyazındaki araştırmalarda görülen bir başka bulanıklık durumu ise derlemlerde taratılan üstsöylem listelerinden kaynaklanmaktadır (Hyland, 2017:18). Ädel ve Mauranen (2010:3) birçok araştırmacının üstsöylem belirleyicilerini farklı dillerde ve farklı metin türlerinde derlem temelli yaklaşımlarla daha önceden belirlenmiş üstsöylem listeleri üzerinden belirlemeyi amaçladıklarını söyler. Bu yaklaşım araştırmacıları aranan her bir belirleyicinin genel işlevinin farklılık göstermediği varsayımıyla hareket etmeye ve dilsel biçimlere yoğun olarak güvenmeye iter. Böyle bir çözümleme biçimini benimseyen araştırmacılar bu türden niceliksel çalışmalarda birçok işlevi gözden kaçırabilmektedirler. Hyland (2017:18) da yukarıda belirtilen soruna dikkat çekerek derlemde önceden belirlenen *sözlüksel birim* (İng. lexical item) listelerinin taranmasını eleştirir, salt sayısal verilerin bir birimin üstsöylem olup olmadığını belirlemek ya da bir üstsöylemin bir ulama ait olup olmadığını saptamak için yeterli olmadığını belirtir. Hyland bu durum için üstsöylemin edimbilimsel bir ulam olduğunu ve herhangi bir dilsel birimin üstsöylemsel işlevlerinden emin olabilmek için *bağımlı dizilerin* (İng. concordance

lines) okunmasının, bir başka deyişle dilsel birimlerin bağlamı içinde anlamlandırılmasının sıklık sayısının belirlenmesinden daha önemli olduğunu vurgular.

Üstsöylemin ne olduğunu belirlemekle ilgili dördüncü bulanıklığın aynı birimin birden çok üstsöylem altulama girebilmesi olduğu söylenebilir (Hyland, 2017:18-19). Araştırmacı bu durum için İngilizceden “quite” sözcüğünü örnek olarak göstermektedir ve bu sözcüğün “quite good” gibi bir kullanımda kaçınma stratejisi ya da “quite extraordinary” gibi bir kullanımda vurgulayıcı üstsöylemi olabildiğini savlar. Dillerarası farklılıklar oluşabileceği varsayımından hareketle burada Türkçe örneklerin verilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Örnek (1): Bu çalışmada incelediğimiz veriler...

Örnek (2): Ülkemmizde sıkça karşılaşılan sorunlardan biri...

Yukarıdaki örnek (1) ve (2) incelendiğinde, her iki örnekte de “-(I)mIz” belirleyicisinin kullanıldığı görülmektedir. İlk örnekte kullanılan “-(I)mIz” birimi birden çok yazar tarafından hazırlanan çalışmanın yazarlarına doğrudan gönderimde bulunan kendinden sözetme üstsöylem belirleyicisiyken ikinci örnekteki kullanım metnin okurlarını metnin içine dahil etme işlevini yerine getiren katılım belirleyicidir. Bu durum Hyland (2017:18-19)’ın verdiği örnekteki gibi görünüm sunar ve dolayısıyla metnin yüzey yapısında aynı görünüme sahip belirleyicilerin işlev olarak birbirlerinden farklı olabileceğini kanıtlar niteliktedir. Benzer biçimde Vande Kopple (2012:40-41) de dilsel bir birimin farklı bağlamlarda farklı üstsöylem belirleyicileri olarak görev yapabileceğini belirtir. Hyland (2017:18-19), bu çok ulamlı olma durumunun çözümü için üstsöylem olmaya aday birimin bağlam içinde sınanması gerekliliğini önerir.

Alanyazında, üstsöylemin ne olduğu ile ilgili bir diğer bulanıklık ise üstsöylemin metinde gerçekte ne yaptığının belirlenmesidir. Hyland (2017:19), alanyazında üstsöylemin yanlış tanımlandığına, daha doğru bir deyişle eksik tanımlandığına dikkat çeker. Buna göre bazı araştırmacılar üstsöylemi yalnızca metin aşamalarının etiketlenmesi, daha sonra gelen bilginin önizlenmesi ya da yazarın kendine gönderimde bulunması olarak algılarken, bazı araştırmacılar da yalnızca

yazarın ve konuşucunun söylediği şeye nasıl tepki verdiği, önermesel bilgiye duyuşsal ya da bilgisel yorum yapma ya da okurla bağlantı kurma yolları olarak belirler. Bu durum da neyin üstsöylem olduğunu belirleme konusunda farklılıklar görülmesine neden olmakta ve böylece üstsöylem çalışmaları arasında tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır.

Hyland'ın üstsöylem alanyazınındaki çalışmalara yaptığı beş temel eleştiriden de anlaşılacağı üzere üstsöylem daha önceden tanımlanmış listelerin ve bu listelerdeki belirleyicilerin niceliksel bir sunumu değildir. Bu durum üstsöylem olmayan bir dilsel birimin üstsöylem olarak algılanabilmesine, üstsöylem olan bir dilsel birimin önermesel öge olarak işaretlenmesine, üstsöylem olan bir dilsel birimin farklı bir üstsöylem ulamının örneği olarak sınıflandırılabilmesine ya da birden çok üstsöylem barındıran dilsel birimlerin tek bir üstsöylem olarak algılanmasına neden olabilmektedir. Tüm üstsöylem belirleyicileri üzerinde betimleyici ve açıklayıcı bir güce sahip olabilmek için metinleri biçimsel ve yüzeysel çözümlemelerden çok sözbilimsel ve edimbilimsel özelliklere yoğunlaşarak çözümleme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Vande Kopple (2012:41) de Hyland'ın bu görüşünü destekler biçimde verilen örneklerdeki ve alanyazındaki çalışmalarda yaralan ince ayrıntıların üstsöylem için belirleyici olduğunu belirtir ve araştırmacıların dilsel birimleri, anlamları ve bu anlamların olası etkilerinin bağlam içinde incelenmesi gerekliliğini vurgular.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sorularına yanıt aramak amacıyla seçilen yöntem, verilerin toplanması, oluşturulan veritabanının özellikleri ve toplanan verilerin çözümleme teknikleri hakkında bilgi verilmektedir.

Fen ve sosyal bilimler alanındaki Türkçe makale özetlerindeki üstsöylem belirleyicilerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın araştırma soruları aşağıda yinelenmiştir:

1. Fen bilimlerindeki Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin işlevleri nelerdir?
2. Sosyal bilimlerdeki Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin işlevleri nelerdir?
3. Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri arasında fark var mıdır?
4. Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde ikna etme süreci hangi üstsöylem belirleyicileriyle gerçekleştirilmektedir?

Çalışma, araştırma modellerinden nitel araştırma modeliyle yapılandırılmıştır. Nitel araştırma “algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyulmasını” sağlayan bir araştırma modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:41). Bu çerçevede nitel araştırma olguları bağlı bulundukları bağlam içinde araştırmayı ve anlamayı önceleyen bir yöntemdir.

3.1. VERİLERİN TOPLANMASI

Çalışmada incelenen veriler nitel araştırma yöntemlerinden belge taraması yoluyla toplanmıştır. Belge incelemesi ya da belge taraması, araştırılması amaçlanan olgular hakkında bilgi içeren materyallerin çözümlenmesine gönderimde bulunur. Tarama modelleri, geçmişteki ya da eşzamanlı bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır ve araştırmaya konu olan durum, birey ya da nesne kendi bağlamı içerisinde tanımlanır. Önemli olan nokta var olanı uygun biçimde gözlemleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2016:109; Yıldırım ve Şimşek, 2016:190).

Çalışmanın araştırma soruları ve buna uygun olarak belirlenen yöntem çerçevesinde incelenen veritabanı aşağıda belirtilen ölçütler gözetilerek oluşturulmuştur:

- Çalışmanın veritabanı Türkiye'de akademik süreli yayıncılığın geliştirilmesini sağlama, ulusal dergilerin dünyadaki görünürlüğünü arttırma, dergilerin elektronik ortamda yönetilmesini gerçekleştirme, TR Dizin ve Ulusal Atıf Dizini için veri sağlama amaçlarına sahip Tübitak Ulakbim (Tübitak Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) sistemine bağlı ve 2013 yılında kurulan Dergipark'ta yer alan ve söylem topluluğunun beklentilerine uygunluğunu ve bilimsel anlamda yetkin olduğunu göstermesi açısından hakemli dergilerdeki makale özetlerinden oluşturulmuştur.
- Veritabanını oluşturan makale özetlerinin bulunduğu dergilerin belirli bir yayın geleneğine sahip olduğunu yansıtmaları açısından en az 5 yıllık yayın hayatına sahip olması gözetilmiştir.
- Bu dergiler bilimsel ölçütlere sahip olduğunu göstermesi açısından en az bir ulusal ya da uluslararası dizin tarafından taranıyor olma özelliğiyle sınırlandırılmıştır.
- Veritabanında yer alan makale özetleri Türkçe yazılan makalelerin Türkçe özetlerinden seçilmiştir.
- Çalışmanın güncel durumu yansıtabilmesi için veritabanını oluşturma sürecinde 2013-2017 (1 Ocak 2013 ve 31 Aralık 2017 tarihleri arasında) yılları arasında yayımlanmış makalelerin özetleri seçilmiş, daha önceki ve daha sonraki özetler inceleme dışında bırakılmıştır.
- Çalışmanın veritabanı oluşturulurken fen ve sosyal bilimlerdeki ve bunlara bağlı altalanlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyebilmek amacıyla fen bilimlerinden dört, sosyal bilimlerden dört olmak üzere toplamda sekiz alan belirlenmiş ve çalışmanın veritabanına dahil edilmiştir.

Yukarıda belirtilen son ölçüte göre veritabanını oluşturan makale özetlerinin alındığı alanlar tablo (12)'de görülmektedir.

Tablo 12: Veritabanında Yer Alan Bilimsel Alanlar

Fen Bilimleri		Sosyal Bilimler	
Biyoloji	BIO	Dilbilim	DIL
Fizik	FZK	Felsefe	FEL
Kimya	KMY	Psikoloji	PSI
Matematik	MAT	Tarih	TRH

Tablo (12)'de de görüldüğü gibi çalışmada kullanılan Türkçe makale özetleri fen bilimleri altındaki biyoloji, fizik, kimya ve matematik alanlarından seçilirken sosyal bilimler altındaki dilbilim, felsefe, psikoloji ve tarih alanları veritabanına dahil edilmiştir. Veritabanındaki bu alanların hem listelenmesi hem de çalışmanın bulgular bölümünde örneklendirilebilmesi adına her bir alanın adı tablo (12)'de belirtildiği gibi kısaltılarak kodlanmıştır.

Dergipark sisteminde, belirlenen alanlara yönelik bir tarama yapıldığında ulaşılabilen toplam makale özet sayıları aşağıdaki tabloda yansıtılmaktadır.

Tablo 13: Dergipark'ta Ulaşılabilen Toplam Makale Özeti Sayıları¹⁹

Alanlar	Makale Özeti Sayısı
Fen Bilimleri	
Biyoloji	766
Fizik	1812
Kimya	762
Matematik	2501
<i>Toplam</i>	<i>5841</i>
Sosyal Bilimler	
Dilbilim	334
Felsefe	1174
Psikoloji	601
Tarih	4297
<i>Toplam</i>	<i>6406</i>
GENEL TOPLAM	12247

Tablo (13)'te de görüldüğü üzere çalışmada incelenecek alanlara yönelik yapılan tarama sonucunda Dergipark'ta ulaşılan toplam makale özet sayıları verilmektedir. Buna göre Dergipark'ta fen bilimleri alanında toplam 5841 makale

¹⁹ Dergipark sisteminde, belirlenen sekiz alandaki makalelere ve özetlere 30.03.2018 tarihinde erişilmiştir.

özetine, sosyal bilimlerde toplam 6406 makale özetine ulaşılmıştır. Fen bilimleri ve sosyal bilimler birlikte düşünüldüğünde belirlenen alanlara göre toplamda 12247 makale özetine ulaşılmıştır.

Ulaşılan makale özetleri daha önce de belirtilen ölçütlere göre kısıtlanmış ve böylece çalışmanın evreni ortaya çıkmıştır. Belirlenen ölçütler ışığında yapılan tarama sonucunda ulaşılan veriler, başka bir deyişle çalışmanın evreni aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 14: Çalışmanın Evreni

Alanlar	Makale Özeti Sayısı
Fen Bilimleri	
Biyoloji	130
Fizik	82
Kimya	75
Matematik	51
<i>Toplam</i>	<i>338</i>
Sosyal Bilimler	
Dilbilim	101
Felsefe	160
Psikoloji	117
Tarih	452
<i>Toplam</i>	<i>830</i>
GENEL TOPLAM	1168

Belirlenen ölçütlere göre çalışmanın evreninin gösterildiği tablo incelendiğinde fen bilimleri alanında 338, sosyal bilimler alanında 830 olmak üzere toplamda 1168 makale özetine ulaşılmıştır. Buna göre fen bilimleri alanındaki 338 makale özetinin 130'u biyoloji, 82'si fizik, 75'i kimya ve 51'i de matematik alanındadır. Sosyal bilimlerdeki toplam 830 makale özetinin ise 101'i dilbilim, 160'ı felsefe, 117'si psikoloji ve 452'si tarih alanlarında yazılmış makale özetleridir.

Çalışmanın evreni ortaya çıktıktan sonra bu evreni temsil edecek örneklem seçme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bunun için öncelikle bu evreni temsil edebilecek örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Buna göre tablo (14)'te yaralan çalışma evrenine (N=1168) orantısal örneklem büyüklüğü hesaplama formülü uygulanmıştır. Karasar (2016:159)'ın da belirttiği gibi güven düzeyi, örneklem değerinin belirli sapma sınırlılıkları içinde evren değerini temsil edebilme olasılığını gösterir. Araştırmacı

güven düzeyinin genellikle %95 ya da %99 olarak alındığını belirtir. Bu çalışmada da örneklemin evreni temsil edebilmesi için güven düzeyi %95, yanılma olasılığı %5 ($\alpha=.05$) olarak belirlenmiştir. Karasar (2016:159) bu formüldeki standart normal dağılım değerinin (z) 1.96 olduğunu belirtir. Buna göre orantısal örneklem büyüklüğü hesaplama formülü aşağıdaki gibidir:

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_{p_x}^2 + p(1-p)}$$

Yukarıda verilen orantısal örneklem büyüklüğü formülüne göre yapılan işlemle 1168 birimlik bir evreni (N=1168) temsil eden örneklem büyüklüğü 289 (n=289) birimden oluşmalıdır. Bir başka deyişle 289 makale özeti 1168 makale özetinden oluşan evreni temsil etme yeterliliğine sahiptir.

Tablo (14)'te verilen çalışmanın evreni incelendiğinde sekiz alanın her birinde farklı sayılarda makale özetinin bulunduğu görülmektedir. Bu sayıların farklı olması nedeniyle her bir alandan ya da başka bir ifadeyle tabakadan ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız olarak çekilen ve seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biri olan *tabakalı örnekleme* (İng. stratified sampling) yoluyla çalışmanın örneklemini belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme, evrende yer alan altulamların ortaya koyulup, bunların evrenin büyüklüğü içindeki oranlarına göre evrende temsil edilmelerini sağlamayı amaçlayan bir örnekleme yöntemidir. Böylece geçerli tahminler yapabilmek amacıyla evrende bulunan altgrupların örneklem içinde temsil edilmesi garanti altına alınır. (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, vd., 2015:86-88). Buna göre fen bilimleri ve sosyal bilimler altında yer alan toplam 8 alan farklı birer tabaka olarak kabul edilmiştir. Burada her bir tabaka için ayrı ayrı *orantılı tabakalı yöntem* (İng. proportionate stratified method) uygulanmıştır. Bunun için örnek hacmi (n) anakütle hacmine (N) bölünmüş ve ortaya çıkan değer her bir tabakadaki birimle çarpılarak tabakalı örneklem alma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın bulgularının evreni yansıtabilmesi ve güvenilir olabilmesi adına tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenen çalışmanın örneklemini tablo (15)'te yansıtılmaktadır:

Tablo 15: Çalışmanın Örneklemi

Alanlar	Makale Özeti Sayısı
Fen Bilimleri	
Biyoloji	32
Fizik	20
Kimya	18
Matematik	13
<i>Toplam</i>	83
Sosyal Bilimler	
Dilbilim	25
Felsefe	40
Psikoloji	29
Tarih	112
<i>Toplam</i>	206
GENEL TOPLAM	289

Yukarıdaki tablo incelendiğinde fen ve sosyal bilimler alanlarında toplam 289 makale özetinden oluşan bir örneklem oluşturulduğu görülmektedir. Orantısız örneklem büyüklüğü formülüne göre hesaplanan bu değer sonrasında fen bilimleri ve sosyal bilimler altındaki alanlar için orantılı tabaka yöntemi uygulanmıştır. Buna göre çalışmanın örnekleminde fen bilimleri alanında toplam 83 makale özetini bulunmaktadır. Bu 83 makale özetinin 32'si biyoloji, 20'si fizik, 18'i kimya ve 13'ü matematik alanlarından alınmıştır. Toplamda 206 makale özetinin bulunduğu sosyal bilimler alanında dilbilimden 25, felsefeden 40, psikolojiden 29 ve tarihten 112 makale alınmıştır. Çalışmada incelenecek makale özetlerinin belirlenebilmesi için çalışma evrenindeki özetler MINITAB 17 programı aracılığıyla rastlantısal olarak seçilmiş ve makaleye ilgili alanın kodu ve sıra numarası verilerek sıralanmıştır. Ayrıntıları verilen ve toplamda 289 makale özetinden oluşan çalışma örneklemini bu çalışmanın kuramsal çerçevesinde açıklanan üstsöylem ulamları (Hyland, 2005) bağlamında incelenmiştir. Verilerin çözümlenmesi ve ölçme aracıyla ilgili açıklamalara bir sonraki bölüm olan verilerin çözümlenmesi bölümünde yer verilmektedir.

3.2. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Çalışmada ölçme aracı olarak Hyland ve Tse (2004) tarafından geliştirilen ve Hyland (2005) tarafından son biçimi verilen Üstsöylem Modeli kullanılmıştır. Çalışmanın kuramsal bölümünde ayrıntıları açıklanan model aşağıdaki tabloda yeniden yansıtılmaktadır.

Tablo 16: Üstsöylem Modeli

Ulam	İşlev
Bilgi Odaklı Etkileşimli	Okura metin içinde rehberlik etme
Mantıksal bağlayıcılar	Tümceler arasındaki ilişkiyi ifade etme
Çerçeve belirleyiciler	Söylem edimlerine, dizilerine ya da evrelerine gönderimde bulunma
Metiniçi belirleyiciler	Metnin diğer bölümlerindeki bilgiye gönderimde bulunma
Tanıtlayıcılar	Diğer metinlerdeki bilgilere gönderimde bulunma
Açımlayıcılar	Önermesel anlamları ayrıntılandırma/genişletme
Alıcı Odaklı Etkileşimli	Okuru metin içine dahil etme
Kaçınmalar	Sorumluluğu ve açık söyleşimleri sınırlandırma
Vurgulayıcılar	Kesin ya da yakın söyleşimleri vurgulama
Tutum belirleyicileri	Yazarın önermeye karşı tutumunu belirtme
Kendinden söz etme	Yazarın açıkça kendisine gönderimde bulunma
Katılım belirleyicileri	Okurla açıkça ilişki kurma

Kaynak: Hyland, 2005:49

Tabakalı örneklem yöntemiyle oluşturulan veritabanı içindeki makale özetlerinin yukarıda verilen üstsöylem modeline göre incelenmesi dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

Birinci aşamada, belirlenen veritabanı içindeki makale özet metinleri ayrı ayrı incelenmiş ve kuramsal çerçeve içerisinde de belirtilen özelliklere göre üstsöylem belirleyicisi olabilecek dilsel birimler saptanmıştır.

İkinci aşamada belirlenen üstsöylem belirleyicilerinin, başka bir ifadeyle Hyland (2017)'ın belirttiği gibi üstsöylem adaylarının hangi ulama ait olduğu kullanıldıkları bağlam içinde incelenerek belirlenmiştir. Bu inceleme, alanyazında belirtilen biçimlerde özellikle Hyland (2017)'ın dikkati çektiği biçimde gerçekleştirilmiştir. Üstsöylem belirleyicilerinin ait olduğu ulamlar Hyland (2005) tarafından alana kazandırılan model temel alınarak sınıflandırılmıştır.

Hyland (2005; 2017)'da dikkat çekilen ve bu çalışmanın üstsöylemle ilgili kuramsal bölümünde ayrıntıları açıklanan çözümleme biçimi şöyledir: Veritabanında belirlenen her bir üstsöylem belirleyicisi ilgili altulamın altında listelenmiştir. Veritabanı incelemesi sırasında tek bir dilsel birim içinde birden fazla üstsöylem belirleyicisinin bulunduğu durumlarla karşılaşmıştır. Bu çoküstsöylemlilik durumu için ilgili dilsel birimdeki her bir üstsöylem ilgili ulam altına alınarak değerlendirilmiştir. Bu açıklamayı daha da netleştirmek için kuramsal bölümde de verilen örnekler (örnek (3), örnek (4) ve örnek (5)) yeniden hatırlanabilir:

Örnek (3): *yukarıda belirttiğim...*

Örnek(3)'te verilen öbek içerisinde iki üstsöylem belirleyicisinin varlığından sözedilebilir. Bunlardan ilki *yukarıda* belirleyicisi ile verilen ve metnin daha önceki bir birimine gönderimde bulunan metniçi belirleyici, diğeri ise *belirttiğim* sözcüğü içinde yer alan {-(I)m} belirleyicisi ile verilen ve yazarın doğrudan kendisine gönderimde bulunan kendinden sözetme üstsöylemleridir. Bu gibi durumlarda tek bir öbek içinde iki farklı üstsöylem belirleyicisinin varlığından söz edilmektedir ve bu birim iki farklı üstsöylem ulamı altında listelenmiştir.

Bunun yanı sıra aynı dilsel birimin farklı bağlamlarda farklı üstsöylem belirleyicileri olarak görev aldığı durumlarla da karşılaşmıştır. Bu türden örneklerle karşılaşılma nedeni üstsöylemin bağlam odaklı olmasıdır. Bu durumda ilgili dilsel birimin hangi ulamın altında konumlandırılacağı bağlamdaki işlevine göre belirlenmiştir. Aynı dilsel birimin farklı bağlamlarda farklı ulamlara ait olmasıyla ilgili olarak aşağıdaki örnekler incelenebilir:

Örnek (4): Bu çalışmada incelediğimiz veriler...

Örnek (5): Ülkmizde sıkça karşılaşılan sorunlardan biri...

Yukarıda verilen örnek (4)'te “-(I)mIz” belirleyicisi birden çok yazarın kendisini metin içinde açık biçimde kodlamasına gönderimde bulunan kendinden sözetme üstsöylem belirleyicisidir. Buna karşıt olarak örnek (5)'te kullanılan aynı belirleyici yazarların okurların farkında olduğu ve onları metnin söylemi içine çekme

işlevini yerine getiren katılım belirleyicisidir. Bu durumda aynı dilsel birimin farklı üstsöylem ulamlarına ait olduğu söylenebilir.

Çalışmada, yukarıdaki örneklerde karşılaşılan durumlar için belirleyiciler, ilgili bağlamdaki işlevine göre sınıflandırılmış ve bir dilsel birim içerisinde birden çok üstsöylem belirleyicisinin bulunması durumunda da bunlar ayrı olarak ilgili ulama dahil edilmiştir.

Veritabanının incelenmesindeki üçüncü aşamada üstsöylem belirleyicileri ve ait oldukları ulamlar öncelikle fen bilimleri ve sosyal bilimlerdeki altalanlar arasında karşılaştırılmıştır. Bu işlem fen bilimleri alanında başka bir deyişle biyoloji, fizik, kimya ve matematik alanları arasındaki üstsöylem belirleyicilerinin kullanımı çerçevesinde yapılmıştır. Aynı işlem sosyal bilimlerin altında yer alan dilbilim, felsefe, psikoloji ve tarih altalanlarındaki makale özetlerinde de gerçekleştirilmiş, bu alanlarda kullanılan üstsöylem belirleyicileri dört alan arasında karşılaştırılıp altalanlar arasındaki yönelimler ve dolayısıyla fen bilimlerinin ve sosyal bilimlerin üstsöylemsel yönelimleri de belirlenmiştir.

Tek tek altalanlar içindeki ve daha sonra altalanlar arasındaki üstsöylem belirleyicisi kullanımları incelendikten ve ortaya koyulduktan sonra dördüncü aşamada fen bilimleri altındaki tüm makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri ile sosyal bilimler altındaki makale özetlerinde yer alan üstsöylem belirleyicileri arasında bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Bu aşamada fen bilimleri ve sosyal bilimlerdeki üstsöylem kullanımına yönelik eğilimler ortaya çıkarılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında belirlenen toplam sekiz bilim dalında üretilen makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerine yönelik bulgulara yer verilmektedir. Öncelikle fen bilimleri altındaki alanların (biyoloji, fizik, kimya, matematik) makale özetlerindeki üstsöylem kullanımları, daha sonra sosyal bilimler altındaki alanların (dilbilim, felsefe, psikoloji, tarih) makale özetlerindeki üstsöylem kullanımları üzerinde durulmaktadır. İlgili alanlardaki kullanımlar belirlendikten sonra ise iki alan arasındaki üstsöylem kullanımına yönelik benzerlikler ve farklılıklar yansıtılmakta ve üstsöylem kullanımındaki yönelimler üzerinde durulmaktadır.

4.1. FEN BİLİMLERİ ALANINDAKİ MAKALE ÖZETLERİNDE ÜSTSÖYLEM KULLANIMI

4.1.1. Biyoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Çalışmanın yöntem bölümünde de belirtildiği üzere bu çalışma için fen bilimleri alanında biyoloji, fizik, kimya ve matematik bilim dalları seçilmiştir. Bu alanlardan ilki olan biyolojide toplam 32 makale özeti incelemeye dahil edilmiştir. Bu makale özetlerindeki üstsöylem kullanımları aşağıdaki gibidir.

Tablo 17: Biyoloji Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	298	66,35	Kaçınma	46	10,24
Çerçeve Bel.	36	8,01	Vurgulayıcı	222	49,43
Metiniçi Bel.	48	10,68	Tutum Bel.	24	5,34
Tanıtlayıcı	19	4,23	Kendinden Söz.	7	1,55
Açımlayıcı	106	23,60	Katılım Bel.	22	4,89
Toplam	507	112,87	Toplam	321	71,45
GENEL TOPLAM			828		

Tablo (17)'de görüldüğü gibi biyoloji alanındaki makale özetlerinde 507 bilgi odaklı etkileşimli, 321 alıcı odaklı etkileşimli olmak üzere toplamda 828 (her 1000 sözcükten 184,32'sinde) üstsöylem belirleyicisinin kullanıldığı bulgulanmıştır. Bu ulamlar incelendiğinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinden mantıksal bağlayıcı (n=298, 66,35/1000) kullanımına yönelik bir eğilim olduğu söylenebilir. Bunun yanısıra açımlayıcı 106, metiniçi belirleyici 48, çerçeve belirleyici 36, tanıtlayıcı ise 19 kez bulgulan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri olmuştur. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri incelendiğinde ise vurgulayıcı (n=222, 49,43/1000) kullanımının öncelendiği görülmektedir. Ayrıca 46 durumda kaçınma, 24 durumda tutum belirleyici, 22 durumda katılım belirleyici ve 7 durumda kendinden söz etme üstsöylem belirleyicisi bulgulanmıştır.

4.1.1.1. Biyoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Veritabanındaki 32 biyoloji makale özeti incelendiğinde söylemi düzenleme ve okurun gereksinim duyduğu metinsel düzenlemeyi yapma işlevlerine sahip olan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemin alıcı odaklı etkileşimli üstsöyleme göre daha sık kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda biyoloji makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamları ve bu ulamların altında yer alan altulamalar bağlamında üstsöylem kullanımları gösterilmektedir.

Tablo 18: Biyoloji Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal Bağlayıcı	Ekleme	233	51,89	298
	Karşılaştırma	47	10,46	
	Sonuç	18	4,00	
	Dizimleyici	6	1,33	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	36
	Hedef Belirleyici	30	6,68	
	Konu kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	18	4,00	48
	Sonraki Bilgi	30	6,68	
Tanıtlayıcı		19	4,23	19
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	88	19,59	106
	Örnekleme	18	4,01	
GENEL TOPLAM				507

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere biyoloji makale özetlerindeki bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımında mantıksal bağlayıcı kullanımı (n=298) diğer ulamlardan daha sıktır. Mantıksal bağlayıcı ulamı içerisinde de önermeleri birbirine ekleme işlevini yerine getiren ekleme bağlayıcıları (n=233) en sık kullanılan üstsöylem belirleyicisidir. Yazarların bu ulam altındaki karşılaştırma mantıksal bağlayıcılarını 47 kez, sonuç mantıksal bağlayıcılarını ise 18 kullandığı belirlenmiştir. Çerçeve belirleyici olarak dizimleyici 6 kez, hedef belirleme ise 30 kez bulgulanırken, etiketleme ve konu kaydırma çerçeve belirleyicileri biyoloji makale özetlerinde bulgulanmayan çerçeve belirleyicileridir. Önceki bilgiye gönderimde bulunma biyoloji makale özetlerinde 18 kez kullanılan metiniçi belirleyiciyken, sonraki bilgiye gönderimde bulunma 30 kez kullanılmıştır. Diğer kaynaklardaki bilgiyi var olan metne taşımayı sağlayan tanıtlayıcılar 19 kez bulgulanmıştır. İnceleme sırasında yeniden düzenleme açımlayıcısının 88 kez, örnekleme açımlayıcısının ise 18 kez kullanıldığı belirlenmiştir.

4.1.1.2. Biyoloji Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem altındaki ilk ulam olan mantıksal bağlayıcılar çalışmanın daha önceki bölümlerinde de tartışıldığı üzere üç altulamdan oluşur. Bunlar ekleme, karşılaştırma ve sonuç mantıksal bağlayıcılarıdır.

Örnek (7): Balıklardaki metal seviyeleri ile balıkların ağırlık ve boyları arasında genel olarak negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. (BIO 11)

Örnek (8): Ancak kaynakların beslenme havzalarında koruma önlemlerinin alınması ilk hedef olmalıdır. (BIO 29)

Örnek (9): Türkiye 3 farklı flora bölgesine sahip olduğundan dolayı zengin bitki çeşitliliğine sahiptir. (BIO 1)

Örnek (7)'de görüldüğü üzere “ve” mantıksal bağlayıcısı önermede “balıkların ağırlıkları” ile “balıkların boyları” biçiminde verilen eşdeğer birimleri birbirine ekleme işlevini yerine getiren bir mantıksal bağlayıcıdır. Örnek (8)'de özet metnindeki daha önceki bir önermeyle karşıtlık ilişkisini ortaya koyan “*ancak*” mantıksal bağlayıcısı kullanılmış ve böylece metinsel düzenlemede önermeler arasındaki karşıtlık durumu ortaya koyulmuştur. Örnek (9)'da “*DIğIndAn dolayı*” belirleyicisi “*zengin bitki çeşitliliğine sahip*” olmanın nedeni belirtilmiştir. Bu ilişkiyi kuran belirleyici bir sonuç mantıksal bağlayıcısıdır.

Üstsöylem modelinde çerçeve belirleyiciler altında dört altulamdan (dizimleyici, etiketleme, hedef belirleyici, konu kaydırma) söz edilmektedir. Ancak çalışmanın biyoloji makaleleri veritabanında yaralan özet metinlerinde yalnızca iki altulama ilişkin (dizimleyici ve hedef belirleyici) görünüm bulgulanmıştır. Bu görünüm aşağıdaki örneklerde gösterilmiştir.

Örnek (10): İlk olarak suşların izolasyonu ve identifikasyonu yapıldı. (BIO 22)

Örnek (11): Yapılan incelemeler sonucunda tat tomurcuklarının sayısal olarak alt ve üst dudaklarda diğer bölgelerden daha yoğun oldukları belirlendi. (BIO 9)

Örnek (10)'da görüldüğü üzere “*ilk olarak*” belirleyicisi ile okura çalışmada ne yapıldığına yönelik bir dizilim sunulmuştur ve bu belirleyici bir dizimleyici olarak görev almaktadır. Örnek (11)'de bir hedef belirleyici olarak karşılaşılan “*yapılan*

incelemeler sonucunda” belirleyicisi araştırma sonuçlarının açıklandığını belirten, çalışmanın sonuçlarıyla ilgili bilgi verileceğini duyuran bir hedef belirleyicidir.

Metiniçi belirleyiciler metnin diğer bölümlerine gönderimde bulunma olarak açıklanabilecek üstsöylem belirleyicileridir. Bu gönderimler ilgili önermeden önceki bölüme ya da ilgili önermeden sonraki bölüme yapılabilmektedir.

Örnek (12): Daha sonra kameralı mikroskop yardımıyla bu preparatların fotoğrafları çekildi ve ayrıntılı anatomik incelemeler yapıldı. (BIO 15)

Örnek (13): Bu çalışmada Centaurea kaynakiae ve C. odysssei’nin morfolojik ve anatomik özellikleri incelenmiştir. (BIO 24)

Örnek (12)’de görüldüğü üzere yazar(lar) “*bu preparatlar*” belirleyicisiyle metinde daha önceki bir önermede açıkladıkları preparatla ilgili bilgiye gönderimde bulunmaktadır. Dolayısıyla yazarların okurlara tutarlı bir metin sunma çabası içine girdiği söylenebilir. Örnek (13)’te yazar(lar) özet metninde ana metne, bir başka deyişle kendinden sonraki bir bilgiye gönderimde bulunmaktadır. Biyoloji alanındaki makale özetlerinde kullanılan ve ilgili önermeden sonraki bilgiye gönderimde bulunan metiniçi belirleyiciler 32 özetten oluşan veritabanındaki 28 özette bulgular ve 30 örneği olan bir belirleyicidir. Bu belirleyici tüm örneklerde ana metne gönderim amacıyla kullanılmıştır.

Yazar(lar) okurlarını ikna etmek ve verdikleri bilginin gücünü ortaya koyabilmek için daha önceki bilimsel çalışmalara gönderimde bulunurlar.

Örnek (14): Laccobius (Dimorpholaccobius) bipunctatus (Fabricius, 1775), L. (D.) simulatrix d’Orchymont, 1932, Enochrus (Lumetus) quadripunctatus (Herbst, 1797), E. (L.) fuscipennis (Thomson, 1884), Hydrochara dichroma (Fairmaire, 1892), Hydrobius fuscipes (Linnaeus, 1758), Coelostoma (s. str.) orbiculare (Fabricius, 1775), Berosus (E.) bispina Reiche & Saulcy, 1856, Helophorus hilaris Sharp, 1916, H. brevipalpis Bedel, 1881, H. discrepans Rey, 1885, H. arvernica Mulsant, 1846, H. pallidipennis Mulsant and Wahanru, 1852, H. micans (Faldermann, 1835), H. aquaticus (Linnaeus, 1758); türlerinin tümü Kuyucuk Gölü Ramsar Alanı’ndan ilk defa kaydedilmiştir. (BIO 12)

Örnek (14)’teki özet metninde yazar(lar)ın metindışı gönderimde bulunarak kendinden önceki çalışmaları kaynak göstermektedir. Özet metinlerinde başka kaynaklara gönderimde bulunmak, oradaki bilgileri açıklamak yer kısıtlılığı nedeniyle çok karşılaşılan bir durum değildir. Bu çalışmada da yalnızca iki makale özetinde

tanıtlayıcı kullanımı bulgulanmıştır. Her iki örnekte de yazarlar inceleme nesneleri olan bitki/hayvanları alanyazına kazandıran çalışmalara gönderimde bulunmuşlar, bunun dışında ilgili çalışmayla ilgili başka bilgilere yer vermemişlerdir.

Verilen bilginin okurlar tarafından anlaşıldığından emin olmak adına kullanılan üstsöylem belirleyicilerinden biri açımlayıcıdır. Bu ulamda yazarların okurları aydınlatma, onlarda oluşabilecek olası soruları önceden kestirip ek açıklama yapma gibi edimlerinden söz edilir. Ek açıklamalar metnin yüzey yapısında iki biçimde kodlanabilir. Bunun için aşağıdaki örnekler incelenebilir.

Örnek (15): Bu çalışmada Kazdağları'nda **(Balıkesir)** yetişen endemik iki Muscari Mill. **(Muscari latifolium Kirk. ve Muscari bourgaeid Baker)** türlerinin morfolojik ve ekolojik özellikleri incelenmiştir. (BIO 5)

Örnek (16): Rosa hirtissima, R. villosa, R. iberica, R. dumalis **gibi** bazı doğal taksonlar için ilginç ve anlamlı yayılışlar tespit edilmiştir. (BIO 3)

Örnek (15)'ten de anlaşılacağı üzere yazar(lar) verilen bilgiyi yeniden düzenleme açımlayıcısıyla açıklamakta, bir başka deyişle önermede yer alan bazı bilgiler için (burada yer ve biyolojik türler) ek bilgi sunmaktadır. Yazar(lar) bu örnekte ilk olarak Kazdağları'nın bulunduğu kenti ve Muscari Mill. kavramının açıklamasını vermişlerdir. Yazar(lar) böylece okurunu bilgilendirmekte, oluşabilecek soruları okuma ediminden önce yanıtlamaktadır. Örnek (16)'da ise yazar(lar) doğal taksonlar için "gibi" belirleyicisi ile açıklama yapmakta, ilgili dilsel kavramla ilgili örnekler vererek örneklendirme üstsöylemini kullanmaktadır. Buradaki amaç da yeniden düzenlemede olduğu gibi bilginin okurun zihninde netleşmesini sağlama ve gelebilecek soruları önlemektir.

4.1.1.3. Biyoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Çalışmanın veritabanındaki biyoloji makale özetlerinde alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin kullanıldığı durumlar da bulgulanmıştır. Üstsöylemin ikinci boyut olan alıcı odaklı etkileşimli boyut yazarın etkileşime girme yollarını kapsar. Burada yazarın amacı kendi bakış açısını da kullanarak okurları metnin söyleminin içine çekmek, onların geliştirmekte olan metne tepki vermelerini

sağlamaktır. Aşağıdaki tabloda biyoloji makale özetlerinde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri gösterilmektedir.

Tablo 19: Biyoloji Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	46
Vurgulayıcı	222
Tutum Belirleyici	24
Kendinden Sözetme	7
Katılım Belirleyici	22
TOPLAM	321

Yukarıdaki tablo incelendiğinde biyoloji makale özetlerinde vurgulayıcıların (n=222) diğer ulamlardan çok daha sık kullanıldığının bulgulandığı anlaşılmaktadır. Özetlerde vurgulayıcıdan sonra sırasıyla kaçınma (n=46), tutum belirleyici (n=24), katılım belirleyici (n=22) ve kendinden sözetme (n=7) en sık kullanılan ve belirlenen alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri olmuştur.

4.1.1.4. Biyoloji Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde biyoloji alanındaki makale özetlerinde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine yönelik örneklerle yer verilmektedir. Yazar(lar)ın önerme içeriğine tam bir bağlılık göstermesini engelleyen kaçınma üstsöylem belirleyicisinin çalışmanın veritabanındaki özetlerde farklı dilsel birimlerle yansıtıldığı belirlenmiştir. Bu görünüm için aşağıdaki iki örnek incelenebilir.

Örnek (17): Apertür tipi çalışılan polenlerde **genellikle** trikolpat veya trikolporat tip, ekzin skülpüründe ise **genellikle** retikulat ornamentasyon gözlemlenmiştir. (BIO 21)

Örnek (18): Bu sonuçlardan, S. tortuosum yeni gıda ve ilaç ürünlerinin tasarlanması için değerli bir kaynak olarak **düşünülebilir**. (BIO 28)

Yukarıdaki örneklerle bakıldığında her iki örnekte de yazar(lar)ın önerme içeriğine tam bir bağımlılıktan sakınmak için birtakım dilsel birimler kullandığı görülmektedir. Buna göre örnek (17)'de iki kere kullanılan “*genellikle*” belirleyicisi

yapılan gözlemlere yönelik olarak yazar(lar)ın kaçınma stratejisine başvurduğunu göstermektedir. Bunun yanında örnek (18)'de “*düşün-*” ve “*-(y)Abil*” belirleyicileri yazar(lar)ın önerme içeriğine bağlılığını kısıtlama, kesinlikten uzaklaşma yolunu seçtiğini göstermektedir.

Yazar(lar)ın önermenin edimsel gücünü artırmayı hedeflediği durumlarda kullanılan vurgulayıcılar diğer sesler (İng. voice) için oluşan fırsatları kısıtlar, düşüncelerin kabul edilme olasılığını yükseltir.

Örnek (19): Karakteristik özellikleri, üreme organlarının fotoğrafları, ilaveten türün coğrafi dağılımı metin içerisinde sunul***mustur***. (BIO 6)

Örnek (20): Bu çalışma, Türkiye iç sularında yaşayan Çapak Balığı, Abramis brama (L., 1758)'nın biyolojik özellikleri üzerine ***ilk*** kapsamlı araştırma***dır***. (BIO 16)

Örnek (19) ve (20)'de yazar(lar) “*-mİştİr*”, “*-Dİr*” ve “*ilk*” belirleyicileriyle önerme içeriğine tam bir bağlılığı yansıtmakta ve önerme içeriğinin arkasında olduğunu kesin biçimde göstermektedir. Bu örnekler incelendiğinde yazar(lar)ın kendinden emin olduğu, okurların yazara karşı çıkma olasılıklarının azaldığı anlaşılmaktadır.

Bilginin durumundan çok onun olası güvenilirliğine, doğruluğuna karşı yapılan kabul etme, şaşırma, önemini belirtme, gereklilik, kızgınlık, uzlaşım gibi durumları kodlayan tutum belirleyicileri ile ilgili görünümeler aşağıdaki örnekteki gibidir.

Örnek (21): Son yıllara kadar ***basit*** bir şekilde gruplandırılan bu bitkiler, biyoloji bilimindeki gelişmeler ışığında tekrar araştırılmaktadır. (BIO 8)

Yazar(lar)ın duygusal tutumunu yansıtan “*basit*” belirleyicisi önerme içerisinde de belirtildiği gibi daha önceki çalışmalara yönelik olarak yazarın olumsuz tutumunu göstermektedir. Yazar(lar) böylece daha önceki çalışmaları önemsiz, kendi çalışmalarını ise daha önemli olarak göstermektedir.

Yazarların okurla etkileşim kurma yollarından birisi kendisini metin içinde açıkça kodlamasıdır. Yazarlar kendi özel izlenimlerini ve savlarıyla, alanlarıyla, okurlarıyla ilişkilerindeki duruşlarını yansıtmak isteyebilirler.

Örnek (22): Isparta İli sucul sistemlerinde fasıllı olarak yaklaşık 20 yıldır süregelen ancak, 2014-2015 yıllarında yoğun olarak gözden geçirdiği miz arazi çalışmaları miz ışığında ve en son kayıtlara göre, 10 familyadan 36 balık taksonu belirlenmiştir. (BIO 23)

Örnek (22) incelendiğinde 2 yazar tarafından oluşturulan makale özetinde yazarların çalışmayı yapanlar olarak doğrudan kendilerine gönderimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada yazarlar birinci çoğul iyelik eki olan “-(I)mIz” belirleyicisi ile arazi çalışmalarını yapan ve bu çalışmaları değerlendiren olarak kendilerini metin içinde kodlamaktadır.

Açık biçimde okurlara yöneltilen dilsel ifadeler okuru katılımcı rolüyle tartışmanın içine almaya ve okuru sözbilimsel yöntemlerle konumlandırmaya, söylemin içine çekmeye, olası karşı çıkmaları öngörerek okurları belirli yorumlar yapmaya yönlendirmektedir. Tüm bu işlevleri kapsayan belirleyiciler katılım üstsöylem belirleyicileridir.

Örnek (23): Aynı zamanda bu bitkiler sağlık açısından olumlu etkilerinden dolayı günlük yaşamı mizda da yaygın olarak tüketilmektedir. (BIO 18)

Örnek (24): Mesleğe ilgi duyan herkes kendi çapında katkı sağlamak için inisiyatif al malıdır. (BIO 4)

Örnek (23) ve örnek (24)’te de görüldüğü üzere yazarlar “-(I)mIz” ve “-mAll” belirleyicileriyle okurları metne dahil etmektedirler. Buna göre yazar(lar) “-(I)mIz” ile kendilerine bir gönderimde bulunmak yerine, “kapsayıcı biz” (İng. inclusive we) işlevini kullanarak kendilerini ve okurlarını bir bütün olarak doğrudan söylem katılımcısı rolüyle metnin bir parçası gibi metne dahil etmektedir. Bunun yanında yazar(lar) örnek (24)’te “-mAll” belirleyicisi ile hem okurlarına öneri sunmakta hem de onların olası sorularına önceden yanıt vermektedir.

4.1.2. Fizik Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Çalışmada fen bilimleri altında incelenen ikinci alan fiziktir ve fizik alanından 20 makale özeti incelemeye alınmıştır. Tablo (20)’de fizik alanındaki makale özetlerinde bulgularan üstsöylem belirleyicileri yansıtılmaktadır.

Tablo 20: Fizik Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	98	49,51	Kaçınma	19	9,60
Çerçeve Bel.	19	9,60	Vurgulayıcı	88	44,46
Metiniçi Bel.	35	17,68	Tutum Bel.	10	5,05
Tanıtlayıcı	7	3,53	Kendinden Söz.	3	1,51
Açımlayıcı	41	20,71	Katılım Bel.	0	0
Toplam	200	101,03	Toplam	120	60,62
GENEL TOPLAM			320		

Tablo (20) incelendiğinde fizik alanındaki makale özetlerinde 200'ü bilgi odaklı etkileşimli, 120'si alıcı odaklı etkileşimli olmak üzere toplamda 320 üstsöylem belirleyicisinin kullanıldığı görülmektedir. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altında mantıksal bağlayıcı (n=98, 49,51/1000) kullanımına yönelik bir eğilim söz konusuyken, açımlayıcı kullanımı 41 (20,71/1000) örnekte, metiniçi belirleyici 35 (17,68/1000) örnekte, çerçeve belirleyici 19 (9,60/1000) örnekte ve tanıtlayıcı 7 (3,53/1000) örnekte belirlenen belirleyicilerdir. Fizik makale özetlerindeki alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altında vurgulayıcı (n=88, 44,46/1000) kullanımı ön plandadır. Bunun yanı sıra kaçınma (n=19, 9,60/1000), tutum belirleyici (n=10, 5,05/1000) ve kendinden sözetme (n=3, 1,51/1000) bulgularanan diğer alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerdir. Katılım belirleyici ise fizik alanındaki makale özetlerinde karşılaşılmayan bir alıcı odaklı üstsöylem altulamı olmuştur.

4.1.2.1. Fizik Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Veritabanında yer alan fizik makalelerinin özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımının alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine göre daha yoğun olduğu görülmektedir (200 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem, 120 alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi). Aşağıdaki tabloda fizik alanındaki makale

özetlerinde bulgularan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri ve bu belirleyicilerin altulamalarına göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 21: Fizik Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görölme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal Bağlayıcı	Ekleme	76	38,40	98
	Karşılaştırma	10	5,05	
	Sonuç	12	6,06	
	Dizimleyici	4	2,03	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	1	0,50	19
	Hedef Belirleyici	14	7,07	
	Konu kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	15	7,58	35
	Sonraki Bilgi	20	10,10	
Tanıtlayıcı		7	3,53	7
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	38	19,20	41
	Örnekleme	3	1,51	
GENEL TOPLAM				200

Fizik alanındaki makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi sayılarını yansıtan tabloya göre yazarların en çok kullandıkları bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi, önermeleri ve sözcükleri birbirine ekleme, karşılaştırma ve neden-sonuç ilişkisini ortaya koyma işlevlerindeki mantıksal bağlayıcıdır (n=98). Yazarlar bu ulamdaki üstsöylem belirleyicileri altında en çok ekleme mantıksal bağlayıcısını (n=76), daha sonra da sonuç (n=12) ve karşılaştırma (n=10) mantıksal bağlayıcılarını kullanmayı yeğlemişleridir. Fizik makalelerin özetlerinde mantıksal bağlayıcıların yanısıra açımlayıcı (n=41) da sıkça kullanılan bir üstsöylem altulamıdır. Bu ulamın altında da verilen bilgiyi başka ifadelerle okur için daha açık bir duruma getirmeyi amaçlayan yeniden düzenleme üstsöylem belirleyicisi (n=38) kullanımı daha yoğunken örnekleme (n=3) görece daha az kullanıma sahiptir. Benzer biçimde metindeki başka bir bilgiye gönderimde bulunan metiniçi belirleyiciler (n=35) de fizik makale özetlerinde bulgularan bir üstsöylem ulamıdır. Bu ulam altında kendinden sonra yer alan bilgiye gönderimde bulunan sonraki bilgiye gönderimde bulunma belirleyicisi 20 örnekte, önceki bilgiye

gönderimde bulunma 15 örnekte bulgulanmıştır. Toplam 19 çerçeve belirleyiciden 14'ü hedef belirleyici, 4'ü dizimleyici, 1'i ise etiketlemeyken, konu kaydırma çerçeve belirleyicisi fizik makale özetlerinde bulgulanmayan bir çerçeve belirleyicisi türüdür. Var olan metne daha önceki araştırmalarda yer alan bilgiyi ve bu bilginin sorumlusunu taşıyan ve bunu dilsel olarak yansıtan tanıtlayıcılar ise fizik makale özetlerinde 7 kez kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicidir.

4.1.2.2. Fizik Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Üstsöylemin ilk boyutu olan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem altında mantıksal bağlayıcılar, çerçeve belirleyiciler, metniçi belirleyiciler, tanıtlayıcılar ve açımlayıcılar bulunmaktadır. Aşağıda fizik alanındaki makale özetlerinde bulgularan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine yönelik örnekler sunulmaktadır.

Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemin ilk altulamı olan mantıksal bağlayıcılar ekleme, karşılaştırma ve (neden-)sonuç ilişkisini yansıtan öğelerden oluşmaktadır. Bu öğelerin metne yansıtılmasıyla ilgili olarak aşağıdaki üç örnek incelenebilir.

Örnek (25): Diferansiyel tesir kesitinin kütleyle, hızlılığa, karşıt üst kuarkın enine momentumuna **ve** arasındaki açığa göre değişimi araştırılmıştır. (FZK 11)

Örnek (26): Tek elektron spin orbitalleri **ise** Slater Tipi Orbitallerin (STO) lineer bileşimleri olarak kuruldu. (FZK 14)

Örnek (27): Tavlama sıcaklığı ve tavlama yönteminin, filmler üzerine etkisini belirle**mek için** 3 grup ince film üretilmiş ve bunlardan bir grup referans olarak ayrılmıştır. (FZK 20)

Örnek (25), (26) ve (27) incelendiğinde örnek (25)'teki "ve" belirleyicisi anlamsal açıdan eşdeğer olan sözcükleri birbirine ekleyen, örnek (26)'da "ise" belirleyicisi bir önceki tümcede verilen bilgiye karşıt bir durumdan söz eden, örnek (27)'de "-mak için" belirleyicisi tümce içinde bir neden-sonuç ilişkisini oluşturan mantıksal bağlayıcılardır.

Metnin şematik yapısındaki öğelere ya da metnin sınırlarına gönderimde bulunan çerçeve belirleyiciler dört ulamdan oluşmaktadır. Bunlar dizimleyici,

etiketleme, hedef belirleyici ve konu kaydırmadır. Aşağıda fizik alanındaki makale özetlerinde kullanılan çerçeve belirleyici örnekleri görülmektedir.

Örnek (28): Patlamalarda farklı delme patlama tasarım parametreleri uygulanarak, patlama sonrası oluşan yığından yeterli miktarda numune alınarak elek analizi yapılmış ve fotoğraf makinesi ile yığının fotoğrafları çekilmiştir. (FZK 3)

Örnek (29): Bilimin her alanında, *kısaca* ölçüm ve kuramsal öngörü arasındaki uyumsuzluk olarak tanımlanabilecek olan anomaliler doğa hakkında öğrenebileceğimiz yeni bilgiler olduğunun işaretçileri olabilir. (FZK 4)

Örnek (30): XRD analiz *sonuçları* BaTiO₃ nanotozlarının kübik kristal yapıda olduğunu göstermiştir. (FZK 16)

Örnek (28)'de araştırmacı(lar) “-(y)ArAk” belirleyicisini kullanarak çalışmanın evrelerini bir sıralama içine almayı yeğlemişler ve dizimleyici işlevini yerine getirmek için de bu belirleyiciyi kullanmışlardır. Örnek (29)'da “*kısaca*” belirleyicisi ile birden çok tanımlı olabilecek ya da uzun bir tanıma sahip olabilecek bir terimin kısaltılarak açıklandığı belirtilmiş ve etiketleme yapılmıştır. Örnek (30) incelendiğinde ise yapılan çalışmanın sonuçlarına gönderimde bulunulduğunu göstermek için kullanılan “*analiz sonuçları*” belirleyicisi çalışmanın bir bölümüne yönelik bilgi verildiğine gönderimde bulunan hedef belirleyicidir. Çalışmanın veritabanı içerisinde yer alan fizik makale özetlerinde metinde konunun değişimine (eski bir konuya dönme ya da yeni bir konuya geçiş) gönderimde bulunan herhangi bir dilsel birim, başka bir deyişle konu kaydırma belirleyicisi bulgulanmamıştır.

Örnek (31): *Bu çözümler* kullanılarak tek elektronlu kuantum nokta yapının enerjilerinin beklenen değerleri Hartree-Fock-Roothaan Metodu (HFR) kullanılarak hesaplandı. (FZK 17)

Örnek (32): *Bu çalışmada*, manyetik olarak modifiye edilmiş zeolitler (MMZ) üretilmiş ve onların adsorpsiyon, iyon değişimi ve manyetik özellikleri incelenmiştir. (FZK 2)

Metinde kendinden önceki ya da sonraki bilgiye gönderimde bulunan dilsel birimler, bir başka deyişle metiniçi belirleyiciler okurun verilen bilgiyi diğer bilgilerle bağdaştırarak anlamasını kolaylaştırır ve metin içindeki tutarlılığı destekler. Buna göre yukarıdaki örnek (31)'de “*bu çözümler*” belirleyicisiyle yazar(lar) daha önce verdiği bir bilgiye gönderimde bulunurken örnek (32)'deki “*bu çalışmada*” belirleyicisi yazar(lar)ın ana metne, başka bir ifadeyle makaleye gönderimde

bulunduğu, dolayısıyla kendinden sonra gelen bir bölüme/bilgiye gönderimde bulunmasını belirtmektedir.

Örnek (33): ...faz kuralındaki kompleks küresel harmonikler için Weniger ve Steinborn'un algoritmaları kullanılarak hesaplanmıştır. (FZK 15)

Çalışmanın kuramsal bölümünde ayrıntılı biçimde açıklanan tanıtlayıcılar başka bir kaynaktan kullanılan bilginin güncel duruma yansıtılmasını ve böylece okurun yorumunu yönlendirerek yazarın konuyla ilgili yorumunu güçlendirir. Örnek (33) incelendiğinde yazar(lar) çalışmalarında kullandıkları algoritmanın hangi araştırmacı tarafından ortaya koyulduğunu metin içinde açıkça kodlayarak yaptıkları çalışmayı güçlendirme, savlarına destek oluşturma amacını gerçekleştirmiştir.

Örnek (34): Bu çalışmada, Aralık 1971 – Eylül 1972 tarihleri arasında yüksek enlem bölgesi olarak tanımlanan 60°-90° değişmeyen manyetik enlem arasındaki 7 iyonsonda istasyonunda alınan saatlik foF2 verilerinin... (FZK 18)

Örnek (35): Zırhın belirlenmesinde radyasyon zayıflatma özellikleriyle birlikte kalınlığı, ağırlığı, kurulum ve bakım maliyeti gibi faktörler de göz önünde bulundurulur. (FZK 9)

Açımlayıcılar, önerme hakkında ek bilgi sunarak okurun bilgiyi anlamasını kolaylaştırma işlevine sahiptir. Yukarıdaki örnekler incelendiğinde örnek (34)'te “*olarak tanımlanan*” belirleyicisi ile değişmeyen manyetik enlemler hakkında ek bilgi sunulmuş ve dolayısıyla yeniden düzenleme gerçekleştirilmiş, örnek (35)'te ise zırhın belirlenmesindeki faktörler “*gibi*” belirleyicisiyle örneklendirilerek daha kolay anlaşılır biçime getirildiği söylenebilir.

4.1.2.3. Fizik Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Çalışmanın veritabanında yaralan fizik alanındaki makale özetlerinde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin ulamlarına göre kullanımını aşağıdaki tabloda yansıtılmaktadır.

Tablo 22: Fizik Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	19
Vurgulayıcı	88
Tutum Belirleyici	10
Kendinden Sözetme	3
Katılım Belirleyici	0
TOPLAM	120

Tablo (22)'ye göre fizik alanındaki makale özetlerinde en çok kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı 88 kez kullanılan vurgulayıcıdır. Bunun yanında kaçınmanın 19 kez kullanıldığı belirlenirken tutum belirleyicinin 10, kendinden sözetmenin 3 kez kullanıldığı bulgulanmıştır. Katılım belirleyici ise bu alandaki makale özetlerinde kullanımıyla karşılaşılmayan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisidir.

4.1.2.4. Fizik Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde bir önceki bölümde fizik alanındaki makale özetlerinde bulgulandığı belirtilen alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine yönelik örneklerle yer verilmektedir.

Örnek (36): Ga katkılı CIS ince filmler için farklı ortamlarda tavlamanın etkileri araştırılmış ve üretim parametreleri belirlenmeye çalışılmıştır. (FZK 20)

Birçok dilsel birimle metnin yüzey yapısına yansıtılabilen kaçınma kararlılıktan ve önermeye kesin bir bağlılıktan uzaklaşmayı sağlar. Örnek (36)'da bir ad yantümcesiyle birlikte kullanılan “*çalış-*” (-mAyA çalış-) eylemi yazar(lar)ın önerme içeriğine kesin bir bağlılıktan kaçınma amacını gerçekleştiren bir kaçınma belirleyicisidir.

Örnek (37): Termodinamik potansiyel ve entropi için analitik ifadeler bulunmuştur. (FZK 19)

Vurgulayıcılar yazarın kendini kuşkusuz hissettiği ve önermenin gücünü arttırmayı amaçladığı durumlarda kullanılan üstsöylem belirleyicileridir. Örnek (37) bu açıdan incelendiğinde “-mİştİr” belirleyicisiyle birlikte verilen eylemin yazarın önerme gücünü arttırmak amacıyla kullandığı bir vurgulayıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Örnek (38): ....katsayıları bu çalışmada elde edilen tekrarlarba bağıntıları ile binom katsayıları kullanılmaksızın kolaylıkla hesaplanabilir. (FZK 13)

Önermenin güvenilirliği ve doğruluğuna karşı kabul etme, şaşırma, önem belirtme, gereklilik, kızgınlık, uzlaşım gibi durumları tutum belirleyiciler yansıtır. Örnek (38)’deki durum da buna benzer bir durumdur. Yazar(lar), bu örnekte “*kolaylıkla*” belirleyicisini kullanarak çalışmada elde edilen bir verinin ilgili alandaki hesaplamalar için uygunluğunu yansıtmaktadır.

Örnek (39): Gözlemlerimizde TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi’nde (TUG) bulunan RTT150 teleskopunun (f/48)coude çıkışına yerleştirilen DEFPOS Farby-Perot tayfölçeri kullanılmıştır. (FZK 12)

Yazarların okurlarla etkileşim kurma yollarından birisi kendilerini metin içinde açıkça kodlamalarıdır. Bu stratejiyi kullanan yazar(lar) kavramsal ve düşünsel anlamı etkilemenin yanında okurda yaratılan izlenimi de etkiler. Buna göre 3 araştırmacı tarafından oluşturulan özet metninde ve özetin örnek (39)’da aktarılan bölümünde araştırmacılar yaptıkları gözlemleri anlatırken kendilerini açıkça göstermeyi yeğlemişlerdir. Burada kullanılan “-(I)mİz” belirleyicisi ile yazarlar çalışmanın kuramsal bölümünde açıklanan “dışlayıcı biz” (ing. exclusive we) ulamı altındaki “ortak biz” altulamını kullanmakta ve doğrudan çalışmaya katılan her bir yazara gönderimde bulunarak kendilerini göstermektedir.

Yapılan incelemede fizik alanındaki makale özetlerinde üstsöylem modelinin alıcı odaklı etkileşimli ulamı altında yer alan katılım belirleyicisine yönelik herhangi bir bulguyla karşılaşılmaamıştır. Katılım belirleyicinin fizik makale özetlerinde karşılaşılmaamasından hareketle araştırmacıların okurlarını doğrudan metnin içine dahil etme amacı gütmeklerine yönelik bir açıklama yapılabilir.

4.1.3. Kimya Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Çalışmada fen bilimleri altında yer alan kimya alanında 18 makale özeti incelenmiş ve bu makale özetlerinde toplam 362 üstsöylem belirleyicisi saptanmıştır. Bu üstsöylem belirleyicilerinin bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamlarına göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 23: Kimya Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	114	62,05	Kaçınma	10	5,44
Çerçeve Bel.	25	13,60	Vurgulayıcı	96	52,25
Metiniçi Bel.	33	17,96	Tutum Bel.	19	10,34
Tanıtlayıcı	0	0	Kendinden Söz.	0	0
Açımlayıcı	65	35,38	Katılım Bel.	0	0
Toplam	237	128,99	Toplam	125	68,03
GENEL TOPLAM			362		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde kimya makale özetlerinde biyoloji ve fizik alanlarındakine benzer bir biçimde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı (n=237) altında mantıksal bağlayıcı (n=114, 62,05/1000), alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı (n=125) altında ise vurgulayıcı (n=96, 52,25/1000) kullanımına yönelik bir eğilim görülmektedir. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem altulamaları altında açımlayıcı (n=65, 35,38/1000), metiniçi belirleyici (n=33, 17,96/1000) ve çerçeve belirleyici (n=25, 13,60/1000) bulgularanan diğer ulamlardır. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem altında ise tutum belirleyici (n=19, 10,34/1000) ve kaçınma (n=10, 5,44/1000) kimya özetlerinde karşılaşılan diğer altulamalardır. İncelenen makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altındaki tanıtlayıcı, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altındaki kendinden sözetme ve katılım belirleyici bulgulanmayan altulamalardır.

4.1.3.1. Kimya Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Çalışmanın bu bölümünde kimya alanındaki makale özetlerinde saptanan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamları ve bu ulamların altındaki çeşitlere yönelik açıklamalara yer verilmektedir. Aşağıda kimya özetlerinde yaralan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamları ve altındaki çeşitleri gösterilmektedir.

Tablo 24: Kimya Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal Bağlayıcı	Ekleme	101	54,98	114
	Karşılaştırma	9	4,90	
	Sonuç	4	2,17	
	Dizimleyici	3	1,63	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	25
	Hedef Belirleyici	22	11,97	
	Konu Kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	21	11,43	33
	Sonraki Bilgi	12	6,53	
Tanıtlayıcı		0	0	0
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	56	30,48	65
	Örnekleme	9	4,90	
GENEL TOPLAM				237

Tablo (24) incelendiğinde kimya alanında toplam 237 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin kullanıldığı, bu belirleyiciler arasından en çok kullanılan belirleyicilerin önermeleri birbirine bağlama işlevini yerine getiren belirleyiciler (ekleme (n=101), karşılaştırma (n=9), sonuç (n=4)) olduğu, mantıksal bağlayıcı altulamından sonra en çok kullanılan üstsöylem belirleyicisinin açımlayıcılar olduğu (yeniden düzenleme (n=56) ve örnekleme (n=9)) anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra toplam 25 olarak belirlenen çerçeve belirleyici altında dizimleyici 3, hedef belirleyici 22 kez bulgulanmıştır. Bu ulamda etiketleme ve konu kaydırma araştırmacılar tarafından kullanımı yeğlenmeyen çerçeve belirleyicilerdir. Kimya makale özetlerinde önceki bilgiye gönderimde bulunma 21, sonraki bilgiye gönderimde

bulunma 12 olarak belirlenirken, bu özetlerde tanıtlayıcı karşılaşılmayan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi olmuştur.

4.1.3.2. Kimya Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde kimya alanında yazılmış makalelerin özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileriyle ilgili örnekler sunulmaktadır.

Örnek (40): Ayrıca bu sonuç deneylerle doğrulanmıştır. (KMY 2)

Örnek (41): Pt küçük organik moleküllerin sentezinde iyi bir katalizördür fakat Pt yakıt pillerinin çalıştığı düşük sıcaklıklarda oluşan CO gazı ile bu koşullarda zehirlenir. (KMY 18)

Örnek (42): Çünkü basit bir el kremi bile çok sayıda kimyasal içermekte ve bu kadar kimyasalın bir arada kullanıldığı ürünler... (KMY 7)

Mantıksal bağlayıcılar okurun bir tartışmadaki adımlar arasında bulunan edimbilimsel bağlantıları anlamasına, bir başka deyişle metnin gelişiminde önermeler arasındaki ilişkileri kurmasına ve anlamasına yardımcı olur. Yukarıdaki örnekler bu açıdan incelendiğinde örnek (40)'ta kullanılan “*ayrıca*” belirleyicisi bir önceki önermeye yeni önerme ekleme işlevindeyken, örnek (41)'de kullanılan “*fakat*” belirleyicisi önermeler arasındaki karşılaştırma ilişkisini yansıtmakta, örnek (42)'de ise “*çünkü*” belirleyicisi bir neden-sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır.

Örnek (43): Çalışma kapsamı 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; uygun mikroorganizma ve bu mikroorganizmanın büyüme ortamları belirlenmiştir. (KMY 2)

Örnek (44): Bu çalışmada amacı gelişen teknolojiyle beraber endüstride iyi tanına bakteri kültürlerinden Lactobacillus Brevis'in çoğalma koşullarını... (KMY 2)

Metin boyunca okura ne yapıldığını aktaran çerçeve belirleyiciler çalışmanın kuramsal bölümünde açıklanan bilimsel söylem topluluğunun bilimsel metinlerdeki temel beklentilerinden biri olan metnin çizgisel olarak izlenebilmesini sağlar. Örnek (43) ve örnek (44) bu açıklamayı destekler niteliktedir. Örnek (43)'teki “*birinci bölümde*” belirleyicisi çalışmanın ilk bölümünde anlatılacak olan bilgileri aktaran bir

dizimleyici, örnek (44)’te kullanılan “*amaç*” belirleyicisi ise çalışmanın temel adımlarından biri olan amaç belirtme bölümünü göstermekte, dolayısıyla bir hedef belirleyici olarak görev almaktadır.

Örnek (45): ***Bu*** yeni ***kompleks*** elemental analiz, ICP-OES, FT-IR spektroskopisi, TG, manyetik duyarlılık ve iletkenlik ölçümleriyle karakterize edilmiştir. (KMY 5)

Örnek (46): ***Bu çalışmada***, oksim grubu içeren iki farklı ligand kullanılarak dinükleer demir (II) ve mangan (II) kompleksleri sentezlenmiştir. (KMY 5)

Metnin diğer bölümlerine gönderimde bulunarak okuru metnin içinde açıkça yönlendirmeye yardımcı olan metniçi belirleyiciler önceki ya da sonraki bilgiye gönderimde bulunabilir. Örnek (45)’te görülen “*bu...kompleks*” belirleyicisi daha önce verilen “kompleks” ile ilgili bilgiye gönderimde bulunurken örnek (46)’daki “*bu çalışma*” belirleyicisi özetten sonra gelen makaleye gönderimde bulunmaktadır.

Örnek (47): Yapılan çalışmada, doğal bir polimer ***olan*** kitoson polimeri ile polivinil alkol (***PVA***) polimeri kullanılarak elektrostatik lif çekimi (***elektrospinning***)... (KMY 10)

Örnek (48): Deneysel çalışmalarda pH, sıcaklık, reçine miktarı ve bağ sorpsiyon süresi ***gibi*** parametrelerin krom giderimine etkisi incelenmiştir. (KMY 16)

Verilen bilgiyi açık ve net olarak sunma arayışlarından biri olarak tanımlanan açımlayıcılar yeniden düzenleme ya da örneklendirme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Örnek (47)’de kullanılan “*-(y)An*” belirleyicisi “kitoson polimeri” ifadesinin “doğal bir polimer” olmasıyla ilgili ayrıntı sunarken, “*(PVA)*” ifadesindeki yay ayraç, terimin kısaltmasını, “*(elektrospinning)*” ifadesi ise terimin İngilizcesini vererek okura ek bilgi sunmaktadır. Örnek (48) incelendiğinde ise “*gibi*” belirleyicisi ile parametre örnekleri verilmekte, böylece okurun aklında oluşabilecek “hangi parametreler?” gibi bir soruya önceden yanıt verilmektedir.

4.1.3.3. Kimya Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Kimya alanındaki makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyici kullanımının yanında alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımı da

bulgulanmıştır. Aşağıda yer alan tabloda kimya makale özetlerinde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri gösterilmektedir.

Tablo 25: Kimya Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	10
Vurgulayıcı	96
Tutum Belirleyici	19
Kendinden Sözetme	0
Katılım Belirleyici	0
TOPLAM	125

Tablo (25) incelendiğinde kimya alanındaki makalelerde en çok kullanılan üstsöylem belirleyicisinin vurgulayıcılar (n=95) olduğu, daha sonra ise tutum belirleyicilerine (n=19) yönelik bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır. Özetlerde kaçınma kullanımıyla ilgili 10 örnek bulgulanırken kendinden sözetme ve katılım belirleyici kimya makale özetlerinde karşılaşılmayan alıcı odaklı üstsöylem ulamları olmuştur.

4.1.3.4. Kimya Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde kimya alanındaki özetlerle ilgili yukarıda verilen sayısal bilgileri somutlaştırmak için alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin kullanımına yönelik örnekler sunulmaktadır.

Örnek (49): Bu çalışmada amaç; bazı kozmetik ürünlerdeki ağır metallerin varlığının ve miktarlarının belirlenmesidir. (KMY 7)

Örnek (49) incelendiğinde “*bazı*” belirleyicisi çalışmanın inceleme nesnesi olan kozmetik ürünlerin neler olduğunu belirtmeme isteğini yansıtmakta, dolayısıyla yazarın kaçınma belirleyicisi kullanımını göstermektedir.

Örnek (50): Kobalt, nikel ve çinko ferrit nano parçacıkları hidrotermal sentez yöntemi kullanılarak sentezlen*mıştır*. (KMY 14)

Örnek (50)'ye bakıldığında örnek (49)'a karşıt bir durum görülmektedir. Buna göre yazar(lar) burada “-mİştİr” belirleyicisiyle önermenin kesinliğine ve gücüne işaret etmektedir.

Örnek (51): Karbon elektrot yüzeyinin modifikasyonu sayesinde metal tayini uygulamalarında gelecekte gelişmelere ön olabileceğine inanılan bu çalışma... (KMY 15)

Bilginin doğruluğuna karşı kabul etme, şaşırma, önem belirtme, gereklilik, kızgınlık gibi tutumları yansıtan tutum belirleyici için yukarıdaki örnek incelenebilir. Örnekte kullanılan “*inan-*” belirleyicisi yazar(lar)ın bilginin doğruluğunu kabul etme eğilimini yansıttığı savlanabilir.

4.1.4. Matematik Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Fen bilimleri makale özetlerinin üstsöylem kullanımı bağlamında incelendiği bu bölümde son fen bilim alanı matematiktir. Çalışmanın veritabanına dahil edilen matematik makale özetlerinde bulgularan üstsöylem kullanımları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 26: Matematik Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görölme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görölme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	51	47,61	Kaçınma	18	16,80
Çerçeve Bel.	10	9,33	Vurgulayıcı	54	50,42
Metiniçi Bel.	28	26,14	Tutum Bel.	2	1,86
Tanıtlayıcı	10	9,33	Kendinden Söz.	4	3,73
Açımlayıcı	15	14,00	Katılım Bel.	3	2,80
Toplam	114	106,41	Toplam	81	75,61
GENEL TOPLAM			195		

Tablo (26)'ya göre matematik makale özetlerinde bulgularan toplam üstsöylem belirleyicisi 195'tir. Bunlardan 114'ü bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem, 81'i ise alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemdir. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı

altında bulgularanan belirleyiciler mantıksal bağlayıcı (n=51, 47,61/1000), metiniçi belirleyici (n=28, 26,14/1000), açımlayıcı (n=15, 14,00/1000), çerçeve belirleyici (n=10, 9,33/1000) ve tanıtlayıcı (n=10, 9,33/1000) biçimindedir. İnceleme sırasında alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altında vurgulayıcı 54 (50,42/1000), kaçınma 18 (16,80/1000), kendinden söz etme 4 (3,73/1000), katılım belirleyici 3 (2,80/1000), tutum belirleyici ise 2 (1,86/1000) kez karşılaşılan üstsöylem belirleyicisi olmuştur.

4.1.4.1. Matematik Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Matematik alanındaki makale özetlerinde belirlenen toplam 114 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi ve bunların altulamalarına yönelik kullanım bilgileri aşağıda tablolştırılmıştır.

Tablo 27: Matematik Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görölme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal Bağlayıcı	Ekleme	40	37,35	51
	Karşılaştırma	7	6,53	
	Sonuç	4	3,73	
	Dizimleyici	6	5,60	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	10
	Hedef Belirleyici	4	3,73	
	Konu kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	15	14,00	28
	Sonraki Bilgi	13	12,14	
Tanıtlayıcı		10	9,33	10
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	12	11,20	15
	Örnekleme	3	2,80	
GENEL TOPLAM				114

Yukarıdaki tablo incelendiğinde matematik makale özetlerinden en sık kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin mantıksal bağlayıcılar (n=51) olduğu anlaşılmaktadır. Mantıksal bağlayıcıların altında yer alan bağlayıcı çeşitleri arasında ekleme (n=40) en sık kullanılan mantıksal bağlayıcı çeşidi olurken karşılaştırma 7, sonuç ise 4 kez kullanılan belirleyicilerdir. Metnin şematik yapısını

yansıtan çerçeve belirleyiciler altında bulgulan belirleyici çeşitleri dizimleyici (n=6) ve hedef belirleyicidir (n=4). Çerçeve belirleyiciler altında etiketleme ve konu kaydırma üstsöylem belirleyicileri matematik makale özetlerinde bulgulanmayan çerçeve belirleyiciler olarak dikkat çekmektedir. Metiniçi belirleyici altında önceki bilgiye gönderimde bulunan 15, sonraki bilgiye gönderimde bulunan 13 belirleyici bulunmaktadır. Diğer kaynaklarda bulunan bilgiyi güncel metne yansıtan tanıtlayıcı 10 kez bulgulanırken, bilgiyi ayrıntılandırma işlevi olan açımlayıcı ulamı altındaki yeniden düzenleme 12, örnekleme 3 kez kullanılan belirleyicilerdir.

4.1.4.2. Matematik Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Bu bölümde matematik alanındaki makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri için örneklere yer verilmektedir.

Örnek (52): Bu çalışmada, süreç yeterlilik indisinin aldığı üçgensel bulanık değere göre, süreç “yeterli-yetersiz” ifadelerine ek olarak süreç “kısmen yeterli-kısmen yetersiz” gibi kararlar da mümkün kılınmıştır. (MAT 5)

Örnek (53): Ancak, gözlemlerin ve spesifikasyon limitlerinin dilsel ifadeler içerdiği veya kesin değerler olarak ifade edilmediği durumlarda, geleneksel yeterlilik indisleri yanıltıcı sonuçlara sebep olabilir. (MAT 5)

Örnek (54): Matematiksel modelin çıkarılamadığı durumlarda kabul edilebilir sürede sonuç edebilme amacıyla genel amaçlı sezgisel optimizasyon algoritmaları kullanılır. (MAT 11)

Metnin düzenlenmesine yardımcı olan ve metindeki ilişkilerin, dolayısıyla metnin anlaşılmasına yardımcı olan mantıksal bağlayıcıların matematik makale özetlerinde kullanımı için yukarıdaki örnekler incelenebilir. Örnek (52)’de “-(y)A *ek olarak*” belirleyicisi verilen bilgiye yeni bilgi eklemekte, örnek (53)’teki “*ancak*” ve “*veya*” belirleyicileri önceki önermeyle bir karşıtlık oluşturmakta, örnek (54)’te ise “-mA *amacıyla*” belirleyicisi bir sonuç ilişkisi yansıtılmaktadır.

Örnek (55): Bu makalede ilk olarak esnek çoklu küme kavramı hatırlatılmıştır. (MAT 3)

Örnek (56): Bunlar yapılırken, yıllık maksimum şiddetteki depremler ele alınarak blok maksima yöntemi kullanılmıştır. (MAT 4)

Metin şematik yapısını yansıtan çerçeve belirleyiciler için matematik makale özetlerinde iki farklı kullanım belirlenmiştir. Buna göre örnek (55)'te “*ilk olarak*” belirleyicisi ile metnin kendi içindeki sıralamasını gösteren bir dizimleyici, örnek (56)'da “*yöntem*” belirleyicisi ile çalışmanın yöntem bölümüne yönelik bir bilginin verildiği anlaşılmaktadır ve dolayısıyla bir hedef belirleyiciden söz etmek olasıdır.

Örnek (57): *Bunlardan ilki*, plazma ve akışkan arasında pür geometrik yapının eşlenmiş dinamik düzleminde ele alınması, *diğeri* ise karşılıklı etki-tepki içindeki iki kesikli sistemin eşlenmesidir. (MAT 13)

Örnek (58): *Bu çalışmada* p-Laplasyen terim içeren bir hiperbolik denklem için uzay değişkenine göre davranış incelenmiştir. (MAT 2)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde örnek (57)'de “*bunlardan ilki*” ve “*diğeri*” belirleyicileriyle metinde daha önce verilen bir bilgiye gönderimden ve onun açıklanmasından söz edilebilmektedir. Örnek (58)'de ise diğer alanlarda da görüldüğü gibi özet metninde ana metne gönderim söz konusudur. Bu nedenle de bu, sonraki bilgiye gönderim örneğidir.

Örnek (59): *Mickens'in* ortaya koyduğu Standart Olmayan Sonlu Fark Metotlarının bakış açısıyla bazı teoremler ve uygulamalar verildi. (MAT 8)

Başka bir kaynakta bulunan bilginin güncel metinde üstdilsel olarak sunumu biçimde tanımlanan tanıtlayıcılar örnek (59)'da Standart Sonlu Fark Metotlarını bulan araştırmacının adının kullanılmasıyla metnin yüzey yapısında yerini almıştır ve önermenin gücünü arttırmaktadır.

Örnek (60): Bu çalışmada Adi Diferansiyel Denklemlerin nümerik çözüm metotlarından *olan* Theta Metodu araştırıldı. (MAT 8)

Örnek (61): Sürü zekası tabanlı optimizasyon algoritmaları kuş, balık, kedi ve arı *gibi* canlı sürülerinin hareketlerinin incelenmesiyle geliştirilmiştir. (MAT 11)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde bilgiyi ayrıntılandırma ve anlamsal ilişkiyi geliştirme amaçlı kullanımlar dikkat çekmektedir. Buna göre örnek (60)'ta “*(y)An*” belirleyicisi Theta Metodu'nun kullanım alanıyla ilgili ayrıntı veren bir yeniden düzenleme üstsöylem belirleyicisi, “*gibi*” belirleyicisi ise canlı sürüleri

kavramını örneklendiren bir üstsöylem belirleyicisi olarak açıklama örneklerini oluşturmaktadır.

4.1.4.3. Matematik Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Matematik makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin yanısıra alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri de bulgulanmıştır. Aşağıdaki tabloda matematik özetlerinde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine yönelik bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 28: Matematik Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	18
Vurgulayıcı	54
Tutum Belirleyici	2
Kendinden Sözetme	4
Katılım Belirleyici	3
TOPLAM	81

Tabloya göre matematik makale özetlerinde en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi 54 durumda kullanıldığı saptanan vurgulayıcıdır. Vurgulayıcının yanısıra bu matematik makale özetlerinde kaçınma (n=18), kendinden sözetme (n=4), katılım belirleyici (n=3) ve tutum belirleyici (n=2) kullanımıyla da karşılaşılmıştır.

4.1.4.4. Matematik Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bir önceki bölümünde matematik alanında yazılan makalelerin özetlerinde bulgularan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine yönelik sayısal bilgiler açıklanmıştır. Bu bölümde ise bu özetlerde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri için örneklere yer verilecektir.

Örnek (62): Eşlenmiş denklemlerin literatürde ***çokça*** çalışılmış yarı-direkt çarpım teorisinin genişlemesi olduğu gösterilecektir. (MAT 13)

Önermenin kesinliğini yumuşatan kaçınma örnek (62)'de “***çokça***” belirleyicisi ile metne yansıtılmıştır. Bu belirleyici çalışmanın konusunun alanyazında görece çok çalışıldığını belirtirken bununla ilgili sayısal bir veri sunmamakta, dolayısıyla kesin bilgiden uzaklaşmaktadır.

Örnek (63): Arşimet cisimlerinin dualleri Catalan cisimsel olarak bilinirler ve ***sadece*** onüç tane***dir***. (MAT 6)

Önermenin gücünü ve kesinliğini yansıtan vurgulayıcı ifadeleri için örnek (63) incelenebilir. Örnekte yer alan “***sadece***” ve “-Dir” belirleyicileri yazarın önermesindeki bilginin arkasında durduğunu, önermenin reddedilme olasılığına karşı verdiği tepkiyi göstermektedir.

Örnek (64): İki ***yeni*** açık problem sunulacaktır. (MAT 13)

Yazarın önermeye karşı duygusal tavrını yansıtan tutum belirleyiciler yukarıdaki örnekte “***yeni***” belirleyicisi ile metnin yüzey yapısında yerini almıştır. Buna göre yazar bu ifadeyle önermenin önemini belirtmektedir.

Örnek (65): Bu çalışmada birim küreleri deltoidal hexacontahedron ve pentakis dodecahedron olan metrikleri verece***ğiz***. (MAT 6)

Yazarların metin içinde kendilerini açıkça yansıtması okurla doğrudan ilişkiye girme yollarından biridir. Örnek (65)'te iki yazarlı bir makalenin özetinden alınan kesit görülmektedir. Bu örnekte eylemin sonuna eklenen birinci çoğul kişi eki yazarların kendilerini metne yansıttıkları kendinden sözetme belirleyicisidir.

Örnek (66): Bazı büyük şehirler***imizin*** birinci derece deprem bölgeleri üzerinde kuruldukları, nüfus***umuzun*** yarısından fazlasının buralarda yaşadığı bir gerçektir. (MAT 4)

Okuru metnin içine dahil ederek tartışmanın içine alan ve okurun dahil olma beklentisini yerine getiren katılım belirleyici yukarıdaki örnek (66)'daki iki sözcükte

birinci çoğul iyelik ekleriyle verilmektedir. Burada kullanılan belirleyiciler çalışmanın kuramsal çerçevesinde de açıklanan metnin yazarını ve okurunu bütünleştiren “kapsayıcı biz” işlevini yerine getirmektedir.

4.1.5. Fen Bilimlerinin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü

Bu bölümde biyoloji, fizik, kimya ve matematik alanındaki üstsöylem kullanımlarının karşılaştırması yapılmakta ve alanlar arasında ne türden benzerlik ve farklılıklar olduğu gösterilmektedir. Aşağıdaki tabloda fen bilimlerinin altalanlarındaki makale özetlerinde bulgulanan üstsöylem kullanımlarının genel görünümü yansıtılmaktadır.

Tablo 29: Fen Bilimlerinin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem

ÜSTSÖYLEM / ALAN	BIO		FZK		KMY		MAT	
Bilgi Odaklı Etkileşimli	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	298	66,35	98	49,51	114	62,05	51	47,61
Ekleme	233	51,89	76	38,40	101	54,98	40	37,35
Karşılaştırma	47	10,46	10	5,05	9	4,90	7	6,53
Sonuç	18	4,00	12	6,06	4	2,17	4	3,73
Çerçeve Bel.	36	8,01	19	9,60	25	13,60	10	9,33
Dizimleyici	6	1,33	4	2,03	3	1,63	6	5,60
Etiketleme	0	0	1	0,50	0	0	0	0
Hedef Bel.	30	6,68	14	7,07	22	11,97	4	3,73
Konu Kay.	0	0	0	0	0	0	0	0
Metiniçi Bel.	48	10,68	35	17,68	33	17,96	28	26,14
Önceki Bil.	18	4,00	15	7,58	21	11,43	15	14,00
Sonraki Bil.	30	6,68	20	10,10	12	6,53	13	12,14
Tanıtlayıcı	19	4,23	7	3,53	0	0	10	9,33
Açımlayıcı	106	23,60	41	20,71	65	35,38	15	14,00
Yeniden Düz.	88	19,59	38	19,20	56	30,48	12	11,20
Örnekleme	18	4,01	3	1,51	9	4,90	3	2,80
TOPLAM	507	112,87	200	101,03	237	128,99	114	106,41
Alıcı Odaklı Etkileşimli								
Kaçınma	46	10,24	19	9,60	10	5,44	18	16,80
Vurgulayıcı	222	49,43	88	44,46	96	52,25	54	50,42
Tutum Bel.	24	5,34	10	5,05	19	10,34	2	1,86
Kendinden Söz.	7	1,55	3	1,51	0	0	4	3,73
Katılım Bel.	22	4,89	0	0	0	0	3	2,80
TOPLAM	321	71,45	120	60,62	125	68,03	81	75,61
G. TOPLAM	828	184,32	320	161,65	362	197,02	195	182,02

Tablo (29)'da yer alan bilgilere göre fen bilimlerinin altındaki tüm alanlarda bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyiciler alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerden daha sık kullanıma sahiptir. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin altulamları fen bilimleri altındaki bilim dalları arasında karşılaştırmalı olarak incelendiğinde tüm alanlarda (biyoloji, fizik, kimya, matematik) mantıksal bağlayıcı kullanımının diğer ulamlardan fazla olduğu görülmektedir. Yine alanlardaki mantıksal bağlayıcı çeşitlerine bakıldığında önermeleri birbirine eşdeğer olarak ekleme işlevini yerine getiren ekleme bağlayıcıları tüm alanlarda en sık kullanılan üstsöylem belirleyicisi olmuştur. Karşılaştırma ve sonuç bağlayıcıları arasında ise biyoloji, kimya ve matematik alanlarında karşılaştırma bağlayıcılarına yönelik bir eğilim bulunmaktayken fizik

makale özetlerinde önermeler arasında neden-sonuç ilişkilerini yansıtan sonuç bağlayıcılarının karşılaştırma bağlayıcılarından daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

Çerçeve belirleyiciler fen bilimlerinin altalanlarındaki makale özetleri kapsamında karşılaştırıldığında biyoloji, fizik ve kimya alanlarında çalışmanın bölümlerini ve yapılacakları gösteren hedef belirleyicilerin diğer çerçeve belirleyici çeşitlerinden daha fazla kullanıldığı, sadece matematik makale özetlerinde yazarların metnin / araştırmanın sıralamasını yansıtan dizimleyicileri daha fazla kullanma yönünde bir eğilimleri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bu alanlardaki makale özetlerinde yazarların metin içinde etiketlemeleri ve yeni konuya geçişi ya da önceki bir konuya dönüşü gösteren konu kaydırmaları kullanmayı yeğlemedikleri de bulgulanmıştır.

Metinde önceki ya da sonraki bilgiye gönderimde bulunan metniyi belirleyicilerde biyoloji ve fizik alanında çalışan araştırmacılar makale özetlerinde genellikle sonraki bilgiye gönderimde bulunmayı yeğlemişlerdir. Bu makale özetlerindeki sonraki bilgiye gönderimde bulunma özetten sonra gelen makaleye gönderimde bulunma biçiminde gerçekleşmiştir. Kimya ve matematik alanındaki makale özetlerinde ise farklı bir görünüm sergilenmektedir. Bu makale özetlerinde yazarlar önceki önermelere gönderimde bulunmayı, varolan önerme ile önceki önerme arasında tutarlılık ilişkisi oluşturmayı yeğlemişlerdir.

Başka kaynaklarda bulunan bilgiyi güncel metne taşımayı ve bu bilginin sorumlusunu açıkça göstererek güvenilir ve kabul edilebilir olmayı belirten tanıtlayıcılar fen bilimleri altındaki biyoloji, fizik ve matematik makale özetlerinde kullanılan bir stratejiyken, kimya makale özetlerinde yazarların kullanmaktan kaçındıkları bir belirleyici türü olmuştur.

Verilen bilgiyi ayrıntılandırarak okurların zihninde netleştirmeyi amaçlayan açımlayıcılar için fen bilimleri alanlarındaki araştırmacıların makale özetlerinde verilen bilgiyi farklı ifadelerle, genişleterek, daraltarak, özünü vererek yeniden düzenleme yönünde bir eğilim gösterdikleri görülmüştür.

Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri fen bilimleri altında yaralan dört alanda makale özetlerindeki kullanımları açısından incelendiğinde dört alandaki araştırmacıların önermelerin gücünü arttıran, yazarın önerme içeriğine bağlılığını

gösteren, metnin kabul edilebilirliğini destekleyen, kanıtlanmış ifadeler biçiminde yorumlanabilecek vurgulayıcı kullanımını önceledikleri görülmektedir.

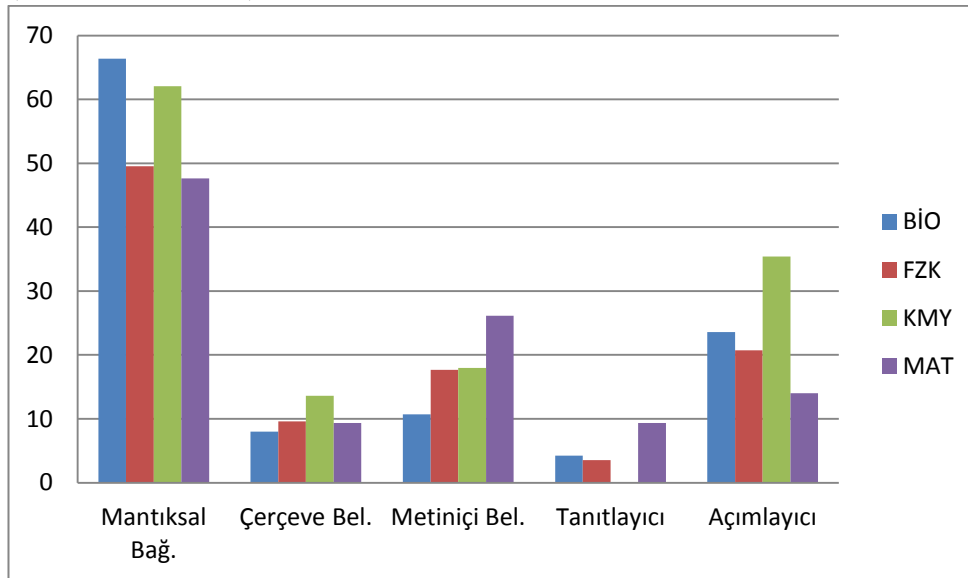
Oluşturulan önerme içeriğine tam bir bağlılığı kısıtlayan kaçınma biyoloji, fizik ve matematikte vurgulayıcıdan sonra en çok kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi konumundayken kimya alanındaki makale özetlerinde yazarlar vurgulayıcıdan sonra en çok tutum belirleyici kullanımını tercih etmiştir.

Yazar(lar)ın kendini metin içinde açıkça kodlamasına olanak tanıyan kendinden sözetme biyoloji, fizik ve matematik makale özetlerinde bulgulanırken kimya makale özetlerinde bu türden bir kullanımla karşılaşılmamıştır.

Okurları metnin içine çekmek için kullanılan katılım belirleyicileri biyoloji ve matematik makale özetlerinde saptanırken fizik ve kimya özetlerinde katılım belirleyicileri bulgulanmamıştır.

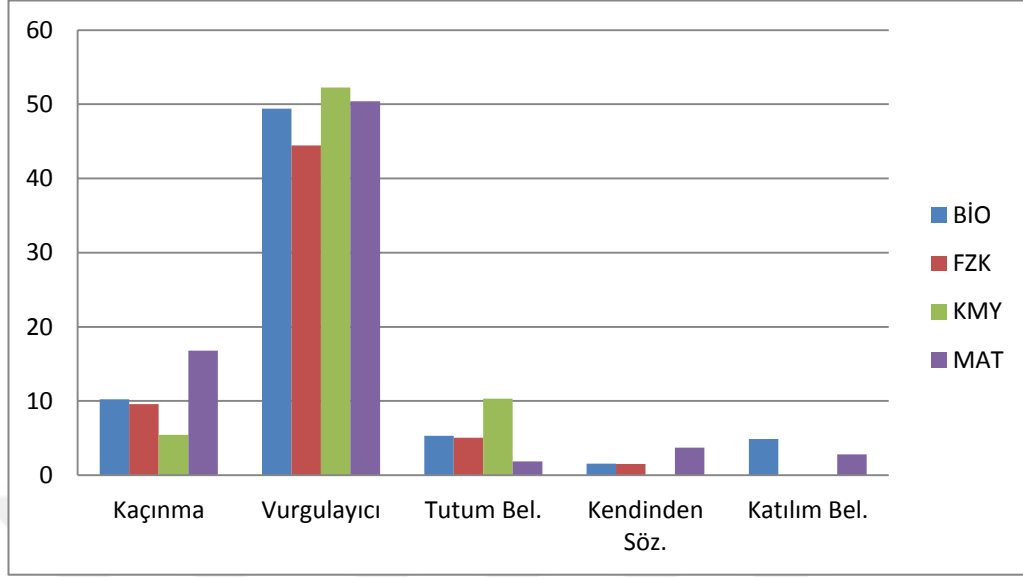
Tablo (29)'da verilen sayısal verilerin ve tabloya göre yapılan açıklamaların daha net olması ve alanlararası karşılaştırma için aşağıda fen bilimleri altındaki alanların makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri alanyazındaki diğer çalışmalarda olduğu gibi 1000 sözcükte görülme sıklığının karşılaştırıldığı grafik biçiminde sunulmuştur. Bunun için aşağıda öncelikle fen bilimleri altındaki dört alanın makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem sonra ise alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımlarına yönelik aşağıdaki grafikler incelenebilir.

Grafik 1: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)

Grafik (1) incelendiğinde fen bilimlerinin altalanlarındaki makale özetlerinde en sık karşılaşılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin mantıksal bağlayıcılar altındaki belirleyiciler olduğu görülmektedir. Bu belirleyicilerin 1000 sözcükte görülme sıklığına bakıldığında özellikle biyoloji ve kimya makale özetlerinin fizik ve matematik makale özetlerinden daha sık mantıksal bağlayıcı barındırdığı anlaşılmaktadır. Çerçeve belirleyici kullanımı açısından bakıldığında biyoloji, fizik ve matematik alanlarının benzer görünüm sergilediği, kimya alanındaki makale özetlerinin ise diğer fen bilimleri alanlarına göre metnin şematik yapısını yansıtmaya eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Metniçi belirleyicilerde metinde önceki ve sonraki bilgiye gönderimde bulunmanın fizik ve kimya alanlarında neredeyse aynı olduğu, biyolojinin bunun altında kaldığı ve matematik özetlerinin diğer üç alandan daha yoğun bir biçimde metniçi belirleyici kullandığı görülmektedir. Başka kaynakların varolan metne taşınması için kullanılan tanıtlayıcılar fen bilimleri altındaki alanlardan kimyada hiç görülmezken diğer alanlarda ise 10/1000'den daha azdır ve genel olarak diğer tüm bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerden daha az sıklıkla kullanılmaktadır. Açımlayıcı kullanımı karşılaştırıldığında ise biyoloji ve fizik alanlarının yaklaşık olarak aynı sıklıkta açımlayıcı kullandığı belirlenirken matematik makalelerinde bu sıklık daha azdır. Burada dikkat çeken nokta kimya alanındaki makale özetlerinde 1000 sözcükte 35,38 olan açımlayıcı kullanma sıklığıdır. Bunun nedeni olarak veritabanı içindeki kimya özetlerinde yazarların özellikle kimyasal formüllerini yay ayraç ile açıklamaya çalışmaları ve okurlar için daha anlaşılır bir metin oluşturma çabaları gösterilebilir.

Grafik 2: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)

Fen bilimlerinin altalanlarındaki makale özetlerinde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin 1000 sözcükte görülme sıklığını yansıtan grafik (2) incelendiğinde tüm alanlarda vurgulayıcı kullanımına yönelik bir eğilimin varlığından sözedilebilir. Vurgulayıcı kullanımı sırayla en sık kimya, matematik, biyoloji ve fizik makale özetlerinde gözlemlenmektedir. Biyoloji, fizik ve matematik makale özetlerinde bakıldığında vurgulayıcıdan sonra en sık kaçınma belirleyicilerinin kullanıldığı anlaşılmakta, matematik özetlerinde biyoloji ve fizik özetlerine göre neredeyse iki kat daha sık kaçınmayla karşılaşmakta, kimya makale özetlerinde ise diğer alanların karşısı olarak vurgulayıcıdan sonra en sık tutum belirleyici kullanımı gözlemlenmektedir. Buna göre matematik alanındaki araştırmacılar makale özetlerinde kaçınma stratejilerini daha sık kullanmaktadır. Bunun nedeninin matematiğin diğer alanlara göre daha soyut olduğu ve sunulan kanıtların somut kanıtlara göre daha zor gösterilebilir olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan kimya özetlerinde tutum belirleyicilerinin diğer alanlardan da sık kullanıldığı da görülmektedir. Bu da bu makale özetlerinin yazarlarının çalışmadaki düşüncelere karşı duygusal durumlarını (önemini yansıtma, beğenme, beğenmeme, eleştirme vb.) daha çok yansıtma eğilimi gösterdiklerini düşündürülebilir. Kendinden söz etme ve katılım belirleyicileri fen bilimleri özetlerinde en az karşılaşılan üstsöylem belirleyicileridir. Öyle ki kimya özetlerinde hiç kendinden söz etme, fizik ve kimya

özetlerinde hiç katılım belirleyici bulgulanmamıştır. Diğer alanlarda ise bulgularan belirleyicilerinin sıklığı diğer belirleyici ulamlarına göre çok daha düşüktür.

4.1.6. Fen Bilimleri Makale Özetlerindeki Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü

Çalışmanın veritabanına dahil edilen ve incelenen toplam 289 makale özetinin 83’ü fen bilimleri altında yer alan alanlara aittir. Aşağıdaki tabloda çalışmaya dahil edilen fen bilimlerindeki tüm makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri ve altulamaları gösterilmektedir.

Tablo 30: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	561	59,82	Kaçınma	93	9,91
Çerçeve Bel.	90	9,59	Vurgulayıcı	460	49,05
Metiniçi Bel.	144	15,35	Tutum Bel.	55	5,86
Tanıtlayıcı	36	3,83	Kendinden Söz.	14	1,49
Açımlayıcı	227	24,20	Katılım Bel.	25	2,66
Toplam	1058	112,79	Toplam	647	68,97
GENEL TOPLAM			1705		

Çalışmanın “Fen bilimlerindeki Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin işlevleri nelerdir?” biçimindeki birinci araştırma sorusuna ve Tablo (30)’da yer alan bilgilere göre fen bilimleri altındaki dört alanın makale özetlerinde kullanılan toplam üstsöylem belirleyicisinin 1705 olduğu görülmektedir. Bu üstsöylem belirleyicilerden 1058’i bilgi odaklı üstsöylem belirleyicisi ulamına dahil olan belirleyicilerdir. Bu ulam altında mantıksal bağlayıcılar yazarların en çok kullandığı üstsöylem belirleyicisi konumundayken kullanımı bulgularan diğer bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri sırayla açımlayıcı (n=227), metiniçi belirleyici (n=144), çerçeve belirleyici (n=90) ve tanıtlayıcı (n=36) biçimindedir.

Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemin altında bulunan ulamlar farklı özelliklere sahip çeşitlerden oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda fen bilimleri altındaki dört alanın makale özetlerinde bulgularan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamlarının altındaki çeşitlere yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 31: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri

Ulam	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal bağlayıcı	Ekleme	450	47,99	561
	Karşılaştırma	73	7,78	
	Sonuç	38	4,05	
	Dizimleyici	19	2,03	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	1	0,10	90
	Hedef Belirleyici	70	7,46	
	Konu Kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	69	7,36	144
	Sonraki Bilgi	75	7,99	
Tanıtlayıcı		36	3,83	36
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	194	20,68	227
	Örnekleme	33	3,52	
GENEL TOPLAM				1058

Tablo (31) incelendiğinde daha önce tablo (30)'da da belirtildiği gibi fen bilimleri makale özetlerinde kullanıldığı saptanan bilgi odaklı üstsöylem belirleyicilerinin toplam 1058 olduğu anlaşılmaktadır. Bu 1058 üstsöylem belirleyicisinin 561'i önermeler arasındaki ilişkileri yansıtan mantıksal bağlayıcı ulamına aittir. Buradan hareketle fen bilimlerindeki araştırmacıların önermeler arasındaki ilişkileri açık biçimde göstermeyi yeğledikleri söylenebilir. Bu ulamdaki 561 belirleyicinin 450'si önermeleri birbirine ekleme amacını yerine getiren ekleme, 73'ü önermeler arasında bir karşılaştırma ilişkisini oluşturan karşılaştırma, 38'i ise neden-sonuç ilişkilerini belirten sonuç mantıksal bağlayıcılarıdır. Bu durum makale özetlerinin içsel yapısıyla da koşutluk göstermektedir. Buna göre sözcük ve yer kısıtlılığı olan makale özetlerinde yazarlar en kısa biçimde okurlarını makaleyi okumaya ikna etme amacı gütmektedir. Bunun için de önermeler arasındaki

karşılaştırma ve neden-sonuç ilişkisi yerine birbirine eşdeğer önermeleri ekleme yönünde bir eğilim göstermektedir.

1058 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinden 227'si açımlayıcılar ulamındaki belirleyicilerdir. Buna göre fen bilimlerindeki araştırmacılar okurların önerme içeriğini ya da önermenin bir bölümünü anlamama olasılıklarına karşı ya da gelebilecek herhangi bir soruyu öngörerek ek bilgi sunma eğiliminde oldukları söylenebilir. Bu ulam altında 194 yeniden düzenleme, 33 örnekleme belirleyicisi kullanılmıştır. Bu durum için de yazarların ek bilgi sunarken örnek sunmak yerine ek açıklama yapmanın daha anlaşılır ve ikna edici olduğunu düşündüklerinden sözedilebilir.

Makale özetlerinde metnin tutarlı ve anlaşılır olabilmesi adına metniçi gönderimlerin kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Yazarların bunu sağlayabilmek için hem önceki bilgiye (n=69) hem de sonraki bilgiye (n=75) gönderimde bulundukları belirlenmiştir. Sonraki bilgiye gönderimde bulunma fen bilimleri makale özetlerinde sonraki önermeye gönderimde bulunma biçiminde değil sonraki metne, başka bir ifadeyle özet metninden ana makaleye gönderimde bulunma biçiminde gerçekleşmektedir.

Metnin çizgisel olarak izlenebilmesi, şematik yapısının ortaya koyulması ve okura nerede ne yapılacağı ile ilgili bilgi sunan çerçeve belirleyici altındaki hedef belirleyiciler (n=70) makale özetlerinde saptanan özelliklerden biri olmuştur. Bu türden kullanımlar çalışmanın amacının, yönteminin, temel bulgularının ve/ya da sonuçlarının sunulduğunu göstermek için metnin yüzey yapısında açıkça kodlanan ve dolayısıyla okura bu yönde bilgi sunan belirleyicilerdir. Özellikle metnin içindeki sıralamanın nasıl olduğunu belirten dizimleyiciler (n=19) de bu alandaki özetlerde bulguların bir diğer üstsöylem belirleyicisi olmuştur.

Yazarlar özellikle çalışmalarının temelindeki kuramsal çalışmaları ya da özellikle biyoloji alanında bitki türlerini belirleyen araştırmaları tanıltayıcı (n=36) yardımıyla metnin içine aktarmış ve okurları için daha güvenilir bilgi sunma çabası içine girmişlerdir.

Tablo (30)'a dönüldüğünde yapılan incelemede fen bilimleri altında yer alan dört alanda toplam 647 alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin saptandığı görülmektedir. Fen bilimlerindeki araştırmacılar makale özetlerinde alıcı odaklı

etkileşimli üstsöylem ulamlarından vurgulayıcıları (n=460) kullanma yönünde bir eğilim göstermektedirler. Vurgulayıcı kullanımının diğer alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine göre yüksek olması makale özetlerinin içkin özelliğiyle de örtüşmektedir. Buna göre ana metin oluşturulduktan sonra, başka bir deyişle çalışmanın kuramsal çerçevesi, yöntemi, bulguları, sonuçları ortaya koyulduktan sonra yazılan özet bölümünde yazarlar önermelerini destekleyen bir konumu benimsemektedir ve kesin bir biçimde konuşabilmektedir.

Yazarların hem net olmayan bilgileri göstermek istediği hem de kesin bir duruş sergilemek istemediği bazı durumlarda kaçınma stratejilerine başvurdıkları ve kaçınma üstsöylem belirleyicilerini (n=93) kullandıkları görülmüştür. Yazarların özellikle çalışmalarının önemini okurlarına göstermek ve dolayısıyla onları çalışmanın tamamını okumaya ikna etmek için tutum belirleyicilerine (n=55) başvurdıkları da fen bilimleri makale özetlerinde bulgularan özellikler arasındadır. Okurları metnin içine çekmek ve olası karşı çıkmaları engellemek adına katılım belirleyicileri (n=25) makale özetlerinde kullanılabilmektedir. Fen bilimleri makale özetlerinde en az kullanıma sahip alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi 14 kez kullanımı bulgularan kendinden sözetmedir. Buna göre bu alandaki yazarların kendilerini makale özetinde açıkça kodlamayı yeğlemedikleri söylenebilir.

4.2. SOSYAL BİLİMLER ALANINDAKİ MAKALE ÖZETLERİNDE ÜSTSÖYLEM KULLANIMI

4.2.1. Dilbilim Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla çalışmanın veritabanı için dört alan belirlenmiştir. Bunlar dilbilim, felsefe, psikoloji ve tarihtir. Bu alanlardan ilki toplam 25 özet metninin incelendiği dilbilim alanındaki makale özetleridir. Aşağıdaki tabloda dilbilim makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 32: Dilbilim Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	218	63,11	Kaçınma	57	16,50
Çerçeve Bel.	41	11,87	Vurgulayıcı	196	56,74
Metiniçi Bel.	70	20,26	Tutum Bel.	36	10,42
Tanıtlayıcı	13	3,76	Kendinden Söz.	6	1,73
Açımlayıcı	40	11,58	Katılım Bel.	7	2,02
Toplam	382	110,58	Toplam	302	87,41
GENEL TOPLAM			684		

Dilbilim makale özetlerinde bulgularanan toplam üstsöylem belirleyici sayısı 684'tür. Bu 778 üstsöylem belirleyicisinden 382'si bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi, 302'si alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisidir. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri altında mantıksal bağlayıcı (n=218, 63,11/1000) kullanımına yönelik bir eğilimden söz edilebilirken alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyiciler altında vurgulayıcı (n=196, 56,74/1000) kullanımına yönelik bir eğilim olduğu belirtilebilir. Bunun dışında dilbilim özetlerinde belirlenen diğer bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri metiniçi belirleyici (n=70, 20,26/1000), çerçeve belirleyici (n=41, 11,87/1000), açımlayıcı (n=40, 11,58/1000), tanıtlayıcı (n=13, 3,76/1000) biçimindeyken alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri ise kaçınma (n=57, 16,50/1000), tutum belirleyici (n=36, 10,42/1000), katılım belirleyici (n=7, 2,02/1000) ve kendinden söz etme (n=6, 1,73/1000) biçimindedir.

4.2.1.1. Dilbilim Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Dilbilim alanındaki makale özetleriyle ilgili ilk incelenen bölüm bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımınıdır. Aşağıdaki tabloda bu alandaki bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamları ve onların çeşitleriyle ilgili ayrıntılara yer verilmektedir.

Tablo 33: Dilbilim Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal bağlayıcı	Ekleme	150	43,42	218
	Karşılaştırma	41	11,87	
	Sonuç	27	7,82	
	Dizimleyici	7	2,03	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	41
	Hedef Belirleyici	34	9,84	
	Konu Kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgiye	48	13,89	70
	Sonraki Bilgiye	22	6,37	
Tanıtlayıcı		13	3,76	13
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	26	7,53	40
	Örnekleme	14	4,05	
GENEL TOPLAM				382

Yukarıdaki tablo (33) incelendiğinde 382 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin 218'inin mantıksal bağlayıcı, 41'inin çerçeve belirleyici, 70'inin metiniçi belirleyici, 13'ünün tanıtlayıcı ve 40'ının açımlayıcı olduğu görülmektedir. Mantıksal bağlayıcılar altında 150 kez bulgularanan ekleme mantıksal bağlayıcısı hem en sık kullanılan mantıksal bağlayıcı hem de en sık kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisidir. Bunun yanında karşılaştırma 41 kez, sonuç ise 27 kez bulgularanan mantıksal bağlayıcılardır. Önceki ve sonraki bilgiye gönderimde bulunan metin içi belirleyicilerde önceki bilgiye 48 kez, sonraki bilgiye 22 kere gönderimde bulunulmuştur. Çerçeve belirleyiciler altında dizimleyiciler 7 durumda, hedef belirleyiciler ise 34 durumda bulgulanmış, etiketleme ve konu kaydırma ise bulgulanmayan çerçeve belirleyicileri olmuştur. 40 kez bulgularanan açımlayıcı ulamı altında yeniden düzenleme 26, örnekleme ise 14 kez bulgularanan açımlayıcı çeşitleridir. Son olarak başka kaynaklara gönderimde bulunma durumu, başka bir ifade ile tanıtlama dilbilim makale özetlerinde 13 kez karşılaşılan bir üstsöylem belirleyicidir.

4.2.1.2. Dilbilim Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Bu bölümde dilbilim makale özetlerindeki bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileriyle ilgili verileri somutlaştırmak için örneklere yer verilmektedir.

Örnek (67): Kişi adlarının kullanımı **gerek** kişi **gerekse** toplum **ve** kamu yönetimi bakımından önemli bir işleve sahiptir. (DİL 8)

Örnek (68):Yirminci yüzyılın başlarında dilbilim hakkında başlayan tartışmalar, başlangıçta sadece insan zihninin çevresini nasıl anladığına bağlı olarak üretilen dilin imkânı ve mahiyeti üzerine**yen**, sonraları kapsam alanını genişleterek din dilinin niteliklerini de bünyesine dâhil etmiştir. (DİL 6)

Örnek (69): **Dolayısıyla** akademik eserlerin pratik kullanımı için bu bölümler önemlidir. (DİL 11)

Örnek (67) incelendiğinde ekleme işlevli iki mantıksal bağlayıcı kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki “*gerek...gerekse*” biçiminde iki sözcükten oluşan kendilerinden sonra gelen birimleri birbirine ekleyen diğeri ise “*ve*” biçiminde yüzey yapıda kullanılan ve kendinden önceki ile sonraki birimleri birbirine ekleyen mantıksal bağlayıcılardır. Örnek (68)’de “*-(y)ken*” belirleyicisi kendinden önceki önerme ile sonraki önerme arasında karşılaştırma işlevini yerine getirmekte, örnek (69)’da ise “*dolayısıyla*” belirleyicisi önceki önermeye göre bir sonuç durumunu yansıtmaktadır.

Örnek (70): **İlk olarak** düzensizlik kavramı dünya dilbilimi geleneğindeki yaklaşımlarla açıklanmış, **ardından** Türkiye Türkçesindeki düzensizlik örnekleri sıralanmıştır. **Üçüncü bölümde** eş zamanlı gramer yazımının düzensizliklerle ilgili yeterliliği tartışılmıştır. (DİL 9)

Örnek (71):**Elde edilen veriler**, dinleyicilerin konuşucuların cinsel yönelimlerini büyük ölçüde doğru algıladıklarını göstermekle birlikte yapılan fiziksel ses ölçümlerinde bu algıya neden olduğu iddia edilebilecek bir sonuca ulaşılmamıştır. (DİL 21)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde örnek (70)’te kullanılan “*ilk olarak*”, “*ardından*” ve “*üçüncü bölümde*” belirleyicileri metnin sıralamasını yansıtan ve çizgiselliğini ortaya koyan dizimleyiciler, örnek (71)’de ise “*elde edilen veriler*”

belirleyicisi çalışmadan ortaya çıkan verilerin açıklandığını duyuran bir hedef belirleyicidir.

Örnek (72): Bazı kaynaklarda eksizlik, eksiz bir araya gelme olarak ifade edilen bu durum, aslında sözü edilen dil birimleri arasındaki bağlantının sıfır biçimbirimlerle sağlandığı anlamına gelmektedir. (DİL 25)

Örnek (73): Bu araştırmada; çocukların farklı etkileşimlerdeki rollerinin, rica sözlerine yansımaları konu edilmiştir. (DİL 10)

Örnek (72) incelendiğinde “*sözü edilen ...*” belirleyicisi ile daha önce belirtilen eksiz bir araya gelen dil birimlerine gönderimde bulunulmakta ve okurun bu bilgiyi anlamasına yardımcı olunmaktadır. Örnek (73)’te ise fen bilimlerindeki makale özetlerinde de görülen bir kullanım söz konusudur. Örnekteki “*bu araştırmada*” belirleyicisi özet metninde kendinden sonra gelen makaleye gönderimde bulunulmaktadır.

Örnek (74): Çalışmanın kuramsal temelini oluşturan Dore (1978) ricaları; bilgi, eylem ve izin/onay isteme biçiminde üç alt kategoriye ayırmıştır. (DİL 10)

Bilimsel bir metnin geçerli ve güvenilir olabilmesi için temel ölçütlerden biri önceki çalışmalara gönderimde bulunma, baş bir deyişle tanıtlama olarak tanımlanır. Örnek (74) bu açıdan incelendiğinde “*Dore (1978)*” belirleyicisi daha önceki bir çalışmaya gönderimde bulunarak bu konudaki sorumlunun kim olduğunu açıkça belirtmektedir.

Örnek (75): Çalışmanın amacı, dilin iki temel boyutu olan anlam ve biçim ilişkileri bağlamında, temel dil becerilerinin eğitimi sürecinde belirleyici olan unsurları tespit ederek, sürecin programlanmasına yönelik öneriler geliştirmektir. (DİL 15)

Örnek (76): İkidillilik kavramını; dilbilim, psikoloji, sosyoloji gibi birçok bilim dalı farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır. (DİL 19)

Temel iletişimsel stratejilerden biri olan ve bilginin anlaşılmasıyla ilgili uzlaşma varılmasına yardımcı olan açıklamalar örnek (75)’te “*olan*” belirleyicisi ile “anlam ve biçim ilişkileri” ifadesi için ek bilgi sunan bir yeniden düzenleme, örnek (76)’da “*gibi*” belirleyicisi ile ikidillilik kavramının bilim dallarında farklı

anlaşılmasını bilim dallarından örnekler vererek ayrıntılandırma biçiminde yansıtmaktadır.

4.2.1.3. Dilbilim Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Dilbilim alanındaki makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerin yanısıra yazarın bakış açısını metne yansıtarak okurları söylemin içine çekme ve okurların geliştirmekte olan metne tepki vermelerini sağlama işlevlerine sahip alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri de bulgulanmıştır. Aşağıdaki tabloda bu alanda saptanan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri ve altulamalarına yönelik bilgiler verilmektedir.

Tablo 34: Dilbilim Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	57
Vurgulayıcı	196
Tutum Belirleyici	36
Kendinden Sözetme	6
Katılım Belirleyici	7
TOPLAM	302

Tablo (34) incelendiğinde dilbilim makale özetlerinde toplam 302 alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin bulunduğu, bunlardan 196'sının vurgulayıcı, 57'sinin kaçınma, 36'sının tutum belirleyici, 7'sinin katılım belirleyici, 6'sının ise kendinden sözetme işlevlerinde olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.1.4. Dilbilim Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde dilbilim alanında yazılan makalelerin özetlerinde bulgularan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri örneklendirilmektedir.

Örnek (77): Amacımız kültürlerarası bir iletişimin gerçekleşmesinde iletişimsel yetinin nasıl gerçekleştiğiyle ilgili bilimsel kuramlardan yola çıkarak bir model oluşmasını sağlamaktır. (DİL 3)

Örnek (77) incelendiğinde “*amacımız*” sözcüğü içinde yer alan birinci çoğul iyelik ekinin, bir başka deyişle “*-(I)mız*” belirleyicisinin varlığı görülmektedir. Örneğin alındığı özet metni tek yazarlı bir çalışmanın özet metnidir ve yazar burada bu belirleyiciyi kendini metne yansıtmak için değil, ben demekten kaçınmak için, bir başka deyişle çalışmanın kuramsal çerçevesinde de açıklanan “düzenleyici biz” amacıyla kullanmaktadır. Bu nedenle örnekte yer alan belirleyici bir kaçınma üstsöylem belirleyicisidir.

Örnek (78): Araştırmalar, beynelmilel terimlerin bir takım dillerin, nitekim Azerbaycan Türkçesi terminolojisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermiştir. (DİL 2)

Düşüncelerin kabul edilme olasılığını yükselten vurgulayıcılar örnek (78)’de iki farklı dilsel birimle metnin yüzey yapısına aktarılmıştır. Bunlardan ilki “*ayrılmaz*” belirleyicisidir ve bu belirleyici yabancı terimlerin terminolojinin temel parçalarından biri olduğunu vurgulama amaçlı, ikincisi “*-miştir*” belirleyicisi ile verilen ve önermenin tamamının kesinliğini yansıtmaya amaçlı kullanılmıştır. Dolayısıyla bu iki dilsel birimin önermedeki kesinliği, yazarın önermesinin arkasında olduğunu gösteren vurgulayıcılar olduğu söylenebilir.

Örnek (79): Bu çalışma Mısır hiyerogliflerinin çözümü konusunda yaşanan uzun ve karmaşık süreci incelemekte ve bu bağlamda, Mısır medeniyetinin gizli kalmış sırrının çözümünde dilbilim oynadığı anahtar rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır. (DİL 1)

Yazarın önerme içeriğine karşı duygusal durumunu gösteren tutum belirleyicileri için örnek (79) incelenebilir. Bu örnekte yer alan “*uzun*”, “*karmaşık*”, “*gizli kalmış*” ve “*anahtar rol*” belirleyicileri yazarın bilgi içeriğinden çok önermenin güvenilirliğine ve doğruluğuna karşı tutumunu yansıtmaktadır. Burada yazar hiyerogliflerin çözüm sürecini zaman olarak beklenenden uzun ve farklı değiştirenler nedeniyle karmaşık olarak değerlendirirken, Mısır medeniyetinin özelliklerini bilinmeyen, ortaya çıkarılmamış, başka bir deyişle gizli kalmış

olduğunu, bu özelliklerin çözümünde de dilbilimin en önemli konumda bulunduğunu belirtmektedir. Yazar burada önermedeki bir durumun zorluğunu ve bu zorluğu aşmak için de dilbilimin önemini ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla yukarıda belirtilen dilsel birimlerin tutum belirleyici olduğu söylenebilir.

Örnek (80):Ekran kayıtlarından oluşan 20 saatlik bir video veri tabanından faydalanan çalışmamızın odak noktasını, katılımcıların, çevrimiçi görevde doğru yanıtları buldukları anlardan sonraki yönelimleri ve bunu takiben oluşan epistemik ilerlemeler oluşturmaktadır. (DİL 12)

Yazarın okurla etkili etkileşim kurma yollarından biri kendini yazdığı metne açıkça yansıtmasıdır. Örnek (80)'de de bu türden bir görünüm bulunmaktadır. Örnekte yer alan “çalışmamızın” sözcüğü içindeki birinci çoğul iyelik eki iki yazarlı bu makalenin doğrudan yazarlarına gönderimde bulunan “ortak biz” ulamındaki bir kendinden sözetme belirleyicisidir. Örnek (77)'deki “biz” kullanımından farklı olarak bu örnekte yazarlar çalışmayı yapan kişiler olarak kendilerini doğrudan metnin içinde kodlamaktadırlar.

Örnek (81): İncelemede dildeki düzenliliklerin belirlenmesinde eş zamanlı gramer yazma yönteminin kullanılması gerektiği vurgulanmış, düzensizliklerin açıklanmasında art zamanlılığın da dikkate alınması yönünde bir öneride bulunulmuştur.

Okurun söylem katılımcısı olarak metnin içine dahil edilmesi olası karşı çıkmaları öngörerek onları belirli yorumlar yapmaya yönlendirme amacıyla uygulanır. Örnek (81)'deki “*dikkate al-*” belirleyicisi yazar tarafından bilinçli olarak seçilmiş ve dilbilgisi yazımında bazı açıklamalar için eşzamanlılığın yeterli olmadığı, artzamanlılığın da kullanılması gerektiği olası karşı çıkmaları önleme amacıyla bu belirleyiciyle birlikte sunulmuştur.

4.2.2. Felsefe Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Sosyal bilimler alanındaki makale özetlerinin üstsöylem kullanımı açısından incelenmesinde ikinci alan felsefedir. Çalışmanın veritabanına dahil edilen felsefe

makale özeti sayısı 40'tır. Aşağıdaki tabloda felsefe alanındaki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem kullanımları gösterilmektedir.

Tablo 35: Felsefe Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	310	68,66	Kaçınma	93	20,59
Çerçeve Bel.	19	4,20	Vurgulayıcı	282	62,45
Metiniçi Bel.	141	31,22	Tutum Bel.	73	16,16
Tanıtlayıcı	129	28,57	Kendinden Söz.	1	0,22
Açımlayıcı	51	11,29	Katılım Bel.	28	6,20
Toplam	650	143,94	Toplam	477	105,62
GENEL TOPLAM			1127		

Tablo (35) incelendiğinde çalışmanın veritabanında yer alan felsefe makale özetlerinde kullanılan toplam üstsöylem belirleyicisinin 1127 olduğu anlaşılmaktadır. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi 650, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi ise 477 olarak bulunmuştur. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altında mantıksal bağlayıcı (n=310, 68,66/1000) kullanımı diğer altulamlara göre daha yoğun bir görünüm sergilemektedir. Bunun yanısıra bulgularan diğer bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri sırayla metiniçi belirleyici (n=141, 31,22/1000), tanıtlayıcı (n=129, 28,57/1000), açımlayıcı (n=51, 11,29/1000) ve çerçeve belirleyici (n=19, 4,20/1000) biçimindedir. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altında ise vurgulayıcı (n=282, 62,45/1000) diğer alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem altulamlarına göre daha çok kullanılan altulamdır. İnceleme sırasında kullanımı belirlenen diğer alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri sırayla kaçınma (n=93, 20,59/1000), tutum belirleyici (n=73, 16,16/1000), katılım belirleyici (n=28, 6,20/1000) ve kendinden söz etmedir (n=1, 0,22/1000).

4.2.2.1. Felsefe Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Bu bölümde felsefe alanında kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine ve bunların çeşitlerine yönelik ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 36: Felsefe Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Sayıları	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal bağlayıcı	Ekleme	213	47,18	310
	Karşılaştırma	76	16,83	
	Sonuç	21	4,65	
	Dizimleyici	8	1,77	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	19
	Hedef Belirleyici	11	2,43	
	Konu Kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	108	23,92	141
	Sonraki Bilgi	33	7,30	
Tanıtlayıcı		129	28,57	129
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	48	10,63	51
	Örnekleme	3	0,66	
GENEL TOPLAM				650

Tablo (36) incelendiğinde bir önceki bölümde de söz edildiği gibi bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımının 650 kez olduğu görülmektedir. Bu ulam altında yer alan mantıksal bağlayıcı kullanımı diğer altulamalardan daha yoğundur. Mantıksal bağlayıcı altında ise ekleme işlevli mantıksal bağlayıcılar (n=213) en sık kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicidir. Mantıksal bağlayıcı altında yer alan karşılaştırma 76 kez, sonuç mantıksal bağlayıcısı ise 21 kez kullanılmıştır. Toplamda 19 olan çerçeve belirleyici kullanımının 8'i dizimleyici, 11'i ise hedef belirleyici işlevinde kullanılmıştır. Felsefe makale özetlerinde etiketleme ve konu kaydırmaya yönelik herhangi bir kullanımla karşılaşılmamıştır. Metiniçi belirleyicilerden önceki bilgiye gönderimde bulunma 108 kez, sonraki bilgiye gönderimde bulunma 33 kez kullanılmıştır. Başka kaynaklardaki bilgileri metnin içine taşıyan tanıtılama bu makale özetlerinde 129 kez kullanılmış, açıklama altında yer alan yeniden

düzenleme 48 kez, örnekleme ise 3 kez kullanılan üstsöylem belirleyiciler durumundadır.

4.2.2.2. Felsefe Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde felsefe makale özetlerinde bulgularanan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerden örnekler sunulmaktadır.

Örnek (82): Klasik Amerikan pragmatistlerinden George Herbert Mead’a göre benlik, ne salt zihinden ibarettir, ne de ontolojik çatallaşmayı içerir. (FEL 37)

Örnek (83): Aksine, özgürlük bütün şeylerin özüdür. (FEL 29)

Örnek (84): Dolayısıyla, onyedinci yüzyıl düşünürleri için öncelikli olarak üzerinde durulması gereken konu, linguistik göstergelerimizin bu yetersizliğinden neyin sorumlu olduğu ve bunun üstesinden nasıl gelinebileceği olmuştur. (FEL 35)

Örnek (82) incelendiğinde “*ne...ne de*” belirleyicisi kendinden sonra gelen ifadeleri birbirine eklemektedir. Örnek (83)’te ise “*aksine*” belirleyicisi önceki önermeye karşıt bir durum oluşturmakta, örnek (84)’te “*dolayısıyla*” belirleyicisi önceki önermeden çıkarılan bir sonucu ortaya koymaktadır.

Örnek (85): Ardından George Edward Moore ve Hilary Putnam’ın solipsizme karşı kullanılabilecek argümanları ele alınacak ve son olarak solipsizm eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. (FEL 23)

Örnek (86): Bu çalışmanın temel amacı T. Kuhn’un bu devrimsel perspektifini onun kullandığı kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri tanımlayarak irdelemektir. (FEL 17)

Metni sıralama, metin bölümlerini işaretleme, söylem amaçlarını belirtme, savları yönlendirme, konu değişimlerini gösterme gibi işlevleri olan çerçeve belirleyiciler için yukarıdaki örnekler incelenebilir. Örnek (85)’te “*ardından*” ve “*son olarak*” belirleyicileri metnin sıralanışını gösteren, başka bir deyişle dizimleyen çerçeve belirleyicilerdir. Örnek (86) ise “*çalışmanın...amacı*” belirleyicisi okurlara yapılan araştırmanın amacının sunulduğunu gösteren bir hedef belirleyicidir.

Örnek (87): Daha sonra da her iki filozofun ruh tanımlarını belirledikten sonra reenkarnasyone niçin reddettiklerini ortaya koymaya çalıştık. (FEL 6)

Örnek (88): Bu çalışmada 18 yüzyıl İskoç filozofu David Hume ile 11 yüzyıl İran'lı İslam filozofu Gazali'nin nedensellik problemi ile ilgili görüşleri açıklanmaya çalışılmıştır. (FEL 20)

Örnek (87), daha önceki önermelerde adları/ayrıntıları verilen filozoflara gönderimde bulunarak önceki bilgiye gönderimde bulunma, örnek (88) ise özetten sonra gelen makaleye gönderimde bulunan, dolayısıyla sonraki bilgiye gönderimde bulunma örneğidir.

Örnek (89): Kozmolojik delili Farabi İmkan delili, İbn Sina İlk Neden delili, Gazali Hudüs delili formunda inşa etmişlerdir. (FEL 30)

Örnek (89) incelendiğinde “*Farabi*”, “*İbn Sina*” ve “*Gazali*” sözcükleri başka kaynakların yazarlarına gönderimde bulunmakta ve bu kaynaklarda kozmolojik delil tanımlamalarını varolan metnin özetine taşımak için kullanılmaktadır. Bu nedenle bu atıflar tanıtlama üstsöylem belirleyicisi işlevini yerine getirmektedir.

Örnek (90): Bu çalışmada, Hume'un iki temel yapıtı, yani, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* ve *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*'dan hareketle, onun felsefe ve metafiziğin mahiyeti hakkındaki kavrayışı analiz edilecektir. (FEL 2)

Örnek (91): Bu epistemolojisinin en temel özelliklerinden biri temelcilik/bağdaşımcılık, içselcilik/dışsalıcılık gibi dikotomilerden kaçınması ve epistemolojideki kutuplaşmaları uzlaştırarak aşmaya çalışmasıdır. (FEL 25)

Felsefe makale özetlerindeki önermeleri ayrıntılandırarak ek bilgi sunan açımlayıcılar için yukarıdaki örneklerle bakılabilir. Örnek (90)'da “*yani*” belirleyicisi yazarın “Hume'un iki temel yapıtı” önermesini açımrama ve okurlardan gelebilecek herhangi bir soruya önceden yanıt verme işlevindedir. Örnek (91) ise ne türden dikotomilerden söz edildiğini, daha doğrusu okurun dikotomi kavramından ne anlaması gerektiğini iki dikotomi örneği ile ayrıntılandırmakta, dolayısıyla “*gibi*” belirleyicisiyle örnekleme yapmaktadır.

4.2.2.3. Felsefe Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Felsefe alanında kullanılan makale özetlerinde toplam 477 alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda bu 477 üstsöylem belirleyicisinin altulamalarına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 37: Felsefe Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	93
Vurgulayıcı	282
Tutum Belirleyici	73
Kendinden Sözetme	1
Katılım Belirleyici	28
TOPLAM	477

Tablo (37) incelendiğinde felsefe özetlerinde en sık alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımının vurgulayıcı (n=282) olduğu, bunun yanısıra kaçınma (n=93), tutum belirleyici (n=73), katılım belirleyici (n=28) ve kendinden sözetme (n=1) üstsöylem belirleyicilerine yönelik bulgulara da ulaşıldığı görülmektedir.

4.2.2.4. Felsefe Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Bu bölümde, bir önceki bölümde felsefe makale özetlerindeki bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin altulamalarının kullanımına yönelik verilen dağılımın özetlerde nasıl kullanıldığı örneklendirilmektedir.

Örnek (92): Bu makalede din, bilim ve felsefe ilişkileri neredeyse ilk defa üçü bir arada ele alınmaktadır. (FEL 26)

Örnek (92) incelendiğinde yazarın din, bilim ve felsefe ilişkilerini inceleyen bir çalışma hazırladığı, bu üç alanın ilk defa bir arada incelemeye alındığını belirtmekten kaçınmak için “neredeyse” belirleyicisi kullandığı anlaşılmaktadır. Bu

örnekteki belirleyici ileri sürülen kesinliği yumuşatan ve başkaca olasılıkların var olabileceğini yansıtan bir kaçınma belirleyicisidir.

Örnek (93): Hem Gazali hem de Hume, nedensellik konusunda benzer fikirlere sahip olsalar da anlama ve anlamlandırma açısından farklılıkları olduğu açıkça görülmektedir. (FEL 20)

Örnek (93)'teki tümce örnek (92)'dekinden farklı bir durum sezdirmektedir. Yukarıdaki örnekteki “*açıkça*” ve “*-mıdır*” belirleyicileri önceki örnekteki “*neredeyse*” belirleyicisine karşıt olarak yazarın önerme gücünü, güvenilirliğini artırma eğilimini göstermektedir. Dolayısıyla örnek (93)'teki bu iki dilsel birim vurgulayıcı üstsöylem belirleyicisi olarak görev yapmaktadır.

Örnek (94): Aristoteles bilme etkinliğinin her türüne önemli katkılarda bulunan büyük bir filozoftur. (FEL 13)

Örnek (94) üstsöylem kullanımı açısından incelendiğinde yazarın Aristoteles'in filozofluğunun önemini belirtmek amacıyla “*önemli*” ve “*büyük*” dilsel birimlerini kullandığı anlaşılmaktadır. Bu iki dilsel birimin işlevine bakıldığında, her ikisinin de yazarın önerme içeriğine karşı tutumunu belirten tutum belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Örnek (95): Çalışmamızda Locke felsefesinde akıl ve vahiy kavramının yeri ve bu iki kavram arasındaki dengenin nasıl kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. (FEL 28)

İki yazar tarafından hazırlanan ve örnek (95)'te bir bölümü yansıtılan makale özetine bakıldığında yazarlar “ortak biz” işlevindeki “*(I)mız*” belirleyicisini kullanarak kendilerini metin içinde çalışmayı hazırlayanlar olarak doğrudan kodlamışlardır. Dolayısıyla bu kullanım, kendinden sözetme üstsöylem belirleyicisidir.

Örnek (96): Bu aşamalar Kierkegaard'ın felsefi taslağını görmemizde anahtar durumdadır. (FEL 33)

Yazarlar bazı durumlarda açık biçimde okurları metnin içine dahil etmeyi yeğler. Örnek (96)'da “görmemizde” dilsel birimi içinde yer alan “(I)mlz” belirleyicisi tek yazarlı olan bu makalenin hem yazarını hem de okurlarını kapsayan bir işlevdedir. Bu belirleyici bu örnekte dayanışmayı ön plana alan, yazar ve okuru katılımcı olarak metne dahil eden “kapsayıcı biz” özelliğinde, dolayısıyla bir katılım belirleyici rolünün üstlenmektedir.

4.2.3. Psikoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Çalışmanın bu bölümünde bir sosyal bilim alanı olan psikoloji makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerini belirlemek üzere incelenen psikoloji makale özetlerinden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Tablo (38)'de bu alanda kullanılan üstsöylem belirleyicilerine yönelik genel bilgiler yer almaktadır.

Tablo 38: Psikoloji Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	267	66,18	Kaçınma	31	7,68
Çerçeve Bel.	79	19,58	Vurgulayıcı	249	61,72
Metiniçi Bel.	61	15,12	Tutum Bel.	30	7,43
Tanıtlayıcı	19	4,70	Kendinden Söz.	3	0,74
Açımlayıcı	60	14,87	Katılım Bel.	3	0,74
Toplam	486	120,45	Toplam	316	78,31
GENEL TOPLAM			802		

Psikoloji alanında yazılan makale özetlerini yansıtan tabloya göre bu alanda 486'sı bilgi odaklı etkileşimli, 316'sı alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi olmak üzere toplamda 802 üstsöylem belirleyicisi bulgulanmıştır. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı altında en çok kullanıma sahip olan altulam mantıksal bağlayıcılarıdır (n=267, 66,18/1000). Bunun yanı sıra çerçeve belirleyiciler 79 kez, metiniçi belirleyiciler 61 kez, açımlayıcılar 60 kez ve tanıtlayıcılar 19 kez bulgulan belirleyicilerdir. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem altında ise vurgulayıcı (n=249, 61,72/1000) kullanma yönünde bir eğilimden söz edilebilir. Ayrıca kaçınmalar 31,

tutum belirleyiciler 30 durumda bulgulanırken kendinden sözetme ve katılım belirleyiciler 3'er kez karşılaşılan belirleyicilerdir.

4.2.3.1. Psikoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Psikoloji alanındaki makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine göre daha sık kullanılan üstsöylem belirleyicileridir. Aşağıdaki tabloda bu alanda kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamlarına ve bu ulamların altındaki çeşitlere yönelik bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 39: Psikoloji Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Sayıları	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal bağlayıcı	Ekleme	208	51,56	267
	Karşılaştırma	48	11,90	
	Sonuç	11	2,72	
	Dizimleyici	17	4,21	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	79
	Hedef Belirleyici	62	15,37	
	Konu Kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	38	9,42	61
	Sonraki Bilgi	23	5,70	
Tanıtlayıcı		19	4,70	19
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	57	14,13	60
	Örnekleme	3	0,74	
GENEL TOPLAM				486

Toplam 486 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin saptandığı psikoloji makale özetlerinde en çok kullanılan üstsöylem belirleyicisi mantıksal bağlayıcılardır. Mantıksal bağlayıcılar altında ekleme (n=208), karşılaştırma (n=48) ve sonuç (n=11) mantıksal bağlayıcılarına yönelik kullanımlar belirlenmiştir. 79 kez bulgularan çerçeve belirleyiciler altında hedef belirleyiciler 62 örnekte, dizimleyiciler ise 17 örnekte saptanırken etiketleme ve konu kaydırma çerçeve belirleyicileri psikoloji makale özetlerinden karşılaşılmayan bilgi odaklı etkileşimli

üstsöylem belirleyicilerdir. Önceki bilgiye (n=38) ve sonraki bilgiye (n=23) gönderimde bulunan metniçi belirleyiciler toplam 61 durumda saptanırken açımlayıcılar 60 kez bulgulan belirleyicilerdir. Açımlayıcılar altında yeniden düzenleme 57 durumda, örnekleme de 3 durumda bulgulan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri olmuştur. Başka kaynaklardaki bilgileri varolan metne taşıyan tanıtılma ise 19 kez karşılaşılan belirleyicilerdir.

4.2.3.2. Psikoloji Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Bir önceki bölümde psikoloji alanında yazılan makale özetlerinde karşılaşılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine yönelik sayısal bilgiler, bu bölümde örneklendirilmektedir

Örnek (97): ***Bunun yanında, sadece*** beklenmedik yer değişikliği görevinde ***değil*** plasebo görevde ***de*** dalgalanmalı performanslar gözükmiştir. (PSİ 10)

Örnek (98): Ayrıca dini tutum puanlarında, cinsiyet, akademik başarı, anne ve babanın eğitim seviyesi açısından anlamlı farklılıklar tespit edil***irken***, KSE puanlarının yalnızca yaş ile negatif yönlü anlamlı korelasyonel ilişkisi tespit edilmiştir. (PSİ 25)

Örnek (99): Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kariyerle ilgili stres kaynaklarını ve zorlanmalarını ***ölçmek için*** geliştirilen Kariyer Stresi Ölçeği'ni (KSÖ) (Choi ve ark., 2011) Türkçe'ye uyarlayarak ölçeğin psikometrik özelliklerini sınamaktır. (PSİ 26)

Mantıksal bağlayıcılar önermeler arasındaki anlamsal ilişkileri ortaya koyar. Örnek (97) incelendiğinde “*bunun yanında*” belirleyicisi yeni önermenin bir önceki önermeye eklenmesini sağlayan bir işlevdedir. Aynı örnekte kullanılan “*sadece.....değil.....da*” belirleyicisi de önermeleri birbirine ekleme işlevini yerine getirmektedir. Örnek (98)’te “*-İrken*” belirleyicisi kendinden önceki önerme ile kendinden sonraki önerme arasında bir karşılaştırma yapıldığını anlatmaktadır. Örnek (99)’da ise “*-mAk için*” belirleyicisi kendinden önce gelen önermelerin sonucunu kendinden sonrasında açıklamak amacıyla kullanılan bir mantıksal bağlayıcıdır.

Örnek (100): Bunun için önce sosyal temsiller teorisinin bazı dayanak noktaları ve kuramsal önermeleri özetlenmektedir. (PSİ 17)

Örnek (101): Çalışmanın bulgularına göre, çocukların bağlanma güvenliği ve ebeveynlerin bağlanma güvenliği arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. (PSİ 4)

Çerçeve belirleyiciler metni okur için açık bir duruma getirmek amacıyla metnin bölümleri arasındaki geçişleri, metnin sıralanışını ve çizgiselliğini gösterir. Buna göre örnek (100)'de “*önce*” belirleyicisi metnin sıralanışını belirtmek amacıyla, başka bir deyişle çalışmada önce/sonra açıklanacak bilgileri açıkça göstermek için bir dizimleyici işlevi üstlenmektedir. Örnek (101)'de ise “*çalışmanın bulgularına göre*” belirleyicisi çalışma bulguları hakkında bir bilginin verildiğini anlatan hedef belirleyicidir.

Örnek (102): Ortaya çıkan bu bulgulara dayalı olarak, öğretmenlerin psikolojik yıldırmaya maruz kalmamalarının, onların örgütsel bağlılıkları üzerinde olumlu bir etki gösterdiği genel sonucuna ulaşılmıştır. (PSİ 2)

Örnek (103): Bu çalışmada, kelimelerin duygusal değeri ile cinsiyetin yönlendirilmiş unutma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. (PSİ 21)

Metinde önceki ve sonraki bilgiye gönderimde bulunan ve böylece metnin tutarlılığını ve okurun yönlendirilmesini sağlayan metniçi belirleyiciler örnek (102)'de “ortaya çıkan bu bulgulara dayalı olarak” dilsel birimi içindeki “*bu bulgulara*” ve “*onların*” belirleyicileri ile önce verilen bilgiye gönderimde bulunmaya, örnek (103)'te ise “*bu çalışmada*” belirleyicisiyle makaleye, başka bir deyişle özetten sonra gelen bilgiye gönderimde bulunmaya örnek gösterilebilir.

Örnek (104): Ölçek, Hennesy & Lent (2008) tarafından İngilizce'ye uyarlanmıştır. (PSİ 18)

Akademik dünyada metnin kabul edilmesini, geçerli ve güvenilir olmasını sağlayan ve başka bir kaynaktan bulunan bilginin varolan, güncel metne taşınmasını belirten tanıtlayıcılar örnek (104)'te “Hennesy & Lent (2008)” dilsel ifadesiyle, başka bir deyişle yazar ve yayın yılını veren belirleyiciyle metnin yüzey yapısına yansıtılmakta ve bu belirleyici ile çalışmada kullanılan ölçeğin hangi araştırmacılar tarafından İngilizceye uyarlandığı bilgisi verilmektedir. Dolayısıyla söz edilen ölçekle ilgili sorumlunun onlar olduğu belirtilmektedir.

Örnek (105): Verileri internet üzerinden toplanan araştırmaya 16 ile 64 yaş arası 602 kişi (282 kadın, 320 erkek) katılmıştır. (PSİ 15)

Örnek (106): Yaşanılan stres ile etkili baş edememe bireylerde anksiyete ve depresyon **gibi** sağlık sorunları yönünde risk oluşturmaktadır. (PSİ 7)

Örnek (105) ve (106) incelendiğinde her iki örnekte de verilen bilgiyi ayrıntılandırma ve bilgisel anlamda genişletme işlevlerinde olan açımlayıcıların kullanıldığı görülmektedir. Örnek (105)’te dilsel bir ifade yerine bir noktalama işareti bu işlevi yerine getirmektedir. Kullanılan yay ayraç “(...)” ile araştırmacı çalışmasına katılan 602 kişinin cinsiyet dağılımını vererek okurları için katılımcılara yönelik ek bilgi sunmakta, böylece bilgiyi yeniden düzenlemektedir. Örnek (106)’da ise araştırmacının “sağlık sorunları” kavramıyla ilgili örnekleri “...gibi” belirleyicisiyle verdiği görülmekte, dolayısıyla okurlarda oluşabilecek “hangi sağlık sorunları?” sorusuna örnekler vererek önceden yanıtlamaktadır.

4.2.3.3. Psikoloji Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Psikoloji makale özetlerinde saptanan toplam 880 üstsöylem belirleyicisinin 564’ü bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamındaki belirleyicilerken 316’sı ise yazarın ikna edici olmak için kendisiyle, metniyle ve okuruyla etkileşimini yansıtan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisidir. Aşağıdaki tabloda bu alanda bulgularanan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin altulamalarına göre kullanımları gösterilmektedir.

Tablo 40: Psikoloji Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	31
Vurgulayıcı	249
Tutum Belirleyici	30
Kendinden Sözetme	3
Katılım Belirleyici	3
TOPLAM	316

Tablo (40)'a göre psikoloji alanındaki makale özetlerinde vurgulayıcı (n=249) kullanımına yönelik bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında kaçınma (n=31), tutum belirleyici (n=30), kendinden sözetme (n=3) ve katılım belirleyici (n=3) psikoloji özetlerinde bulgularan diğer alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyici ulamlarıdır.

4.2.3.4. Psikoloji Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde psikoloji alanındaki makalelerin özetlerinde bulgularan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini somutlaştırmak adına örnekler sunulmaktadır.

Örnek (107): Günümüzde, **hemen** bütün disiplinlerde **neredeyse** sorgulanamaz olarak kabul edilen ana kavramlar yeniden yorumlanmakta ve bunlar içinde geliştikleri bağlam çerçevesinde yeniden değerlendirilmektedir. (PSİ 20)

Bilimsel metinlerde kanıtlanmamış bir önermeyi gösteren kaçınma ifadeleri için psikoloji alanında kodu (PSİ 20) olan özetten alınan örnek (107) incelenebilir. Bu örnekte kullanılan “*hemen*” belirleyicisi disiplinlerin tamamını kapsamaktan kaçınmayı, “*neredeyse*” belirleyicisi ise sorgulanamaz olarak kabul edilen ana kavramlar önermesinin kesinliğinden kaçınmayı yansıtmaktadır.

Örnek (108): İçgörü kazanmak içsel bir süreç olduğundan danışanın içgörü kazanıp kazanmadığını anlamak **ancak** davranışlarının gözlenmesi ile... (PSİ 8)

Kaçınmaların tam karşıtı olan vurgulayıcı ifadeler önermenin kesinliğini ortaya koyar. Örnek (108)'de danışanın içgörü kazanıp kazanmadığını anlamak için davranışların gözlemlenmesi gerekliliği “*ancak*” belirleyicisi ile vurgulanmaktadır.

Örnek (109): Çift ve aile terapisi, Türkiye’de **hızla** gelişmekte olan bir ruh sağlığı alanıdır. (PSİ 16)

Yazarın bir önermeye karşı duygularını yansıtan tutum belirleyicisi örnek (109)'da “hızla” belirleyicisi ile metnin yüzey yapısına taşınmıştır. Bu belirleyici, ilgili terapilerin gelişiminin hızına ve büyüklüğüne, başka bir ifade ile önemine ve yazarın övgüsüne gönderimde bulunmaktadır.

Örnek (110): Burada ise Yahyagil'in çalışmasında, katılımcıların görüşmelerinde sık sık tekrarladıkları anlam kalıpları içinde başlığını “araçsallaşan bayrak” olarak etiketleyebileceğ*imiz* repertuara odaklanarak daha ayrıntılı bir analiz yapmak istiyoruz. (PSİ 5)

Yapılan inceleme sırasında psikoloji alanında çalışan araştırmacıların kendilerini makale özet metinlerine yansıttıkları da belirlenmiştir. İki yazar tarafından yazılan ve örnek (110) bir parçası alınan makale özetinde de görüldüğü üzere yazarlar hem birinci çoğul iyelik eki hem de birinci çoğul kişi ekiyle doğrudan kendilerine gönderimde bulunmakta, bu belirleyicilerle çalışmanın araştırmacıları olarak kendilerini oluşturdukları metin içinde kodlamaktadır.

Örnek (111): Depresyon sağlık giderleri, işgücü kaybı, intihar riski, tekrarlanma durumu göz önüne alındığında sağlık çalışanları açısından önemle ele alınması gereken bir konudur. (PSİ 13)

Okura gönderimde bulunarak onu katılımcı rolüyle tartışmaya dahil etme ve olası karşıtlıkları öngörerek okurları belirli yorumlar yapmaya yönlendirme işlevindeki katılım belirleyici örnek (111)'de “göz önüne alındığında” belirleyicisiyle metne yansıtılmıştır. Buna göre yazar depresyonla ilgili konuların ele alınması gerekliliğini ortaya koyarken okurlarından gelebilecek karşı çıkmaları önleme amacıyla çeşitli sorunları dikkate alması gerektiğini belirtmektedir.

4.2.4. Tarih Alanındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Kullanımı

Sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde üstsöylem kullanımlarının incelendiği son sosyal bilim alanı tarihtir. Bu bölümde veritabanında yer alan 112 tarih makale özetinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımlarına yönelik bulgulara yer verilmektedir. Bunun için aşağıdaki tablo incelenebilir.

Tablo 41: Tarih Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Sayısı	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Sayısı	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	925	62,62	Kaçınma	221	14,96
Çerçeve Bel.	35	2,36	Vurgulayıcı	840	56,86
Metiniçi Bel.	369	24,98	Tutum Bel.	309	20,91
Tanıtlayıcı	11	0,74	Kendinden Söz.	10	0,67
Açımlayıcı	125	8,46	Katılım Bel.	31	2,09
Toplam	1465	99,16	Toplam	1411	95,49
GENEL TOPLAM			2876		

Tablo incelendiğinde tarih makale özetlerinde 1465'i bilgi odaklı etkileşimli, 1411'i alıcı odaklı etkileşimli olmak üzere toplamda 2876 üstsöylem belirleyicisinin kullanıldığı görülmektedir. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımlarına bakıldığında en sık kullanımın mantıksal bağlayıcı (n=925, 62,62/1000) altulamında olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra metiniçi belirleyici 369 (24,98/1000), açımlayıcı 125 (8,46/1000), çerçeve belirleyici 35 (2,36/1000) ve tanıtlayıcı 11 (0,74/1000) kez bulgularan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileridir. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem altında ise vurgulayıcı (n=840, 56,86/1000) en sık kullanılan altulamdır. Vurgulayıcı dışında bulgularan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri ise tutum belirleyici (n=309, 20,91/1000), kaçınma (221, 14,96/1000), katılım belirleyici (n=31, 2,09/1000) ve kendinden sözetme (n=10, 0,67/1000) biçimindedir.

4.2.4.1. Tarih Alanındaki Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Tarih alanında kullanılan üstsöylem belirleyicileri incelendiğinde araştırmacıların bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımına yönelik bir eğilimleri olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamlarına ve bu ulamlar atında yer alan çeşitlere yönelik bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 42: Tarih Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Altulam	Üstsöylem Sayıları	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal bağlayıcı	Ekleme	701	47,46	925
	Karşılaştırma	116	7,85	
	Sonuç	108	7,31	
	Dizimleyici	20	1,35	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	35
	Hedef Belirleyici	15	1,01	
	Konu Kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	279	18,89	369
	Sonraki Bilgi	90	6,09	
Tanıtlayıcı		11	0,74	11
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	97	6,57	125
	Örnekleme	28	1,89	
GENEL TOPLAM				1465

Tarih alanındaki makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımına yönelik bilgilerin verildiği tablo (42) incelendiğinde daha önce de belirtildiği gibi en yoğun kullanımın mantıksal bağlayıcı ulamında olduğu görülmektedir. Mantıksal bağlayıcı altındaki ulamlara bakıldığında ise önermeleri birbirine ekleyen mantıksal bağlayıcıların 701 kez, önermeler arasında bir karşılaştırma durumunu yansıtan mantıksal bağlayıcıların 116 kez, neden-sonuç ilişkisini gösteren sonuç mantıksal bağlayıcılarının 108 kez kullanıldığı görülmektedir. Tarih özetlerinde bulgularan 35 çerçeve belirleyicinin altında dizimleyiciler 20, hedef belirleyiciler 15 kez kullanılmıştır. Bu alanda etiketleme ve konu kaydırma çerçeve belirleyicileri bulgulanmayan üstsöylem belirleyicileridir. Kendinden önceki ve sonraki bilgiye gönderimde bulunan metiniçi belirleyicilerdeki durum 279 kez önceki bilgiye gönderimde bulunma, 90 kez sonraki bilgiye gönderimde bulunma biçimindedir. Diğer kaynakların varolan metne taşınması biçiminde tanımlanan tanıtlayıcılar tarih makale özetlerinde 11 kez bulgularan üstsöylem belirleyicisidir. Açımlayıcı altında sınıflandırılan yeniden düzenleme 97 kez, örnekleme 28 kez bulgulanmıştır.

4.2.4.2. Tarih Makale Özetlerindeki Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde tarih makale özetlerinde kullanılan toplam 1691 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisiyle ilgili örnekler sunulmaktadır.

Örnek (112): Osmanlı sosyal tarih araştırmaları açısından en önemli kaynaklardan birisi olan şeriye sicillerinde siyasi, ekonomik ve askeri hususların yanı sıra aile hakkında da zengin veriler bulunmaktadır. (TAR 38)

Örnek (113): Fakat söz konusu mücadelelerin ana merkezi Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı bereketli toprakları ile her iki devlet için büyük önem arz eden Güneydoğu Anadolu bölgesidir. (TAR 8)

Örnek (114): I. Dünya Savaşı'nın zorlu şartları içerisinde, tarımsal verimin düşmesi sonucunda hükümet tarafından Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. (TAR 101)

Örnek (112) incelendiğinde “ve”, “-(y)In yanı sıra...da” biçiminde kullanımlar olduğu görülmektedir. Bu kullanımlar önermeleri ve önerme içindeki birimleri birbirine ekleme görevini yerine getiren ekleme mantıksal bağlayıcılarıdır. Örnek (113)’te görülen “*fakat*” belirleyicisi bir önceki önermeyle karşılaştırma ilişkisini oluşturmakta, örnek (114)’teki “-mAsI sonucunda” belirleyicisi ise önermeler arasındaki sonuç ilişkisini yansıtmaktadır.

Örnek (115): Bu çalışmada Osmanlı-İspanya ilişkileri kısaca özetlendikten sonra Osmanlı arşiv belgesi, İspanyol kaynağı ve tetkik eserler incelenerek hediyelerin türleri tespit edilmeye çalışılmış ve Osmanlı-İspanya barışına giden yolda diplomatik hediyelerin işlevselliğine vurgu yapılmıştır. (TAR 97)

Örnek (116): Bu yazı Türkiye’de seyahatnameler hakkında yapılan çalışmalar üzerinde genel bir değerlendirmeden sonra seyahatnamelerin şehir tarihleri açısından kaynak değerleri konusunda bazı tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır. (TAR 22)

Söylemin şematik yapısını yansıtan çerçeve belirleyicilerin iki altulamı tarih alanındaki makale özetlerinde bulgulanmıştır. Buna göre örnek (115)’te “-DIktAn sonra” belirleyicisi bir öncelik-sonralık ilişkisini ortaya koymakta, dolayısıyla metnin sıralanışını yansıtan dizimleyici görevini üstlenmektedir. Örnek (116)’da kullanılan “amaçla-“ belirleyicisi ise, ilgili makalenin amacının ne olduğunu yansıtmakta, böylece de hedef belirleyici örneği olmaktadır.

Örnek (117): **Bu açıdan** 1700 yılında Osmanlı Devleti ile yapılan İstanbul Antlaşması gereğince daimi elçi bulundurma hakkını ele geçiren Rusya, **yukarıda zikredilen** fetihçi politikayı başarılı bir sonuca ulaştırmak için 1702’de Pyotr Andreyeviç Tolstoy’u elçi olarak Edirne’ye gönderdi. (TAR 52)

Örnek (118): **Bu çalışmada** XVI. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılığının gelişimi içerisinde Sipahizade Mehmed’in yeri incelenmiştir. (TAR 92)

Metin içinde önceki ya da sonraki bilgilere gönderimde bulunan metniñi belirleyiciler için yukarıdaki iki örnek incelenebilir. Örnek (117)’de kullanılan “*bu açıdan*” ve “*yukarıda zikredilen*” belirleyicileri önceki önermelere gönderimde bulunarak metnin tutarlılığını sağlamakta, örnek (118)’de “*bu çalışmada*” belirleyicisi veritabanındaki diğer alanların özetlerindeki benzer bir görünümle özetten sonra gelen makaleye gönderimde bulunmaktadır. Böylece yazar(lar) okurlara metnin nasıl anlaşılacağı konusunda yardımcı olmaktadır.

Örnek (119): Ayrıca Iraklı tarihçi **Ahmed Salih el-Ali**’nin konuyla ilgili tespit ve görüşleri üzerinde durulacaktır. (TAR 3)

Örnek (119) incelendiğinde “*Ahmed Salih el-Ali*” dilsel birimi başka bir kaynağa, daha doğru bir ifadeyle bir tarihçinin bir kaynaktaki görüşlerine gönderimde bulunmakta, dolayısıyla metnin güvenilirliğini arttıran tanıtlayıcı rolündedir.

Örnek (120): Bu savaşta kurtulabilenler, anavatanlarına **yani** Anadolu’ya hicret etmek zorunda kalmış ve burada iskan edilmişlerdir. (TAR 75)

Örnek (121): Gazetenin önemli özelliklerinden birisi de şiir, hikaye, tiyatro, eleştiri **gibi** edebi türlerde birçok yazıya yer vermiş olmasıdır. (TAR 71)

Verilen bilgiyi anlaşılma durumuna karşı farklı biçimlerde ayrıntılandırma olarak açıklanabilen açıklama örnek (120)’de anavatan sözcüğünü netleştirmek amacıyla “*yani*” belirleyicisi ile yeniden düzenlenmekte, örnek (121)’de edebi türlerin neler olduğunu netleştirebilmek için “*gibi*” belirleyicisi ile örneklendirilmektedir.

4.2.4.3. Tarih Alanındaki Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Kullanımı

Tarih alanındaki makale özetlerinde saptanan 3102 üstsöylem belirleyicisinin 1411'i alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi işlevindedir. Çalışmanın bu bölümünde bu ulam altındaki kullanımlara yer verilmektedir.

Tablo 43: Tarih Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Ulam	Üstsöylem Bel.
Kaçınma	221
Vurgulayıcı	840
Tutum Belirleyici	309
Kendinden Sözetme	10
Katılım Belirleyici	31
TOPLAM	1411

Tablo (43) incelendiğinde tarih makale özetlerindeki 1411 alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi altında yazarların en çok kullandığı altulamın 840 ile vurgulayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Vurgulayıcıdan sonra en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri sırasıyla 309 durumda bulgulanan tutum belirleyici, 221 örnekte karşılaşılan kaçınma, 31 kez saptanan katılım belirleyici ve 10 kez tercih edilen kendinden sözetme belirleyicileridir.

4.2.4.4. Tarih Makale Özetlerindeki Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Örnekleri

Çalışmanın bu bölümü tarih makale özetleriyle ilgili bir önceki bölümde verilen sayısal değerleri somutlaştırmak adına alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileriyle ilgili örneklere ayrılmıştır.

Örnek (122): Balyozzade ailesi, İzmir'e muhtemelen 19.yy.da gelmiş, kısa sürede şehrin önemli tüccarları arasında yerlerini almışlardır. (TAR 48)

Örnek (122) incelendiğinde “*muhtemelen*” belirleyicisi önermeye karşı bir kuşku yaratan, önermenin kesinliğinin tam olarak belirtilmemesini yansıtan kaçınma belirleyicisidir.

Örnek (123): Aynı değişim sürecinin bazı kaotik gelişmeleri de içine almakta olması son derece dikkat çekici*dir*. (TAR 46)

Örnek (123)’te yer alan “*son derece*” ve “*-Dir*” belirleyicileri “kaotik gelişmeleri içine alma” durumunun “dikkat çekme” etkisini artırma amacıyla ve kesinliğini yansıtmaya amacıyla kullanılan vurgulayıcılardır.

Örnek (124): Savaşın ve bölgeden geri çekilişin yarattığı sarsıcı etkinin örnekleri, dönem içinde kaleme alınan edebi eserlere, anılara ve basına hayli canlı bir şekilde yansdı. (TAR 20)

Yazarın, önermenin güvenilirliğine ve doğruluğuna karşı duygusal tepkisini yansıtmasına yardımcı olan tutum için örnek (124) incelenebilir. Bu örnekte savaş sonrası geri çekilme etkisinin “*sarsıcı*” olduğunun ve bu etkinin edebiyata ve basına yansımalarının “*canlı*” biçimde olduğunun belirtilmesi yazarın önermeye karşı tutumunu göstermektedir.

Örnek (125): Böyle bir husus diplomatik temaslar ve iyi niyetli görüşmeler aracılığıyla çözülemeyeceği için, çözüm yolu olarak herkesin daha çok güveneceği bilimsel yollara başvurulmasının zannımızca vakti gelmiştir. (TAR 57)

Tarih makale özetlerinde gözlemlenen bir diğer alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi de kendinden söz etmedir. Yazar(lar)ın kendi(leri)ni doğrudan metnin içine kodlaması biçiminde görülen bu özellik örnek (125)’te “*zannımızca*” belirleyicisi ile metne yansıtılmakta ve doğrudan makaleyi hazırlayan iki yazara gönderimde bulunmaktadır. Burada araştırmacılar kendi düşüncelerini belirterek okurlarıyla etkileşim içine girmektedir.

Örnek (126): Bu beyliklerden Kummuh, bugünkü Adıyaman ilimizi, Nizip'ten Islahiye'nin kuzeyini ve Kahramanmaraş'ın doğusunu içine alan bereketli topraklar üzerinde kuruldu. (TAR 59)

Metnin okurlarını katılımcı olarak söylemin içine çekme çalışmanın kuramsal bölümünde de açıklandığı gibi okurun beklentilerinden biridir. Örnek (126) bu bağlamda incelendiğinde “Adıyaman ilimizi” dilsel birimi içindeki birinci çoğul iyelik eki, başka bir deyişle “-(I)mIz” belirleyicisi yazar ve okurları kapsayan, bilimsel anlamda bir dayanışmaya gönderimde bulunan, iki tarafı da karşılıklı katılımcılar olarak tanımlayan ve bu konumlandırma ile söylem topluluğu üyesi olmayı gösteren bir katılım belirleyicidir.

4.2.5. Sosyal Bilimlerin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü

Bu bölümde dilbilim, felsefe, psikoloji ve tarih alanındaki üstsöylem kullanımlarının karşılaştırması yapılmakta, bu alanlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu dört alandaki makale özetlerindeki üstsöylem kullanımlarının genel görünümü yansıtılmaktadır.

Tablo 44: Sosyal Bilimlerin Altalanlarındaki Makale Özetlerinde Üstsöylem

ÜSTSÖYLEM / ALAN	DİL		FEL		PSİ		TAR	
Bilgi Odaklı Etkileşimli	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	ÜS	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağlayıcı	218	63,11	310	68,66	267	66,18	925	62,62
Ekleme	150	43,42	213	47,18	208	51,56	701	47,46
Karşılaştırma	41	11,87	76	16,83	48	11,90	116	7,85
Sonuç	27	7,82	21	4,65	11	2,72	108	7,31
Çerçeve Bel.	41	11,87	19	4,20	79	19,58	35	2,36
Dizimleyici	7	2,03	8	1,77	17	4,21	20	1,35
Etiketleme	0	0	0	0	0	0	0	0
Hedef Bel.	34	9,84	11	2,43	62	15,37	15	1,01
Konu Kay.	0	0	0	0	0	0	0	0
Metiniçi Bel.	70	20,26	141	31,22	61	15,12	369	24,98
Önceki Bil.	48	13,89	108	23,92	38	9,42	279	18,89
Sonraki Bil.	22	6,37	33	7,30	23	5,70	90	6,09
Tanıtlayıcı	13	3,76	129	28,57	19	4,70	11	0,74
Açımlayıcı	40	11,58	51	11,29	60	14,87	125	8,46
Yeniden	26	7,53	48	10,63	57	14,13	97	6,57
Düz.								
Örnekleme	14	4,05	3	0,66	3	0,74	28	1,89
TOPLAM	382	110,58	650	143,94	486	120,45	1465	99,16
Alıcı Odaklı Etkileşimli								
Kaçınma	57	16,50	93	20,59	31	7,68	221	14,96
Vurgulayıcı	196	56,74	282	62,45	249	61,72	840	56,86
Tutum Bel.	36	10,42	73	16,16	30	7,43	309	20,91
Kendinden Söz.	6	1,73	1	0,22	3	0,74	10	0,67
Katılım Bel.	7	2,02	28	6,20	3	0,74	31	2,09
TOPLAM	302	87,41	477	105,62	316	78,31	1411	95,49
G. TOPLAM	684	197,99	1127	249,56	802	198,76	2876	194,65

Tablo (44)'te yer alan bilgilere bakıldığında sosyal bilimlerin altındaki tüm alanlarda bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyiciler alıcı odaklılara göre daha yoğun kullanılmaktadır. Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemin altulamaları sosyal bilimler makale özetleri bağlamında incelendiğinde çalışmanın veritabanındaki tüm alanlarda en sık kullanılan altulamanın mantıksal bağlayıcılar olduğu görülmektedir. Mantıksal bağlayıcılar altında, önermeleri birbirine ekleme işlevini yerine getiren ekleme mantıksal bağlayıcıları tüm alanlarda en sık kullanılan mantıksal bağlayıcı konumundadır. Bunun yanı sıra dört alanda da karşılaştırma bağlayıcıları sonuç bağlayıcılarından daha sık kullanılan mantıksal bağlayıcılar olmuştur.

Metnin çizgisel olarak okunabilmesine olanak sağlayan çerçeve belirleyiciler sosyal bilimler alanındaki makale özetlerinde toplam 174 kere bulgulanmıştır. Bu

ulamın altındaki hedef belirleyiciler dilbilim, felsefe ve psikolojide en sık kullanılan çerçeve belirleyici olurken, tarih makale özetlerinde dizimleyiciler en sık kullanılan çerçeve belirleyici konumundadır. Sosyal bilimler altındaki alanların makale özetlerinde etiketleme ve konu kaydırma kullanımını yeğlenmeyen çerçeve belirleyiciler olmuştur.

Metinde önceki ve sonraki bilgiye gönderimde bulunarak metnin tutarlılığını ortaya koyan metniçi belirleyiciler dört alandaki makale özetlerinde de önceki bilgiye gönderimde bulunmanın sonraki bilgiye gönderimde bulunmaya göre daha sık kullanılması biçiminde metne yansımaktadır.

Başka kaynaklardaki bilgiyi varolan, güncel metne taşıyan ve bilginin sorumlusunu gösteren tanıtlayıcılar özellikle felsefe alanındaki makale özetlerinde (n=129) çok sık kullanılan bir bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem durumundadır.

Metindeki bilgiyi okur için daha anlaşılır kılma amacıyla çeşitli yollarla netleştirmeyi sağlayan açımlayıcılarda tüm alanların makale özetlerinde bilgiyi farklı biçimde yeniden vermeyi (genişletme, daraltma, özünü verme vb.) gösteren yeniden düzenleme örneklemeye göre daha sık kullanılan belirleyicilerdir. Bunun yanında özellikle felsefe ve psikoloji özetlerinde örneklem (n=3) neredeyse hiç kullanılmamıştır.

Öte yandan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri sosyal bilimlerin altalanları arasında karşılaştırmalı olarak incelendiğinde tüm alanlarda önermenin kesinliğine gönderimde bulunan vurgulayıcıların diğer alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine göre daha sık kullanılan belirleyiciler olduğu görülmektedir.

Dilbilim ve felsefe özetlerinde vurgulayıcılardan sonra en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi kaçınma olurken tarih özetlerinde bu durum tutum belirleyiciler için geçerlidir. Psikoloji makale özetlerinde ise kaçınma ve tutum belirleyiciler hemen hemen eşit düzeyde kullanılmıştır.

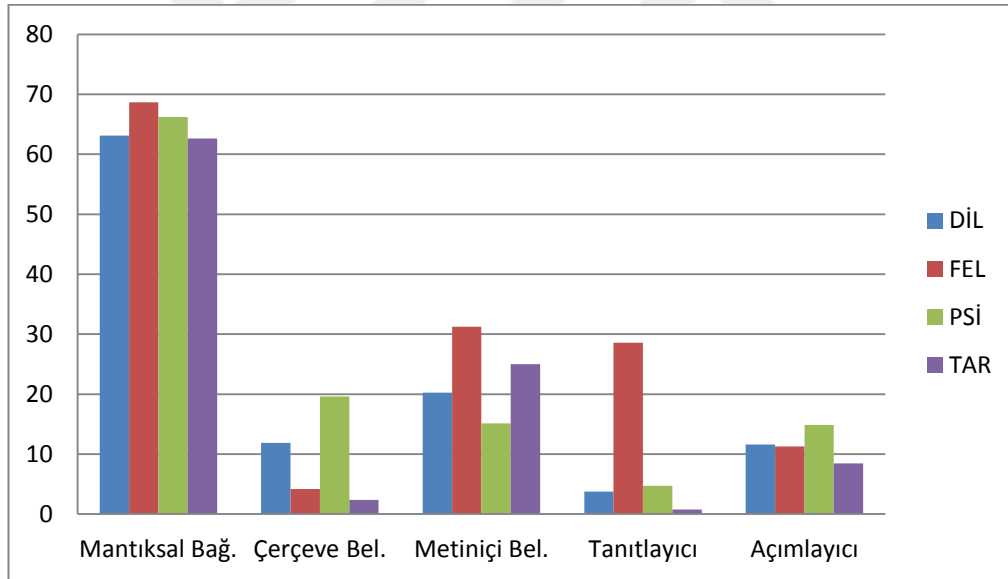
Yazarların kendilerini metin içinde açıkça kodlamalarına gönderimde bulunan kendinden sözetme dört alanın makale özetlerinde de bulgulanırken felsefe ve psikoloji özetlerindeki kullanım diğer alanlara göre oldukça azdır.

Son olarak yazarların okurlarını metnin içine çekme ve onları söylem katılımcısı rolüne büründürme özelliklerine sahip katılım belirleyiciler tüm alanlarda

bulgularan bir belirleyicidir. Burada dikkat çeken nokta 112 özetin incelendiği tarih ile 40 özetin incelendiği felsefe özetlerinde katılım belirleyicilerinin neredeyse eşit sayıda kullanılmış olmasıdır. Psikoloji alanındaki özetlerde ise katılım belirleyiciler (n=3) neredeyse hiç kullanılmayan bir belirleyici durumundadır.

Tablo (44)'te verilen sayısal verilerin ve tabloya göre yapılan açıklamaların daha net olması ve alanlararası karşılaştırma için aşağıda sosyal bilimler altındaki alanların makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri grafik biçiminde ve 1000 sözcükte görülme sıklığı biçiminde sunulmuştur. Bunun için aşağıda öncelikle sosyal bilimler altındaki dört alanın makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem sonra ise alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımlarına yönelik aşağıdaki grafikler incelenebilir.

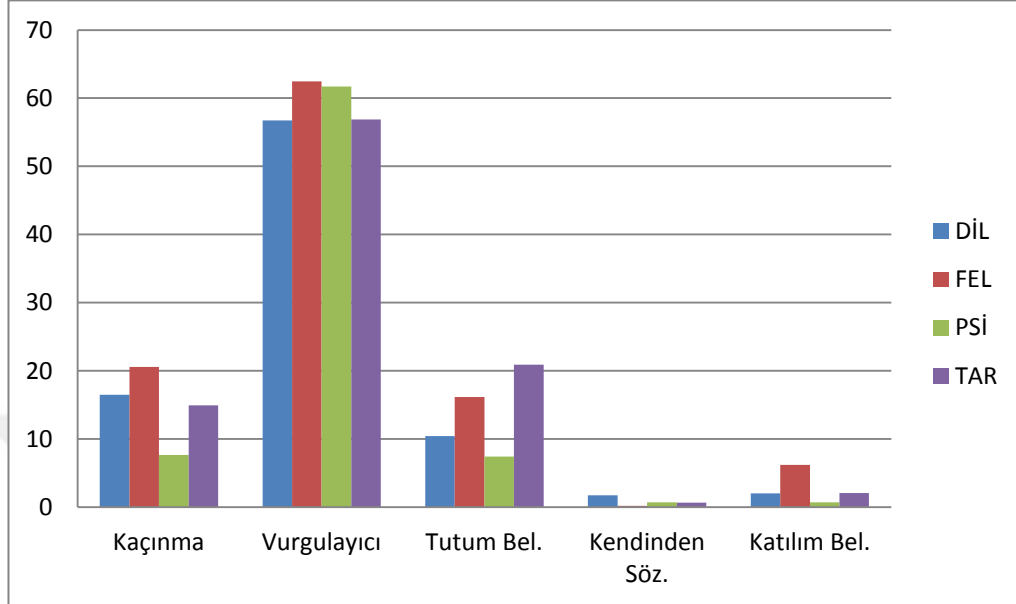
Grafik 3: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)

Sosyal bilimlerin altındaki alanların makale özetlerinde bulgularan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin ve 1000 sözcükte görülme sıklığının verildiği grafik (3) incelendiğinde bu makale özetlerinde en sık kullanılan belirleyicilerin mantıksal bağlayıcılar ulamına dahil olan belirleyiciler olduğu anlaşılmaktadır. Alanlardaki mantıksal bağlayıcı kullanım sıklığının birbirine yakın olduğu gözlemlenmekte birlikte en sık kullanımın sırayla felsefe, psikoloji, tarih ve

dilbilim makale özetlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Belirlenen veritabanındaki makale özetlerinde diğer bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem kullanım sıklığına bakıldığında felsefe, tarih ve dilbilim makale özetlerinde mantıksal bağlayıcılardan sonra en sık kullanılan belirleyicilerin metniçi belirleyiciler olduğu görülmektedir. Psikoloji makale özetlerinde ise bu durum çerçeve belirleyicilerinin kullanımına yöneliktir. Buna göre felsefe, tarih ve dilbilim alanındaki yazarlar metinlerindeki önceki ve sonraki bilgiye gönderimde bulunarak bir tutarlılık oluşturmaya çalışırken psikolojideki araştırmacılar metnin şematik yapısını ve metnin sıralanmasını ön plana alarak çalışma sürecini ve çalışmanın temel bölümlerini gösterme eğilimindedir. Dilbilim, felsefe ve tarih alanlarında ise çerçeve belirleyici sıklığı psikolojiye göre çok daha düşüktür. Sosyal bilimlerin altındaki alanlarda en büyük farklılık tanıtlayıcı kullanımında görülmektedir. Başka kaynaklardaki bilginin varolan metne taşınmasını sağlayan tanıtlama makale özetlerinde sözcük ve yer kısıtlılığından dolayı çok karşılaşılan bir üstsöylem belirleyicisi değildir. Ancak felsefe makale özetlerinde tanıtlama 28,57/1000 ile diğer birçok bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyiciden çok daha fazla görülmektedir. Bunun nedeni olarak felsefe çalışmalarının genellikle filozofların ve felsefe alanında çalışan diğer araştırmacıların düşünce ve yorumlarına atıfta bulunma sıklığı gösterilebilir. Sosyal bilimlerdeki diğer alanlara bakıldığında özet metinlerinde tanıtlama kullanımı felsefeye göre çok düşüktür. Önermenin ayrıntılandırılması için kullanılan açımlayıcılar incelenen alanların özetlerinde yaklaşık olarak benzer sıklıklarda kullanılan belirleyicilerdir. Ancak psikoloji diğer alanlardan daha fazla açımama yapmakta, verilen bilgilerin okurlar için anlaşılmasını kolaylaştırma çabası göstermektedir.

Grafik 4: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)

Grafik (4)'te sosyal bilimler altındaki alanların makale özetlerinde kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin 1000 sözcükte karşılaşımla sıklığı görülmektedir. Buna göre dört alanın makale özetlerinde en sık karşılaşılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyiciler vurgulayıcılardır. Vurgulayıcıdan sonra en sık kullanılan üstsöylem belirleyici felsefe ve dilbilimde kaçınmayken, tarihte tutum belirleyicilerdir. Psikoloji makale özetlerinde ise kaçınma ve tutum belirleyici hemen hemen aynı sıklıktadır. Buradan hareketle felsefe ve dilbilim araştırmacılarının bilginin sorumluluğundan uzaklaşmak için ya da kanıtlanmamış bilgi için kaçınmaları kullandığı, tarih araştırmacılarının önermelere karşı duygusal tutumlarını yansıtmayı yeğlediği, psikoloji araştırmacılarının ise her iki ulamı kullanma eğilimi içinde oldukları söylenebilir. Bunun yanında felsefe alanındaki araştırmacıların okurlarıyla doğrudan bir etkileşim kurmak ve onları metne dahil etmek için katılım belirleyicileri diğer alanlara göre daha sık kullandığı, dört alandaki araştırmacıların kendilerini metin içinde açıkça kodlamayı yeğlemedikleri ya da bu stratejiyi çok az bir sıklıkta kullandıkları de söylenebilir.

4.2.6. Sosyal Bilimler Makale Özetlerindeki Üstsöylem Belirleyicilerinin Genel Görünümü

Çalışmanın veritabanında bulunan ve incelenen toplam 289 makale özetinin 206'sı sosyal bilimler altında yer alan alanlara aittir. 206 makale özetinde bulgularan toplam 5489 üstsöylem belirleyicisinin ait olduğu ulamlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 45: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Üstsöylem

Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem			Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem		
Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)
Mantıksal Bağ.	1720	64,24	Kaçınma	402	15,01
Çerçeve Bel.	174	6,49	Vurgulayıcı	1567	58,52
Metiniçi Bel.	641	23,94	Tutum Bel.	448	16,73
Tanıtlayıcı	172	6,42	Kendinden Söz.	20	0,74
Açımlayıcı	276	10,30	Katılım Bel.	69	2,57
Toplam	2983	111,39	Toplam	2506	93,57
GENEL TOPLAM			5489		

Çalışmanın “Sosyal bilimlerdeki Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin işlevleri nelerdir?” biçimindeki ikinci araştırma sorusuna ve Tablo (45)’teki bilgilere göre sosyal bilimler altındaki dört alanın makale özetlerinde bulgularan toplam 5489 üstsöylem belirleyicisinin 2983’ünün bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamına ait olduğu anlaşılmaktadır. Kullanımı belirlenen belirleyicilerden 1720’si mantıksal bağlayıcı işlevindedir ve bu ulam bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamında kullanımı en çok yeğlenen belirleyicidir. Bunun yanı sıra bu alanlardaki yazarlar sırasıyla metiniçi belirleyicileri (n=641), açımlayıcıları (n=276), çerçeve belirleyicileri (n=174) ve tanıtlayıcıları (n=172) kullanmayı da tercih etmişlerdir. Aşağıdaki tabloda sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyici ulamları ve bu ulamların altındaki çeşitlere yönelik ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 46: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri

Ulam	Altulam	Üstsöylem Bel.	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	TOP
Mantıksal bağlayıcı	Ekleme	1272	47,51	1720
	Karşılaştırma	281	10,49	
	Sonuç	167	6,24	
	Dizimleyici	52	1,94	
Çerçeve Belirleyici	Etiketleme	0	0	174
	Hedef Belirleyici	122	4,55	
	Konu Kaydırma	0	0	
Metiniçi Belirleyici	Önceki Bilgi	473	17,67	641
	Sonraki Bilgi	168	6,27	
Tanıtlayıcı		172	6,42	172
Açımlayıcı	Yeniden Düzen.	228	8,51	276
	Örnekleme	48	1,79	
GENEL TOPLAM				2983

Toplam 2983 bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi altulamalarına göre incelendiğinde sosyal bilimlerdeki araştırmacıların makale özetlerinde en çok mantıksal bağlayıcıları kullanmayı yeğledikleri anlaşılmaktadır. Önermeler arasındaki ilişkileri yansıtan mantıksal bağlayıcılar altında önermeleri birbirine eşdeğer olarak ekleme işlevindeki ekleme bağlayıcıları (n=1272) en sık kullanılan bağlayıcı çeşidi olmuştur. Bunun yanı sıra mantıksal bağlayıcılar altında tercih edilen diğer çeşitler 281 kullanımla karşılaştırma bağlayıcıları ve 167 kullanımla sonuç bağlayıcılarıdır.

Sosyal bilimler makale özetlerinde mantıksal bağlayıcılardan sonra en çok kullanılan bilgi odaklı üstsöylem belirleyicileri metiniçi belirleyicilerdir. Bu ulam altında iki çeşit belirleyici grubu bulunmaktadır: önceki bilgiye gönderimde bulunma ve sonraki bilgiye gönderimde bulunma. İncelenen makale özetlerinde önceki bilgiye gönderimde bulunma sonraki bilgiye gönderimde bulunmaya göre daha çok tercih edilen metiniçi belirleyiciler olmuştur.

Verilen bilginin okurun zihninde daha açık biçime getirilmesi amacıyla kullanılan açıcılar sosyal bilimler makale özetleri çerçevesinde incelendiğinde yazarların verilen bilgiyi genişleterek, daraltarak, farklı ifadelerle yeniden vererek,

ek bilgi sunarak yeniden düzenlemeyi örnekler vererek açıklamaktan daha fazla kullanmayı yeğledikleri görülmektedir.

Metnin çizgisel olarak takip edilmesine olanak sağlayan, metnin sınırlarına ya da bölümlerine gönderimde bulunan çerçeve belirleyicilerin dört çeşidi bulunmaktadır. Sosyal bilimler makale özetlerinde bu çeşitlerden yalnızca ikisi bulgulanmıştır. Çalışmanın bölümlerini belirten, yapılacaklarını gösteren hedef belirleyiciler bu ulamda en çok bulgulan çerçeve belirleyici olurken, metnin sıralanışını gösteren dizimleyiciler ikinci belirleyicidir. Etiketleme ve konu kaydırma bu makale özetlerinde bulgulanmayan çerçeve belirleyicilerdir.

Tanıtlayıcılar başka kaynaklardaki bir bilginin dilsel sunumuna ve güncel metne taşınmasına gönderimde bulunur. Sosyal bilimler makale özetlerindeki bilgi odaklı üstsöylem belirleyicileri altında en az kullanılan ulam tanıtlayıcı ulamıdır. 206 özetle bulgulan toplam tanıtlayıcı sayısı 172'dir.

Sosyal bilimler makale özetlerindeki üstsöylem kullanımlarıyla ilgili tablo (45)'e dönüldüğünde 5489 üstsöylem belirleyicisinden 2506'sının alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamına ait olduğu görülmektedir. Bu ulam altında fen bilimleri makale özetlerindeki benzer biçimde vurgulayıcı kullanımına yönelik bir eğilim söz konusudur. Buradan hareketle yazarların özet metinlerinde oluşturdukları önermelerine kesin bir bağlılığı göstermeyi yeğlediği söylenebilir.

Çalışmanın önemi, şaşırma, beklenmedik ya da beklenen bir durumu yansıtma gibi önerme içeriğine karşı duygusal tutumu yansıtan tutum belirleyiciler incelenen makale özetlerinde en sık kullanılan ikinci alıcı odaklı üstsöylem belirleyici ulamı olmuştur. Kanıtlanmamış bir önermeyi göstermek ya da önermenin kesinliğinden uzaklaşmak için kullanılan kaçınmalar sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde belirlenen üçüncü en sık kullanılan ulamken okurları söylem katılımcısı olarak metne dahil eden ve olası karşı çıkmaları engelleme amacı olan katılım belirleyiciler dördüncü ulamdır. Sosyal bilimler makale özetlerinde en az karşılaşılan alıcı odaklı üstsöylem belirleyicisi yazarların kendilerini doğrudan metnin içinde kodlamalarına olanak veren kendinden söz etmedir.

4.3. FEN VE SOSYAL BİLİMLER MAKALE ÖZETLERİNDEKİ ÜSTSÖYLEM BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK GÖRÜNÜMLER

Çalışmanın bu bölümünde fen bilimlerinin altında yer alan ve çalışmanın veritabanına dahil edilen alanlar ile sosyal bilimlerin altında yer alan ve çalışmada incelenen tüm makale özetleri fen bilimleri ve sosyal bilimler biçiminde genellenerek karşılaştırılmakta ve iki ana alan arasında ne türden eğilimler olduğu, benzerlik ve farklılık durumları ortaya koyulmaktadır. Bundan sonra ise özetlerde bulgulanan aynı dilsel birimlerin bağlam odaklı olarak farklı üstsöylemsel işlevler üstlenmesi üzerinde durulmaktadır.

Aşağıdaki tabloda fen ve sosyal bilimler makale özetlerinde bulgulanan bilgi odaklı etkileşimli ve alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine ve bunların altulamlarına yönelik bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 47: Fen ve Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicileri

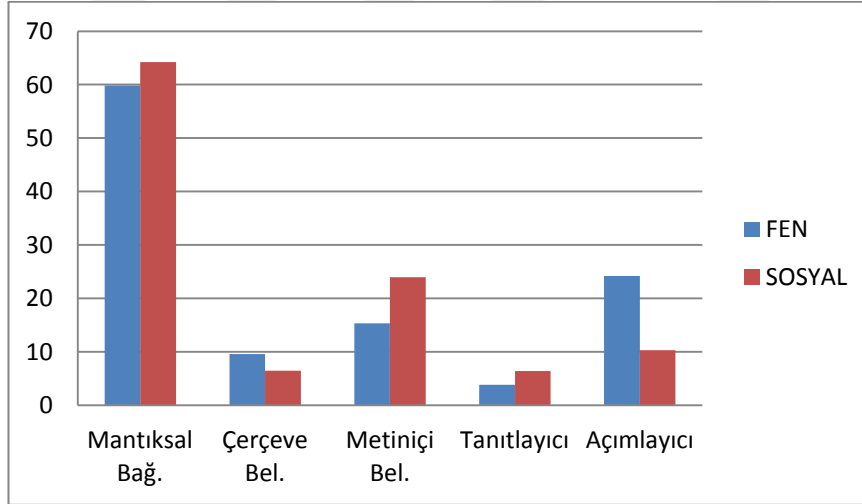
ÜSTSÖYLEM / ALAN	Fen Bilimleri		Sosyal Bilimler		TOP
Bilgi Odaklı Etkileşimli	Üstsöylem	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Üstsöylem	Görülme Sıklığı (1000 sözcükte)	Üstsöylem
Mantıksal Bağlayıcı	561	59,82	1720	64,24	2281
Ekleme	450	47,99	1272	47,51	1722
Karşılaştırma	73	7,78	281	10,49	354
Sonuç	38	4,05	167	6,24	205
Çerçeve Bel.	90	9,59	174	6,49	264
Dizimleyici	19	2,03	52	1,94	71
Etiketleme	1	0,10	0	0	1
Hedef Bel.	70	7,46	122	4,55	192
Konu Kay.	0	0	0	0	0
Metiniçi Bel.	144	15,35	641	23,94	785
Önceki Bil.	69	7,36	473	17,67	542
Sonraki Bil.	75	7,99	168	6,27	243
Tanıtlayıcı	36	3,83	172	6,42	208
Açımlayıcı	227	24,20	276	10,30	503
Yeniden Düz.	194	20,68	228	8,51	422
Örnekleme	33	3,52	48	1,79	81
TOPLAM	1058	112,79	2983	111,39	4041
Alıcı Odaklı Etkileşimli					
Kaçınma	93	9,91	402	15,01	495
Vurgulayıcı	460	49,05	1567	58,52	2027
Tutum Bel.	55	5,86	448	16,73	503
Kendinden Söz.	14	1,49	20	0,74	34
Katılım Bel.	25	2,66	69	2,57	94
TOPLAM	647	68,97	2506	93,57	3153
G. TOPLAM	1705	181,76	5489	204,96	7194

Çalışmanın “Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri arasında fark var mıdır?” biçimindeki üçüncü araştırma sorusuna ve Tablo (47)’de verilen fen ve sosyal bilimler makale özetlerindeki üstsöylem belirleyicilerinin kullanımları ve dağılımları incelendiğinde fen ve sosyal bilimler makale özetlerinde belirlenen toplam üstsöylem belirleyicisinin 7194, bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin 4041 ve alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin 3153 olduğu görülmektedir. Fen bilimleri altında toplam 1705 üstsöylem belirleyicisinin altında 1058 (112,79/1000) bilgi odaklı, 647 (68,97/1000) alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi saptanırken sosyal

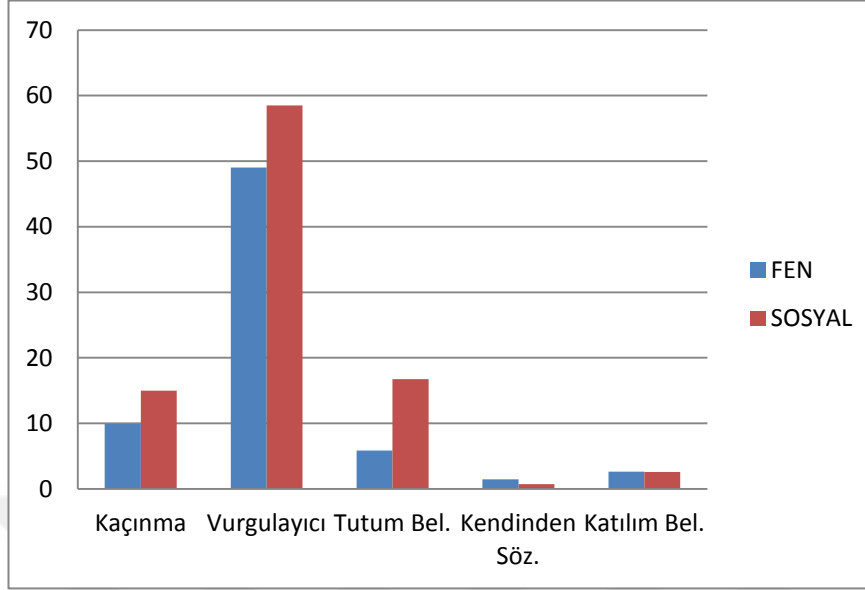
bilimlerdeki toplam 5489 belirleyicinin altında ise 2983 (111,39/1000) bilgi odaklı, 2506 (93,57/1000) alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi bulgulanmıştır. Yukarıda yay ayraçların içinde de gösterildiği gibi her iki alandaki makale özetlerinde üstsöylem belirleyicisi kullanımı oldukça yüksek bir sıklığa sahiptir. Buna göre her iki alandaki araştırmacılar makale özetlerinde metinsel düzenlemeyi önceleyen, okura rehberlik eden, bilginin okurlar için tutarlı biçime getirilmesine yardımcı olan, metnin ikna etme gücünü arttıran, yazarın metindeki önermeye karşı duruşunu ve okurla bağlantısını ortaya koyan üstsöylem belirleyicilerini kullanmayı yeğlemektedirler.

Tablo (47)'de fen ve sosyal bilimler alanlarındaki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin karşılaştırması yapılmıştır. Tabloda verilen sayısal verilerin ve tabloya göre yapılan açıklamaların daha net olması ve alanlararası karşılaştırma için aşağıda fen bilimleri ve sosyal bilimler makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri grafik biçiminde sunulmuştur.

Grafik 5: Fen ve Sosyal Bilimler Özetlerinde Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)

Grafik 6: Fen ve Sosyal Bilimler Özetlerinde Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem (1000 sözcük başına)

Tablo (47), grafik (5) ve grafik (6) incelendiğinde fen bilimlerinde de sosyal bilimlerde de bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem, alıcı odaklı etkileşimli üstsöyleme göre daha çok kullanılan üstsöylem ulamıdır. Bu ulam altında mantıksal bağlayıcı en çok kullanılan üstsöylem belirleyicisi, bu altulam altında ise her iki alanda da ekleme işlevli mantıksal bağlayıcılar en çok kullanılan üstsöylem belirleyicisi durumundadır. Böyle bir bulgu makale özetlerinin özellikleri ile de koşutluk göstermektedir. Buna göre yer ve sözcük kısıtlılığı gibi sınırları olan ve en kısa biçimde okurlara yeteri kadar bilgi verme amacını taşıyan makale özetlerinde önermeler arasındaki ilişkileri net biçimde vermek için mantıksal bağlayıcıların yeğlendiği söylenebilir. Mantıksal bağlayıcılar altında ekleme işlevli mantıksal bağlayıcıların her iki alanın makale özetlerinde de en sık kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi olması yazarların önermeler arasındaki karşılaştırma ya da neden-sonuç ilişkisini ortaya koymadan, eşdeğer birimleri birbirine ekleme çabası içinde olduğunu göstermektedir. Bunun temel nedenlerinden biri karşılaştırma ve neden-sonuç ilişkilerini ortaya koyarken gerekebilecek ek açıklamaların özet metnini uzatabilme olasılığı olabilir. Yazarlar bunun yerine önermeleri birbirine eklemeyi yeğlemişleridir.

Fen bilimleri makale özetlerinde mantıksal bağlayıcılardan sonra en çok kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamı açımlayıcılardır. Açımlayıcı kullanımının fazla olması yukarıdaki durumla bir koşutluk göstermektedir. Yazarların gerekli durumlarda okurların önermeyi ya da önerme içindeki bir birimi anlamasını kolaylaştırmak adına ek bilgi sunma yolunu seçmektedirler. Bu durum mantıksal bağlayıcılar altındaki karşılaştırma ve neden-sonuç ilişkisini göstermeyi arka plana atmalarını destekler niteliktedir. Yazarlar özet metninde karşıt durumları ya da önermeler arasındaki neden-sonuç ilişkisini göstererek kısıtlı olan özet metnini doldurmak yerine önermeleri birbirine ekleme ve gerekli yerlerde bunlarla ilgili ek bilgi sunmayı yeğlemişlerdir. Açımlayıcı altında da yazarların bilgiyi genişleterek, daraltarak, farklı sözcüklerle ifade ederek okurun zihninde netleştirme çabası olarak tanımlanan yeniden düzenlemeyi örneklemeye göre daha fazla kullandıkları gözlenmiştir. Buna göre yazarların bir birimin örneklendirilmesinden çok ek açıklamayla daha net olacağı yönünde bir düşünceye sahip oldukları söylenebilir. Fen ve sosyal bilimler arasında açımlayıcı kullanım sıklıkları karşılaştırıldığında fen bilimlerinin (24,20/1000) sosyal bilimlere (10,30/1000) göre çok daha yoğun açıklama yaptığı anlaşılmaktadır.

Sosyal bilimler makale özetlerinde kullanım açısından mantıksal bağlayıcıdan sonra metniçi belirleyiciler gelmektedir. Metniçi belirleyiciler metinde önceki ya da sonraki önermeye gönderimde bulunarak okuru yönlendirme ve metnin tutarlılığı sağlama işlevine sahiptir. Metniçi belirleyiciler fen bilimleri özetlerinde açımlayıcıdan sona üçüncü en sık kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi konumundadır. Metniçi belirleyici kullanımında fen ve sosyal bilimlerdeki yazarlar arasında farklılık bulunmaktadır. Buna göre fen bilimlerindeki araştırmacılar sonraki bilgiye gönderim yapmayı yeğlerken sosyal bilimlerdeki araştırmacılar önceki bilgiye gönderimde bulunmayı öncelemektedir. Fen bilimlerindeki yazarlar özet metninde önceki önermelere gönderimde bulunarak tutarlı bir metin oluşturmak yerine sonraki bilgiye gönderimde bulunarak (burada sonraki bilgiye gönderimde bulunma tüm özetlerde özetlerden sonra gelen makaleye gönderimde bulunma biçiminde gerçekleşmiştir) doğrudan çalışma içindeki bölümlere ya da araştırma sürecine gönderimde bulunmaktadırlar. Sosyal bilimlerdeki araştırmacılar ise metinde önceki önermelere gönderimde bulunarak

özet metni içinde tutarlılığı sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunun yanısıra metniçi belirleyici kullanım sıklığı da alanlar arasında farklılık göstermektedir. Sosyal bilimlerde metniçi belirleyici kullanma sıklığı fen bilimlerine göre çok daha fazladır.

Her iki alanda da kullanım sırası açısından dördüncü sırada yer alan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi çerçeve belirleyicilerdir. Çerçeve belirleyiciler metnin şematik yapısındaki öğelere ya da metnin sınırlarına gönderimde bulunarak metin bölümlerini sıralama, tartışmayı düzenleme, ekleme ilişkisini belirtme gibi özelliklerle okuru yönlendirir. Her iki alanda da çerçeve belirleyiciler altında en sık kullanılan çerçeve belirleyici çeşidi okura metin bölümlerini ve hedefleri gösterme amaçlı hedef belirleyicilerdir. Buna göre yazarlar okurlarına çalışmanın amacını, çalışmada yapılacakları, kullanılan yöntem/model/süreç ve çalışmanın bulgularını açıkça gösterme çabası içindedir. Bu çerçeve belirleyici çeşidinin diğer çeşitlerden daha çok kullanılma nedenleri arasında çalışmanın kuramsal bölümünde makale özetlerinin özelliklerine yönelik yapılan açıklamalara koşut olarak makale özetinin işlevi gösterilebilir. Makale özetinde yazarların en kısa biçimde çalışmanın amacını, yöntemini, temel bulgularını sunmak için bu bilgileri metin içinde açıkça kodlamayı yeğledikleri söylenebilir. Ancak burada dikkat çeken nokta sosyal bilimlerin çerçeve belirleyicileri fen bilimlerine göre daha az bir sıklıkta kullanmasıdır.

Bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri altında iki alanda da en az kullanıma sahip olan altulam başka kaynaklardaki bilginin üstdilsel sunumu olarak tanımlanan tanıtlayıcılardır. Bu türden kullanımın diğer ulamlara göre daha az olmasının nedeni özellikle kuramsal bilginin tartışılmasının özet metni içine alınmama çabası olarak açıklanabilir. Ancak yazarlar özellikle çalışmalarında temel olan bilgileri özet metinlerinde tanıtlayıcı yardımıyla gösterebilmektedir.

Her iki alandaki özet metinleri yazar odaklılık, yazar(lar)ın kendini sunması, yargıları, görüşleri ve bağlılığı iletme, okurları metnin içine çekme gibi özelliklere sahip alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyiciler açısından incelendiğinde yazarların önermeye karşı kesin bir duruşunu yansıtan vurgulayıcı kullanımının hem fen hem de sosyal bilimlerde öncelendiği görülmektedir. Buna göre yazarların, savlarının arkasında durarak reddedilme olasılığını en aza indirmeyi yeğledikleri söylenebilir. Bu türden bir kullanımın bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem

belirleyicilerinde en sık kullanılan mantıksal bağlayıcılarda olduğu gibi makale özetlerinin içkin özelliğiyle örtüştüğü söylenebilir. Çalışmanın kuramsal bölümünde özet metnlerinin özellikleri açıklanırken bu metinlerin ana metin oluşturulduktan sonra, başka bir deyişle çalışmanın kuramsal çerçevesi, yöntemi, bulguları, sonuçları ortaya koyulduktan sonra yazıldığı üzerinde durulmuştur. Buna göre yazarların, çalışmalarının bulgularını ve sonuçlarını gördükten sonra özet bölümünde önermelerini destekleyen bir konumu benimsedikleri ve çalışmaları sonuçlandığı için daha kesin bir dil kullandıkları savlanabilir. Bu açıdan bakıldığında fen bilimleri ve sosyal bilimler özetleri arasında bir koşutluktan sözedilebilir.

Özet metinlerinde en sık kullanılan ikinci alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamında fen bilimleri ve sosyal bilimler özetleri arasında farklılık dikkat çekmektedir. Fen bilimlerindeki araştırmacılar vurgulayıcıdan sonra en sık kaçınma belirleyicilerini kullanmaktadır. Bu belirleyiciler yazarların önermelere tam bir bağlılığını engellemekte, kanıtlanmamış, kesin olmayan bilgiye gönderimde bulunmaktadır. Buna göre fen bilimlerindeki yazarların kesin olmayan durumların bilincinde olduklarını göstermek ya da okurların olası karşı çıkmalarından sakınmak için bu belirleyicileri kullandıkları düşünülebilir. Sosyal bilimlerde ise vurgulayıcıdan sonra en sık kullanılan belirleyici ulamı tutum belirleyicidir. Bu belirleyiciler yazarın önermedeki bilgidен çok onun güvenilirliğine, doğruluğuna karşı tutumunu kabul etme, şaşırma, önem belirtme, gerekli olma uzlaşım gibi duygularla yansıtmaktadır. Sosyal bilimlerdeki yazarların özet metnilerindeki bilgilerin önemini ortaya koyabilmek için, çalışmalarının değerini gösterebilmek için ve okurların ilgisini çekebilmek için çeşitli tutum belirleyicilerini kullandıklarından sözedilebilir.

Fen bilimlerinde üçüncü sırada tutum belirleyici, sosyal bilimlerde ise üçüncü sırada kaçınma kullanımı görülmektedir. Her ne kadar sosyal bilimlerde kaçınma üçüncü en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisi olsa da fen bilimlerinden daha sık bir kullanıma sahiptir. Hyland (1998b, 2011) da kaçınmanın sosyal bilimler tarafından daha sık kullanıldığına dikkat çeker ve yazarların metne bu biçimde doğrudan etkide bulunması önlemeye çalıştığı bir şeyler olduğunun göstergesidir. Bunun nedeni değişkenlerin denetlenme zorluğu, araştırmada ortaya çıkan sonuçların çeşitliliği ve sosyal bilimlerde ortaya atılan bir savın kabulünün fen

bilimlerine göre daha zor olmasıdır. Fen bilimlerinde ise genellikle somut veriler üzerinden bir tartışma yürütüldüğü için yazarlar metindeki savlara bu biçimde müdahale etmezler. Bunun sonucu olarak da kaçınma kullanımı fen bilimlerinde daha düşüktür. Çalışmanın veritabanındaki makale özetleri kapsamında bu görünümün Türkçe için de geçerli olduğu söylenebilir.

Fen ve sosyal bilimlerdeki araştırmacılar kaçınma ve tutum belirleyicilerden sonra dördüncü sırada katılım belirleyicileri kullanmışlardır. Bunun nedenleri arasında yazarların okurlarının çalışmadaki birtakım bilgilere karşı çıkabileceklerini sezdiklerinde onları metnin katılımcısı olarak metne dahil etmeleri ve dolayısıyla bu karşı çıkmaları engelleme çabaları sayılabilir. Bunun yanısıra özellikle inceleme nesnesi tarih alanında Türk tarihi, dilbilimde Türkçe, biyolojide Türkiye'deki bir bitki olan çalışmalarda tarihle, dille ya da Türkiye'deki bir yerle ilgili olarak kapsayıcı biz işlevinde kullanımlar söz konusudur.

Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyiciler altında en az kullanılan ulam yazarların kendilerini metnin içinde kodlamalarına yardımcı olan kendinden sözetmedir. Kendinden sözetme fen bilimleri makale özetlerinde 14 (1,49/1000) kez, sosyal bilimler makale özetlerinde 20 (0,74/1000) kez bulgulanmıştır. Bu ulamdaki belirleyicilerin diğer ulamlardan daha az kullanılması akademik metinlerin dış gerçekliğin bağımsız ve nesnel biçimde anlatılması görüşüyle açıklanabilir. Çalışmanın kuramsal bölümünde de açıklandığı gibi araştırmacıların akademik metinlerde kendilerinden sözetmeme yönündeki görüşünün varlığının veritabanındaki makalelerde görüldüğü söylenebilir. Ancak söylem topluluğu beklentilerine bağlı olarak bazı alanlarda bu kullanımlarla karşılaşıldığı da söylenebilir. Bulgular bölümünde de söz edildiği gibi fen bilimleri altında matematik özetleri diğer fen bilimleri alanlarından, sosyal bilimler altında ise dilbilim özetleri diğer sosyal bilimler alanlarından daha yoğun kendinden sözetme belirleyicisi barındırmaktadır.

Çalışmanın “Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde ikna etme süreci hangi üstsöylem belirleyicileriyle gerçekleştirilmektedir?” biçimindeki dördüncü araştırma sorusu ve çalışmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda fen bilimlerinden ve sosyal bilimlerden incelenen makale özetlerinde ikna etme sürecinin hem benzer hem de farklı üstsöylem belirleyicileriyle gerçekleştirildiği

anlaşılmaktadır. İki alandaki en sık kullanılan üstsöylem belirleyicilere bakıldığında bir benzerlikten söz edilebilir. Buna göre hem fen bilimleri hem de sosyal bilimler makale özetlerinde mantıksal bağlayıcı ve vurgulayıcı kullanımı öncelenmektedir. Bu açıdan bakıldığında her iki alandaki yazarların da okurlarını ana metni okumaya ikna etmek için önermeler arasındaki mantıksal ilişkileri ve önermelerin kesinliğini önplana çıkardığı, dolayısıyla önermelere karşı kendi bakış açılarını bu biçimde yansıtmayı yeğledikleri söylenebilir. Bunun yanısıra iki alanın özetlerinde en sık kullanılan üstsöylem belirleyicilerinden sonra kullanılan belirleyicilerin dolayısıyla da ikna etme sürecinin farklılık gösterdiği belirtilebilir. Fen bilimleri alanındaki yazarlar okurlarını ikna etmek için mantıksal bağlayıcılar ve vurgulayıcılardan sonra açımlayıcıları ve metiniçi belirleyicileri kullanmaktadır. Sosyal bilimlerdeki yazarlar ise mantıksal bağlayıcı ve vurgulayıcı kullanımından sonra metiniçi belirleyicileri, tutum belirleyicileri ve kaçınmaları kullanmaktadır. Alanlararasındaki bu farklılık incelendiğinde fen bilimlerindeki yazarların makale özetlerinde okurların belirli terim, kavram vb. bilgileri daha iyi anlayabilmelerini ve metiniçi tutarlılığı sağlayarak onları ikna etmeyi, sosyal bilimlerin ise metiniçi tutarlılığı, verdikleri bilginin önemini sağlayarak, okurların önermelere karşı olası karşı çıkma olasılıklarını engelleyerek onları ikna etmeyi amaçladıkları söylenebilir.

Çalışmanın veritabanı incelenirken bir dilsel birimin farklı bağlamlarda farklı işlevler üstlendiği, dolayısıyla da farklı üstsöylem ulamlarına dahil edilmesiyle ilgili durumlarla karşılaşmıştır. Bununla ilgili olarak aşağıdaki örnekler incelenebilir.

Örnek (127): Ertuğrul Firkateyni, 14 Temmuz 1889 yılında İstanbul'dan yola çıkıp, 4 Haziran 1890 yılında Japonya'ya varmış ve kendisine verilen görevi çok zor şartlarda yerine getirmeyi başarmıştır. (TAR 58)

Örnek (128): Bu çalışmada Hypericum cinsinin 2000 yılı öncesi ile 2001 yılına kadar belirlenen tehlike kategorileri araştırılıp veriler karşılaştırılmıştır. (BIO 1)

Yukarıdaki örnek tümceler incelendiğinde örnek (127)'de “-(y)Ip” belirleyicisi “...İstanbul'dan yol çık-” önermesine “4 Haziran 1890 yılında Japonya'ya var-” biçimindeki yeni bilgiyi ekleme işlevindeyken örnek (128)'de “araştır-“ eylemine eklenen aynı belirleyici bilimsel çalışma için “kategorileri araştır-” ve “verileri karşılaştır-” eylemleri arasında bir sıralama, başka bir ifadeyle

dizimleme yapmaktadır. Bu örneklerden aynı dilsel birimin farklı bağlamlarda farklı üstsöylemsel görünümsergilediğı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ilk örnekteki belirleyici mantıksal bağlayıcı ulamı altında yer alan ekleme altulamına, ikinci örnekte yer alan belirleyicisi ise çerçeve belirleyiciler altındaki dizimleyici altulamına aittir.

Örnek (129): Göle giriş şekli belirlenemeyen istilacı türlerden Carassius gibelio, Pseudorasbora parva ve Atherina boyeri'nin diğer türler üzerindeki olası etkileri ve popülasyonların geleceğı için biyo ekolojik izleme çalışmalarının yapılması yararlı olacaktır. (BIO 25)

Örnek (130): Bu makalede dilbilimsel çözümleme yöntemlerinin genel özellikleri üzerinde durulacak ve bu tekniklerin klasik edebiyat incelemelerine yansımaları araştırılacaktır. (DİL 7)

Örnek (129) ve örnek (130) incelendiğinde “-(y)AcAktIr” belirleyicisinin farklı bağlamlarda farklı işlevlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ilk örnekteki kullanım yazar(lar)ın kaçınma stratejisi kullanarak ileri sürdükleri önermenin kesinliğini yumuşattıklarını, okuyucular tarafından gelebilecek karşıt görüşlerin farkında olduklarını göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle yazarlar yapılacak çalışmaların alana katkısı olacağı görüşünü kesin bir biçimde ifade etmekten kaçınmaktadır. Buna karşın ikinci örnekte yazar(lar) aynı belirleyiciyle önermenin kesinliğini, önerme içeriğinin arkasında olduğunu vurgulamakta, çalışmada neler yapılacağını göstermektedir.

Örnek (131): Çalışmamız da bu bağlamda, Locke'un “uzlaşım” unsurundan hareketle dilin yetersizliğini ve yeterliliğini nasıl ele aldığını ve değerlendirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. (FEL 35)

Örnek (132): Önceki OM hesaplamalarımızda kullanılan WS2+iWS2 yapısındaki nükleer potansiyelin gerçel veya sanal kısımlarına sığ ek-potansiyeller eklenerek... (FZK 10)

Örnek (133): Ülkemizin deprem haritası düşünüldüğünde geçmişte hemen hemen her bölgenin şiddetli depremlere maruz kaldığı gözlenmiştir. (MAT 4)

Yukarıda verilen üç örneğe bakıldığında üç örnekte de aynı dilsel birimin (- (I)mIz) kullanıldığı görülmektedir. Örnekler incelendiğinde aynı dilsel birimlerin bağlam içinde farklı işlevlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örnek (131)'deki

“çalışmamız” ifadesi içindeki “-(I)mIz” belirleyicisi tek yazarlı olan bu makalenin özetinde “düzenleyici biz” işlevine sahip bir birimdir. Başka bir deyişle yazar ben demek yerine çalışmanın kuramsal bölümünde de açıklandığı gibi bir kaçınma stratejisi uygulamaktadır. Örnek (132)’deki “Önceki OM hesaplamalarımızda” ifadesi içindeki “-(I)mIz” belirleyicisi ise iki yazarlı bu makalenin özetinde yazarların her birine gönderimde bulunan, yazarların bu çalışmanın araştırmacıları ve yazarları olarak kendilerini metin içinde kodlamalarına olanak veren ve “ortak biz” olarak tanımlanan bir kendinden sözetme üstsöylem belirleyicidir. Son örnek olan örnek (133)’te ise “ülkemizin deprem haritası” içindeki “-(I)mIz” belirleyicisi diğer örneklerden farklı bir işleve sahiptir. Tek yazarlı bu makale özetinde yazar kendini ve okuyucuları eşdeğer biçimde söylem katılımcısı olarak tanımlayan bir “kapsayıcı biz”dir ve dolayısıyla bir katılım belirleyicisidir.

Çalışma sırasında yazarların “biz” üstsöylem belirleyicisini ya da dilbilgisel olarak birinci çoğul kişi adlı görevindeki bu dilsel birimin farklı görünümelerini (birinci çoğul iyelik eki ya da birinci çoğul kişi eki) farklı işlevlerde kullandığı bulgulanmış, çalışmanın bulgular bölümünde hem alanlardaki kullanımların gösterimi sırasında hem de yukarıda bir belirleyicinin birden fazla işleve sahip olduğunu gösteren örneklerde yansıtılmış ve açıklanmıştır. Buna göre çalışmanın veritabanındaki makale özetlerinde toplam 158 “biz” üstsöylem belirleyicisi bulgulanmıştır. Bunlardan 76’sı yazarların ben demekten kaçındığı durumlarda kullandığı “düzenleyici biz” (İng. editorial we), 50’si okurları söylem katılımcısı olarak metne dahil eden “kapsayıcı biz” (İng. inclusive we) ve yalnızca 32’si doğrudan yazarların kendilerine gönderimde bulunan “ortak biz” (İng. collective we) işlevindedir. “Biz” üstsöylem belirleyicisinin kullanıldığı alanlara bakıldığında özellikle “düzenleyici biz” (başka bir deyişle yazarların kendilerini “ben” olarak yansıtmaktan kaçınmaları) bu üstsöylem belirleyicisinin diğer işlevlerinden daha sık kullanıldığı ve yalnızca sosyal bilimler altında yer alan tarih (n=49), felsefe (23) ve dilbilim (n=4) alanlarında kullanıldığı görülmektedir.

Örnek (134): ...söz konusu alanda bitki popülasyonunun zengin olduğu ancak hayvan yemi olarak kullanılmadığı gözlenmiştir. (BIO 13)

Örnek (135): İçgörü kazanmak içsel bir süreç olduğundan danışanın içgörü kazanıp kazanmadığını anlamak ancak davranışlarının gözlenmesi ile olasıdır. (PSİ 8)

Yukarıda verilen iki örnekte de aynı dilsel birimin kullandığı, buna karşın örnekler incelendiğinde aynı birimin iki örnekte de farklı işlevlerde olduğu görülmektedir. Örnek (134)'teki “*ancak*” belirleyicisi ilgili bölgede bitki varlığının çokluğundan buna karşın bunların hayvan beslemek için kullanılmadığından sözedilirken önermeler arasında bir karşılaştırma durumunu yansıtmakta, dolayısıyla bir mantıksal bağlayıcı işlevini yerine getirmektedir. Örnek (135)'te ise “*ancak*” belirleyicisiyle danışanların içgörü kazanma durumlarının yalnızca gözlemlenilecek bir durum olduğu açıklanırken önermenin gücünü artırma amaçlı vurgulayıcı kullanımı öncelenmektedir.

Örnek (127) – (135) göz önünde tutulduğunda aynı dilsel birimlerin farklı bağlamlarda farklı anlamları ortaya koymak için kullanıldığı, dolayısıyla aynı birimin bağlam odaklı olarak birden çok özelliğinin bulunduğu ve farklı üstsöylemsel işlevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, Hyland (2017:18)'in dikkati çektiği aynı dilsel birimin farklı üstsöylem ulamlarına girebilmesi görüşünü desteklemektedir.

Yapılan incelemede bulgularan “-(y)ken” ve “-(I)rken” üstsöylem belirleyicilerinin her örnekte karşılaştırma mantıksal bağlayıcısı işlevinde olduğu gözlemlenmiştir. Bununla ilgili olarak aşağıdaki örnek incelenebilir.

Örnek (136): Din olayların niçini üzerinde dururken, felsefe ve bilim nasıl üzerinde durmaktadır. (FEL 26)

Göksel ve Kerslake (2005:409-410, 416), “-(y)ken” ve “-(I)rken” dilsel birimlerinin zamansal bir işleve sahip olduğunu belirtir. Ancak araştırmacılar bu dilsel birimlerin bazen iki durum arasında bir karşıtlık bildirmek için de kullanılabildiğine dikkat çeker. Örnek (136) bu bağlamda incelendiğinde “-(I)rken” belirleyicisinin din ile felsefe ve bilim arasında bir karşıtlık ilişkisini ortaya koyduğu görülmektedir.

Veritabanındaki özetler incelenirken “çalış-” eyleminin adyantümcesiyle kullanıldığı tüm bağlamlarda kaçınma işlevini yerine getirdiği bulgulanmıştır. Bununla ilgili olarak aşağıdaki örnek incelenebilir.

Örnek (137): Termal gravimetrik analiz yöntemi (TGA) kullanılarak naokil katkılı PAN nanolifler termal olarak karakterize edilmeye çalışılmıştır. (KMY 9)

Örnek (137)’de de görüldüğü üzere “karakterize edilmiştir” yerine “karakterize edilmeye çalışılmıştır” biçiminde bir kullanım söz konusudur. Buna göre yazar(lar)ın buradaki kullanımda (adyantümcesi ve çalış- eyleminin birlikte kullanımı) ve veritabanındaki diğer makale özetlerinde bulgularan kullanımlarda önerme içeriğinin kesinliğinden uzaklaşma, karşı çıkmaları yumuşatma amacıyla seçilen bir kaçınma belirleyicisi olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın veritabanındaki özetlerde bu üstsöylem belirleyicisinin kullanımıyla ilgili bulgularan liste için ekler bölümüne (Ek5) bakılabilir.

Fen bilimleri ve sosyal bilimler makale özetleri karşılaştırıldığında sosyal bilimler altındaki alanların makale özetlerinde metniçi gönderim üstsöylem belirleyicisinin kullanımında önceki bilgiye gönderimde bulunmanın yeğlendiği belirlenmiştir. Bu belirleyicinin kullanımındaki farklılığın sosyal bilimler alanındaki yazarların makale özetlerinde önceki bilgiye gönderimde bulunarak özet metni içinde tutarlılık sağlama ve dolayısıyla okurlarını metindeki konu için ikna etme çabası içinde olduğu söylenebilir. Bu görüşü destekler nitelikte Hyland (2000:71-72) insanlık ve sosyal bilimlerdeki yazarların araştırma alanlarının geçmişi ve önemini ortaya koyabilmek için fen bilimlerindeki yazarlardan daha fazla çaba göstermek zorunda olduğunu, bu nedenle de bu alanlardaki özetlerde bazen uzun tanımların, açıkça okurlarla uyum içine girme ve etkileşim kurma yollarının varlığından söz eder. Başka bir deyişle bu çalışmanın veritabanındaki makale özetlerinde de yazarlar önceki bilgiye gönderimde bulunarak bilgiyi okurları için somut ve tutarlı biçime getirmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde fen bilimlerindeki ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu makale özetleri ve çalışmanın ekler bölümünde sunulan üstsöylem

belirleyicileri listeleri incelendiğinde sosyal bilimlerdeki üstsöylem belirleyicilerinde çeşitliliğinin fen bilimlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun için çalışmanın ekler bölümünde yer alan üstsöylem listeleri incelenebilir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilen Türkçe makale özetlerinde bulgularan üstsöylem belirleyicilerinin 1000 sözcükte görülme sıklığı alanyazındaki diğer çalışmalarla (Garcia-Calvo, 2002; Gillaerts ve Van de Velde, 2010; Khedri, Heng ve Ebrahimi, 2013; Khedri, Chan ve Helen, 2015; Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni, 2016; Wang ve Zhang, 2016; Wei ve Duan, 2019) karşılaştırıldığında Türkçe makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin görülme sıklığının diğer dillerden daha yüksek olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinin üstsöylem kullanımı açısından incelendiği bu çalışmada fen ve sosyal bilimlerden seçilen dörder alanın makale özetleri incelenmiş, alanlar arasında üstsöylem görünümüleri karşılaştırılmış, fen ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri karşılaştırılmıştır. Çalışmada incelenen makale özetlerinin bulguları ve çalışmanın araştırma soruları değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmanın birinci araştırma sorusuna yönelik bulgular doğrultusunda fen bilimleri makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem altında en sık kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin *mantıksal bağlayıcılar*, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem altında *vurgulayıcılar* olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazındaki çalışmalardan Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016)'nin gösterdiği gibi bilimsel metinlerde mantıksal ilişkilerin belirtilmesi okurun, yazarın niyetiyle ilgili olası belirsizliklerinin ortadan kaldırılmasını kolaylaştırır. Böylece okurun, yazarın bakış açısını ve duruşunu nasıl algılayacağı konusunda yönlendirildiğini ve okurun içerikle, metnin yapısıyla ve yazarla bir köprü kurabildiğini söylemek olasıdır. Wang ve Zhang (2016) fen bilimleri alanındaki İngilizce makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamında en sık kullanılan belirleyicilerin mantıksal bağlayıcılar olduğunu belirtmektedir.

Fen bilimleri alanındaki İspanyolca ve İngilizce yazılmış özetleri karşılaştıran Garcia-Calvo (2002) İspanyolca özetlerde en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin vurgulayıcılar olduğunu bulgulamıştır. Wei ve Duan (2019) fen bilimleri alanındaki Çince makale özetlerinde alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem ulamlarından en sık kullanıma sahip olan belirleyicilerin vurgulayıcılar olduğunu ortaya koymuştur. Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016) de Farsça ve İngilizce makale özetlerinde alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemle ilgili olarak kaçınma ve vurgulayıcının en sık kullanılan belirleyiciler olduğunu bulgulamıştır.

Alanyazındaki çalışmalarla bu çalışmanın bulguları karşılaştırıldığında Türkçe fen bilimleri makale özetlerinde en sık kullanılan belirleyicilerle diğer dillerdeki belirleyicilerin koşutluk gösterdiği görülmektedir. Makale özetlerinde mantıksal bağlayıcıların ve vurgulayıcıların en sık kullanılan üstsöylem

belirleyicileri olması makale özetlerinin içsel özelliğiyle uyushmaktadır. Buna göre makale tamamlandıktan sonra yazılan özet metinlerinde yazarların çalışma bitirildiği, araştırma süreci sonlandığı için çalışmayla ilgili daha kesin bir dil kullandığı, yer ve sözcük kısıtlılığı olan makale özetlerinde önermeler arasındaki ilişkileri göstererek okurların kendi bakış açılarını açık biçimde anlamalarını sağlamaya çalıştıkları düşünülebilir.

Birinci araştırma sorusuyla ilgili bir diğer nokta fen bilimlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem altında mantıksal bağlayıcılardan sonra açımlayıcı ve metiniçi belirleyici kullanımına yönelik bir eğilimin, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem altında vurgulayıcıdan sonra tutum ve kaçınma belirleyici kullanımına yönelik bir eğilimin saptanmasıdır.

Wang ve Zhang (2016) fen bilimleri makale özetlerinde en sık kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin mantıksal bağlayıcılar, çerçeve belirleyiciler, açımlayıcılar, tanıtlayıcılar ve metiniçi belirleyiciler biçiminde sıralandığını belirtmiştir. Wei ve Duan (2019)'da ise bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicileri açımlayıcı, mantıksal bağlayıcı, çerçeve belirleyici, tanıtlayıcı sıralamasıyla bulgulanmış, metiniçi belirleyiciler bu özetlerde bulgulanmayan belirleyiciler olmuştur. Aynı çalışmadaki alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemdeki görünüm kendinden söz etme, vurgulayıcı, kaçınma, tutum belirleyici ve katılım belirleyici sıralamasıyla ortaya çıkmıştır. Garcia-Calvo (2002) İspanyolcadaki makale özetlerinde vurgulayıcıdan sonra en sık kullanılan belirleyicilerin sırasıyla tutum ve kaçınma belirleyiciler olduğunu, İngilizcede ise en sık kullanılan tutum belirleyicilerden sonra kaçınma ve vurgulayıcının sıklıkla kullanıldığını saptamıştır.

Çalışmanın bulguları alanyazındaki çalışmalarla karşılaştırıldığında fen bilimleri alanında üstsöylem belirleyicilerinin kullanımı konusunda dillerarası farklılıkların bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda Türkçe fen bilimleri makale özetleri alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem kullanımında Garcia-Calvo (2002)'da incelenen İspanyolca özetlere daha yakın bir görünüm sergilerken İngilizce özetlerden hem bilgi odaklı hem de alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemde farklılaşmaktadır. Böyle bir farklılaşmanın görülmesi alanların aynı olmasına karşın dillerarası farklılaşmanın kültürel olarak da farklılaşmayı beraberinde getirdiğini,

söylem topluluklarının beklentilerinin de bu değiştirgen çerçevesinde farklılık gösterebileceğini düşündürmektedir.

Çalışmanın birinci araştırma sorusuyla ilgili olarak dikkat çeken üçüncü nokta fen bilimleri makale özetlerinde en az karşılaşılan üstsöylem belirleyicilerinin katılım belirleyicisi ve kendinden sözetme belirleyicisi olmasıdır.

Alanyazındaki çalışmalar bu açıdan incelendiğinde Wei ve Duan (2019)'ın Çince fen bilimleri özetlerinde katılım belirleyicisi kullanımıyla karşılaşmadığı ancak kendinden sözetmenin alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemde en sık kullanılan belirleyici olduğu yönündeki, Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016)'nin Farsça ve İngilizce makale özetlerinde katılım belirleyicinin kullanılmadığı yönündeki çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016) makale özetlerinde kendinden sözetme belirleyicisinin kullanıldığını, ancak Farsçada diğer üstsöylem ulamlarına göre daha az bir sıklıkta olduğunu, İngilizcede ise kullanımının daha fazla olduğunu saptamıştır. Ayrıca Garcia-Calvo (2002) özet metinlerinde özellikle katılım belirleyicisinin az kullanıldığını belirtmektedir. Bu durum Türkçe fen bilimleri makale özetlerinde de benzer bir görünüme sahiptir. Makale özetlerinde katılım ve kendinden sözetme belirleyicilerinin diğer belirleyicilerden az kullanılmasının nedeninin yer kısıtlılığından kaynaklandığı, yazarların bu metinlerde doğrudan okurla iletişim kurmak için yeterli yeri olmadığ, varolan alanın diğer üstsöylem stratejileri için kullanıldığı düşünülebilir. Ancak özellikle Wei ve Duan (2019)'ın çalışmasında kendinden sözetmenin yüksek kullanım sıklığına sahip olduğunu bulgulası Türkçe özetlerle bir karşıtlık sergilemektedir.

Çalışmanın birinci araştırma sorusuyla ilgili olarak yapılan incelemede fen bilimlerinin altalanları içinde farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Fen bilimleri altındaki alanlardan biyoloji, fizik ve matematik özetlerinde tanıtlayıcı ve kendinden sözetme belirleyicileri kullanılırken kimya makale özetlerinde bu belirleyicilerin kullanımı bulgulanmamıştır. Ayrıca biyoloji ve matematikten farklı olarak fizik ve kimya makale özetlerinde katılım belirleyicisi bulgulanmayan üstsöylem ulamları olmuştur.

Disiplinlerarası farklar kuramsal yapıdaki yöntem, inceleme nesnesine bakış, ilgilenilen konular gibi noktalarda ortaya çıkar ve bu farklar dilsel olarak da sergilenir (Hyland, 2011; Mittelstraß, Trabant ve Fröhlicher, 2016). Fen bilimlerinde

bilgi deneysel kanıtlama yoluyla kabul edilir. Bu alandaki çalışmalarda bilgideki boşluk ortaya koyulur, bu boşluğu dolduracak bir varsayım sunulur ve bu varsayım deneyler yoluyla doğrulanır ya da yanlışlanır. Dolayısıyla bir alanın altındaki altalanlar arasında araştırma nesnesine bakış açıları ve söylem topluluklarının beklentilerindeki farklılıklar üstsöylem kullanımlarına da yansımaktadır.

Sözgelimi Hyland (2005) sosyal bilimlerdeki (felsefe, toplumbilim, dilbilim, pazarlama) ve fen bilimlerindeki (fizik, biyoloji, makine mühendisliği, elektronik mühendisliği) makaleleri karşılaştırdığı çalışmasında fen bilimlerinin altındaki alanların aralarında farklılıklar bulunduğunu bulgulamıştır. Bu farklılıklar üstsöylem kullanım sıklığında ortaya çıkmaktadır. Altalanlar arasındaki farklılıkların Türkçe için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu farklar altalanlar arasında inceleme nesnesine bakış ve yöntemsel farklılıklar gibi noktalardan kaynaklanıyor olabilir.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuna yönelik olarak sosyal bilimler makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinden mantıksal bağlayıcılar, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemden ise vurgulayıcılar en sık kullanılan belirleyiciler olduğu belirlenmiştir.

Alanyazındaki alışmalardan Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016)'nin sosyal bilimler alanındaki Farsça ve İngilizce makale özetlerini inceledikleri çalışmaya göre bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinde mantıksal bağlayıcılar en sık kullanılan belirleyicidir. Araştırmacıların da gösterdiği gibi bilimsel metinlerde mantıksal ilişkilerin belirtilmesi okurun, yazarın niyetiyle ilgili olası belirsizliklerinin ortadan kaldırılmasını kolaylaştırır. Böylece okurun, yazarın bakış açısını ve duruşunu nasıl algılayacağı konusunda yönlendirildiğini ve okurun içerikle, metnin yapısıyla ve yazarla bir köprü kurabildiğini söylemek olasıdır. Khedri, Heng ve Ebrahimi (2013) ve Wang ve Zhang (2016) sosyal bilimler alanındaki İngilizce makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ulamında en sık kullanılan belirleyicilerin mantıksal bağlayıcılar olduğunu belirtmektedir.

Alanyazındaki alışmalardan Gillaerts ve Van de Velde (2010), Khedri, Chan ve Helen (2015) sosyal bilimlerde İngilizce yazılmış makale özetlerinde en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicisinin vurgulayıcı olduğunu saptamıştır. Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016) de Farsça ve İngilizce makale

özetlerinde alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemle ilgili olarak kaçınma ve vurgulayıcının en sık kullanılan belirleyiciler olduğunu bulgulamıştır.

Alanyazındaki çalışmalarla bu çalışmanın bulguları karşılaştırıldığında Türkçe sosyal bilimler makale özetlerinde en sık kullanılan belirleyicilerle diğer dillerdeki belirleyicilerin koşutluk gösterdiği görülmektedir. Makale özetlerinde mantıksal bağlayıcıların ve vurgulayıcıların en sık kullanılan üstsöylem belirleyicileri olması makale özetlerinden beklenen bir durumdur ve özetlerin içsel özelliğiyle uyushmaktadır. Buna göre makale tamamlandıktan sonra yazılan özet metinlerinde yazarlar çalışmayla ilgili daha kesin bir dil kullanmakta, önermeler arasındaki ilişkileri göstererek okurların kendi bakış açılarını açık biçimde anlamalarını sağlamaya çalışmaktadır.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuna yönelik olarak sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde mantıksal bağlayıcılardan sonra en sık kullanılan bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin metiniçi belirleyiciler ve açımlayıcılar olduğu, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemde ise vurgulayıcıdan sonra tutum ve kaçınma belirleyicilerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

Anlaşılabilir ve ikna edici bir metin oluşturmaya çalışan yazarların okurlar için birçok durumda soyut olabilecek düşünsel bilgi için önemli noktalarda ayrıntılandırma ve örnekleme yapması, başka bir deyişle açımlayıcı kullanması söylemi daha etkileşimi oluşturmaya yardımcı olur ve bu bilimsel metinlerde sıkça görülen bir durumdur (Hyland, 2007). Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016), inceledikleri Farsça ve İngilizce makale özetlerinde bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemde en sık kullanılan mantıksal bağlayıcılardan sonra sırasıyla çerçeve belirleyiciler ve açımlayıcıların kullanıldığını bulgulamıştır.

İspanyolca ve İngilizce yazılmış sosyal bilimler makale özetlerini karşılaştırdığı çalışmasında Garcia-Calvo (2002) İspanyolca özetlerde vurgulayıcılardan sonra en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin tutum belirleyiciler ve kaçınma olduğunu ve bunların eşit düzeyde kullanıldığını bulgulamıştır. İngilizce özetlerde ise en sık kullanılan belirleyicilerin kaçınma belirleyicileri olduğunu, kaçınmadan sonra yazarların sırayla tutum belirleyici ve vurgulayıcı kullanımına yer verdiğini belirlemiştir. Gillaerts ve Van de Velde (2010) inceledikleri İngilizce sosyal bilimler özetlerinde en sık kullanımın

sırayla vurgulayıcı, kaçınma ve tutum belirleyici olduğunu saptamıştır. Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016) ise inceledikleri Farsça ve İngilizce makale özetinde en sık kullanılan alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin kaçınma ve vurgulayıcılar olduğunu, daha sonra kendinden sözetme ve tutum belirleyici kullanımının varlığını bulgulamıştır.

Türkçe sosyal bilimler makale özetleri yukarıda verilen diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinde ve bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemde bir farklılıktan söz edilebilir. Buna göre Türkçe makale özetlerindeki üstsöylem sıralamaları alanyazındaki diğer çalışmalardan farklılaşmakta, bu durum da dillerarası farklılıkların alanlar aynı olsa bile önemli bir değiştiren olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuyla ilgili olarak bir diğer sonuç sosyal bilimler makale özetlerinde en az karşılaşılan üstsöylem belirleyicilerinin katılım belirleyicisi ve kendinden sözetme belirleyicisi olduğudur.

Alanyazındaki çalışmalar bu açıdan incelendiğinde Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016)'nin, Farsça ve İngilizce makale özetlerinde katılım belirleyicilerinin kullanılmadığını, kendinden sözetmenin ise düşük bir sıklıkta kullanıldığını, Garcia-Calvo (2002)'nin, çalışmasında özet metinlerinde katılım belirleyicilerin kullanımının düşük olduğunu bulguladıkları görülmektedir. Bu durum için sözcük kısıtlılığı bulunan makale özetlerinde yazarların okurlarıyla doğrudan iletişime geçmek ve kendilerini metin için yansıtmak için yeterli yeri olmadığı, varolan alanın diğer üstsöylem belirleyicilerinin kullanımı için değerlendirildiği söylenebilir.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuna yanıt olarak alan içinde farklılıkların bulunduğu da gözlemlenmiştir. Sosyal bilimler altında dilbilim ve psikoloji makale özetlerinde çerçeve belirleyicilerin kullanımı felsefe ve tarih özetlerine göre oldukça yüksektir. Felsefe ve tarih özetlerinde tutum belirleyicilerinin kullanımı dilbilim ve psikolojiye göre daha yoğundur. Felsefe makale özetlerinde tanıtlayıcı ve katılım belirleyici kullanımı diğer üç sosyal bilim alanından oldukça yüksektir.

Sosyal bilimlerdeki (felsefe, toplumbilim, dilbilim, pazarlama) ve fen bilimlerindeki (fizik, biyoloji, makine mühendisliği, elektronik mühendisliği) makaleleri karşılaştırdığı çalışmasında Hyland (2005) sosyal bilimlerin altındaki

alanların aralarında farklılıklar bulunduğunu bulgulamıştır. Bu farklılıklar hem üstsöylem kullanım sıklığında hem de kullanım sırasında ortaya çıkmaktadır. Benzer biçimde Feng (2014) de dilbilim, eğitim ve psikoloji makalelerini incelediği çalışmasında hem bilgi odaklı hem de alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin kullanım sıklığı ve kullanım sırasının farklılık gösterdiğini belirtmektedir.

Altalanlar arasındaki farklılıkların bulunduğu yönünde alanyazındaki çalışmalara koşut olarak Türkçe sosyal bilimler makale özetlerinde de benzer bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bu farklar altalanlar arasında inceleme nesnesine bakış ve yöntemsel farklılıklar gibi noktalardan kaynaklanıyor olabilir. Bu çalışmanın kapsamında sosyal bilimler altında dilbilim ile psikolojinin ve felsefe ile tarihin üstsöylem kullanımı açısından birbirlerine yakın oldukları söylenebilir.

Çalışmanın üçüncü araştırmasına yönelik olarak sosyal bilimler alanında yazılan makale özetlerinde fen bilimleri makale özetlerinden daha fazla üstsöylem belirleyicisinin kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca sosyal bilimler makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin çeşitliliğinin fen bilimlerine göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Alanyazındaki çalışmalara bakıldığında Abdi (2002) ve Hyland (2005)'in sosyal bilimlerdeki bilimsel metinlerin fen bilimlerine göre daha fazla üstsöylem belirleyicisi barındırdığını ortaya koyduğu görülmektedir. Wang ve Zhang (2016) İngilizce makale özetlerini incelediği çalışmada sosyal bilimler makale özetlerinde fen bilimleri makale özetlerinden daha sık üstsöylem kullanımı olduğunu bulmuştur. Hyland (2007) ve Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016)'de dikkat çekildiği üzere sosyal bilimler fen bilimlerine göre daha yorumlayıcı ve soyut bir alan olarak anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir metin oluşturmayı öncelediği için sosyal bilimciler metinlerinin okurlar için daha anlaşılır ve tutarlı olması için üstsöylem belirleyicilerini daha fazla kullanma yönünde bir eğilim gösterirler. Alanyazındaki bu çalışmalar gözönünde bulundurulduğunda bu çalışmanın veritabanı kapsamında Türkçe bilimsel makale özetlerinde de benzer bir görünümün bulgulandığı söylenebilir.

Çalışmada üçüncü araştırma sorusunun yanıtı olarak ortaya çıkan ikinci durum üstsöylemin ulamlarında da farklılıkların olduğunu ortaya koymuştur. Buna

göre fen bilimlerinin bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini sosyal bilimlerden daha yoğun kullanma yönünde, sosyal bilimlerin ise alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini fen bilimlerinden daha yoğun kullanma yönünde bir eğilimleri olduğu saptanmıştır.

Alanyazındaki çalışmalar fen bilimlerinin ve sosyal bilimlerin üstsöylem ulamlarını kullanma yönündeki eğilimleri açısından değerlendirildiğinde Hyland (2008a; 2008b)'ın sosyal bilimlerin alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini fen bilimlerine göre da sık kullandığını saptadığı görülmektedir. Wang ve Zhang (2016), fen bilimlerindeki makale özetlerini incelediği çalışmasında yazarların bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerine göre daha sık kullandığını bulmuştur. Wei ve Duan (2019) fen bilimlerinde İngilizce ve Çince yazılmış makale özetini incelemiş, Çince makale özetlerinde yazarların bilgi odaklı etkileşimli üstsöylemi alıcı odaklı etkileşimli üstsöyleme göre daha sık kullanma yönünde eğilimleri olduğunu bulgulamıştır. Buna karşın Wei ve Duan (2019), İngilizcede alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemin daha sık kullanıldığını bulgulamıştır. Alanyazındaki çalışmalar bu çalışmanın bulgularıyla karşılaştırıldığında fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında yazılan makale özetlerinde benzer bir görünümün sergilendiği, ancak Wei ve Duan (2019)'ın İngilizce özetlerle ilgili bulgularıyla bir karşıtlığın bulunduğu söylenebilir. Bu çalışmanın fen bilimleri ve sosyal bilimlerdeki özetlerde üstsöylem ulamlarının kullanımına yönelik eğilimleriyle ilgili bulguları alanyazınla birlikte değerlendirildiğinde bir benzerlikten söz edilebilir. Fen bilimleri ve sosyal bilimler arasında bu türden bir farklılığın alanların karakteristik yapıları, söylem topluluklarının özellikleri ve savlama biçimlerindeki farklılıklardan kaynaklandığı düşünülebilir.

Çalışmadaki üçüncü araştırma sorusu için dikkat çekici bir başka nokta bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinde fen ve sosyal bilimlerde mantıksal bağlayıcılar en sık kullanılan belirleyiciler olduğudur. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylemde ise hem fen bilimlerinde hem de sosyal bilimlerdeki makale özetlerinde vurgulayıcı kullanımı diğer altulamlardan daha fazladır. Hem fen bilimleri hem de sosyal bilimler makale özetlerinde en az karşılaşılan üstsöylem belirleyicileri ise katılım belirleyicisi ve kendinden sözetme belirleyicisidir. Bunlara karşıt olarak fen

bilimleri ve sosyal bilimler alanındaki makale özetlerinde diğer üstsöylem ulamlarının kullanımı konusunda bir koşutluk ilişkisi bulunmamaktadır.

Alanyazındaki çalışmalardan Garcia-Calvo (2002), Gillaerts ve Van de Velde (2010), Khedri, Heng ve Ebrahimi (2013), Khedri, Chan ve Helen (2015), Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016), Wang ve Zhang (2016), Wei ve Duan (2019) İngilizce, Çince, Farsça, İspanyolca gibi dillerdeki makale özetlerini inceledikleri çalışmalarda bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem altında mantıksal bağlayıcıların, alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem altında vurgulayıcıların en sık kullanılan belirleyiciler olduğunu bulgulamıştır. Alanyazındaki üstsöylem çözümlemelerine bakıldığında Garcia-Calvo (2002), Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016), Wei ve Duan (2019)'ın katılım belirleyicisinin ve Garcia-Calvo (2002), Mansouri, Najafabadi ve Boroujeni (2016)'nin kendinden sözetmenin özet metinlerinde çok düşük bir sıklıkla kullanıldığını ortaya koyduğu görülmektedir.

Alanyazındaki çalışmalarla bu çalışmanın bulguları karşılaştırıldığında Türkçe fen ve sosyal bilimler makale özetlerinde en sık ve en az kullanılan belirleyicilerle diğer dillerdeki belirleyicilerin koşutluk gösterdiği görülmektedir. Makale özetlerinde mantıksal bağlayıcıların ve vurgulayıcıların en sık kullanılan üstsöylem belirleyicileri olması makale özetlerinin içsel özelliğiyle uyusmaktadır. Bunun yanı sıra hem fen hem de sosyal bilimler makale özetlerinde en az kullanılan üstsöylem belirleyicilerle alanyazındaki çalışmaların da benzer görünüm sergilediği anlaşılmaktadır. Özet metinlerinde özellikle katılım belirleyicisinin az kullanımı yer kısıtlılığından kaynaklandığı, yazarların bu metinlerde okurla iletişim kurmak için yeterli yeri olmadığını, varolan alanın diğer üstsöylem stratejileri için kullanıldığı düşünülebilir. Ancak özellikle Wei ve Duan (2019)'ın çalışmasında kendinden sözetmenin yüksek kullanım sıklığına sahip olduğunu bulgulası Türkçe özetlerle bir karşıtlık sergilemektedir.

Alanlar arasındaki üstsöylem kullanımını karşılaştıran çalışmalar (Hyland, 2005; 2007; 2008a; 2008b; 2011; Wang ve Zhang, 2016) incelendiğinde en sık ve en az kullanılan üstsöylem belirleyiciler konusunda fen ve sosyal bilimler makale özetlerinde bir koşutluk bulunurken, diğer ulamların hem kullanım sıklığının hem de sırasının farklılık gösterdiği, bunun da alanlararası değişirgenlerden kaynaklandığı

belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkçedeki makale özetlerinde de benzer bir görünümün bulgulandığı söylenebilir.

Çalışmanın dördüncü ve son araştırma sorusuna yönelik olarak fen bilimleri ve sosyal bilimlerde makale özetlerinde ikna süreci için kullanılan üstsöylem belirleyicileri ve kullanım sıklıkları hem benzerlik hem de farklılık göstermektedir. Buna göre fen bilimleri ve sosyal bilimlerde mantıksal bağlayıcı ve vurgulayıcı kullanımını öncelerken bu üstsöylem belirleyicilerden sonra kullanılan belirleyiciler farklılık göstermektedir. Fen bilimlerindeki yazarlar okurları ikna etmek için yukarıda sözü edilen ulamlardan sonra açımlayıcıları ve metiniçi belirleyicileri yoğun olarak kullanmaktadır. Sosyal bilimlerde ise mantıksal bağlayıcı ve vurgulayıcıdan sonra metiniçi belirleyicileri, tutum belirleyicileri ve kaçınımları sıklıkla kullanmaktadır.

Alanyazında üstsöylem belirleyicilerinin ikna gücüyle ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Hyland (2008b) özellikle alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin yazarların savları konusunda okurlarını ikna etmesine yardımcı olduğunu belirtir. Diğer taraftan Dafouz-Milne (2008) de üstsöylem belirleyicilerinin dengeli dağılımının metni daha ikna edici yaptığına dikkat çekerek metnin bir taraftan okurlarla etkileşim kuran diğer taraftan da sözgelimi açımlayıcı, dizimleyici, mantıksal bağlayıcı gibi metinsel düzenlemelerle metni daha tutarlı yapan belirleyicileri barındırması gerektiğini belirtir.

Çalışmanın veritabanında yer alan fen bilimleri makale özetlerinde yazarların okurları ikna etmek için onlarla ve metinleriyle doğrudan etkileşime girmeyi yansıtan belirleyicileri kullanmak yerine (vurgulayıcı dışında) metinsel düzenlemeyi, metnin tutarlılığını, bilgiler arasındaki mantıksal ilişkiyi ortaya koymayı ve dolayısıyla okurlara rehberlik etmeyi yeğledikleri görülmektedir. Sosyal bilimlerdeki yazarlar ise makale özetlerinde okurlarını ikna etmek için fen bilimlerindeki yazarlara göre farklı dilsel seçeneklerden yararlanmaktadır. Yazarlar metnin tutarlılığını, anlaşılabilirliğini ortaya koymak için bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini kullanırken önermesel bilgiye bakış açılarını göstermek, önermesel bilgiye uzaklıklarını, bağlılıklarını, samimiyetlerini, tutumlarını göstermek için ve okurlarını metne dahil etmek için alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerini kullanmaktadır.

Yazarlar yalnızca dışsal gerçekliği yansıtmak yerine okurlarını belirli yorumlar yapmaya yönlendirir, okurların olası karşı çıkmalarını önceden tahmin etmeye çalışır, buna bağlı olarak alanlarındaki ikna pratiklerine uygun, en ikna edici yolla düşüncelerini kodlar ve savlarını çerçeveler. Bunun için de okurlarını ve kendilerini metinde nasıl konumlandırıdıkları akademik iknanın temel konularından biridir. Buna göre bu çalışmanın veritabanı içindeki makale özetlerinde fen bilimleri ve sosyal bilimler arasında ikna etme sürecinde yukarıda belirtilen farklılıklar daha önce de söz edildiği gibi Hyland (2011) ve Mittelstraß, Trabant ve Fröhlicher (2016) tarafından açıklanan alanların kanıtlama yöntemleriyle açıklanabilir. Fen bilimleri deneysel kanıtlamayı öncelediği için ve deneylerin ikna gücü yüksek olduğu için yazarların önerme içeriğine karşı duruşlarını yansıtmayı ve okurlarıyla doğrudan ilişkiye girmeyi yeğlemedikleri, bunun yerine daha çok metnin tutarlılığını öncelediği, sosyal bilimler ise savlama ile kanıtlama yöntemini kullandığı için bu alandaki yazarların hem metinsel düzenleme hem de metinle ve okurla etkileşime girme süreçlerini işlettiği düşünülebilir.

Sonuç olarak Türkçe bilimsel makale özetlerinde (fen ve sosyal bilimler) üstsöylem belirleyicilerinin incelendiği bu çalışmanın veritabanından elde edilen bulgulara göre fen bilimlerinde metinsel düzenlemeyi, okurlara rehberlik etmeyi, bilgiyi ayrıntılandırmayı yansıtan belirleyiciler sosyal bilimlerde ise hem metinsel düzenlemeyi, okurlara rehberlik etmeyi, bilgiyi ayrıntılandırmayı yansıtan hem de yazarın metniyle ve okurlarıyla etkileşim kurmasına yardımcı olan belirleyiciler sıklıkla kullanılmaktadır. Çalışmanın bulguları genel olarak değerlendirildiğinde alanların okurlarını yönlendirmede özellikle en sık kullanılan belirleyiciler çerçevesinde benzer görünümsergilediği ancak üstsöylemin diğer ulamları konusunda hem farklı dilsel düzeneklere başvurduğunu hem de bu düzenekleri birbirlerinden farklı sıklıklarda kullandıkları, fen ve sosyal bilimlerdeki yazarların genel noktalarda Uzun (2006:34)'un dikkat çektiği gibi bilimsel söylem topluluğu içindeki üyelerin belirli normlar çerçevesinde ortak bir ikincil (bilim) kültürüne sahip oldukları, ancak diğer ulamların hem öncelenmesi hem de kullanım sıklığı konusunda farklılık göstermesi konusunda Hyland (2005), Gillaerts ve Van de Velde (2010), Busch-Lauer (2012)'in üzerinde durduğu bilimsel metin üretiminde alanlara özgülüğün dilsel farklılaşmayı da beraberinde getirdiği, dolayısıyla fen ve sosyal

bilimlerdeki yazarların farklı akademik kimlikleri olduğu, söylem topluluklarının fen ve sosyal bilimlerdeki yazarlardan beklentilerinin farklı olduğu, metinsel bir araç olarak üstsöylemin bağlamla, amaçla, söylem topluluğunun normları ve uzlaşımlarıyla yakından ilişkili olduğu, yazarların alan kültürüyle ve metinlerle kurduğu bağlantının farklı yollarla gerçekleştiği görülmektedir.

Fen bilimleri ve sosyal bilimlerdeki makale özetlerinin üstsöylem kullanımı açısından incelendiği bu çalışmada ileriki çalışmalar için birtakım önerilerde bulunmak olasıdır.

- Çalışmanın amacı ve araştırma soruları dışında kalsa da Türkçe makale özetlerindeki üstsöylem belirleyicisi kullanım sıklığının yüksek olduğu görülmüştür. Bu nedenle ileriki çalışmalarda Türkçe ve diğer dillerde aynı metin türlerinin üstsöylem çerçevesinde incelenmesi bilimsel metin üretiminde ne türden ortak ve farklılıkların bulunduğu ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.
- Bu çalışma fen bilimleri altında dört, sosyal bilimler altında dört alanla sınırlandırılmıştır. İleriki çalışmalarda fen ve sosyal bilimler altındaki diğer alanların da veritabanına dahil edilerek incelenmesi diğer alanların üstsöylemsel görünümelerini de ortaya koyacak, dolayısıyla fen bilimleri ve sosyal bilimler makale özetleriyle ilgili daha genel bir görünüm ortaya koyulabilecektir.
- Makalenin tamamını okumaya ikna etme amacı güden makale özetleri bu iletişimsel amacı yerine getirmek için giderek daha az bir alana sahip olmaktadır. Dolayısıyla bu metin türünün üretimiyle ilgili hem üstsöylem hem de sözbilimsel diğer yapılanmalarla ilgili çalışmalar arttırılabilir, böylece dilsel bir makale özeti yazma şablonu ortaya çıkarılabilir ve özellikle bilimsel dergilerin özet yazım yönergeleri buna göre düzenlenebilir.
- Makale özetlerinin yanısıra makalelerin diğer bölümleri ya da tamamı incelenerek, buna ek olarak diğer bilimsel metinler de (kitaplar, tezler vb.) incelenerek bilimsel metinlerdeki üstsöylem kullanımı ortaya koyulabilir. Bu türden veritabanları büyütülerek, metin bölümleri işaretlenerek bilimsel metin derlemleri oluşturulabilir ve incelemeler doğrudan derlemler üzerinden yapılabilir.
- Makale özetlerinin ikna etme işlevi ve bu işlevin hangi üstsöylem belirleyicileriyle daha etkin kılınabileceği konusunda alandaki uzmanlara

oluşturulan makale zetleri üzerinden sormacalar yapılarak makale özetlerinde ikna etme sürecinin nasıl gerçekleştiği ortaya çıkarılabilir.

- Hem akademisyen adaylarının hem de öğrencilerin akademik metin oluşturmadaki sorunlarını ortadan kaldırmak adına bu türden çalışmalardan ortaya çıkan veriler bilimsel metin üretimi konularının incelendiği çeşitli yayınlar ve dersler için de önemli bir kaynak oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdi, R. (2002). Interpersonal Metadiscourse: an Indicator of Interaction and Identity. *Discourse Studies*. 4(2):139-145.
- Adamzik, K. (1999). Wissenschaftliche Texte im Sprachvergleich (Deutsch-Französisch): Das Beispiel der (Fremdsprachen-)Philologien. *Deutsch als Fremdsprache. Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer*. 36(3): 141-149.
- Ädel, A. (2006). *Metadiscourse in L1 and L2 English*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ädel, A. ve Mauranen, A. (2010). Metadiscourse: Diverse and Divided Perspectives. *Nordic Journal of English Studies*. 9(2):1-11.
- Akbarpour, M. ve Sadeghoghli, H. (2015). The Study on Ken Hylnad's Interactional Model in OUP Publications. *International Journal of Language and Linguistics*. 3(4):266-270.
- Aktaş, E. ve Uzuner Yurt, S. (2015). Türkçe Eğitimi Alanındaki Makale Özetlerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Turkish Studies*. 10(7): 73-96.
- Andrusenko, A. (2005). A Contrastive Analysis of Spanisch-Arabic Metadiscourse Use in Persuasive Academic Writing. *Procedia:Social and Behavioral Sciences*. 178: 9-14.
- Atasoy, İ. (2016). Wissenschaftstexte im Vergleich: Eine kontrastive Analyse deutscher und türkischer Fachtexte im Bereich der Medienwissenschaft. *Lingwistyka Stosowana*. 18(3):13-23.
- Aydın, M., Erkip, F. Erol, B. ve diğerleri. (2013). *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Akademik Süreli Yayıncılık Kılavuzu*. Ankara: Tübitak Ulakbim. <http://www.sbe.deu.edu.tr/public/document/tezYazimKurallari/tezKlavuz.pdf>, (01.11.2017).
- Bayyurt, Y. (2017). Üstsöylem ve Kültür Etkileşimi. *Dilbilim Çeviribilim Yazıları*. (ss.14-24). Ed. Kansu Yetkiner, N. ve Şahin, M. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bayyurt, Y. ve Akbaş, E. (2014). Akademik Metinlerde Kaçınma ve Vurgulayıcı İfadelerin Lisansüstü Öğrenciler Tarafından Algılanması ve Kullanılması. 27. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. (ss.72-79). Ed. Büyükkantarcıoğlu, S. N., Özyıldırım, I., Yarar, E. ve Yağlı, E. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Bhatia, V. K. (2013). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. New York: Routledge.
- Biber, D. ve Conrad, S. (2009). *Register, Genre and Style*. New York: Cambridge University Press.
- Blakemore, D. (1993). The Relevance of Reformulations. *Language and Literature*. 2(2): 101-120.
- Bordage, G. ve McGaghie, W. C. (2001). Title, Authors and Abstract. *Academic Medicine*. 76(9): 945-947.
- Busch-Lauer, I. (2012). Abstracts-eine facettenreiche Textsorte der Wissenschaft. *Linguistik Online*. 52(2): 5-22.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Parmak, E., Akgün, Ö. E. vd. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (19. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Crismore, A. (1983). Metadiscourse: What is it and How is it used in School and Non-school Social Science Texts. Illinois: University of Illinois.
- Crismore, A., Markkanen, R., ve Steffensen, M. S. (1993). Metadiscourse in Persuasive Writing: A Study of Texts Written by American and Finnish University Students. *Written Communication*. 10(1):39-71.
- Çakır, H. (2011). *Türkçe ve İngilizce Bilimsel Makale Özetlerinde Bilgiyi Kurgulama ve Yazar Kimliğini Kodlama Biçimleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, S. S. (2008). İlköğretim Öğrencilerinde Özetleme Becerisinin Gelişimi. *Dil Dergisi*. 141: 19-35.
- Çoşmuş, C. (2011). *Structural Organisation of Abstracts in English and Turkish Research Articles*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çubukçu, F. (2017). Revisiting Metadiscourse Markers of the Language Learners in Academic Writing. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 9(2): 36-47.
- Dafouz-Milne, E. (2008). The Pragmatic Role of Textual and Interpersonal Metadiscourse Markers in the Construction and Attainment of Persuasion: a Cross-linguistic study of Newspaper Discourse. *Journal of Pragmatics*. 40:95-113.

- Dağ-Tarcan, Ö. (2017). Türkçe Bilimsel Metinlerde Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(2): 176-194.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi: Uygulamalı Bir Yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Doğan, G. ve Kocaman, A. (1999). Sözcüde Kişisel Tutum ve Belirteçler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 10:65-78.
- Downing, A. ve Locke, P. (2006). *English Grammar: a University Course*. (2. Baskı). New York: Routledge.
- Ercan, G. S. (2008). *Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Nedenselliğin Kurgulanması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Feng, C. (2014). *Metadiscourse in Research Articles: A Comparative Study across Disciplines and Research Paradigms*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Nanyang Singapur: Nanyang Technological University National Institute of Education.
- Fidan, Ö. (2008). *Türkiye’de Dilbilim Alanında Öğrenciler Tarafından Yazılan Araştırma Yazılarının Giriş Bölümlerinde Türe Özgü Yapılanmalar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fidan, Ö. ve Cem-Değer, A. (2008). Türkçe Yazılmış Dilbilim Araştırma Yazılarının Giriş Bölümlerindeki Alıntılama Örüntüleri. 21. *Ulusal Dilbilim Kurultay Bildirileri*. (ss.188-196). Ed. Aksan, Y. ve Aksan, M. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Fu, X. (2012). The Use of Interactional Metadiscourse in Job Postings. *Discourse Studies*. 14(4):399-417.
- Garcia-Calvo, J. (2002). Use of Metadiscourse in Research Article Abstracts for Scientific Events. *Revista Letras Curitiba*. 57:195-209.
- Gillaerts, P. ve Van de Velde, F. (2010). Interactional Metadiscourse in Research Article Abstracts. *Journal of English for Academic Purposes*. 9: 128-139.
- Golebiowski, Z. (2009). Prominent Messages in Education and Applied Linguistics Abstracts: How Do Authors Appeal to Their Prospective Readers?. *Journal of Pragmatics*. 41: 753-769.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: a Comprehensive Grammar*. New York: Routledge.

Graefen, G. (1994). Wissenschaftstexte im Vergleich: Deutsche Autoren auf Abwegen? *Texte und Diskurse: Methoden und Forschungsergebnisse der funktionalen Pragmatik*. (ss.136-157). Ed. Br nner, G. ve Graefen, G. Wiesbaden: Springer Fachmedien.

Graefen, G. (1997). *Der wissenschaftliche Artikel: Textart und Textorganisation*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Gruber, H. (2004). Genre, Habitus und wissenschaftliches Schreiben. Proje Sonu  Raporu. (Proje No: FWF Projekt P14720-G03). Vienna: University of Vienna. https://www.researchgate.net/publication/275551888_Genre_Habitus_und_wissenschaftliches_Schreiben_Endbericht_des_FWF_Projekts_P14720-G03 (Son Eri im: 13.09.2019).

Halliday, M. A. K. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. (3. Baskı). London: Arnold.

Halliday, M. A. K. ve Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.

Hatipo lu,  . ve Al ı, S. (2017). Contextual and Pragmatic Functions of Modal Epistemic Hedges in Argumentative Paragraphs in Turkish. *Metadiscourse in Written Genres: Uncovering Textual and Interactional Aspects of Texts*. (ss.85-108). Ed. Hatipo lu,  ., Akba , E. ve Bayyurt, Y. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Ho, V. (2016). Discourse of Persuasion: a Preliminary Study of the Use of Metadiscourse in Policy Documents. *Text and Talk*. 36(1):1-21.

Ho, V. ve Li, C. (2018). The Use of Metadiscourse and Persuasion: an Analysis of first Year University Students' Timed Argumentative Essays. *Journal of English for Academic Purposes*. 33:53-68.

Hu, G. ve Cao, F. (2011). Heding and Boosting in Abstracts of Applied Linguistics Articles: A Comparative Study of English- and Chinese-Medium Journals. *Journal of Pragmatics*. 43: 2795-2809.

Huber, E. ve Uzun, L. (2000). Dilbilim Alanında Türkçe Yazılan Bilimsel Metinler  zerine Gözlemler. *XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. (ss.201-215). Ed. Özsoy, A.S. ve Erguvanlı Taylan, E. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Huber, E. ve Uzun, L. (2001). Metin Türü ve Yazma Edimi İlişkisi: Bilimsel Metin Yazma Edimi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 12: 9-35.

- Huckin, T. (2001). Abstracting from Abstract. *Academic Writing in Context* (ss.93-103) Ed. Hewings, M. Birmingham: University of Birmingham Press.
- Huemer, B., Rheindorf, M. ve Gruber, H. (2012). *Abstract, Exposé und Förderantrag*. Wien: Böhlau Verlag.
- Hyland, K. (1996). Writing without Conviction? Hedging in Science Research Articles. *Applied Linguistics*. 14(4):433-454.
- Hyland, K. (1998a). Persuasion and Context: The Pragmatics of Academic Metadiscourse. *Journal of Pragmatics*. 30: 437-455.
- Hyland, K. (1998b). *Hedging in Scientific Research Articles*. Amsterdam: Jon Benjamins.
- Hyland, K. (1998c). Boosting, Hedging and the Negotiation of Academic Knowledge. *Text*. 18(3): 349-382.
- Hyland, K. (2000). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. Singapore: Pearson.
- Hyland, K. (2001). Humble Servants of the Discipline? Self-Mention in Research Articles. *English for Specific Purposes*. 20: 207-226.
- Hyland, K. (2004). A Convincing Argument: Corpus Analysis and Academic Persuasion. *Discourse in the Professions: Perspectives from Corpus Linguistics*. (ss.87-114). Ed. Connori U. ve Upton, T. Amsterdam: Benjamins.
- Hyland, K. (2005). *Metadiscourse. Exploring Interaction in Writing*. London: Continuum.
- Hyland, K. (2006). *English for Academic Purposes: An Advanced Resource Book*. New York: Routledge.
- Hyland, K. (2007). Applying a Gloss: Exemplifying and Reformulating in Academic Discourse. *Applied Linguistics*. 28(2): 266-285.
- Hyland, K. (2008a). Persuasion, Interaction and the Construction of Knowledge: Representing Self and Others in Research Writing. *International Journal of English Studies*. 8(2):1-23.
- Hyland, K. (2008b). Disciplinary Voices. Interactions in Research Writing. *English Text Construction*. 1(1):5-22.

- Hyland, K. (2009a). *Academic Discourse. English in a Global Context*. London: Continuum.
- Hyland, K. (2009b). *Teaching and Researching Writing*. (2. Baskı). Edinburgh: Pearson.
- Hyland, K. (2010). Metadiscourse: Mapping Interactions in Academic Writing. *Nordic Journal of English Studies*. 9(2): 125-143.
- Hyland, K. (2011). Academic Discourse. *The Continuum Companion to Discourse Analysis*. (ss.171-184). Ed. Hyland, K. ve Paltridge, B. London:Continuum.
- Hyland, K. (2012). Undergraduate Understandings: Stance and Voice in Final Year Reports. *Stance and Voice in Written Academic Genres*. (ss.134-150). Ed. Hyland, K. ve Sancho Guinda, C. New York:Palgrave Macmillan.
- Hyland, K. (2014). Disciplinary Discourse: Writer Stance in Research Article. *Writing: Texts, Processes and Practices*. (ss.99-121). Ed. Candlin, C. N. ve Hyland, K. New York: Routledge.
- Hyland, K. (2015). Metadiscourse. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. (ss.997-1007). Ed. Tracy, K. (2. Cilt). Chichester: John Wiley&Sons.
- Hyland, K. (2017). Metadiscourse: What is it and Where is it going? *Journal of Pragmatics*. 111: 16-29.
- Hyland, K. ve Tse, P. (2004). Metadiscourse in Academic Writing: a Reappraisal. *Applied Linguistics*. 25(2): 156-177.
- İnce-Özyıldırım, I. (2010). *Tür Çözümlemesi: Türkçe Metin İncelemeleri ve Karşılaştırmalar*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- İşeri, K. (2008). Türkçe Ders Kitaplarında (6. Sınıf) Yer Alan Metinlerin Türlerini Temsil Yeterliliği. 21. *Ulusal Dilbilim Kurultay Bildirileri*. (ss:242-250). Ed. Aksan, Y. ve Aksan, M. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- İşeri, K. (2017). *Sözden Yazıya Dile Gelen Metin*. Ankara: Pegem Akademi.
- İşeri, K. ve Şen, E. (2017). Yabancılarla Türkçe Öğretimi Alanında Türkçe Yazılan Bilimsel Metinlerin İncelenmesi. *International Journal Of Languages' Education and Teaching*. 5(1): 434-446.

- Jiang, F. K. ve Hyland, K. (2017). Metadiscursive Nouns: Interaction and Cohesion in Abstract Moves. *English for Specific Purposes*. 46: 1-14.
- Jin, X. ve Shang, Y. (2016). Analyzing Metadiscourse in the English Abstracts of BA Theses. *Journal of Language Teaching and Research*. 7(1):210-215.
- Kan, M. O. (2014). *Sözbilimsel Yapı Temelli Bir Metindilbilim Çözümlemesi: Türkçe Eğitimi Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Sözbilimsel Yapı Özellikleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kan, M. O. (2016). The Use of Interactional Metadiscourse: A Comparison of Articles on Turkish Education and Literature. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 16(5): 1639-1648.
- Kan, M. O. (2017). *Akademik Yazma*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Kan, M. O. ve Uzun, L. (2014). Türkçe Eğitimi Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Bulgular, Tartışma, Sonuç Bölümlerine İlişkin Sözbilimsel Yapı Özellikleri. *Anadili Eğitimi Dergisi*. 2(3): 1-19.
- Kan, M. O. ve Uzun, L. (2015). Türkçe Eğitimi Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Giriş Bölümlerine İlişkin Sözbilimsel Hareket ve Adımlar. *Zeitschrift für die Welt der Türken*. 7(3): 3-52.
- Kantar, D. (2004). Tür Üzerine Kavramsal Bir Tanımlama Denemesi. *Dil Dergisi*. 123: 7-18.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. (31. Baskı) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kawasei T. (2015). Metadiscourse in the Introductions of PhD Theses and Research Articles. *Journal of English for Academic Purposes*. 20:114-124.
- Kaya, F. (2015). *A Comparative Study of Stance and Moves in the Abstracts of Published Articles in the field of ELT*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Keçik, İ. ve Uzun, L. (2004). *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. (4. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Khabbazi-Oskouei, L. (2013). Propositional or Non-propositional, that is the Question: a new Approach to Analyzing 'Interpersonal Metadiscourse' in Editorials. *Journal of Pragmatics*. 48:93-107.
- Khedri, M., Chan, S.H. ve Helen, T. (2015). Interpersonal-driven Features in Research Article Abstracts: Cross-disciplinary Metadiscourse Perspective. *Social Sciences and Humanities*. 23(2):303-314.
- Khedri, M., Heng, C. S. ve Ebrahimi, S. F. (2013). An Exploration of Interactive Metadiscourse Markers in Academic Research Article Abstracts in Two Disciplines. *Discourse Studies*. 15(3): 319-331.
- Konukman, B. (2012). *Almanca ve Türkçe Bilimsel Metinlerde Biçem*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lores, R. (2004). On RA Abstracts: from Rhetorical Structure to Thematic Organisation. *English for Specific Purposes*. 23: 280-302.
- Mansouri, S., Najafabadi, M.M. ve Boroujeni, S.S. (2016). Metadiscourse in Research Article Abstracts: a Cross Lingual and Disciplinary Investigation. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*. 3(4):296-307.
- Martin, J. R. ve Rose, D. (2007). *Working with Discourse: Meaning Beyond the Clause*. (2. Baskı). London: Continuum.
- Martin, J. R. ve White, P. R. R. (2005). *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.
- Martin-Martin, P. (2003). A Genre Analysis of English and Spanish Research Paper Abstracts in Experimental Social Sciences. *English for Specific Purposes*. 22: 25-43.
- Mittelstraß, J., Trabant, J. ve Fröhlicher, P. (2016). *Wissenschaftssprache: Ein Plädoyer für Mehrsprachigkeit in der Wissenschaft*. Stuttgart: Metzler Verlag.
- Mocanu, M. (2015). An Empirical Analysis of Metadiscourse in the Abstracts of Romanian Accounting Research Articles. *Accounting and Management Informations Systems*. 14(2): 362-377.
- Önder-Özdemir, N. ve Longo, B. (2014). Metadiscourse Use in Thesis Abstracts: a Cross-cultural Study. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 141:59-63.
- Özbek, N. (1998). Türkçe'de Söylem Belirleyicileri. *Dilbilim Araştırmaları*. 9:37-47.

- Samraj, B. (2013). Disciplinary Variation in Abstracts: The Case of Wildlife Behaviour and Conservation Biology. *Academic Discourse*. (ss.40-56). Ed. Flowerdew, J. New York: Routledge.
- Samraj, B. (2016). Research Articles. *The Routledge Handbook of English for Academic Purposes*. (ss.403-415). Ed. Hyland, K. ve Shaw, P. New York: Routledge.
- Sarar-Kuzu, T. (2016). Türkçe Öğretiminde Üstsöylem Belirleyicileri Aracılığıyla Dinleme Becerisinin Geliştirilmesi: Bir Etkinlik Modeli Önerisi. *Turkish Studies*. 11(3): 1935-1952.
- Swales, J. M. (2014). Afterword. *Abstracts in Academic Discourse*. (ss.319-323). Ed. Bondi, M. ve Lores Sanz, R. Bern: Peter Lang.
- Swales, J. M. (1993). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. 3. Baskı. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swales, J. M. ve Feak, C. B. (1994). *Academic Writing for Graduate Students: Essential Tasks and Skills*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Szurawitzki, M. (2015). Einleitungen Wissenschaftlicher Zeitschriftenartikel Interdisziplinär Vergleichen. Entwicklung eines Beschreibungsmodells und Beispielanalyse einer Einleitung aus dem Deutschen Ärzteblatt. *Muttersprache*. 3: 198-218.
- Şenöz-Ayata, C. (2006). Türkçe Dilbilim Metinlerinin Kurgulanış Biçimleri. *Advances in Turkish Linguistics*. (ss. 353-366). Ed. Yağcıoğlu, S. ve Cem Değer, A. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Şenöz-Ayata, C. (2007). Der Beitrag interkultureller Vergleiche zur Produktion von Wissenschaftstexten und die Darstellung eines textlinguistischen Analysemodells zum Textvergleich. *İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi – Studien zur deutschen Sprache und Literatur*. 19: 5-26.
- Şenöz-Ayata, C. (2008). Eine kontrastive Analyse über die Darstellungshaltung des Autors in deutschen und türkischen Wissenschaftstexten. *İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi – Studien zur deutschen Sprache und Literatur*. 20: 153-168.

- Şenöz-Ayata, C. (2012). Interkulturelle Wissenschaftskommunikation – dargestellt an Abstracts in deutschen und türkischen Germanistikzeitschriften. *Linguistik Online*. 52(2): 23-39.
- Şenöz-Ayata, C. (2014). *Bilimsel Metin Üretimi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Thomas, S. ve Hawes, T. P. (1994). Reporting Verbs in Medical Journal Articles. *English for Specific Purposes*. 13(2):129-148.
- Thompson, G. (2001). Interaction in Academic Writing: Learning to Argue with the Reader. *Applied Linguistics*. 22(1):58-78.
- Thompson, G. ve Thetela, P. (1995). The Sound of one Hand Clapping: The Management of Interaction in Written Discourse. *Text*. 15(1):103-127.
- Turan, Ü. D. (2008). Akademik Metinlerde Eski Bilgi Sözceleri. *Dilbilim Araştırmaları*. 19: 1-14.
- Uluçam, A. I. (2007). *Konnexität-Kohäsion-Kohärenz. Eine textlinguistische Analyse schriftlicher Texte türkisch-deutsch Bilingualer*. Essen: Die Blaue Eule.
- Uluçam-Wegmann, A. I. (2018). Birinci ve İkinci Dilde Metin Türüne Özgü Yazma: Benzerlikler, Farklılıklar ve Etkileşimler. *Türkçenin Eğitimi-Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Çalışmalar-10*. (ss.37-74). Ed. Uzun, N. E. ve Bozkurt, B. Ü. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.
- Uluçay, Ç. ve Hatipoğlu, Ç. (2017). Causal Markers in Turkish Cause Paragraphs. *Metadiscourse in Written Genres: Uncovering Textual and Interactional Aspects of Texts*. (ss.223-249). Ed. Hatipoğlu, Ç., Akbaş, E. ve Bayyurt, Y. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Uzun, L. (2001). Bilimsel Metne Özgü Önbiçimlenişler ve Bilimsel Metin Yazma Edimi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*. 12: 197-204.
- Uzun, L. (2002). Dilbilim Alanında Türkçe Yazılan Araştırma Yazılarında Metin Dünyasına İlişkin Düzenlemeler. *Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler*. (ss.203-224). Ed. Uzun, L. ve Huber, E. Essen: Die Blaue Eule.
- Uzun, L. (2006). Bilimsel Söylem ve Özellikleri. *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık 1. Ulusal Kurultay Bildirileri*. (ss.133-140). Ed. Karakütük, K. <http://uvt.ulakbim.gov.tr/sbvt/kurultay1.pdf> (Son Erişim: 28.01.2018).

- Uzun, L. (2010). Özneliğin Dilsel Kodlanması: Öğrenci Anlatılarında Bir Öznelik Sunumu Çözümlemesi. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. 7(2):91-107.
- Vande Kopple, W. J. (1985). Some Exploratory Discourse on Metadiscourse. *College Composition and Communication*. 36(1): 82-93.
- Vande Kopple, W. J. (2012). The Importance of Studying Metadiscourse. *Applied Research in English*. 1(2): 37-44.
- Wang, L. ve Zhang, Y. (2016). An Analysis of Metadiscourse in the Abstracts of English Academic Papers. *Global Journal of Human-Social Sciences: G Linguistics and Education*. 16(9):8-16.
- Wei, J. ve Duan, J. (2019). A Comparative Study of Metadiscoursal Features in English Research Article Abstracts in Hard Disciplines. *Arab Journal of Applied Linguistics*. 4(1):1-37.
- White, P. R. R. (2011). Appraisal. *Discursive Pragmatics*. (ss.14-36). Ed. Zienkowski, J.; Östman, J. ve Verschueren, J. Amsterdam: John Benjamins.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zare, J. ve Takavoli, M. (2017). The use of Personal Metadiscourse over Monologic and Dialogic Modes of Academic Speech. *Discourse Processes*. 54(2):163-175.
- Zeyrek, D. (2002). Psikoloji Makalelerinde Üstsöylem Belirleyicileri. *Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler*. (ss.225-242). Ed. Uzun, L. ve Huber, E. Essen: Die Blaue Eule.
- Zhang, M. (2016). A Multidimensional Analysis of Metadiscourse Markers across Written Registers. *Discourse Studies*. 18(2):204-222.

EKLER

Ek 1: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Kullanılan Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri

BİLGİ ODAKLI ETKİLEŞİMLİ ÜSTSÖYLEM

Altulam	Üstsöylem Belirleyicileri
Mantıksal bağlayıcı	
Ekleme	-(n)In yanı sıra, -(n)In yanında, -(y)Ip, aynı zamanda, ayrıca, bununla beraber, dA, ek olarak, hem...hem de, ilaveten, ile / -(y)lA birlikte, ile / -(y)lA, sadece...(olumsuz eylem) ... aynı zamanda, ve, yanısıra
Karşılaştırma	-(y)A rağmen, ancak, buna karşılık, fakat -A/İrken, iken, ise, öte yandan, -(y)sA dA, veya, ya da
Sonuç	-(DİğIn)dAn dolayı, (-mAsI) nedeniyle, ... sebebiyle, ...yüzünden, bu nedenle, bu sebeple, çünkü, -mAk amacıyla, -mAk için, -mAsI amacıyla, -mAsI için
Çerçeve Belirleyici	
Dizimleyici	-(y)ArAk, -(y)Ip, birinci bölüm(de), daha sonra, -DİktAn sonra, ikinci bölüm(de), ilk olarak, önce(si(nde)), sonra(sı(nda))
Etiketleme	kısaca
Hedef Belirleyici	(elde edilen) örnek(ler), (elde edilen) veriler, ... amacıyla, ... sonucu(nda), ... sonuç(ların)a göre, amaçla-, Bu çalışmada amaç, çalışma süresince, çalışmanın amacı, çözüm, -mAk amacıyla, metot, sonuç olarak, sonuç, sonuçta, yöntem
Metiniçi Belirleyici	
Önceki Bilgi	Bu ..., söz konusu, yukarıda
Sonraki Bilgi	Bu çalışma(da)
Tanıtlayıcı	(X, yıl), X (yıl)
Açımlayıcı	
Yeniden Düzenleme	(...), (olarak) tanımla-, ...olan, ...olarak, -DAn olan, -mAk üzere + sayı, özellikle (de), yani
Örnekleme	... gibi, ... olan, ... olarak, ... vb., ... vs., -DAn (olan)

Ek 2: Fen Bilimleri Makale Özetlerinde Kullanılan Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Birimleri

ALICI ODAKLI ETKİLEŞİMLİ ÜSTSÖYLEM

Altulam	Üstsöylem Belirleyicileri
Kaçınma	-(n)In çoğu, -(y)A yakın, -(y)Abil, -(y)AcAktır, başlıca, bazı, birçok, çoğunlukla, çokça, düşün-, düşündür-, genel olarak, genelde, genellikle, geniş, hemen hemen, ihtimal, -mAyA çalış-, mümkün, neredeyse, oldukça, öner-, son yıllardaki çalışmalar, yaklaşık, yaygın (olarak)
Vurgulayıcı	-(y)AcAktır, açıkça, ayrıntılı, büyük+sıfat, detaylı, -Dır, en+sıfat, gerek-, ilk defa, kalın (İng. bold) yazı tipi, kapsamlı, -mAktAdır, -mİştir, özellikle, sadece, son derece, yalnızca
Tutum Belirleyici	anamlı, basit, başarılı, benzersiz, bilinçsizce, büyük, değerli, dikkat çek-, dikkate al-, en azından, en çok çalışılan konular arasında, endişe duy-, faydalı, güç, güçlü, ilginç, inan-, kolaylıkla, önem kazan-, önem, önemli, özverili, uygun, yararlı, yeni, yeterince, zayıf, zengin
Kendinden Sözetme	birinci çoğul kişi adılı, birinci çoğul iyelik eki, birinci çoğul kişi eki
Katılım Belirleyici	birinci çoğul iyelik eki, -mAll

Ek 3: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Kullanılan Bilgi Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri

BİLGİ ODAKLI ETKİLEŞİMLİ ÜSTSÖYLEM

Altulam Üstsöylem Belirleyicileri

Mantıksal bağlayıcı

Ekleme

-(n)In yanı sıra, -(y)İp, -(n)In yanında, aynı zamanda, ayrıca, bu arada, buna koşut, bununla beraber, bununla birlikte, dA, ek olarak, gerek...gerek(se), hatta, hem...hem (de), ile / -(y)lA birlikte, ile / -(y)lA, keza, ne...ne de, sadece...(olumsuz eylem) ... aynı zamanda, ve, yanısıra

Karşılaştırma

-(n)In yerine, -(y)A karşı, -(y)A karşın,-(y)A rağmen, -(y)AcAğI gibi...dA, aksine, ancak, benzer şekilde, bilakis, bile olsa, bir taraftan...diğer taraftan, bir yandan...diğer yandan, buna karşılık, -DAn ziyade, -DIğI kadar, diğer yandan, fakat, -A/Irken, iken/-(y)ken, ile / -(y)lA birlikte, ise, oysa, öte yandan, -(y)sA bile, -(y)sA dA, veya, ya da, ya...ya da, yine de

Sonuç

-(DIğIn)dAn dolayı, -(mAsI) nedeniyle, ...gaysiyle, böylece, bu nedenle, bu yüzden, çünkü, -DAn ötürü, -DIğIndAn, dolayısıyla, -mAk adına, -mAk amacıyla, -mAk için, -mAk üzere,-mAk yerine, -mAsI amacıyla, -mAsI için, netice(de)

Çerçeve Belirleyici

Dizimleyici

ardından, daha sonra, -DAn önce, -DIktAn sonra, ikinci bölüm(de), ilk adımda, ilk olarak, önce(si(nde)), son olarak, sonra(sı(nda)), üçüncü bölüm(de)

Hedef Belirleyici

(çalışmanın) amacı, (elde edilen) veriler, amaçla-, bu çalışmada amaç, bulgular, evren, hedefle-, -mAk amacıyla, makalenin özü, model, nihayetinde, örneklem, sonuç olarak, sonuç(lar)a göre, sonuç(ta), sonuç(ta), veri, veritabanı, yöntem

Metiniçi Belirleyici

Önceki Bilgi

bahse konu olan, böyle..., bu ..., o, söz konusu, sözü edilen, yukarıda

Sonraki Bilgi

Bu çalışma(da), bu makale(de), bu yazı(da), burada

Tanıtlayıcı

(X, yıl), X (yıl)

Açımlayıcı

Yeniden Düzenleme

(...), (olarak) adlandır-, (olarak) isimlendir- (olarak) tanımla-, ...olan, ...olarak, ...şeklinde+sayı, başka bir ifadeyle, daha açık bir ifadeyle, -DAn (olan), deyim yerindeyse, diğer adıyla, eş deyişle, hatta, hemen söyleyelim, -mAk üzere + sayı, özellikle (de), yani,

Örnekleme

... gibi, ... olan, ... olarak, ... vs., -DAn (olan), mesela, örneğin

Ek 4: Sosyal Bilimler Makale Özetlerinde Kullanılan Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Birimleri

AKICI ODAKLI ETKİLEŞİMLİ ÜSTSÖYLEM

Altulam	Üstsöylem Belirleyicileri
Kaçınma	-(y)Abil, -(y)AcAktır, ...lehine, adeta, ana hatlarıyla, az, başlıca, bazen, bazı, belki, bir kısım, birçok, birinci çoğul iyelik eki, birinci çoğul kişi adılı, birinci çoğul kişi eki, birtakım, bolca, büyük ölçüde, çeşitli, çoğunlukla, doğal, düşün-, epeyce, genel olarak, genelde, genellikle, geniş, genişçe, görece, hayli, hemen (hemen), iddia et-, ihtimal, ileri sür-, iste-, kısa, kısaca, kısmi, kimi, -mAyA çalış-, muhtemelen, neredeyse, nispeten, olanaklı, oldukça, öne sür-, öner-, öneri-, pek çok, sadece, sıklıkla, son yıllardaki çalışmalar, takriben, tartışılacak, tartışmalı, teklif et-, yaklaşık, zaman zaman,
Vurgulayıcı	(hiç) şüphesiz (ki), -(y)AcAktır, açıkça, ancak, aralıksız, asıl, asla, aslında, ayrılmaz, ayrıntılı, başta, bilhassa, büyük+sıfat, -Dır, doğrudan, elbette, en+sıfat, gerçek, gerek-, gerekli, geri dönülmez, güncel, hala, hayati, hemen, hep, her zaman, hiçbir, ilk defa, ilk, inkar edilemez, kalın (İng. bold) yazı tipi, kapsamlı, kesin, kesintisiz, kuşkusuz, -mAktAdır, malum, -mİştir, nitekim, öne çık-, özellikle, sadece, salt, son derece, şüphesiz, tam anlamıyla, tam manasıyla, tamamen, temel, tümüyle, vurgula-, yadsınamaz, yalnızca
Tutum Belirleyici	acelecî, ağır, anahtar rol, aydınlat-, ayrılıkçı, basit, aşarılı, bereketli, büyük, canlı, çalkantılı, çarpıcı, çelişki, çetin, dalgalanmalı, dar, değer, derin, dikkat çek-, dikkat çekici, dikkatle, disiplinli, doğru, doğrudan, dönüm noktası, düşmanca, ehemniyetli, eksik, eşsiz, etkili, etkin, faydalı, felaket, geniş, gizli kalmış, gölge düşür-, gönülden, güçlü, güçlük, güçsüz, hak et-, haksız, hızla, hüznü, ılımlı, ışık tut-, ilgi çekici, ilginç, imankızlık, inkar edilmez, insanlık dışı, ironik, istikrarsız, itibarsız, iyi niyetli, iyi, kadim, karmaşık, kasıtlı, katlet-, kayda değer, kısa, kıymetli, kilometre taşı, kolaylaştır-, köklü, kuvvetlendir-, küçük, lüzumsuz, maalesef, mantar gibi, -mAyA değer, merak edilen, meyve ver-, muamma, muazam, muhteşem, mühim, nadide, nefret, -nIn babası, objektif, olumsuz, omuz omuza, otoriter, önem ver-, önem, önemli, parlak, pekiştir-, sağlıklı, sahte, sapkın, sarsıcı, sıkı, sıkıntılı, sınırlı, suni, şekavet, şiddetli, tefek, titiz, ufak, uygun, uzun, verimsiz, yakın, yanlışlık, yaygın, yeni, yeterli, yetersiz, yetersizlik, yoğun, yüce, zararlı, zayıf, zengin, zenginleştir-, zor, zorunlu, zulmet-, zulüm
Kendinden Sözetme	birinci çoğul kişi adılı, birinci çoğul iyelik eki, birinci çoğul kişi eki, zannımızca
Katılım Belirleyici	bilindiği üzere, birinci çoğul iyelik eki, birinci çoğul kişi adılı, dikkate al-, göz önünde bulundur-, -mAII, siz, soru tümcesi

Ek 5: Çalış- Eylemiyle Birlikte Kullanılan Ad Yantümceleri

açıklamaya çalış-	etkili kılmaya çalış-	ortaya koymaya çalış-
açıklık getirmeye çalış-	genişletmeye çalış-	öğrenmeye çalış-
analiz etmeye çalış-	göstermeye çalış-	önlemeye çalış-
araştırmaya çalış-	incelemeye çalış-	sağlamaya çalış-
aydınlatmaya çalış-	inşa etmeye çalış-	savunmaya çalış-
betimlemeye çalış-	irdelemeye çalış-	sınıflandırmaya çalış-
cevap bulmaya çalış-	işlemeye çalış-	sürdürmeye çalış-
değerlendirme yapmaya çalış-	izini sürmeye çalış-	tanıtmaya çalış-
değerlendirmeye çalış-	karakterize etmeye çalış-	tespit etmeye çalış-
ele almaya çalış-	mücadele etmeye çalış-	ulaştırmaya çalış-

